Autorii:

FERENCZ S. ALPÁR (1977) – profesor de istorie
Miercurea Ciuc

FORRÓ ALBERT (1971) – profesor de istorie
Miercurea Ciuc

HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY (1955) – asistent universitar
Secţia din Odorheiu Secuiesc a Universităţii „Babeş-Bolyai”

KÁDÁR GYULA (1953) – istoric, ziarist-redactor
Sfântu Gheorghe

MIHÁLY JÁNOS (1964) – istoric
Odorheiu Secuiesc

NOVÁK CSABA ZOLTÁN (1975) – istoric
Tîrgu Mureş

NOVÁK KÁROLY-ISTVÁN (1976) – profesor de istorie
Odorheiu Secuiesc

ORBÁN ZSOLT (1976) – profesor de istorie
Miercurea Ciuc

SEPSISZÉKI NAGY BALÁZS (1969) – etnograf
Sfântu Gheorghe

SÓFALVI ANDRÁS (1973) – arheolog-istoric
Odorheiu Secuiesc

SZTÁNCSUJ SÁNDOR JÓZSEF (1977) – arheolog
Sfântu Gheorghe

Stimaţi Cititori, dragi elevi din Ţinutul Secuiesc!

Aparţin de o naţiune care nu a putut să înveţe oficial istoria propriei sale naţiuni. În perioada copilăriei mele era interzisă predarea şi învăţarea în cadrul şcolii a istoriei secuilor.

Totuşi, au existat profesori, părinţi şi în acei ani, care au găsit o modalitate să transmită mai departe copiilor secui istoria naţiunii noastre, şi ne-au spus şi aspectele care erau în contradicţie cu punctul de vedere al istoriei oficiale.

În prezent abia ne mai aducem aminte cât curaj extraordinar, cât angajament faţă de adevăr şi câtă iubire faţă de pământul natal şi faţă de comunitate au fost necesare pentru aceasta.

În ultimii douăzeci şi doi de ani, atenţia noastră a fost acaparată în totalitate de problemele cotidiane, lupta pentru asigurarea condiţiilor de trai, ştirile zilnice, mediul informaţional al televiziunilor. De multe ori simţim că, în calitate de oameni şi de naţiune deopotrivă, am ajuns la limita capacităţii, problemele ne coplăşesc, ne spulberă. Suntem dispuşi să uităm că trebuie să apreciem libertatea în care trăim şi să resimţim responsabilitatea aferentă. Dar dacă privim din punct de vedere istoric, atunci realizăm că avem parte de o moştenire privilegiată: soarta noastră – în pofida situaţiei noastre minoritare şi a tuturor problemelor economice – se află azi, în mare parte, în mâinile noastre. Este un privilegiu pe care nu au avut parte toate generaţiile înaintaşilor noştri.

Teleki Pal, premierul savant le-a propus contemporanilor săi să citească mai multe cărţi de istorie şi mai puţine ziare, ca să înţeleagă mai bine adevăratele provocări ale vieţii lor, ascunse de întâmplările cotidiane.

Doar atât pot să le propun şi eu elevilor secui, prezentuul volumul fiind elaborat în primul rând pentru ei. Să îl răsfoiască cu atenţie, întrucât nu îi va ajuta doar în cunoaşterea trecutului, ci şi în interpretarea responsabilităţilor personale pe care le vor avea în această viaţă. În timpul lecturii, să îşi amintească de faptul că ei sunt prima generaţie a elevilor secui care pot ţine în mână un manual despre istoria secuimii.

Mulţumiri autorilor şi redactorilor care l-au elaborat.

Strămoşii noştri şi-au protejat naţiunea şi pământul natal pentru noi, în condiţii mai dificile decât cele de astăzi. Nici noi nu putem rămâne datori faţă de generaţiile care ne urmează.

Dispunem în acest sens de capacităţile, resursele şi libertatea necesară; este doar o chestiune de hotărâre şi perseverenţă ca să lăsăm în urma noastră un Ţinut Secuiesc puternic şi înfloritor.

Borboly Csaba
preşedintele Consiliului Judeţean Harghita

ISTORIA SECUILOR

MANUAL ŞI GHID
DESTINAT ELEVILOR DIN CLASELE
A VI-A ŞI A VII-A DIN ŞCOLILE GENERALE
(PRECUM ŞI TUTUROR CELOR INTERESAŢI)

Centrul Judeţean pentru Conservarea şi
Promovarea Culturii Tradiţionale Harghita
Consiliul Judeţean Harghita
Miercurea Ciuc – Odorheiu Secuiesc, 2012

Realizat la solicitarea Consiliului Judeţean Harghita

Autori: **FERENCZ S. ALPÁR, FORRÓ ALBERT, HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY**, **KÁDÁR GYULA**, **MIHÁLY JÁNOS, NOVÁK CSABA ZOLTÁN, NOVÁK KÁROLY ISTVÁN**, **ORBÁN ZSOLT, SEPSISZÉKI NAGY BALÁZS, SÓFALVI ANDRÁS, SZTÁNCSUJ SÁNDOR JÓZSEF**

Redactat de: **FERENCZ S. ALPÁR, HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY**, **NOVÁK KÁROLY ISTVÁN**, **ORBÁN ZSOLT**

Redactor şef: **HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY**

Coordonator program: **FERENCZ S. ALPÁR**

Ilustraţii: **GYÖNGYÖSSY JÁNOS**

Hărţile au fost realizate de: **GYÖNGYÖSSY KATALIN, GYÖNGYÖSSY JÁNOS, PÉTER IZABELLA, SZÁSZ ETELKA-ZITA**
Hărţile de pe pagina de gardă şi ultima contrapagină provin din colecţia lui **TAMÁS SÁNDOR**
La realizarea rubricii „Filme recomandate” a contribuit **SZABÓ KÁROLY**

Lectura: **PÁL-ANTAL SÁNDOR, COLABORATOR EXTERN AL ACADEMIEI UNGARE DE ŞTIINŢE (MTA)**

Corectură: **KOLUMBÁN ZSUZSÁNNA, P. BUZOGÁNY ÁRPÁD**

Difuzarea volumului este sprijinită de Consiliul Judeţean Covasna

© Centrul Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale Harghita, 2012
© Consiliul Judeţean Harghita

ISBN 978-973-0-13074-4

Conţinutul cărţii este protejat de drepturile de autor! Conţinutul cărţii poate fi copiat integral sau parţial doar cu acordul scris al editorilor.

PREFAŢĂ

Prezentul manual şi ghid reprezintă o noutate din mai multe puncte de vedere. Noutate, deoarece până acum nu a apărut un manual al istoriei secuimii, dar nici istoria secuimii care să prezinte derularea evenimentelor până în zilele noastre.

Tocmai din acest motiv, colectivul de autori – ai cărui membri sunt istorici, arheologi, profesori de istorie care activează şi trăiesc în Ţinutul Secuiesc – nu a avut o sarcină uşoară. Această sarcină a fost îngreunată de multitudinea de controverse pe marginea problemelor fundamentale ale istoriei secuimii, care, pe de o parte, se derulează în plan profesional, între istorici, iar pe de altă parte, a fost îngreunată de aşteptările formulate în plan extraprofesional, şi chiar de atacurile din ce în ce mai dese legate de munca istoricilor ce urmează directivele Academiei.

Trebuie să stabilim de la începutul începuturilor: este un manual care însumează cunoştinţele din domeniul unei anumite ştiinţe, al unei ramuri ştiinţifice, respectiv al subdomeniului unei ramuri ştiinţifice, corespunzătoare nivelului de dezvoltare intelectuală al grupei de vârstă ţintă (în cazul de faţă, în special elevii din clasele a VI-a şi a VII-a). În consecinţă, manualul trebuie să aibă baze strict ştiinţifice (să spunem clar: academice), respectiv şi problemele controversate trebuie abordate din acest punct de vedere. Totodată, ţinând cont de specificul grupei de vârstă ţintă, un manual de istorie secuiască trebuie să cuprindă tradiţiile, legendele, miturile, care, deşi au o autenticitate istorică incertă şi chiar pot fi câteodată unanim dezminţite, se regăsesc în memoria secuimii.

În istoria universală, deseori se întâmplă ca tradiţia istorică să difere de ceea ce dovedesc mijloacele folosite de istorici, sursele istorice: de exemplu, nu poate fi dovedit că englezii şi francezii sunt descendenţii apărătorilor cetăţii, care au supravieţuit asediului Troiei, nici că cehii sunt urmaşii lui Boemus care a participat la construirea Turnului Babel ori că danezii sau grecii provin de la danaide, deşi toate acestea fac parte din cronicile acestor popoare. Aşa cum nu poate fi dovedit nici faptul că secuii sunt descendenţi direcţi ai hunilor lui Attila (chiar dacă nici ideea privind originea din popoarele turcice nu este de neglijat). Dar acest lucru nu înseamnă că tradiţiile transmise de cronicarii diferitelor popoare, miturile privind originea acestora sunt minciuni. Nu! Acestea sunt răspunsuri la anumite întrebări, potrivit nivelului de cunoştinţe specific unei anumite epoci. Miturile istorice nu trebuie respinse, nimicite, dimpotrivă, acestea trebuie să fie cunoscute şi de generaţiile viitoare! Nu există istoric literar care doreşte să elimine epopeile lui Homer din literatură pe motivul că sunt

pline de elemente mitologice miraculoase, ilogice. În plus, dincolo de faptul că se numără printre creaţiile cele mai frumoase ale literaturii universale, epopeile lui Homer au şi o valoare de sursă istorică uriaşă! Cuvântul cheie în acest caz este *filtrul* potrivit. Prezentul manual doreşte să sublinieze necesitatea acestuia, să înveţe generaţiile tinere să-l utilizeze la un anumit nivel.

Însă, în istoria secuimii nu doar miturile sunt adorabile. Istoria secuiască este frumoasă în sinea ei, în realitatea sa pură şi necosmetizată, de care pot fi mândri toţi secuii. Sunt de admirat perseverenţa secuimii manifestată în apărarea graniţelor estice, elementele sociale specifice şi sacrificiul asumat în apărarea autoguvernării administrative, în păstrarea limbii sale maghiare, şi nu oricum, ci în masă, diferit faţă celelalte comunităţi maghiare care trăiesc în Transilvania. Secuiul poate să fie mândru de portul său popular, care este frumos prin simplitatea sa şi emană demnitate, de întreaga sa cultură populară, de frumoasele sale porţi sculptate ce îmbină elementele culturii europene cu vechile culturi orientale, precum şi de baladele sale străvechi. Şi poate fi mândru şi de faptul că în Ţinutul Secuiesc, alfabetizarea timpurie în rândul populaţiei a atins un nivel mai înalt decât în celelalte teritorii locuite de maghiari! Manualul nostru încearcă să atragă atenţia şi asupra acestor aspecte.

Am mai dori să accentuăm că – deşi în trecut a fost folosită şi expresia „Ţara Secuiască" („Terra Siculorum"*) -, Ţinutul Secuiesc (Székelyföld),* nu a fost niciodată *„ţară" distinctă, formaţiune politică de sine stătătoare.* Istoria secuiască este parte a istoriei maghiare, iar în cadrul acesteia a istoriei Transilvaniei, aşa cum, de când e lumea, secuimea vorbitoare de limbă maghiară este parte organică a poporului maghiar. În prezent, Ţinutul Secuiesc este o regiune în România, ce poate fi bine delimitată din punct de vedere istoric, etnografic, etnic. Specificităţile zonei, ale istoriei secuieşti ne învaţă cât de interesant şi multicolor este trecutul maghiar şi, mai ales, cel transilvănean. Regatul ungar aflat în apogeu a reuşit să se menţină o ţară puternică cuprinzând în sine multitudinea de autonomii (comunităţi cu autoguvernare proprie) şi integrându-le într-un sistem ce funcţiona bine. Unul dintre aceste grupuri, ce dispuneau de guvernare de sine stătătoare, dar care se integrau organic în întregimea ţării, a fost secuimea.

Totodată, menţionăm că, în clasele cu predare în limba maghiară, grupa de vârstă căreia se adresează în special cartea noastră învaţă, ca disciplină obligatorie, în câte o oră/săptămână, istoria minorităţii maghiare din România şi, în cadrul acesteia, aspectele fundamentale ale istoriei

întregii maghiarimi[1]. Este inutil să repetăm cele cuprinse în acest material didactic, le vom invoca doar când situaţia o cere.

„*Suportul literar”* de la sfârşitul lecţiilor nu este bibliografia, ci o recomandare de lecturi beletristice pentru o mai bună cunoaştere a epocii respective. Evident, acestea au fost selectate ţinând cont de caracteristicile specifice ale grupei de vârstă vizate. Nu au fost cuprinse poveştile şi legendele, dar există romane care ne conduc în lumea basmelor şi legendelor (*„Omul invizibil” – n.t. Gárdonyi Géza, „Cetatea Bálványos” – n.t. Jókai Mór),* ale căror conţinut, chiar dacă au fost concepute în baza cunoştinţelor ce exced spiritului ştiinţei istoriei din vremea respectivă, este în concordanţă lumea tradiţiilor pe care secuimea o consideră şi acum ca fiind a ei. Evident, sunt şi creaţii care prin mijloacele literaturii beletristice redau fidel atmosfera caracteristică unor epoci. De asemenea, şi „*Filme recomandate”* are ca scop redarea atmosferei de epocă.

Atât în cazul „suportului literar”, cât şi în cel al „filmelor recomandate”, profesorului de specialitate îi revine importanta sarcină – în care, evident, vor fi de ajutor şi lecţiile -, ca potrivit cunoştinţelor, vârstei şi aptitudinilor elevilor, să clarifice raporturile dintre istorie şi literatură, film şi literatură: să-i conştientizeze cu privire la ce este autentic din punct de vedere istoric şi ce este produsul fanteziei scriitorului, scenaristului sau regizorului. Acest lucru poate fi realizat prin activităţi în grup, teme de casă facultative sau prin evaluarea acestora. Dacă sunt folosite corespunzător, romanul şi filmul pot fi mijloace pentru cunoaşterea mai bună a istoriei, dar pot şi să inducă în eroare! Atragem atenţia că „filmele recomandate” conţin şi aspecte neindicate copiilor. În aceste cazuri, profesorul sau părinţii trebuie să analizeze oportunitatea vizionărilor!

Încă o menţiune adresată colegilor profesori: deşi cunosc periodizarea istoriei universale, autorii au decis să stabilească *perioadele istoriei secuimii* în funcţie de dezvoltarea specifică a orânduirilor sociale secuieşti. Potrivit acestora, marile transformări ale proceselor şi stărilor sociale, care au existat în rândul comunităţii secuieşti începând de la stabilirea definitivă a secuilor, au avut loc în *1562,* anul îngrădirii necruţătoare a libertăţilor cetăţeneşti. În consecinţă, am considerat că aceasta este data care desparte perioadele. O altă dat importantă este *1848*, când secuimea au renunţat benevol la privilegiile de clasă.

Din cele menţionate reiese că *în primul rând, cartea noastră se adresează elevilor din clasele a VI-a şi a VII-a. Dar nu numai!*

[1] Laszlo Laszlo, Vincze Zoltan: *„Istoria minorităţii maghiare din România. Manual pentru clasele a VI-a şi a VII-a”*, Editura Stúdium, Cluj Napoca, 2000.

Se adresează profesorilor, care o pot folosi ca pe un ghid, accentuând sau neevidenţiind unele părţi pe parcursul orelor de istorie. Poate fi folosită şi ca ghid sau lectură suplimentară în cadrul activităţilor elevilor din clasele mai mari, dar se poate utiliza şi ca material didactic auxiliar, în cadrul orelor de dirigenţie. Apoi se adresează părinţilor, bunicilor care împreună cu copiii, nepoţii îşi pot împrospăta sau completa cunoştinţele referitoare la trecutul secuimii. Şi, nu în ultimul rând, se adresează *tuturor celor interesaţi*, indiferent dacă are sau nu vreo legătură directă sau indirectă cu predarea istoriei, respectiv indiferent dacă trăieşte în Ţinutul Secuiesc sau oriunde unde se vorbeşte limba maghiară.

Acest manual a fost realizat la cererea şi din grija liderilor politici din judeţele Harghita şi Covasna. În numele autorilor şi editorului, aceştia mulţumesc tuturor celor care le-au sprijinit activitatea: experţilor pentru opiniile de specialitate ştiinţifice exprimate pe forumurile de dezbateri, colegilor pedagogi şi persoanelor publice, precum şi celor care, deşi nu au fost implicaţi direct, au urmărit cu interes evoluţia procesului.

În primul rând, le mulţumim elevilor din clasa a VII-a (anul şcolar 2011/2012) din Liceul Pedagogic „Benedek Elek” (n.t. din Odorheiu Secuiesc), *Tamás Barbara, Gál Orsolya, Sebestyén Bettina* şi *Sebestyén Tamás,* care în vacanţa de vară au citit textul şi au realizat multe adnotări şi care au fost primi critici şi sfătuitori ai autorilor!

În continuare, mulţumim angajaţilor la Institutului de Istorie din cadrul Universităţii „Babeş-Bolyai”, personal docenţilor universitari *Pál Judit* şi *Rüsz-Fogarasi Enikő*, care au studiat manuscrisul şi, prin observaţiile lor valoroase, au sprijinit activitatea redactorilor!

În final, aşa cum a zis renumitul conducător de oaste din antichitate, „zarurile au fost aruncate”: cartea a pornit pe drumul propriu ca să-şi îndeplinească menirea. Primiţi-o cu dragoste!

Fig.1 Transilvania istorică
Comitate, scaune şi regiuni de la începutul sec.XIV până în 1876

I. Ţinutul Secuiesc

Ţinutul Secuiesc este o regiune a Europei, unde din punct de vedere peisagistic sunt îndeplinite toate condiţiile necesare dăinuirii şi dezvoltării unui grup etnic. În ochii străinilor, această regiune frumoasă este „Elveţia Transilvaniei”, deoarece formele sale de relief sunt împărţite proporţional, iar exceptând Câmpia Mureşului şi Dealurile Târnavelor, coroana muntoasă este prezentă peste tot.

- Ţinutul Secuiesc

1. Pământul nostru natal

Legenda Lacului Sfânta Ana

Cândva, pe vremuri, în locul Lacului Sf. Ana de azi, în vârful unui munte înalt, stătea o cetate. Vis-a-vis de aceasta, la o oră distanţă, şi în vârful Bálványos stătea o cetate imemsă, a cărei ruine pot fi văzute şi azi. În aceste cetăţi locuiau doi fraţi îngâmfaţi, care nu se iubeau şi care chinuiau poporul.

Odată, în cetatea de la Bálványos a sosit un domn bogat, al cărui trăsură împodobită cu aur, argint şi diamante era trasă de şase cai nărăvaşi. Gazdei i-a plăcut foarte mult trăsura şi i-a cerut oaspetelui să i-o vândă. I-a promis în schimb şapte sate. Acesta însă nici nu a vrut să audă de prounere şi a rămas de neclintit în ciuda tuturor insistenţelor gazdei. În final, stăpânul cetăţii a recurs la un truc. A organizat o mare petrecere, prilej cu care, prin joc cu zaruri, a câştigat de la oaspetele băut trăsura pompoasă cu cei şase cai. A doua zi, primul lucru ce a făcut a fost să-şi viziteze fratele. Fratele lui a devenit foarte gelos când a văzut trăsura şi au pariat că într-o singură zi va face rost de o trăsură şi mai deosebită, care va fi trasă nu de şase, ci de doisprezece cai. Fratele mai mic se gândea toată ziua de unde să facă rost de doisprezece cai mai deosebiţi. A poruncit ca cele mai frumoase fete din regiune să fie aduse în cetate. Nu a trecut nici măcar o zi şi în curte s-au adunat mai multe sute de fete, dintre care cea mai frumoasă era Ana. Stăpânul cel rău al castelului pe ea a ales-o prima, apoi încă alte unsprezece fete. Le-a înhămat pe fetele frumoase în faţa trăsurii pompoase, dar săracele nici nu au reuşit să o mişte din loc. Stăpânul s-a supărat foarte tare şi a lovit-o cu biciul lui pe Ana, care era prima în faţă. Din trupul ei alb a ţâşnit sângele, iar strigătul ei s-a auzit până-n ceruri. Stăpânul alovit-o şi a doua oară, iar atunci Ana l-a blestemat să se scufunde sub pământ. În acel moment cerul s-a înnegrit, a început să tune puternic, iar cetatea s-a dărâmat. Ruinele s-au scufundat din ce în ce mai mult, până când toate au ajuns sub apă. În locul cetăţii s-a creat un lac.

Pe apa lacului pluteau doăsprezece lebede, care au ieşit la mal, s-au scuturat şi s-au transformat din nou în fete. Cu excepţia Anei, fiecare s-a întors în satul ei natal. Ea a rămas acolo şi a construit o capelă pe malul lacului. Aici şi-a petrecut restul vieţii, rugându-se în linişte. Şi veneau oamenii de peste tot la micuţa capelă să se roage împreună cu fata care trăia o viaţă sfântă. După moartea ei, lacul a fost numit Sfânta Ana.

Fig.2 Lacul Sfânta Ana

Kányádi Sándor: „Prolog” (1982)

sunt regiuni zone
frumoase unde amarul

devine dulce în gura mea
sunt regiuni în interiorul cel mai adânc
cresc cuvinte pe câmpurile lor
ca nişte albumele pe stânci
cuvintele se ţin de ele cuvinte
pârâul este neam cu sângele meu
curge gâlgâie în inima mea
iarna ca să-l protejez îngheţ
sub carapacea mea chiţăie
sunete ce fac gheaţa să vibreze
primăveri veri toamnele mele
rămăşiţele şi strămunii mei
sunt regiuni le port
precum pielea pe corp
şi schingiuite frumoase
regiuni unde amarul
devine dulce în gura mea
sunt regiuni în interiorul cel mai adânc

PĂMÂNTUL NOSTRU NATAL

Denumirea geografică **Ţinut Secuiesc** reprezintă acel teritoriu care de mai multe secole şi, şi în zilele noastre, este locuit preponderent de secui. Această **zonă istorico-etnografică maghiară** se află în partea de est a Bazinului Carpatic, în marginea estică a Transilvaniei, în partea central-sudică a Carpaţilor Orientali. Denumirea veche în latină este **Terra Siculorum**, în germană **Szeklerland**, româneşte **Ţinutul Secuiesc**, mai rar, **Secuimea.** În literatură apar şi denumirile **Ţara Secuiască** (Székelyország), **Patria Secuiască** (Székelyhon) şi **Ţinutul secuilor** (Székelyek földje). Ţinutul Secuiesc este o regiune a Europei, unde din punct de vedere peisagistic sunt îndeplinite toate condiţiile necesare dăinuirii şi dezvoltării unui grup etnic. În ochii străinilor, această regiune frumoasă este „Elveţia Transilvaniei”, deoarece formele sale de relief sunt împărţite proporţional, iar exceptând Câmpia Mureşului şi Dealurile Târnavelor, coroana muntoasă este prezentă peste tot.

Vârfuri muntoase din Ţinutul Secuiesc

Denumire	Înălţime	Lanţul muntos
Harghita-Mădăraş	1801	Munţii Harghita
Hăşmaşu Mare	1792	Masivul Hăşmaş
Vârful Saca	1777	Munţii Gurghiului

Vărful Lăcăuţi	1777	Munţii Vrancei
Sajhavas	1555	Munţii Ciucului
Vârful Şandru Mare	1640	Munţii Nemira

MUNŢII NOŞTRI

O mare parte a reliefului Ţinutului Secuiesc este formată din lanţurile muntoase amplasate în partea interioară a Carpaţilor Orientali, în direcţia nord-sud, precum şi din bazinele dintre acestea. Coama zonei este lanţul vulcanic cu o lungime de aproximativ 150 km, formată din Munţii Călimani, Munţii Gurghiului şi Masivul Ciomatu, care, totodată, este şi graniţa de est a Bazinul Transilvaniei. Un lanţ muntos mai lung este Grupa centrală a Carpaţilor Orientali, care se întinde până la Pasul Oituz, care leagă Moldova de Trei Scaune (Covasna). De acesta aparţin masivele cristalinomezozoice **Munţii Bistriţei, Munţii Giurgeu, Hăşmaşu Mare şi Noşcolat** şi o parte a lanţului muntos format din gresie **Munţii Tarcău, Munţii Ciucului, Munţii Repat şi Munţii Nemira.** După cel din urmă a fost denumit vântul rece care bate în Ţinutul Secuiesc în direcţia est-vest.

Grupa sudică a Carpaţilor Orientali, Carpaţii de Curbură, ce cuprinde preponderent munţi formaţi din gresie. Partea interioară a acestora este formată din **Munţii Turiei, Munţii Bodoc, Munţii Baraolt** şi **Munţii Perşani** (acesta din urmă conţine calcar şi vulcanit), iar arcul exterior cuprinde **Munţii Întorsurii** şi **Munţii Vrancei.**

De-a lungul lanţului muntos ce desparte Transilvania de Moldova sunt patru pasuri care uşurează deplasarea între regiunile ţării. Acestea sunt: Pasul Tulgheş, Pasul Ghimeş, Pasul Oituz şi Pasul Buzău. Ca o a cincea trecătoare, poate fi amintită pasul cu încărcătură istorică ce trece peste râul Uzului, dinspre Munţii Ciucului spre est.

Partea de vest a Ţinutului Secuiesc cuprinde dealurile din zona estică a Bazinului Transilvaniei: **Câmpia Mureşului, dealurile din împrejurimile oraşului Tîrgu Mureş, Valea Nirajului, Dealurile Târnavelor şi dealurile de pe axa Sovata-Odorheiu Secuiesc**.

Fig.3 – Harghita
Fig.4 – Relieful Ţinutului Secuiesc
Legendă: Aşezări mai importante
Drumuri naţionale şi judeţene
Râuri mai mari
Fig.5 – Cheile Bicaz
Fig.6 – Valea Uzului

BAZINE FERTILE – ŢARA CARTOFILOR

În direcţia nord-sud, depresiunile Ţinutul Secuiesc **– depresiunile Bilborului, Borsecului, Gheorgheni, Ciucului de Sus, Ciucului de Jos, Plăieşi, precum şi Depresiunea Braşovului**, împărţită în mai multe subdiviziuni – sunt din ce în ce mai joase şi întinse. Datorită climei mai reci, bazinele din zona nordică sunt potrivite pentru cultivarea cartofilor. În văile mai calde ale râurilor, pe lângă cartofi se cultivă diferite cereale şi porumb.

Câmpiile se extind pe suprafeţe mai mici, preponderent în luncile râurilor mai mari. De menţionat sunt şesurile netede **Ciuc** şi **Gheorgheni**, **Şona** şi **Mestecănişul de la Reci**, cunoscut şi sub denumirea *„Sahara din Trei Scaune”.*

APELE NOASTRE

Râurile cele mai mari sunt **Mureş**ul şi **Olt**ul, ambele izvorând din zona sudică a Munţilor Giurgeului. Mureşul curge spre nord, îmbrăţişând partea de nord-vest a Ţinutului Secuiesc. Oltul curge spre sud, spumegând croindu-şi traseul prin Pasul Jigodin, apoi prin Pasul Tuşnad, iar la marginea zonei Trei Scaune înghite **Râul Negru**. Alte ape curgătoare mai semnificative sunt: **Târnava Mare, Târnava Mică, Niraj** şi **Trotuş.** Lacurile cele mai mari sunt lacurile de acumulare artificiale: **barajele Bezid, Zetea, Frumoasa** şi **Lacul Moacşa**. Dintre lacurile noastre naturale, cele mai cunoscute sunt **Lacul Sfânta Ana**, format în craterul Muntelui Ciomatu, singurul lac de mari dimensiuni din Europa, format într-un crater. Perla Munţilor Hăşmaş este **Lacul Roşu**¸ care s-a format în 1837, în urma unei alunecări de teren. **Lacul Ursu** de la Sovata, având apă sărată cu efecte curative, este cel mai mare lac **helioterm** din lume.

Ţinutul Secuiesc este patria apelor minerale. Dintre miile de izvoare de apă minerală, cele mai cunoscute sunt cele îmbuteliate, precum apa minerală de la Biborţeni, Bodoc, Tuşnad şi Sâncrăieni. Împăratul Francisc Iosif a numit apa minerală de la Borsec ca fiind *„regina apelor minerale”.* În 2004, în SUA, această apă minerală a câştigat medalia de aur la categoria apelor minerale îmbogăţite cu dioxid de carbon. Mulţumită apelor noastre minerale cu efecte curative şi mofetelor, care sunt rezultatele proceselor vulcanice posteruptive, s-au creat staţiuni precum **Covasna, Băile Tuşnad, Harghita Băi** şi **Borsec**. Băile populare, denumite *„feredők”,* reprezintă o pată de culoare distinctă în paleta activităţilor curative bazate pe condiţiile geografice.

Fig.7 – Tinovul mohoş
Fig.8 – Lacul Roşu

CELE MAI MARI VALORI ALE ŢINUTULUI SECUIESC SUNT PĂDURILE

Din punct de vedere al fitogeografic, în funcţie de altitudine există mai multe zone distincte. La altitudinea mai mică de 500 m de la nivelul mării, fauna naturală este alcătuită din **zona carpenului şi gorunului**, unde mai cresc **stejari, ulmi, tei** şi **frasini**. La altitudinea între 500 şi 1000 m, în zonele mai înalte ale dealurilor şi zonele mai joase ale munţilor, se întinde zona pădurilor de fag. În bazinele dintre munţi şi pe versanţii din părţile nordice ale munţilor, deja la altitudinea de 600 m apar pădurile de brazi, iar peste 1000 m se găsesc pădurile de răşinoase, formate preponderent din **molizi**. În munţii cei mai înalţi, precum Munţii Harghita şi Munţii Hăşmaş se regăseşte zona alpină, ale cărei plante specifice sunt **ienupărul, afinul negru** şi **jneapănul**. (Fig.9)

DENUMIRILE NOASTRE ZONALE

În mod curios, zonele (microregiunile) geografice ale regiunii Trei Scaune, bazinele **Trei Scaune de Jos** şi **Trei Scaune de Sus, zona Baraolt,** precum şi **partea superioară a Văii Oltului** coincid cu zonele (microregiunile) istorico-etnografice. Primele două bazine cuprind teritoriile scaunelor **Sfântu Gheorghe, Chezdi şi Orbai**, bazinul Baraolt cuprinde **Ţinutul Pădurii („Erdővidék")**, iar valea îngustă a Oltului cuprinde regiunea denumită **„Oltfej"** (n.t. – numită şi Olt mente/valea Oltului; cuprinde localităţile Bixad, Micfalău, Malnaş, Olteni, Bodoc, Zoltan, Ghidfalău, Fotoş, Angheluş, Pădureni, Zălan, Calnic, Valea Crişului şi Arcuş)**.** În zona Târgu Secuiesc, ansamblul satelor locuite preponderent de romano-catolici este numit **„Pământul Sfânt"** („Szentföld"). La fel, şi în Scaunul Mureş, în zona Valea Nirajului de Sus există un **„Pământul Sfânt"**. **Scaunul Mureş** cuprinde porţiunea dintre Ernei şi Ungheni a văii Mureşului, Valea Nirajului, în totalitate, respectiv aşezările din partea superioară a Văii Târnavei Mici, între localităţile Sovata şi Călimăneşti. Vârful vestic se întinde în Câmpia Transilvaniei. Satele din zona Valea Nirajului de Sus, care se ocupă de cultivarea legumelor, poartă denumirea populară de **„Murokország"** - **Ţara Morcovilor.** Principalele subunităţi ale zonei Scaunului Odorhei sunt „**Hegyalja"** sau „**Havasalja"** (cuprinde comunele de pe Platoul Harghita), **valea Homoroadelor** (văile Homorodului Mic şi Homorodului Mare), **valea Nicoului Alb** (sau Feernicului)**, zona Odorhei, zona Cristur, valea Goagiu, zona Şoimoşu Mic şi Şoimoşu Mare, zona Atid, zona Ocnelor**. Subunităţile zonei Ciuc

sunt **Ciucul de Jos** şi **Ciucul de Sus.** Subunităţile mai mici ale zonei Ciucul de Jos sunt **valea Oltului** („Olt mente") şi „**Havasalja"** din zona Ciuc, care cuprinde aşezările situate la poalele Munţii Ciucului. Satele aflate de-a lungul văii râului **Fişag** (sau Firşag) formează o subunitate etnografică specifică. **Zona Ghimeş** şi aşezările din **Bazinul Casin**, precum şi zona **Borsec** şi **zona Tulgheş** formează subunităţi distincte.

Fig.10 – Harghita, iarna
Fig.11 – capra neagră
Fig.12 – Râs
Fig.13 – Urşi
Fig.14 – Cerb
Fig.15 – Căprioară
Fig.16 – Lup
Fig.17 – Fazan

Ţinutul Secuiesc este pământul nostru natal, căminul nostru. Aici merită să trăieşti – este o obligaţie să dăinuieşti!

Benedek Elek: „Scumpul meu pământ natal!"
Întâmplarea unui popor şi a unui om. Capitolul 4.

În acest capitol scriitorul încearcă să prezinte viaţa adevărată, aşa cum a văzut-o el când era copil (fragment)
(Lectură)

Vârfurile Dealul Mare (Feketehegy), Kapushegy şi Pilişca (Piliske): sunt paznicii dinspre Ţara Ciucului a pădurii din Băţanii Mici. De pe vârful acestor trei munţi poţi să vezi platoul Ţării Ciucului, de unde îţi zâmbeşte mulţimea de căsuţe acoperite cu şindrilă din satele ciucane. Du-te în vârful Csikorra, să nu mergi nici spre stânga şi nici spre dreapta şi vei ajunge în Ţara Ciucului, traversând până acolo o pădure. Începe gorunişul, continuă făgetul, iar sus este pădurea de brazi. Pe marginea pădurii noastre încep brazii, pentru ca apoi să acopere întreaga Ţară a Ciucului. Când încă nu erau căi ferate, populaţia din Ciucul de Jos ducea cheresteaua la târg prin pădurea noastră Cei din Baraolt îşi mânau juncanii şi caii mărunţi secuieşti prin pădurea noastră spre târgul de la Baraolt. Când erau târguri mari, curtea noastră era plină de juncani, boi, cai aduşi din Ciuc. Cunoscuţi şi

necunoscuţi cereau cazare pentru noapte, la care tatăl meu, ca orice secui, avea un singur răspuns: cazarea vine din partea lui Dumnezeu. Toată populaţia din Ţara Ciucului era catolică. Populaţia din Ţinutul Pădurii, cu excepţia a două sate, Baraolt şi Micloşoara, era reformată sau unitariană, şi, credeţi sau nu, populaţiile de diferite credinţe erau legate de o prietenie călduroasă şi aşa este şi azi. Kerekes András din Sânsimion era cumătrul drag al tatălui meu, iar această cumetrie s-a transmis mai departe: András, fiul naşului meu de botez, Kerekes András, l-a botezat pe unul dintre copiii lui nenea Gábor. Chiar dacă aveau credinţe diferite, secuii papişti, calvanişti, unitarieni au avut şi au o credinţă comună care îi leagă: Attila a fost străbunul nostru.

În copilăria mea, copacii din pădure erau bun comun. De acolo, fiecare îşi ducea lemne de foc sau pentru construcţii cât putea: pentru uzul propriu sau pentru vânzare. Cel mai mult ducea cel care avea cel mai puţin teren arabil, dar avea doi cai şi pentru că termina repede munca pe câmp, ducea lemne în piaţă: astfel îşi completa venitul. Doar mai târziu s-a nimicit „vechea lege secuiască": „noua lege ungară" a stabilit pentru fiecare câtă pădure şi păşune îi revine, în funcţie de pământurile deţinute.

La sfârşitul lunii iunie, după ce fânul a fost adunat de pe câmp şi a venit rândul fâneţelor din pădure, peste jumătate din populaţia satului se muta în pădure şi se întorcea acasă atunci când se secera grâul, care la noi începea la sfârşitul lunii iulie. Era o adevărată mutare, dar veselă şi nu tristă aşa cum era mutarea la oraş şi să nici nu vorbim de cazurile în care cu miile, oamenii s-au mutat de pe scumpul lor pământ natal, în vagoane triste de tren marfar, iar în final, au rămas în acestea pentru mai mulţi ani: aici au rabdat de foame, frig, nu aveau haine, plângeau şi nu au înţeles niciodată, dar niciodată: care a fost păcatul lor cel mare pentru care pedeapsa este dezrădăcinarea?!

Da, era o mutare adevărată. Încărcau cu fân inima carului şi în acesta au aşezat vasele fragile: tăvi, farfurii, ulcioare, în traistă cuţitele, furculiţele şi lingurile. În fân puneau ceaunul în care fierbeau mămăliga, în pungi mai mici sau mai mari mălaiul, tot felul de fierturi, slănina, brânza, ceapa, sarea şi pâinea, pentru cel puţin o săptămână, care era cât o roata căruţei. În car aşezau coasele, furcile şi greblele. Duceau şi pături ca să aibă cu ce să se învelească, dar nu bărbaţii, ci femeile şi copiii. În carul nostru era şi o pernă. Mama mea a aşezat-o în fân... Oare pentru cine, dacă nu pentru mine?

De regulă, populaţia satului s-a mobilizat duminica, după vecernie: un şir lung de care şerpuia pe drumul către Csikorra. Doar copiii stau în car, cei mari, bărbaţii şi femeile merg încet după acesta.

Lanul de grâu se unduieşte pe Csikhatja, drumul se unduieşte prin lanul de grâu, dar imediat în faţa noastră se vede deja pădurea, drumul trecând printre stejarii uriaşi. Aceşti uriaşi s-au confruntat cu furtunile timp de mai multe secole, nefiind puţini cei care au fost loviţi de trăsnet – într-unul trăsnetul a lăsat o urmă lungă, neagră, celălalt a fost ars astfel încât s-a creat o scorbură în care se pot ascunde doi-trei oameni. Trunchiurile uriaşilor de stejar, răriţi pe parcursul timpului, stau înnegrite şi triste, pe ici-colo câte un dâmb: sunt morminte, mormintele uriaşilor îngropaţi încetul cu încetul. Printre rândurile rărite ale uriaşilor de stejar se poate vedea departe, motiv pentru care această zonă a pădurii se numeşte „Likat" (n.t. - gaură). În stânga se poate vedea păşunea „Érces": un platou lung şi lat, pe care doar pe ici-colo se găseşte cât-un mesteacăn bătrân şi trist. Pe acest platou creşte o iarbă ce ajunge până în genunchi. Mai în jos, în prăpastie, se întinde enigmatic o pădure deasă, întunecată: se numeşte „Istenkas". Aici s-a ascuns populaţia din Băţanii Mici în perioada invaziei tătarilor…

Fig.18 – Plimbare cu sania pe Harghita

ÎNTREBĂRI

1. Ce alte denumiri ale Ţinutului Secuiesc cunoşti?
2. Care a fost apa minerală care a primit de la împăratul Francisc Iosif titlul „regina apelor minerale"?
3. Cum s-a format Lacul Roşu?
4. Unde se găsesc în Ţinutul Secuiesc regiunile denumite „Pământ sfânt"?
5. Unde se află Ţara Morcovilor?

II.

Ţinutul Secuiesc înaintea stabilirii secuilor

În prima parte a mileniului 1 î.Hr, în epoca de fier, şi regiunea Ţinutului Secuiesc a păşit pe podiumul istoriei: au apărut primele grupuri de popoare cunoscute din sursele scrise.

Înaintea stabilirii secuilor, regiunea a oferit cămin pentru diferite popoare şi culturi.

- Istoria Ţinutului Secuiesc în epoca preistorică şi antică
- Perioada romană şi a migraţiei popoarelor
- Descălecatul maghiar. Evenimente care au precedat stabilirea secuilor

2. Istoria Ţinutului Secuiesc în epoca preistorică şi antică

Omul este parte componentă a biosferei, iar împreună cu rudele sale cele mai apropiate, maimuţele antropoide, aparţine de ordinul primatelor. Construcţia corporală şi comportamentul maimuţelor antropoide seamănă foarte mult cu cel al omului, însă doar omul este capabil de locomoţie verticală, pe două picioare, fabricarea uneltelor şi vorbire. Toate aceste aptitudini s-au dezvoltat la strămoşii noştri cu aproximativ 3-4 milioane de ani în urmă, ca urmare a unui proces de evoluţie îndelungat. Probabil că la istoria universală aţi învăţat deja, că leagănul umanităţii a fost Africa, şi predecesorii noştri au populat Pământul în perioada epocii de gheaţă, emigrând de pe acest continent. Odată cu apariţia în Europa a omului primitiv, cu aproximativ 800 de mii de ani în urmă, a debutat epoca cea mai lungă a istoriei noastre, paleoliticul.

În perioada epocii glaciare, în cea mai mare parte a Europei a dominat un climat foarte rece, care a fost întrerupt de perioade mai calde, cu o durată mai scurtă. Teritoriile mai înalte ale Bazinului Carpatic, dar şi văile râurilor au fost acoperite aproape în permanenţă de zăpadă. Faptul că primii oameni au apărut doar cu aproximativ 40 de mii de ani în urmă pe teritoriul Ţinutului Secuiesc de azi, se poate datora condiţiilor vitrege de mediu. Cunoaştem destul de puţine vestigii arheologice din perioada paleoliticului.

Comunităţile din paleolitic s-au adaptat bine climatului rece. Cu uneltele lor cioplite, despicate din lemn, os şi pietre (baltag cioplit, dardă, harpon, săgeată) au vânat diferite animale, mamut, cerb, bizon, ursul cavernelor, dar au adunat şi au consumat şi rădăcinile, fructele şi seminţele plantelor comestibile. Din pielea, blana animalelor ucise au confecţionat îmbrăcăminte, iar din oasele acestora unelte şi bijuterii. S-au stabilit în locuri protejate, potrivite şi pentru procurarea hranei, în peşteri, strâmtori, văile strâmte ale râurilor. Astfel de **aşezări din epoca pietrei cioplite sunt cunoscute pe teritoriul Ţinutului Secuiesc** de exemplu din **peşterile din Cheile Vârghişului**, unde arheologii au descoperit vatra vânătorilor din epoca de piatră, uneltele de piatră cioplită specifice şi oasele animalelor

ucise şi tranşate. De obicei, aceste refugii au fost folosite pentru perioade scurte de timp, deoarece oamenii care trăiau în grupuri mai mari, hoarde, au fost deseori obligaţi să-şi părăsească aşezările dacă condiţiile de mediu se înrăutăţeau, sau dacă trebuiau să urmărească turmele de animale care migrau. Lumea paleoliticului, care a durat mai multe sute de ani, a fost deci caracterizată de modul de viaţă nomad, uneltele primitive şi dependenţa în mare măsură de mediu.

Cu aproximativ 12 mii de ani în urmă, la finele epocii glaciare, clima s-a încălzit treptat, biodiversitatea a devenit mai bogată şi mai variată. Acesta a făcut posibil ca în unele zone ale Pământului, oamenii care trăiau acolo, să se stabilească şi pentru o perioadă mai lungă de timp. Prin cultivarea diferitelor plante domesticite (grâu, orz, secară) şi creşterea unor specii de animale (bovine, ovine, caprine) omul deja îşi producea singur hrana necesară supravieţuirii.

În regiunile mai îndepărtate din Egipt, Orientul Apropiat şi ale Asiei, treptat s-au format antecedentele marilor civilizaţii din antichitate. În acelaşi timp, o parte a populaţiei, care a crescut numeric în contextul unor condiţii de viaţă mai bune, a migrat mai departe în căutarea unor noi terenuri fertile. Astfel de colonişti au populat pe parcursul mileniilor 7-6 î.Hr Europa şi, în cadrul acesteia, şi teritoriul Ţinutului Secuiesc de azi. Pe parcursul următoarelor câteva milenii, în **perioada neoliticului şi a epocii de aramă, în văile Oltului, Mureşului şi Târnavelor, trăiau grupuri de popoare producătoare de hrană, stabilite în sate mici.** (Fig. 25. Vase pictate – Cultura Ariuşd. Muzeul Naţional Secuiesc)

Modul de viaţă al popoarelor din perioada preistorică semăna în multe privinţe cu forma de viaţă ţărănească din prezent. În aşezări se aflau case de locuit de dimensiuni mici care constituiau căminul unor familii, depozite, ţarcuri ce serveau pentru depozitarea producţiilor şi creşterea animalelor. În apropierea satelor se aflau şi terenurile agricole şi păşunile. Oamenii îşi petreceau viaţa cu activităţi necesare producerii alimentelor, supravieţuirii, cultivarea pământului, creşterea animalelor, realizarea hainelor şi pregătirea alimentelor. Vânătoarea şi pescuitul au jucat în continuare un rol important în procurarea hranei. De obicei, omul îşi realiza singur uneltele utilizate în viaţa de fiecare zi. Lucra pământul cu sapă şi cazma fabricare din lemn sau coarne de animale. Utiliza ca arme sau unelte deopotrivă securea, cuţitele, pumnalele şlefuite, cioplite din piatră şi oase. Îşi pregătea, depozita alimentele în vase realizate din lut şi arse în vatră sau cuptor, deseori ornate foarte frumos cu modele gravate sau pictate. La finele neoliticului şi epoca de aramă au apărut bijuteriile, uneltele şi armele realizate din aur şi cupru, au descoperit deci meşteşugul

topirii şi turnării metalelor. Pe parcursul mileniului 3 î.Hr, s-a extins din ce în ce mai mult folosirea bronzului topit din cupru şi staniu, iar obiectele din bronz, de mai bună calitate, treptat, au eliminat din viaţa de fiecare zi uneltele din piatră. (Fig. 26. Obiecte din bronz din epoca de bronz şi epoca de fier timpuriu. Muzeul Naţional Secuiesc)

La început, comunitatea neoliticului şi calcoliticului a fost caracterizată de posesiunea comunitară, exploatarea în comun a pământurilor şi efectivului de animale. În timp însă, dezvoltarea uneltelor şi meşteşugurilor, creşterea populaţiei, a atras după sine stratificarea societăţii, respectiv apariţia liderilor (şefi de trib), a meşteşugarilor, comercianţilor şi a războinicilor. **Epoca bronzului** (mileniile 3-2 î.Hr) a fost perioada tensiunilor, războaielor dintre triburi. **În această perioadă apar şi pe teritoriul Ţinutului Secuiesc primele forturi de dimensiuni mari, ca de exemplu fortul „Galat" din Porumbenii Mari, sau „Budvar" din Odorheiu Secuiesc, unde locuiau şefii de trib şi războinicii.** Obiectele specifice rămase în urmă din această epocă sunt uneltele realizate din bronz şi aur, obiecte uzuale (topoare, dălţi, seceri, harnaşamente, vase), bijuterii (brăţări, medalioane, cercei) şi arme (arme în formă de târnăcop, săbii), care adesea sunt găsite de arheologi sub formă de tezaure ascunse sub pământ. Astfel de tezaure bogate au fost descoperite în zona noastră printre altele la Belin, Ţufalău, Bancu, sau în hotarul localităţilor Zagon sau Tîrgu Mureş. În timp ce popoarele din neolitic îşi înhumau morţii în interiorul aşezărilor, în **epoca bronzului au apărut cimitirele bine delimitate de sate.** Urmele unor astfel de locuri de înhumare au fost descoperite la Turia, în hotarul aşezărilor Brăduţ sau Ocland. În această perioadă au avut loc şi numeroase descoperiri noi, caii au început să fie înhămaţi la atelaj sau utilizaţi pentru călărit, a apărut căruţa pe patru roţi, iar la finalul epocii, treptat s-au extins şi uneltele, armele realizate din fier.

În prima partea a mileniului 1 î.Hr, în epoca de fier, şi regiunea Ţinutului Secuiesc a păşit pe scena istoriei: **au apărut primele grupuri de popoare cunoscute din surse scrise. Pe parcursul secolului 7 î.Hr teritoriul Transilvaniei a fost ocupat de sciţii originari din Asia.** Amintirile acestui popor nomad sunt cunoscute în special din înmormântări. Arheologii au descoperit morminte scite bogate de exemplu la Tîrgu Mureş, Murgeşti sau la Sfântu Gheorghe. Conform tradiţiei caracteristice întregii perioade din preistorie, în aceste morminte au fost aşezate şi obiectele personale, bijuteriile, armele decedatului. **Dominaţia sciţilor a fost curmată în secolele dinaintea erei noastre de celţi şi daci. Utilizarea roatei olarului s-a răspândit şi în Transilvania odată cu triburile celtice războinice sosite din Europa de Vest.** Cunoaştem foarte puţine vestigii celtice în Ţinutul Secuiesc. La Cristuru Secuiesc, de exemplu, a fost descoperit mormântul unui războinic, care a fost înmormântat împreună cu

armele sale (sabie, suliţă, cuţit). (Fig. 28. Mânerul sabiei de fier scit din Dobolii de Jos)

Popoarele celtice şi geto-dacice care locuiau, în secolele dinaintea erei noastre, de-a lungul Dunării, în Muntenia şi Transilvania au intrat deja în contact cu lumea greacă antică. În urma acestui fapt a apărut la aceştia scrisul şi fabricarea de monezi. În secolul 1 î.Hr regele Burebista a unit triburile dacice şi a înfiinţat un stat puternic. În timpul lui Burebista şi a urmaşilor acestuia, dacii au purtat frecvent războaie împotriva coloniilor grece situate de-a lungul Mării Negre, apoi împotriva provinciilor romane. Acesta a fost unul din motivele pentru care, la începutul secolului 2 după Hristos, într-un final, romanii au cucerit statul dacilor.

Arheologia

De obicei, cunoaştem evenimentele petrecute în trecut deoarece strămoşii noştri le-au notat. Însă scrisul a fost inventat foarte târziu, cu câteva mii de ani în urmă, în perioade diferite în diferite regiuni ale Pământului. De exemplu, în Egiptul antic sau Mesopotamia, scrisul a fost utilizat încă din mileniul 3 î.Hr, în timp ce în mare parte a Europei, astfel şi la noi, scrisul a apărut doar pe la începutul erei noastre. Pe de altă parte, textele scrise nu se referă întotdeauna la înfăţişarea, modul de viaţă sau convingerile omului de odinioară. (Fig. 23. Săpături arheologice; Fig. 24. Unelte de piatră cioplită din Cheile Vârghişului. Muzeul Naţional Secuiesc) În înţelegerea acestora ne vin în sprijin alte ştiinţe auxiliare ale arheologiei şi istoriei. Arheologii caută şi studiază aşezările, bisericile, locurile funerare ale epocilor trecute, în cadrul săpăturilor arheologice descoperă, adună relicvele deseori ajunse sub pământ. De regulă, relicvele ajung la muzee, unde sunt curăţate, completate, apoi specialiştii încearcă să determine din ce material şi cum au fost realizate, de ce epocă sau popor pot fi legate. Ansamblul vestigiilor de aceeaşi vârstă şi caracter se numeşte cultură arheologică. O cultură arheologică dezvăluie multe aspecte cu privire la modul de viaţă, obiceiurile, istoria epocii sau poporului dat. Deci, în baza diferitelor construcţii, monumente funerare, obiecte, rămăşiţe umane şi animale, putem determina construcţia corporală a strămunilor noştri, modul în care se îmbrăcau, unde locuiau, cu ce se hrăneau, ce fel de unelte foloseau, sau modul în care se îngrijeau de decedaţii lor. Cele mai valoroase piese ale vestigiilor păstrate în muzee pot fi văzute frecvent în cadrul expoziţiilor. Aţi fost deja la vreun muzeu din Ţinutul Secuiesc? Puteţi să vă amintiţi ce fel de vestigii aţi văzut? Care dintre piesele expuse v-a trezit interesul cel mai mult şi de ce?

Ariuşd – Sat din epoca de aramă pe valea Oltului

Pe Dealul „Tyiszk” de lângă Ariuşdul învecinat cu Trei Scaune istoric a fost descoperit la începutul secolului trecut una din aşezările preistorice vestite ale Europei. În urma rezultatelor săpăturilor arheologice, avem posibilitatea de a ne forma o imagine cu privire la modul de viaţă, viaţa de fiecare zi a popoarelor care au trăit cu aproximativ 6 mii de ani în urmă. Mica aşezare construită pe deal a fost împrejmuită de locuitorii ei cu şanţuri adânci şi gard împletit din crengi de răchită care le oferea protecţie împotriva atacurilor duşmanilor sau a animalelor sălbatice. (Fig.27. Reconstrucţia unei case de locuit din Ariuşd, Muzeul Naţional Secuiesc) În aşezare se aflau case de locuit construite din lemn, cu pereţi de lut şi cu acoperiş de stuf, în case se aflau vetre, locuri pentru şezut, vase mari pentru depozitarea hranei. În apropierea caselor au fost descoperite gropi pentru deşeuri şi cuptoare pentru realizarea vaselor de lut, arheologii au descoperit şi ruinele unui atelier de olărit. Pe parcursul săpăturilor arheologice au fost descoperite numeroase obiecte valoroase, unelte realizate din piatră, os, cornuri de cerb, arme şi bijuterii realizate din cupru şi aur, respectiv un număr mare de vase de lut ornate cu picturi foarte frumoase. Cultura de la Ariuşd, care a primit numele după numele aşezării, în mileniul 5 î.Hr s-a extins pe aproape tot teritoriul Ţinutului Secuiesc de azi. Urme ale aşezărilor cu ceramică pictată, similară celor de pe Dealul „Tyiszk”, pot fi găsite de exemplu la Grădiştea de Munte ce aparţine de satul Leţ, la Fortificaţia „Borzvara” (Cetatea Viezurei) de lângă Boroşneu Mic, pe Platoul Nisipos de la Malnaş-Băi, sau la Budvar din Odorheiu Secuiesc.

Sciţii

Sciţii au fost un popor nomad călăreţ aparţinând grupului popoarelor de neam iranian. Conform consemnărilor din antichitate, au venit dinspre nord pe teritoriul Azerbaidjanului de azi aproximativ în 700 î.Hr. În 673 î.Hr, sciţii, după ce i-au învins pe asirieni şi cimerieni, au dus cruciade mari prin Asia Mică, Mesopotamia şi Siria, până în Egipt. Ulterior, mezii i-au alungat pe sciţii de pe teritoriile lor, care conform lui Herodot, s-au dus pe teritoriile părăsite ale cimerienilor înrudiţi, pe stepa situată între Dunăre, Marea Neagră şi Don. Sciţii, similar altor popoare nomade călăreţe, nu au format un imperiu unitar, ci o confederaţie de triburi cu legături slabe, în care au fost prezente şi triburile altor popoare. În secolul 3 î.Hr., la presiunile exercitate de sarmaţi, s-au rupt în două. O parte din ei au format între Nipru şi Dunăre, respectiv Dobrogea o nouă asociaţie de triburi, iar cealaltă parte a lor, au fondat în peninsula Crimeea un regat cu o durată scurtă de viaţă. Denumirea de „sciţii” a fost utilizată de-a lungul istoriei pentru denumirea multor popoare. Conform lui Herodot, menţionat mai sus, grecii au numit majoritatea popoarelor de stepă „sciţi”, iar perşii îi numeau „socoloţi”. Mai

târziu, datorită modului de viaţă nomadă similară, termenul de sciţi a fost utilizată şi altor popoare, de exemplu în cazul maghiarilor. Cercetările arheologice dovedesc faptul că limita de est al culturii materiale de caracter scitic se află în Asia Centrală, la poalele Munţilor Altai, la sud este delimitată de malul nordic al Mării Negre şi lanţul Munţilor Caucaz, la nord de partea sudică a Munţilor Ural şi zona cursului superior al râului Volga, iar la vest de Bazinul Carpatic, la linia Dunării.

ÎNTREBĂRI

1. Când, respectiv în care epocă din preistorie apar primii oameni pe teritoriul Ţinutului Secuiesc?
2.Care este primul grup de popoare cunoscut din sursele scrise, cu care ne întâlnim în Ţinutul Secuiesc?
3.Care popor, sub conducerea cui înfiinţează în secolul 1 îHr. regatul care cuprinde şi teritoriul Ţinutului Secuiesc de apoi?

SUPORT LITERAR

- Vaszilij Jan: „Ortuzek a pusztan/Focuri de strajă în pustiu” (roman istoric, tradus de Gellert Gyorgy, 1965)
- Szombathy Viktor (redactor): „A magyar regeszet regenye/Romanul arheologiei maghiare” (1976)

FILME RECOMANDATE

- „A tuz haboruja/Războiul focului” (Jean-Jacquez Annaud, 1982)
- „Druidak alkonya/Amurgul druizilor” (Vercingetorix). (Jacqes Dorfmann, 2011)

3. Perioada romană şi a migraţiei popoarelor

În 105-106 d.Hr, trupele împăratului Traian au cucerit regatul dac care periclita interesele romane. Odată cu aceasta, **teritoriul Transilvaniei a devenit una din provinciile Imperiului Roman. Graniţa de est a provinciei numite Dacia** după popoarele sale anterioare**, a cuprins şi o parte a Ţinutului Secuiesc.** Graniţele erau apărate de oşti care staţionau în tabere, **pe teritoriul Ţinutului Secuiesc au fost construite 9 tabere militare** (Călugăreni,Sărăţeni, Inlăceni, Odorheiu Secuiesc, Sânpaul, Olteni, Comolău, Boroşneu Mare şi Breţcu), care au fost legate prin drumuri şi turnuri de veghe. (Fig. 29. Castrumuri romane pe teritoriul Ţinutului Secuiesc) În apropierea taberelor au fost înfiinţate şi aşezări mai mici, unde locuiau soldaţi veterani şi familiile acestora, negustori, meşteşugari şi sclavi. Romanii au exploatat mineralele Daciei în proporţii considerabile. În Munţii Metaliferi exploatau aur, pe teritoriul Ţinutului Secuiesc, de exemplu de-a lungul Homorodului, a avut o însemnătate importantă exploatarea sării. (Fig. 30. Piatră cioplită cu inscripţie romană. Sânpaul)

Cucerirea Transilvaniei de către romani nu s-a dovedit însă a fi de lungă durată. **Atacurile popoarelor germanice** sosite din Europa de Nord **au reprezentat un pericol serios pentru Provincia Dacia** încă din secolul

2 d.Hr. Momentul cel mai grav şi fatal totodată, l-a reprezentat apariţia goţilor de vest. Ca urmare a atacurilor treptate, **în 271 Imperiul Roman şi-a retras graniţa până la linia Dunării şi a evacuat Dacia.** La sfârşitul secolului 3, **Transilvania a fost luată sub stăpânire** de grupul din vest al asociaţiei tribale a goţilor, **regatul vizigoţilor** (numele lor provine din cuvântul ‚vezu', ceea ce în limba lor înseamnă ‚curajos').

În secolul următor, noii stăpâni ai Transilvaniei sunt goţii, care au populat des şi teritoriul Ţinutului Secuiesc de mai târziu, înfiinţând aşezări de tip sate. În prezent, arheologii au în evidenţă aproape 150 de situri din Transilvania de Sud-Est cu vestigii ale goţilor (aşezări, locuri funerare, tezaure). (Fig. 31. Castron got din Breţcu). Ca urmare a apariţiei creştinismului în rândul goţilor - care la început îşi înmormântau morţii conform ritului incinerării -, a devenit din ce în ce mai frecventă înhumarea decedaţilor în conformitate cu credinţa privind învierea.

Odată cu apariţia goţilor, în Transilvania a **început perioada numită** de istorici ca **migraţia popoarelor**. Migraţiile popoarelor, care au pornit dinspre nord şi în special est, din interiorul Asiei, au fost determinate de factori climatici, economici şi de creşterea demografică. (Fig. 32. Diademă specifică femeilor gotice)

În 376, un popor estic înfricoşător, **hunii, au pus capăt dominaţiei goţilor**. Calul a avut un rol important în viaţa poporului nomad de origine turcă, rigidă, provenită din Asia Centrală, care se ocupa cu creşterea animalelor, astfel că în decurs de câteva decenii au ajuns în Europa. Fiind excelenţi luptători şi bine organizaţi din punct de vedere social, hunii au învins mai multe popoare, sau i-ai obţinut ca aliaţi. (Fig. 34. Vas aparţinând goţilor, utilizat pentru depozitarea cerealelor, Odorheiu Secuiesc; Fig. 35. Canistră aparţinând goţilor, Odorheiu Secuiesc). Vestea sosirii ‚furtunii întunecate' a generat o panică imensă în rândul goţilor, care nu au aşteptat atacul hunilor, ci s-au refugiat disperaţi pe teritoriul Imperiului Roman. Si-au părăsit aşezările, luându-i cu ei sau ascunzându-şi toate bunurile mobile. De exemplu, un nobil got şi-a îngropat obiectele de valoare în hotarul Văii Strâmbe, însă nu s-a întors după ele niciodată – au fost descoperite accidental cu sute de ani după. Hunii, care duceau un mod de viaţă mobil, schimbând frecvent păşunile, au lăsat puţine urme dăinuitoare în Transilvania, arheologii abia au găsit aşezări sau locuri funerare care pot fi legate de acest popor şi care dau dovadă de stabilirea lor pentru o perioadă mai lungă. Piesa caracteristică a vestigiilor lăsate în urmă este un tip de bijuterie de forma unei insecte cu aripile întinse, aşa numita „*cikada*", a cărei piesă realizată din aur pur este cunoscută din localitatea Dumbrăvioara, la vest de Ţinutul Secuiesc.

Luptătorii huni care trăgeau foarte bine cu arcul de pe caii în galop, au ţinut în teamă permanentă şi Imperiul Roman de Est şi de Vest care cumpăra pacea cu rentă anuală şi cadouri. **Puterea lor a atins apogeul în timpul domnirii marelui rege Attila,** odată cu moartea sa, după 453, imperiul din Europa al hunilor, s-a destrămat în scurt timp.

Noii proprietari ai Transilvaniei vor fi gepizii, poporul germanic care a luptat ca aliat al hunilor timp de mai multe decenii, şi care anterior au dus lupte, pe atunci fără succes, cu vizigoţii, pentru obţinerea teritoriului. Pe teritoriul aşezării antice Napoca (Cluj Napoca de mai târziu) s-a format un principat gepid, al cărui subalterni au populat întreaga Transilvanie, astfel şi Ţinutul Secuiesc de mai apoi, fondându-şi aşezările în văile râurilor mai mari.

Apariţia unui nou **popor estic, de origine turcă a pus capăt bunăstării gepide** în a doua partea a secolului 6. Succesul luptelor duse de **avari, sosiţi din stepa euroasiatică** şi având o viaţă nomadă, a fost intensificată în mare măsură de utilizarea scăriţei la şa, cu ajutorul căreia a devenit mai eficientă atât tragerea cu arcul de pe cal cât şi lupta corp la corp, astfel atacul călăreţilor care luptau cu arcul şi paloşul a fost nimicitor. Conform celor mai recente cercetări, un nobil gepid fugind din faţa avarilor şi-a ascuns pe dealul Firtuş averea formată din bani romani şi bizantini, care apoi au fost descoperită în 1831, în timpul aratului. (Fig. 38. Monede bizantine din tezaurul de la Firtuş)

Kaganatul avar (liderul suprem al avarilor era kaganul) care s-a extins în întreg Bazinul Carpatic a stăpânit timp de aproximativ trei secole teritoriul Regatului Ungar de mai târziu. La început, luptele purtate împotriva Bizanţului (Imperiul Roman de Răsărit) au adus foarte multe bunuri materiale şi dări avarilor, care renunţând treptat la modul de viaţă nomad au înfiinţat aşezări cu caracter permanent, iar pe lângă creşterea animalelor mari, un rol important i-a revenit şi cultivării pământului. (Fig. 37. - n.n. nu are text ataşat) **În Transilvania, au avut centre importante pe valea Târnavelor** (în opinia lingviştilor, numele Kukullo/Târnava ar putea fi o moştenire lingvistică din perioada avarilor) cel puţin acesta sugerează piesele de matriţă descoperite la Dumbrăveni şi în hotarul Corundului, care erau folosite de orfevrii lor pentru fabricarea de curele şi harnaşamente. (Fig. 39. Matriţe din perioada avară. Corund)

Până la finele epocii, societatea avară din Transilvania s-a transformat în mod semnificativ, pe de-o parte datorită reducerii numerice a luptelor purtate, iar pe de ală parte, ca urmare a influenţei

populaţiei slave care a intrat în regiune prin strâmtorile Carpaţilor. Conform cercetărilor arheologice şi a mărturiei denumirii localităţilor, maghiarimea descălecătoare a găsit o populaţie slavă însemnată în Ţinutul Secuiesc, mai ales în **Trei Scaune**, unde **o parte însemnată a denumirii localităţilor este de origine slavă** (Boroşneu, Cernat, Covasna, etc.)

Membrii comunităţilor lingvistice numite **popoare germanice** au populat şi au ocupat regiunile Europei Centrale şi de Est, pornind din teritoriile sudice ale Scandinaviei, în perioada dintre secolul 1î.Hr şi secolul 3 d.Hr. Aceste popoare germanice au fost compuse din diferite grupuri de popoare şi au avut diferite denumiri. Conform istoricului roman Tacit, a fost numit „germani" acel trib care a condus asociaţia tribală ce a purtat războaie cu celţii. Astfel a putut fi generalizată denumirea de triburi germanice, aplicată tuturor triburilor. După 1200 î.Hr., au plecat din partea centrală a Germaniei de azi, spre teritoriile Danemarcei, Suediei de Sud şi Norvegiei de Sud. Dintre popoarele germanice (goţii, alamanii, marcomanii, gepizii, francii, lombarzii/longobarzii, angli), **goţii** au reprezentat la început grupul cel mai numeros de popoare germanice. Au avansat treptat spre sud-est de pe teritoriile sudice ale Scandinaviei, spre regiunea sudică a stepei ruseşti, respectiv în direcţia Dunării de Jos. În secolul 3 d.Hr, goţii s-au rupt în două grupuri de popoare mai mari: goţii de est, respectiv goţii de vest. Ca urmare a năvălirii hunilor, de aici au migrat mai spre vest, au năvălit pe teritoriile Italiei, respectiv ale Franţei şi Spaniei de azi, unde au înfiinţat regate. **Gepizii** au aparţinut grupului de est al popoarelor germanice şi vorbeau un dialect înrudit cu cel al goţilor. La început, au locuit pe teritoriile învecinate cu goţii, în regiunea Vistula. De aici, la mijlocul secolului 3 d.Hr., au migrat în partea de nord-est al Bazinului Carpatic, în regiunea Tisei şi Crişurilor. Treptat, şi-au extins dominaţia şi în regiunile Dunării şi Mureşului. În timpul regelui Attila au luptat ca aliaţi ai hunilor, mai târziu au ajuns sub dominaţie avară.

Sat al goţilor la hotarul Odorheiului Secuiesc

Arheologii au descoperit recent la hotarul Odorheiului Secuiesc aşezarea vizigotă cercetată pe cea mai mare suprafaţă de până în prezent în Transilvania. Pe o suprafaţă de peste un hectar, au fost descoperite fundaţiile unor case de locuit aflate sub pământ, adâncituri destinate depozitării alimentelor, clădiri gospodăreşti, cuptoare utilizate pentru copt sau arderea vaselor ceramice, ruine ale unui furnal, respectiv ale unei cisterne. Potrivit mărturiei vestigiilor (vase de lut, oase de animale, unelte din piatră, os şi metale) şi în baza cercetărilor arheologice de mediu, goţii care s-au stabilit aici s-au ocupat de cultivarea plantelor şi creşterea animalelor, şi-au fabricat singuri vasele şi s-au ocupat şi de metalurgie.

Casele aşezării înfiinţate pe malul Târnavei au fost aliniate pe rânduri, iar la marginea satului, în apropierea malului apei au fost amplasate atelierele activităţilor ce prezentau pericol de incendii. (Fig. 33. Aşezare vizigotă în hotarul Odorheiului Secuiesc – reconstrucţie)

Suntem sau nu înrudiţi cu hunii?

Cronicari din evul mediu (Anonymus, Kezai Simon) au considerat că secuii sunt poporul regelui Attila, care – în opinia lor – sunt descendenţii hunilor rămaşi aici după căderea imperiului hunilor. Falsitatea teoriei atractive a fost infirmată de lingvişti încă de la sfârşitul secolului al 19-lea, care au arătat că nu poate exista o relaţie de rudenie lingvistică între maghiarimea vorbitoare de limbă fino-ugrică şi hunii vorbitori ai unei limbi turcice. Originea hună a maghiarimii sau a secuimii este exclusă şi de sursele istorice şi arheologice, deoarece în Bazinul Carpatic, după huni, au avut loc schimbări de populaţie în mai multe rânduri. Fii lui Attila sunt menţionaţi în sursele istorice cu numele de Ellak, Dengitzik şi Ernak, iar legenda principelui Csaba nu are rădăcini din perioada hunilor. Conştiinţa identităţii hune din perioada evului mediu a secuimii poate fi cel mult o conştiinţă fictivă a originii, pe care secuii au dobândit-o, similar altor popoare estice, în perioada şederii în stepă, înaintea descălecatului. (Fig 36. „Cikadafibula” din perioada hună. Dumbrăvioara)

ÎNTREBĂRI

1. Cum au apărat romanii graniţele imperiului? Ce urme ale acestui mod de apărare a graniţelor am întâlnit în Ţinutul Secuiesc?
2. Care sunt principalele popoare migratoare care au apărut pe teritoriul Ţinutului Secuiesc de mai târziu începând de la sfârşitul epocii romane până la descălecatul maghiar?

SUPORT LITERAR

- Gardonyi Geza: „A lathatatlan ember/Omul invizibil” (roman, 1902)
- Mora Ferenc: „Aranykoporso/Sicriul de aur” (roman/1932)

FILME RECOMANDATE

- „A gladiator/Gladiator” (Ridley Scott, 2000)

- „Attila, Isten ostora/Attila, biciul lui Dumnezeu” (Dick Lowry, 2001)

4. Descălecatul maghiar. Evenimente care au precedat stabilirea secuilor

Înaintea stabilirii noastre în Bazinul Carpatic, similar hunilor sau avarilor care trăiau în câmpiile Europei de est, am fost un popor care a dus o viaţă nomadă-seminomadă. **Cultura specifică a maghiarimii descălecătoare s-a format ca rezultat al relaţiilor de mai multe sute de ani cu popoarele turcice şi parţial cu cele iraniene,** acestui fapt se poate datora că cronicarii vestici din evul mediu ne-au confundat foarte des cu ele. Înaintea descălecatului, pe lângă efectele culturale, maghiarimea a fost supusă în stepă şi unor însemnate influenţe lingvistice şi antropologice. Lingviştii au dovedit însă încă din secolul al 19.lea, că limba noastră, **limba maghiară, face parte din familia limbilor uralice,** şi cu milenii în urmă, am trăit în zona Munţilor Ural împreună cu strămoşii finilor, vogulilor (mansi), respectiv strămoşii poporului hanti dar şi a altor popoare. (Fig. 40. Patria străbună maghiară şi migraţia)

În secolul 7-8 d.Hr., maghiarimea care trăia în asociaţii tribale puternice, s-a mutat din patria sa străbună, Magna Hungaria la est de Carpaţi, în regiunea numită în surse bizantine Etelkoz (Teritoriul dintre râuri). (Fig. 41. Accesoriu pentru păr din perioada descălecatului) Maghiarii care anterior au explorat Bazinul Carpatic, au pornit în căutarea unei noi patrii în urma unei înfrângerii militare suferite din partea pecenegilor. Sub conducerea lui Arpad, au trecut în 895 peste Carpaţi, şi ajungând în Transilvania, l-au sacrificat în cadrul unui ritual pe conducătorul Almos din cauza înfrângerilor suferite din partea pecenegilor. (Fig. 42. Luptător descălecător; grafica: Laszlo Gyula)

Conform modului de viaţă specific creşterii animalelor mari, naţiunile descălecătoare au ocupat în special Câmpia Mare (Alfold), însă în anii următori, respectiv deceniile care au urmat, şi-au extins stăpânirea pe întreg Bazinul Carpatic.

Pe teritoriul Ţinutului Secuiesc nu au fost descoperite vestigii arheologice care să poată fi legate de primele generaţii ale descălecătorilor, însă **cunoaştem câteva obiecte provenite din bazinele Ciucului şi Trei Scaune** (scăriţă, zăbală, sabie) **care sugerează că strâmtorile estice ale Transilvaniei au fost sub apărare militară încă din secolul 10.**

Cumpăna mileniului şi anii care au urmat au avut un rol decisiv în istoria noastră. (Sfântul) Ştefan (997-1038), fiul principelui Geza, şi-a extins în câţiva ani stăpânirea pe întreg Bazinul Carpatic, după ce, în anul 1000, de Crăciun, a impus să fie încoronat rege. Acesta este evenimentul pe care îl numim **fondarea statului**, ceea ce a însemnat crearea legilor scrise şi alcătuirea aparatului administrativ laic şi bisericesc.

Locul societăţii anterioare, clădită pe descendenţă, deci pe linia de sânge, a fost luată de comitate înfiinţate la nivel central, bazate pe structuri teritoriale, în fruntea cărora s-a aflat însărcinatul regelui, comitele. Prin **instituirea creştinismului ca religie de stat**, societatea maghiară, rupându-se de trecutul milenar ‚păgân', a păşit pe drumul dezvoltării europene. Aparatul bisericesc a fost structurat pe ierarhia bisericească arhiepiscopate-episcopate-protopopii-parohii, şi a fost strâns legată de administrarea laică.

Pe teritoriul aparţinând „gyula"-ilor (n.n. titlul nobiliar medieval), care în secolul 10 au devenit putere de sine stătătoare, a luat naştere în 1009 episcopatul transilvănean, apoi mai multe comitate, centrul celor din urmă fiind alcătuit din forturi din lemn sau pământ. **În fâşia estică a comitatelor Turda, Târnava şi Alba** care se extindeau în direcţia vest-est – **pe teritoriul Ţinutului Secuiesc de mai târziu – în secolele 11-12,** a trăit **o populaţie vorbitoare de limbă maghiară,** subordonată direct comiţilor**.**

În partea de est al Bazinului Trei Scaune, la hotarul aşezărilor Peteni şi Zăbala, arheologii au adus la suprafaţă mormintele a două cimitire de epocă în care se odihneau membrii comunităţii care au apărat graniţa de est. Deocamdată, părerea cercetătorilor este împărţită în ceea ce priveşte apartenenţa poporului care se odihneşte în cimitirele care au fost abandonate până la perioada invaziei tătarilor (1241): unii consideră că aici se odihnesc reprezentanţii locuitorilor maghiari ai comitatului, iar alţii văd în ei santinelele timpurii ale secuilor.

Cercetările arheologice aduc la suprafaţă din ce în ce mai multe fragmente de aşezări provenite din această perioadă (Cecheşti, Sâncrăieni, Cernat), **care** împreună **cu ruinele bisericilor** ale căror număr creşte treptat (Mugeni, Avrămeşti, Şumuleu), **reflectă ocuparea teritoriului**, dovedind legătura strânsă dintre aparatul administrativ laic şi cel bisericesc. (Fig. 45. Sabie de tip bizantin din sec 10. Sfântu Gheorghe; Fig. 46. Cruce relicvariu de tip kievian. Cotormani)

Nu avem surse scrise despre istoria Transilvaniei de Est din secolele 11-12, astfel în cunoaşterea acestei perioade depindem foarte mult de cercetările arheologice. Pe lângă biserici, cimitire şi aşezări, în secolul al **12.lea,** pe teritoriul Ţinutului Secuiesc au fost construite **şi două cetăţi** pe crestele Pădurii Rika, care separă Ţinutul Pădurii de Scaunul Odorhei de mai târziu: **Cetatea Kustay şi Cetatea Rika**. Forma cetăţilor de dimensiuni mici semăna cu turnurile cu mai multe nivele, care au fost apărate de şanţuri de protecţie şi şanţuri de pământ. Pe lângă fortificaţiile distruse de-a lungul secolelor, uitate în ziua de azi, în evul mediu au existat drumuri de importanţă naţională, ceea ce este o dovadă a faptului că în perioada arpadiană, zona a avut un rol istoric mai accentuat faţă de situaţia din ziua de azi dată de situarea în zona de margine. (Fig. 47. Ruinele Cetăţii Kustay, aduse la suprafaţă; Fig. 48. Situl bisericii medievale din Satu Mare, HR)

Descălecători maghiari în Transilvania

Conform mărturiilor cercetărilor arheologice, descălecătorii au ocupat Transilvania, şi în special partea de vest a acesteia, Valea Someşului Mic şi al Mureşului, încă de la începutul secolului 10. În baza obiectelor depuse alături de morţi în mormintele – ceea ce a reflectat credinţa lor potrivit căreia persoana decedată are nevoie obiectele sale de fiecare zi şi pe lumea cealaltă – reiese că primele generaţii ale descălecătorilor au fost membrii unei societăţi ce a avut ca activitate de bază milităria. De obicei, alături de războinicul înarmat cu arc din os şi săgeţile puse în tolbă, paloş, măciucă, aşezau în mormânt şi calul său preferat (mai precis, principalele părţi ale calului - consumat la praznic -, împreună cu şaua, zăbala şi scăriţa).

Sălaşurile iniţiale ale descălecătorilor transilvăneni, care au controlat principalele drumuri şi au stăpânit minele de sare şi de aur importante, nu au fost statornice: au locuit în iurte realizate din lemn şi pâslă, viaţa de fiecare zi şi-au petrecut-o în aer liber. Vasul tipic al gătirii la foc deschis, oala de lut, a dăinuit timp de secole la maghiarime. (Fig. 43. Vas specific maghiarimii din perioada descălecatului şi perioadei arpadiene timpurii: vas cu gât zimţat. Sâncrăieni; Fig. 44. Vas specific din perioada descălecatului şi arpadiene: oală de lut. Trai Scaune)

Arany Janos: Legendă despre cerbul minune
(Moartea lui Buda, Cântecul nr. 6, fragmente) (Lectură)

Pasărea din creangă-n creangă zboară
Cântecul prin cuvinte se transmite
Pe mormânt iarba înverzeşte

Pe lăută viteazul se trezeşte.

Porniră la vânătoare
Eroii fii ai frumoasei Eneh:
Hunor şi Magyar, doi voinici,
Doi fraţi de sânge, ai lui Menrot fii.

Cinzeci-cinzeci de voinici
Au ales spre a-i urma
Înarmaţi ca pentru luptă
Au pornit la vânătoare.

În faţa lor vânat însângerat,
Căprioară sau cerb, nu au scăpat;
Au ucis deja masculul-,
Urmăresc cerbul.

…….

Zboară pasărea, se-nalţă cântec
Despre cei doi fii ai lui Eneh;
Pasăre cântătoare din creangă-n creangă,
Cântec răsunător din gură-n gură.

Deja şi soarele-n apus
Foc în nori a pus;
Ei cerbul îl tot mână, -
În amurg dispare iată.

Noaptea i-a ajuns din urmă
Pe malul râului Kur;
Lângă al râului mal
Pot paşte ai lor cai.

Zise Hunor: aici ne oprim,
Să adăpăm şi să şi dormim;
Zise Magyar: în zorii zilei
Cu trupa să revenim.

……..

Zboară pasărea, se-nalţă cântec
Despre cei doi fii ai lui Eneh;

Pasăre cântătoare din creangă-n creangă,
Cântec răsunător din gură-n gură.

Răscolesc sălbăticia şi Donul
Până la marea Meot (n.n. Marea Azov)
În ale lacurilor adânci
Insule ei avansează.

……..

Vânează fiecare colţişor,
Străpung fiecare tufă;
Şopârlă de mişcă; găină sălbatică de zboară:
Doar cerbul nu se află.

Zise Magyar: hej! Cine ar şti
Calea spre casă unde s-ar găsi?
Cerul e pretutindeni rotund –
Mamă, mamă vei muri de dor.

Zise Hunor: aici să rămânem!
Casă să ne facem; acasă suntem:
Iarba-i mătăsoasă, apa-i dulce,
Din scorbură miere curge.

……

Plictisiţi de stat acasă,
Pescuit şi vânătoare:
Spre aventuri noi, lupte frumoase
Coborât-au în câmpie.

Pe câmpie, în zonă de şes,
Pe întuneric e glas de cântec
Muzică, fluier, tobă în sălbăticia profundă,
Precum din cer, precum în vis.

Zânele acolo locuiesc,
Dansează, chefuiesc.
Au corturi împletite din ceaţă:
În corturi ele se distrează.

Nu-i nici un bărbat aproape;
Însă frumoasele fete,
Ale Belar, Dul fete,
Învaţă aici să fie zâne.

……

Hai viteji! Hai înainte!
Toţi să ia una în braţe!
Să ne ducem acasă femeia;
Vântul să ne sufle urma.

Dau pinteni cailor,
Lasă liber frâiele,
Fetele încercuite –
Toţi în cerc, multe în braţe.

……..

Cu timpul mândrele fete
S-au împăcat cu gândul de femeie;
Nu au mai dorit acasă;
Ca împăcare la băieţi au dat viaţă.

……..

Născură băieţi naţiunii eroi,
Şi fete frumoase pentru dragoste;
Ramură tânără tribului viteaz,
Flori neatinse în locul lor.

Câte doi din fii eroi
Doi ori doi a doi conducători,
Lideri toţi ai unor neamuri
Mii merg pe o suto opt ramuri.

Huni născu ramura Hunor,
Lui Magyar îi revine maghiara naţiune;
Bogăţie fu multă-ntru naţiune;
De nu-ncăpură în ale insulei limite.

Au invadat pământul scit
Bogăţia mare a regelui Dul; -

Iar de atunci eroi cei doi!
Vestea voastră departe zboară.

ÎNTREBĂRI

1. Pe ce căi sosesc maghiarii descălecători în Transilvania?
2. Cunoaştem pe teritoriul Transilvaniei vestigii din perioada descălecatului?
3. Ruinele căror cetăţi timpurii cunoaştem pe teritoriul Ţinutului Secuiesc?

FILME RECOMANDATE

- Descălecatul (Koltay Gabor, 1996)

III. De la descălecare până la era Huniazilor

Colonizarea naţiunilor secuieşti a avut loc etapizat, pe parcursul mai multor decenii. Aşteptările şi scopul regatului ungar în cazul secuilor putea fi următoarele: Crearea unui popor organizat unitar, consolidat prin privilegiile sale, apt pentru sarcini militare.

- Problematica originii secuieşti
- Descălecarea secuilor
- Organizarea administrativă a secuimii
- Sat secuiesc – târguşor secuiesc
- Cele trei rânduieli ale secuilor

5. Etnogeneza secuiască

(fig. 50: scrierea runică secuiască – precum apare în memorii
fig. 51: scrierea runică secuiască – varianta folosită astăzi)

Cronicarul anonim (**Anonymus**) al regelui Bela al III-lea, după moartea regelui său (in jurul anului 1210), **numeşte secuii în gesta sa „poporul regelui Attila”**. Asemănător celorlalţi cărturari maghiari din evul mediu şi el i-a a considerat deopotrivă pe hunii, secuii, maghiarii **descendenţi sciţi**. **În cronica lui Simon de Keza,** scrisă în jurul anilor 1282 – 1283, **poate fi regăsită legenda-Csaba** dezvoltă mai departe

descendenţa scit-hun secui. Aceasta a rămas opinia aproape exclusivă a cărturarilor pe tot parcursul evului mediu. Acest lucru confirmă şi tradiţia care trăieşte şi astăzi între secui: Secuii sunt descendenţii hunilor lui Attila.
(fig. 52: Memorii cu scriere runică din Ţinutul Secuiesc; Legendă: Limita Ţinutului Secuiesc; Limite da Scaune; Drumuri mai importante; Aşezări mai importante; Memorii cu scriere runică)

Drumul războaielor *(Lectură)*

Denumirea Căii Lactee la secui. "Legenda" legată de aceasta a apărut pentru prima dată sub formă tipărită în 1854, în anexa lucrării episcopului etnograf Ipolyi Arnold (1823 - 1886) cu titlul Mythologia Maghiară (pag. 581). Denumirile astrologice populare maghiare le-au fost trimise de către orientalistul Lugossy József (1812 - 1884), care, după un an, le-a republicat în comunicatul său cu privire la cunoştinţele astrologice ale maghiarilor străbuni (Comunicat de cunoştinţe astrologice maghiare străbune. Drumul războaielor la Maghiari, îndeosebi la secui. Noul Muzeu Maghiar. Ediţia a V-a.1855.Volumul II. Pesta, 1855. 113 – 146) Acest „frumos fenomen ceresc" nu însuşi Logossy l-a ***adunat.*** *I-a trimis un furnizor de date anonim, care l-a auzit de la un soldat secui cu ocazia campamentului din 1948 – 1949. Conform legendei despre care este vorba, pe care Lugossy l-a completat pe ici pe colo, Drumul războaielor aşa s-a format pe cer că, de fiecare dată, când secuii descendenţi din poporul hun al lui Csaba au intrat în război sângeros cu popoarele străine vecine, întotdeauna i-au venit în ajutor străbunii din cer, adică au coborât spiritele vitejilor huni din viaţa de apoi şi luptând alături i-au ajutat spre victorie. Acel fascicul de lumină, la care dacă se uită secuiul întotdeauna îşi aduce aminte de Csaba şi de tatăl lui, de marele rege al hunilor, Etele (Attila), a fost lăsată de potcoavele cailor din oastea ajutătoare spirituală din cer. Pe lângă broşurile populare, calendare şi cărţi de lectură, această întâmplare a fost transformată în comoară comună în primul rând de Jókai Mór (1825 - 1904),m Benedek Elek (1859 - 1929) şi Móra Ferenc (1879 - 1934). Au dezvoltat şi au inclus „tradiţia populară" secuiască în istoria – Csaba, cunoscută din cronicile noastre maghiare şi care „dovedeşte" rudenia hun – maghiar şi l-au răspândit din nou prin cărţi printre popor. datorită acestui fapt, astăzi este deja total imposibil de decis dacă legenda despre Drumul războaielor se bazează pe „antică tradiţie orală" sau este doar o poveste frumoasă, care nu poate fi mai veche de secolele 18 – 19.*

Secuii în cronica lui Simon de Keza *(Lectură)*

Meşterul Simon de Keza, „preotul fidel" al regelui Ladislau (Kun) al IV-lea (1272 - 1290), a scris cronica sa intitulată Gesta hungarorum (Faptele

*ungurilor) între 1282 – 85. Prima parte a acesteia, este aşa numita istorie a hunilor, care este povestea hunilor consideraţi identicii cu maghiarii şi secuii. În opinia lui Kezai, hunii şi maghiarii – care provin de la doi fraţi, Hunor şi Magor - în esenţă creează un singur popor. O parte din ei, ieşind din Sciţia, sub conducerea lui Attila, a cucerit Bazinul Carpatic şi partea mai mare a Europei, în timp ce cealaltă parte a rămas pe pământul străbun. Însă, după moartea lui Attila a izbucnit un război între fii acestuia, Csaba şi Aladar, care datorită sprijinului german a fost câştigat de Aladar, a cărui mamă avea originea germană. Csaba a fost nevoit să se refugieze împreună cu cincisprezece mii de huni în grecia la împăratul Honorius, de unde, în pofida insistenţei împăratului de a rămâne, s-a întors în Sciţia, la rudele şi neamurile sale. Aici, a început imediat să urgenteze reîntoarcerea în Pannonia, pentru a se răzbuna pe germani. Hunii care din aşa numita luptă Krimhild s-au refugiat în locul numit Csigle şi datorită temerilor de popoarele occidentale s-au autonumit secui. Deci, secuii sunt descendenţii hunilor, care au aşteptat cea de a doua invazie a maghiarilor – respectiv descălecarea lui Arpad – şi alăturându-se maghiarilor în munţii din Rutenia, împreună au cucerit din nou Pannonia. Datorită acestui fapt au câştigat o parte din ţară, dar nu pe podişul Pannoniei, ci între munţii din Transilvania, unde trăiesc în apropierea românilor. Aceşti secui au crezut că Csaba a pierit în Grecia, de aceea şi pe vremea lui Kezai foloseau proverbul când pleca cineva „Atunci să te întorci când se întoarce Csaba din Grecia". În opinia lui Kezai, Csaba era fiul „legitim" a lui Attila, născut de fata împăratului grec Honorius, nevastă şi-a luat din poporul khwarezm, fii lui fiind numiţi Edemen şi Ed. (obs. Fraţii apar şi la Anonymus, între conducătorii cumani care s-au alăturat maghiarilor). La doua retragere a maghiarilor Edemen s-a întors cu neamurile sale în Pannonia, în timp ce Ed a rămas în Sciţia. În final, cronicarul aminteşte şi faptul că naţiunea **Aba** provine de la Csaba. „Istoria originii" secuilor a fost preluat în formă extinsă şi de cronicile din secolul 14 (ex. Cronica din Bratislava, Cronica Ilustrată), dar şi opera lui Ioannes de Thurocz (Chronica Hungarorum), apărut sub tipar în 1488, tot pe această bază descrie originea secuilor.*

Deşi până la secolul 18 s-a formulat şi altă teorie cu privire la descendenţa secuilor, aceasta nu a avut un efect considerabil asupra opiniei publice. Francisc Fasching a fost primul al cărui părere diferită a avut un ecou mai tare în 1725. În opinia sa, secuii provin din iazigii colonizaţi de Bela al IV-lea (1235 - 1270). Începând de aici şi până la cele mai noi timpuri, **foarte multe opinii s-au formulat despre originea secuilor: au fost consideraţi descendenţi ai pecenegilor, cumanilor, kabarşilor, avarilor, bulgarilor maghiarilor, românilor**. Printre acestea se află teorii bine argumentate şi există presupuneri riscate cu uşurinţă. Ca atare, originea secuiască este o problemă foarte complicată şi discutabilă.

Marea majoritate a istoricilor resping astăzi că ar fi descendenţi direcţi ai hunilor, care după căderea imperiului lui Attila au trăit continuu în Bazinul Carpatic (poate chiar în reşedinţa de astăzi). Care sunt deci în cercurile ştiinţifice contemporane presupunerile încă aflate în dispută.

Mai mulţi sunt de părere, că **secuii** pot fi **descendenţii unui popor turcic** (aparţinând de grupul etnic turc) **înrudit cu hunii**, care au sosit în Bazinul Carpatic cu descălecătorii maghiari. **Acest lucru s-ar argumenta prin dăinuirea scrierii runice** de origine turcică, **organizarea naţional – tribală a secuilor în categorii de orânduiri şi domenii** (deşi mai mulţi specialişti neagă existenţa acestui fapt din timpuri imemoriale), **respectiv aceea tradiţie,** păstrată şi în evul mediu, **că în cadrul forţelor armate maghiare, la atac luptau în prima, iar la retragere în linia din spate** (ariergardă). (La popoarele nomade din stepă aceasta era sarcina triburilor care s-au alăturat.)

Conform altei opinii, Însuşite în primul rând de lingvişti şi unii arheologi, **secuii sunt pur şi simplu maghiari**, deci nu pot fi separaţi de maghiarime nici în privinţa originii. Acest lucru ar fi argumentat de faptul că nu cunoaştem nici un fel de resursă, care ar certifica faptul că secuii au vorbit vreodată în altă limbă decât maghiarii. DE asemenea, este curios şi faptul că **nu există dialect secuiesc unitar.** Fiecare regiune secuiască are propriul dialect, care diferă foarte mult între ele, însă fiecare separat este înrudit cu dialectul folosit în diferite regiuni ale Ungariei de astăzi. Arheologii ne atrag atenţia şi asupra faptului că **vestigiile secuieşti din evul mediu timpuriu** (arme, îmbrăcăminte, obiecte de folosinţă) **tradiţiile arhitecturale, de înmormântare nu diferă cu nimic faţă de cele ale maghiarilor**. Faţă de aceasta, în cazul popoarelor turcice stabilite mai târziu în Ungaria (cumani, iazigi) aceste vestigii diferă faşă de acela ale maghiarimii din aceeaşi perioadă.

Trebuie să amintim aşa numita **teorie de dublă descălecare** a arheologului Laszlo Gyula. În opinia sa, secuii sunt acei maghiari, care au năvălit în Bazinul Carpatic în jurul anilor 670, cu mult înainte de descălecare,şi care înainte erau pomeniţi ca „avari timpurii”. Acest lucru este discutabil pentru majoritatea istoricilor contemporani.

În ultimii ani, au ieşit la iveală foarte multe teorii, extrem de curajoase, cu privire la originea secuilor. În general, acestea nu au luat naştere în cercurile profesiei de istoric, adepţii lor deseori au făcut referire la rezultatele altor ramuri ştiinţifice, printre care şi acele ramuri ştiinţifice ale căror utilizare în cercetarea istorică sunt foarte incerte. Cercetarea istorică nu se ocupă deocamdată cu aceste teorii.
(fig. 54)

Arany Janos: Trilogia – Csaba (fragment) ***(Lectură)***

Prolog

Priveam în întuneric, în noaptea întunecată,
În secretul neguros al timpurilor moarte, de odinioară;
Aşa cum priveam îndelungat şi fix:
Iată că se trezeşte la viaţă ţara ceţii
Şi apar în faţa mea picturi de odinioară
Vii precum odată, intacte precum odată:
Fii de huni şateni, aşa cum pe caii lor
Pregătesc arcurile, alergând pe câmp;
Sau de laptele de iapă, vinul dacă se fermentează
Se încinge focul ospăţului voios
Se aude cântecul, inima începe să bată,
iar în faţa mea apare trecutul cu necazuri şi bucurii.
Sau luptând sălbatic şi vânând popoare,
Se aude alarmant gasul goarnei,
Urlă taurul de luptă, claxonul uriaş,
Caii nechează ascuţind micile urechi –
Galopează horda, mai repede ca vântul,
După ea se ridică ceaţa albă, praful de pe pământ. –
Acolo am văzut descendenţii mai tineri ai eroilor,
Şi apărând umbla lui Etele plimbându-se,
Acoperind de departe cimitirul hunilor,
Când soarele amiezii se pregăteşte pentru apus;
Acolo pe Csaba şatenul, împreună cu mai blondul Aladar,
Îşi asumă obsesia veşniciei lui Etel, -
În timp ce izbucneşte lupta! pe pământul blestemat al lui Kelem,
Care continuă şi în eclipsă de lună, deşi a început în lună plină –
Şi din primejdia naţională doar unul se ridică: Csaba,
Csaba, steaua pribeagă a nopţii.

(Fig. 55: Prologul prinţului Csaba (Arhiva de Manuscrise de la Biblioteca Naţională Széchényi))

ÎNTREBĂRI

1. Ce consideră tradiţia cronicară medievală despre originea secuilor?
2. În lumea ştiinţifică ce teorii se află astăzi în dispută cu privire la originea secuilor?
3. Pe care dintre teorii referitoare la origine consideri a fi cea mai credibilă? Motivează-ţi prin argumente afirmaţia!

SUPORT LITERAR

- Jokai Mor: Bálványosvár (Cetatea Balvanyos) (roman, 1882)
- Gárdolnyi Géza: A láthatatlan ember (Omul invizibil) (roman, 1902)

Origine bulgaro-turcă

„Potrivit concepţiei mele sâmburele secuimii s-a rupt dintr-unul din triburile bulgarilor de pe Volga…Se poate presupune că erau de limbă maghiarăm în perioada descălecării, dar este sigur că vorbeau această limbă când au păşit pe pământul Transilvaniei. Organizarea de grănicer i-a avantajat în păstrarea conştiinţei străbune de grup, care – asemănător cumanilor şi iazigilor – a prins rădăcini şi la alte grupuri etnice maghiare care s-au alăturat (s-au enumerat printre ei) ulterior. „

(Fodor Istvan, istoric 1992)

Origine bulgaro-turcă

…

Conform datelor provenite din cele mai vechi surse documentare şi de lectură (secolele 12 - 13) (…) secuimea de atunci era o populaţie militară cu denumire distinctă, care dispunea de statut juridic, administrare politică şi structură de proprietate diferite faţă de maghiarimea din împrejurimi. Având în vedere că nu deţinem date cu asemenea caracter din secolele 10 – 11, secuii trebuie văzuţi ca un popor care s-a alăturat maghiarilor înainte de descălecare (eventual de origine turcă), care deşi şi-au păstrat personalitatea populară şi organizatorică, însă lingvistic s-au asimilat maghiarimii. (Şi scrierea runică ar confirma originea turcă.)

(Kordé Zoltán, istoric 1992)

Scrierea runică

Scrierea runică secui – maghiară este una din structurile scriptice bazată pe principii alfabetice, pe care l-au folosit secuii, eventual şi celelalte grupuri ale maghiarilor înainte/pe lângă scrierea latină. Originea scrierii noastre runice de la dreapta la stângă este neclarificată. Conform celei mai răspândite concepţii, scrierea runică secui – maghiară aparţine de una din familiile scrierii turcice, de origine arameană. În zilele noastre s-a formulat deja şi originea secuiască internă sau presupunerea legăturii directe cu **scrierea canaană/fenician.**

Cele mai multe vestigii cu scriere runică în aria lingvistică maghiară au fost descoperite în Ţinutul Secuiesc. Aceste semne nu au fost gravate doar în lemn, piatră os sau lucrări din aliaj ci au fost pictate şi pe fresce şi tavane cu cheson din biserici. Fragmente de text cu scriere runică sunt păstrate şi pe manuscrise din secolele 16-17. Opera lui Janos Telegdi scrisă în 1598 cu titlul *Rudimenta Priscae Hunnorum linguae…* (Elementele limbii vechi ale hunilor…) este cea mai veche analiză sistematică a scrierii runice secuieşti, care ne-a rămas doar prin copii ulterioare.
Majoritatea amintirilor noastre runice s-au păstrat în biserici. La Ghelinţa se pot vedea şase litere runice pe dezlegarea preotului Pal, pictată pe peretele estic al navei bisericii Szent Imre din secolul 13, litere runice au fost găsite şi pe exteriorul peretelui sudic al bisericii unitariene monument din Chilieni, pe una din pietrele din fundaţia bisericii medievale din Vârghiş, pe geamurile şi orificiile pentru tragere ale turnurilor bisericilor din Crăciunel şi Bâra. În bisericile reformate din Rugăneşti şi Dalnic au fost descoperite semne runice gravate în tencuială, iar la biserica din Daia textul cu scriere runică a fost acoperit de tencuiala exterioară. Nava bisericii unitariene din Inlăceni are tavan din scândură cu cheson. Cel mai cunoscut este chesonul deasupra orgii, pe care pictorul a scris sloganul unitarian şi numele cu scriere runică. Pe slogan se poate citi: DUMNEZEU ESTE UNIC.GEORGYIUS MUSNAI DIAKON.
În cetatea Firtuşu din apropierea localităţii Corund, arheologii au descoperit două blocuri de piatra cu litere runice. În 1913, pe platoul Taszok au fost descoperite gravări în stâncă.
Scrierea runică ne este un asemenea patrimoniu cultural, al cărei păstrare şi ocrotire sunt importante. Astăzi apari scrieri runice pe porţi secuieşti pe stâlpi funerare sculptate în lemn, monumente şi indicatoare cu denumirile localităţilor. a fost întocmit şi un program pentru folosirea electronică acestor semne pe calculator.

Origine maghiară

„Originea etnică străină a secuimii ar putea fi dovedit prin metode arheologice, dacă portul, înmormântările, cultura materială a secuilor din perioada epoca Arpadiană ar diferi de vestigiile maghiare contemporane, nu în ultimul rând de vestigiile maghiare din Transilvania, aşa cum s-a dovedit acest lucru de exemplu în cazul cumanilor şi iazigilor din evul mediu. Însă, din moştenirea obiectivă a secuimii nu pot fi trase concluzii cu referire la etnie diferită de cea maghiară, vestigiile descoperite nu diferă de obiectele descoperite în alte locaţii de pe teritoriul Ungariei istorice.”

(Benkö Elek, arheolog

1992)

(fig. 53.: Benkö Elek, arheolog)

Origine maghiară

„Cine au fost aceşti secui? În baza dialectului se poate stabili clar că au fost grupuri de grăniceri organizate din diferitele rânduieli ale maghiarimii, care au format colonii de grăniceri uriaşe şi în occident. Poate că în acestea s-au amestecat şi pecenegi şi **karbarşi**, ceea ce nu ştim. În orice caz, în materia lingvistică a secuimii nu există nici o urmă turcească. (Denumirea poporului nu poate defini originea poporului). Însă se poate regăsi urmă din limbile slave (limba slovenă, limba croată), ceea ce arată că anumite grupuri secuieşti provin din teritoriile de grăniceri din vest şi sud-vest. Secuimea occidentală s-a desfiinţat ca şi organizaţie de grăniceri, când regatul ungar medieval nu mai avea nevoie de sistem de apărare vestic. Însă, în perioada lui Ladislau cel Sfânt a venit primejdia din est, cumani, uzii, tătarii. Nu este întâmplător că numărul secuilor a scăzut în vest şi s-au concentrat spre est."

(Benkö Loránd, lingvist 1992)

Cronica secuiască din Ciuc

Cel mai vechi exemplar cunoscut al cronicii secuieşti din Ciucciucane a fost datată în 1796, la Şumuleu Ciuc. A fost scos la iveală de Farkas Nepomuk János, pe atunci parohul deja pensionar al localităţii, susţinând că l-a copiat după un manuscris din 1695, acesta fiind la rândul său o copie fidelă a originalului din 1533. În baza afirmaţiei istoricului Szádeczky Lajos, cronica este un fals contrafăcut de un tânăr cu ştiinţe juridice, Sándor Zsigmond, care trăia în perioada descoperirii. Alţii consideră însă, că Sándor Zsigmond era prea tânăr în 1796 pentru a comite falsul de unul singur. Independent de acest aspect, nu încape nici o îndoială în privinţa falsificării: acest lucru rezultă din aşa numitele anacronisme din text (expresii , cuvinte care nu se potrivesc perioadei respective), inconsecvenţele istorice (de exemplu vorbeşte despre asemenea lucruri despre care în 1533 nu putea să ştie nimeni, din punct de vedere formal nu se potriveşte în rândurile cronicilor contemporane). Pe lângă toate acestea, trebuie cunoscut şi faptul că falsificarea documentelor istorice, chiar dacă a slujit interese materiale, era la modă în întreaga Europă la sfârşitul secolului 18.

6. Stabilirea secuilor

STABILIREA

Stabilirea secuilor în sudul Transilvaniei (secolele X - XI)

(fig. 56: Stabilirea secuilor în sudul Transilvaniei, Legenda: direcţia de stabilire a secuilor din Tileagd; direcţia de stabilire a secuilor din scaunele Sebeş, Orbai, Chezdi; Aşezări secuieşti în secolele X- XII (cu denumiri ulterioare; centre de comitate; Kerles (Ţigău) X 1068 locul bătăliilor importante

Conform dialectelor vorbite, denumirilor locurilor (toponimelor) şi cronicilor, **secuii, în perioada de după descălecare, au trăit în diferite regiuni – în principal de frontieră – ale Ungariei istorice**. De aici mutându-se mai departe, înainte să se stabilească În Ţinutul Secuiesc de astăzi, prima dată au invadat sudul Transilvaniei. Un grup mai mare de secui s-a deplasat din Bihor (zona Tileagd) spre sud est, un grup mai mic a sosit din regiunea Baranya prin valea Mureşului. Ambele colonizări au fost motivate de apărarea mai bună a frontierelor sud-estici ale regatului ungar.

O parte a istoricilor este de părere, că sosirea aşa numiţilor **secui din Tileagd**, care înainte au staţionat în Bihor, **se poate lega de numele lui Ladislau cel Sfânt**, încă înainte de perioada de încoronare, când el era în fruntea „ducatului bihorean”. Dacă este aşa, atunci această colonizare a avut loc în jurul anului 1070, după bătălia de la Ţigău (împotriva cumanilor) din 1068. **Secuii din Tileagd au început să se mute mai departe** din noul adăpost, **din regiunile sudice din Transilvania, în**

perioada 1141 – 1162. O parte din ei au populat regiunea Odorhei (în opinia unor istorici şi regiunile **Ciuc** şi **Gheorgheni**), o parte a populat **regiunea vestică a Scaunului Mureş**, iar o altă parte a invadat **Valea Nirajului**. **Secuimea** de mai târziu din **Sebeş, Orbai şi Chezdi au sosit în sudul Transilvaniei pe Valea Mureşului**, potrivit unora încă în secolul 10, dar probabi că după primul mileniu. De aici, **din actualele regiuni Sebeş, Gârgova şi Saschiz, secuii s-au stabilit în Trei Scaune** (teritoriul judeţlui Covasna de astăzi) **la începutul secolului 13**. **Regiunea situată pe malul stâng al Râului Negru, a fost a fost atribuită secuilor din Orbai, iar regiunea de pe malul drept secuilor din Chezdi**. Teritoriul aflat la nord de gura Râului Negru, **Valea Oltului până la Tuşnad a ajuns în posesia secuilor din Sebeş (Sfântu Gheorghe).** Lingviştii de cercetare a dialectelor sunt de părere - faţă de opiniile istoricilor menţionate mai sus – că **invazia Ciucului şi Gheorgheniului au avut loc tot dinspre Trei Scaune.**

Un grup al secuilor din Chezdi în jurul anului 1270 – la ordinul regelui – **s-au stabilit de-a lungul Răului Arieş** (teritoriul **Scaunului Arieş** de mai târziu).

(Fig. 58: stabilirea secuilor în Ţinutul Secuiesc (secolele XII – XIII); Legenda: Transilvania; Ţinutul Secuiesc; Direcţia de recolonizare se secuilor din Tileagd; Direcţia de recolonizare se secuilor din Sebeş, Orbai, şi Chezdi; Aşezări secuieşti de mai înainte; Aşezări secuieşti; Centre de comitate;
Fig. 59: Cetatea Piatra Secuiului)

MODALITATEA COLONIZĂRII

Despre stabilirea secuilor în Ţinutul Secuiesc s-a crezut mult timp că era o mişcare migratoare dezorganizată, la presiunea coloniştilor saşi sosiţi din Europa Occidentală. Într-adevăr, între colonizarea organizată a saşilor şi continuarea stabilirii secuilor există o legătură, dar această mutare nu a avut caracter spontan. Colonizarea finală a unor comunităţi mai mari (din sudul Transilvaniei la reşedinţa actuală) s-a putea realiza într-o perioadă foarte scurtă, câteva săptămâni sau luni. **Mutarea a fost executată de un grup etnic călăreţ, bine organizat din punct de vedere militar şi care ţineau animale mari**.

(fig. 60: Stabilirea secuilor în reşedinţele de azi (mijlocul secolului 12 – a doua parte a secolului 13))

Aceasta putea să aibă loc primăvara s-au la începutul verii, pentru că în regiunile muntoase răcoroase, încă înainte de frigurile din toamnă trebuiau delimitate graniţele satelor şi trebuiau construite noile adăposturi. Recolonizarea rapidă a fost motivată şi de faptul că migrarea îndelungată

nu putea să slăbească forţa militară a comunităţii secuieşti, importantă din punct de vedere al apărării ţării.

Înainte ca diferitele **grupuri de secui** să invadeze teritoriile alese spre populare, au evaluat temeinic suprafaţa teritoriului, aşezările, reşedinţele şi populaţia de strajă care trăia deja acolo. Recolonizarea secuilor putea fi facilitată şi de faptul că , ei, pe atunci, mai mult ca sigur că **trăiau în obşti săteşti.**

Pentru evitarea conflictelor, teritoriile coloniilor, graniţele, erau delimitate în baza condiţiilor naturale, pâraie, râuri, văi, munţi. **Unde era necesar**, acolo se săpau şi se ridicau mormane de pământ, **s-au ridicat „sisteme de apărare”**. La intersecţia drumurilor, aceste sisteme de apărare erau prevăzute cu porţi, trecători, care au fost astupate şi consolidate în perioade mai primejdioase.

SCOPUL COLONIZĂRII

Colonizarea secuimii organizată militar în Ţinutul Secuiesc era în strânsă legătură cu reorganizarea apărării , consolidarea frontierelor maghiare. Regiunile estice, teritoriile cu sisteme de apărare nu erau nici atunci nelocuite, dar populaţia scăzută a „punctelor de santinelă”, colonizată mai înainte, nu putea să asigure apărarea frontierelor estice ale regatului ungar.

Contopirea coloniilor naţiunilor secuieşti în mai multe decenii, a avut loc pe etape, însă era valabil acelaşi principiu ca şi în cazul saşilor din sudul Transilvaniei. În Diploma andreană (n.n. scrisoare de privilegiu) adresată saşilor regele formula clar: Doreşte ca acei colonişti care şi-au găsit cămin aici să formeze un singur popor. Aşteptările şi **scopul regatului ungar** putea fi asemănător şi în cazul secuilor: **formarea unei populaţii organizată unitar, bine consolidată prin privilegii, apte pentru atribuţii militare.**

ÎNTREBĂRI

1. În ce etape a avut loc stabilirea secuilor în Ţinutul Secuiesc?
2. Cum a fost organizată recolonizarea finală?
3. De ce au fost colonizaţi secuii în actualele reşedinţe?

SUPORT LITERAR

- Makkai Sandor: A táltos kiraly (Regele şaman) (roman, 1934)
- Kós Károly: Az országépitö (Ctitor de ţară) (roman, 1934)
- Makkai Sandor: Sárga vihar (Furtună galbenă) (roman, 1934)
- Makkai Sandor: Magyarok Csillaga (Steau maghiarilor) (roman, 1937)

- Vasilij Jan: Dzsingisz kán (Ginghis Han) (roman1952), Batu kán (Batu Han) (roman, 1941), Tatárjárás (Invazia tătară) (roman, 1954) (trilogia în maghiară; 1988)

Evoluţii demografice ale populaţiei secuieşti de la descălecare până în 1614

Proporţia numerică a secuimii în cadrul maghiarimii din perioada descălecării poate fi estimată la 4 – 5%. Proporţia secuilor maghiar care trăiesc în Ţinutul secuiesc poate fi astăzi la fel, deşi o parte a rămas pe teritoriile locuite înainte, ceea ce dovedeşte şi toponimia (denumiri geografice) şi dialectul secuiesc.
Proporţia secuimii de aceea nu s-a schimbat în cadrul maghiarimii, deoarece în Ţinutul Secuiesc a trăit o populaţie numeroasă care vorbea în limba maghiară şi care după câteva generaţii a devenit secui. Dacă luăm în considerare numărul mediu al secuilor dintr-un sat 202, stabilit de Bakács István, atunci în jurul anului 1330 numărul populaţiei secuieşti poate fi estimată la 80 mii. Prima înregistrare militară autentică din 1614 ne arată imaginea Ţinutului Secuiesc cu 120 mii de locuitori.

Secuii la reşedinţele din trecut

Secuii trăiesc şi astăzi în reşedinţele din trecut, astfel şi în Ţara Bârsei, Ţara Făgăraşului şi Ţinutul Saşilor. Originea lor secuiască este dovedită de dialectul folosit, ei fiind descendenţii naţiunilor secuieşti din Sebeş, Orbai şi Chezdi, care au rămas în Transilvania de Sud. În apropierea localităţii Sebeş regăsim asemenea denumiri de localităţi, care – Calnic, Arcuş, Reci, Aghireş – şi astăzi sunt denumiri cunoscute de localităţi din Scaunul Sfântu Gheorghe. În trecut, localităţile Feldioara, Budila, Teliu şi Bod din Ţara Bârsei erau locuite de secui. Secuii au locuit o perioadă lungă pe întreg teritoriul Ţării Bârsei, ba mai mult şi pe o parte din Braşov.
Urmele secuilor din Tileagd pot fi regăsite şi pe Valea Crişului Negru ţi în cercurile maghiarimii din Beiuş şi Tărcaia. Aici se mai poate regăsi răspândit amintirea conştiinţei originii secuieşti, ceea ce este dovedit de „dialectul folosit de ei”. Dialectul şi toponimia ajută la stabilirea pământului natal al secuilor în Moşuni, **Orseg** şi alte regiuni.

(fig. 57: Cultul Ladislau cel Sfânt a fost o tradiţie seculară la secui. Amintirea luptei între regele cel sfânt şi conducătorul cuman a fost memorat şi pe o placă de teracotă din Dejuţiu din secolul 16)

Modalitatea de a deveni secui

Dacă luăm în considerare că majoritatea celor care au trăit aici au vorbit aceeaşi limbă, ca şi secuii nou veniţi, care aveau drepturi speciale de libertate, atunci este explicabil că transformarea în secui a populaţiei locale era doar o problemă de statut juridic. Cu ocazia recolonizării secuilor din Sebeş, Orbai şi Chezdi în Trei Scaune, între secuii din Chezdi a fost colonizată o naţiune de pecenegi, între secuii din Sebeş o naţiune turcico-balcanică, respectiv horezmiană. Strămoşii celor din urmă au sosit din regiunea Lacului Aral, erau de origine iraniană, care s-au alăturat maghiarilor împreună cu poporul kavari. Grupurile etnice amintite, de asemenea au avut sarcini de grăniceri.
Bodor György constată în mod corect: „*nu poate fi vorba decât includerea grupurilor etnice cu o cultură şi îndeosebi caracter militar identic, deoarece alte elemente, ideologi şi concepţii de viaţă ar fi paralizat capacitatea de acţiune militară a secuimii".*
Nici măcar regele nu putea să facă pe cineva secui. Intrarea în rândurile secuilor din punct de vedere juridic putea avea loc doar prin accept. Un fragment al cronicii din 1362 – 1363 menţionează că printre secui exista şi o populaţie maghiară mai mică.

Cronicarii despre secui

Ioannes de Thurocz (1435 - 1489) (vezi fig. 61) aminteşte de secui ca popor diferit *„de celelalte maghiari în cazul parcelării terenurilor arabile"* Conform cronicii sale, în perioada lui nimeni nu s-a îndoit de faptul că, secuii *„nu ar fi descendenţii până în timpurile noastre ai hunilorcare au intrat prima dată în Pannonia"*. Consideră important să scrie şi faptul că nu s-au amestecat cu alte naţiuni şi îşi păstrează sever moravurile.
Oláh Miklós (1493 - 1568) consideră *„că din punct din de vedere al moravurilor, tradiţiilor şi legilor (…) diferă în mare măsură de ceilalţi maghiari".*
Verancsics Antal (1504 – 1573 (vezi fig. 62), istoriograf este de părere că excepând limba şi religia diferă de maghiari, au alte obiceiuri şi legi.
Antonio Possevino (1533 - 1611) considere popor înrudit cu maghiarii, *„chiar dacă, accentul lor diferă în oarecare măsură de cel al maghiarilor*". Despre valoarea de luptă a secuilor menţionează: *„Erau consideraţi mult mai curajoşi şi de încredere decât celelalte popoare".*
Brodarics István (1470 aprox. - 1539) îi caracterizează pe secui ca popor războinic şi sălbatic, printre care nu există ţărani şi nobili, ci *„fiecare judecă după acelaşi drept."*

Antonio Bonfini (1427/1434 - 1502) menţionează: *„nu suportă să fie slugi, de aceea trăiesc şi astăzi în libertate şi mai degrabă ar muri decât să plătească tribut”.*
Szamosközy István (1570 – 1612) este părere că *„aspiraţia secuilor la libertate derivă din sufletul lor”.*

7. Organizarea administrativă a secuimii

(AUTONOMIA SECUIASCĂ FUNCŢIONALĂ)

(fig. 63: Scaunele, scaunele filială Ţinutului Secuiesc medieval: Legenda: Limita Ţinutului Secuiesc; Limitele scaunelor. Limitele scaunelor filială)

Problema **autonomiei** (autodeterminării) **secuieşti** a generat în zilele noastre multe dispute, dar nu numai în cercurile politicienilor, ci şi în rândul oamenilor simpli. Însă, puţini se gândesc la faptul că în ce a constat şi cum a funcţionat acest **sistem de autoguvernare** (autonomie) atunci când existat cu adevărat. Sistemul privilegiat medieval al secuimii (care a reprezentat miezul autonomiei secuieşti) a fost organizat stat pe trei piloane: **1. Ţinutul Secuiesc şi în cadrul acestuia organizaţia administrativă independentă a scaunelor secuieşti; 2. Scutirea de impozite a secuilor liberi; 3. Orânduirea specifică a societăţii libere secuieşti.** Folosind terminologia de azi – „valoarea de schimb” a acestui sistem privilegiat a provenit din obligaţiile de război ale secuilor.

Este important să înţelegem că autonomia secuiască nu a fost ceva de sine şi care să funcţioneze pentru sine: secuii au apărat graniţele estice ale statului ungar (mai târziu al Principatului Transilvaniei), respectiv au reprezentat o componentă importantă în întreaga aparatură de război al regatului ungar (mai târziu al Principatului). **Pe teritoriul regatului ungar existau mai multe comunităţi autonome organizate asemănător** (autonomiile iazigilor şi cumanilor din câmpiei, nobililor cu lance din

Szepesseg în nord, românilor din în zonele periferice ale Transilvaniei, din Făgăraş şi Banat şi în final, locutorilor militari maghiari şi români din **Kovar,** partea nordică a regiunii Maramureş). **Puterea centrală a garantat privilegiile acestor comunităţi în schimbul atribuţiilor militare.** Alte comunităţi – precum saşii din Transilvania – şi-au câştigat drepturile primordiale din motive economice. Cuprinşi într-un sistem mai centralizat, dar, de altfel, beneficiau de drepturi la autonomie bine circumscrise şi comitatele. Deci, rolul secuilor în istoria regiunii trebuie vizată într-o sferă mai largă şi nu una restrânsă.

În continuare vom încerca să cercetăm sistemul privilegiat, organizarea administrativă autonomă a secuilor!

1. INSTITUŢIA SCĂUNALĂ

Stabilirea finală, modul de viaţă sedentar a obligat secuii să înfiinţeze o structură administrativă divizată pe teritorii. Astfel, se desfiinţează **structura naţional – tribală şi se creează scaunule asemănătoare comitatelor, care funcţionează pe principii teritoriale. Denumirea face referire la scaunul judecătoresc** (cu cuvintele actuale: tribunal), **de unde rezultă rolul structurii în justiţie**. Deoarece secuimea avea sarcini importante în apărarea graniţelor şi întreg sistemul militar al regatului ungar, **instituţia scăunală trebuia să se asigure** şi **de îndeplinirea** pe deplin **a acestor sarcini militare**. Pe lângă aceasta, **avea un rol în administrarea** (administraţie) **teritoriului care îi aparţinea,** respectiv **asigurarea** anumitor **sarcini în domeniul sanitar.** Într-un singur cuvânt: **scaunul secuiesc a fost o unitate de autoguvernare înzestrată cu autonomie** (independenţă) **extinsă.**

Scaunele secuieşti erau coordonate de adunarea scăunală. La început, din aceasta putea să facă parte toţi secuii care locuiau în scaunul respectiv, dar începând cu secolele 15 – 16, dreptul de luare a deceziilor a fost expropriat de membri primelor două orânduiri („primores” şi „primipilus”). În perioadele dintre adunările scăunale, s**arcinile** enumerate mai sus **erau îndeplinite de funcţionarii aleşi ai scaunului.** Aceştia erau următorii: **locotenent** sau **căpitan,** care era comandantul militar al scaunului, dar participa şi la judecată; **judecătorul scăunal,** care a era om cunoscător de lege, sarcina lui era judecata; La luarea sentinţelor în cadrul proceselor, căpitenul şi judecătorul scăunal erau ajutaţi de **juraţi** (la început se numeau: „bătrânii scaunului”), ei au fost oameni în vârstă, cu experienţă şi deştepţi. Funcţia căpitanului se desfiinţează definitiv în era Habsburgică, după 1711 (în urma luptei pentru libertate condus de Rakoczi, în care majoritatea lor luptau în liniile curuţilor), când puterea centrală nu mai are pretenţii faţă de serviciul militar îndeplinit în mod tradiţional de secui.

(fig. 64: Transilvania istorică. Comitate, scaune, regiuni de la începutul secolului 14 până în 1876;
fig. 65: primor secui pe coperta Cronicii Ilustrate din secolul 14)

Cu ocazia adunărilor scăunale, funcţionarii menţionaţi mai sus au judecat şi procesele secuilor care locuiau în scaunul respectiv. Odată cu creşterea importanţei cunoaşterii scrierii, în secolul 16, în rândul funcţionarilor scăunali apare şi **notarul.** De asemenea, începând cu secolul 16, în scaune ne întâlnim şi cu aşa numiţii **judecători regali**, care la început nu puteau fi încadraţi între funcţionarii aleşi ai scaunului, deoarece ei erau numiţi de rege, erau observatorii puterii centrale.

2. ADUNAREA NAŢIONALĂ SECUIASCĂ

Autonomia administrativă a secuimii nu funcţiona doar la nivelul scaunelor, ci întregul Ţinut Secuiesc a fost teritoriu administrativ de sine stătător unitar. Dar să avem grijă: **„naţiunea secuiască" nu este o noţiune cu caracter etnic!** Nu este popor separat! În evul mediu cuvântul „naţiunea" era altfel interpretat: a fost comunitatea de interes a oamenilor din aceeaşi pătură socială, nu o comunitate etnică, lingvistică. „Naţiunea secuiască" sau **„universitatea secuiască" cuprindea întreaga mulţime a secuilor liber. Începând cu 1437, împreună cu saşii şi nobilimea maghiară alcătuia în sensul „Uniunii de la Căpâlna" uniunea celor trei naţiuni** (Unio trium nationum).

„Naiunea secuiască" sau „universitatea" era condusă de **adunarea naţională secuiască**, acesta a rezolvat problemele comune ale secuimii. Cel mai des s-a ţinut în sacunul Odorhei, în general în oraşul **Odorheiu Secuiesc** sau în apropiere, la **Lutiţa,** situată pe malul râului Târnava Mare. Motivaţia acestui fapt putea fi că scaunul Odorhei se află în centrul Ţinutului Secuiesc, aici se poate ajunge cel mai repede din toate locurile locuite de secui. Probabil că la acest specific geografic se poate reduce caracter de „scaun capitală" al Scaunului Odorhei. Funcţionarii din celelalte scaune aveau grijă ca acest caracter de „Scaun capitală" să nu însemne mai mult decât „primul dintre cei egali".

Adunarea naţională secuiască funcţiona a semănător cu adunările scăunale. **În general era convocată de comitele secui** şi el şi a prezidat, dar în caz de nevoie putea fi convocată şi de căpitanul (locotenentul) Scaunului Odorhei. La început, adunarea naţională a judecat procesele contestate în prima instanţă la adunările scăunale, după care se putea contesta şi la comitele secuiesc. În perioada 1505 – 1562 această atribuţie din urmă a adunării naţionale a fost preluată de **o instanţă de recurs,** care funcţiona în oraşul **Odorheiu Secuiesc**. În perioada principatului,

căpitanul Scaunului Odorhei păstra **„presa sigiliului** naţiunii secuieşti” şi etaloanele de măsură valabile în ţară – şi acest lucru poate fi considerat ca un semn al calităţii de „scaun capitală”.

(fig. 66: Vechea emblemă secuiască (Cioboteni);
fig. 67: 1. Sigiliul de ceară din 1725, cu vechea emblemă a Scaunului Odorhei (Arhiva din Miercurea Ciuc); 2. Sigiliul de ceară din 1785, cu emblem a Trei Scaune (Arhiva din Miercurea Ciuc))

Despre *comitele secui* este important să se precizeze că , el era diferit faţă de funcţionarii scaunelor secuieşti mai sus amintite prin faptul că nu era ales de comunitatea secuiască, ci – la fel ca şi comitele comitatelor – era numit de rege. Din aceste considerente **comitele nu era un funcţionar a autoguvernării secuieşti, ci** (asemănător judecătorilor regali) **funcţionarul regelui**, un organ de control în slujba puterii de stat. La începuturi, **regele l-a numit** dintre aristocraţi, mai târziu şi dintre cei din Transilvania, **dar nici odată din rândul secuilor**. Nici nu avea reşedinţa în Ţinutul Secuiesc, ci pe moşia cei revenea după titlu, la Cetatea Gurghiului împreună cu proprietăţile aferente.

Autonomia secuiască nu are pereche? *(Lectură)*

*În zilele noastre, o persoană din exterior poate avea impresia că în cazul disputelor cu privire la posibilităţile şi obstacolele autonomiei secuieşti este vorba de o problemă antică şi unică. Este o mare greşeală: pe teritoriul Regatului Ungar din evul mediu întâlnim pas cu pas grupuri care se bucură de privilegii speciale de autoguvernare: astfel sun iazigii şi cumanii stabiliţi între Dunăre şi Tisa, care trăiau de asemenea organizaţi în scaune conduşi de căpitan, „nobilii cu lance” care trăiau în regiunea Szepesség din nordul Ungariei, în cazul cărora, pe lângă similitudinile administrative s-a păstrat şi tradiţia „naturaliter praefecta”. Mai târziu, la este de Tisa se formează grupul privilegiat al haiducilor, pe acre Bocskai István la conceput pe modelul secuimii. De drepturi autonome similare dispuneau în evul mediu şi românii din Banat care au îndeplinit atribuţii de grănicer şi la care unitatea administrativă de bază era de asemenea scaunul. datorită serviciilor militare au primit drepturi autonome românii din Ţara Făgăraşuşui din sudul Transilvaniei, iar la nord soldaţii ţărani din regiunea cu populaţie mixtă (română şi maghiară) din **Kovar,** partea nordică a regiunii Maramureş. Deci, regii ungari, iar mai târziu principii din Transilvania au înzestrat toate acele grupuri cu privilegii speciale de*

autoguvernare şi sociale, care şi-au asumat în mod special apărarea graniţelor şi au contribuit la funcţionarea mecanismului militar al regatului.

ÎNTREBĂRI
1. Care au fost pilonii de bază ai sistemului de privilegiu secuiesc?
2. Cum s-au numit unităţile administrative ale secuilor?
3. Cine au fost funcţionarii acestor unităţi administrative specifice?
4. Ce a fost „adunarea naţională secuiască?

Saşii din Transilvania

Saşii diferă de celelalte grupuri privilegiate din Transilvania medievală prin faptul că ei nu şi-au câştigat autonomia datorită bazelor economice şi nu pentru servicii militare. Aşteptările principale de la ei fost familiarizarea în regiunile estice a culturii de muncă şi a obiceiurilor din Europa Occidentală. Primele grupuri au sosit înainte de 1162 din regiunile Flandra şi Rin, la chemarea lui Geza al II-lea. O parte din ei s-au stabilit în sudul Transilvaniei (vezi lecţia despre stabilirea secuilor), alte grupuri mai spre nord, în zona Bistriţei. Privilegiile lor au fost cuprinse în „Bula de Aur" emis de Andrei al II-lea. În fruntea lor se afla contele sas sau comitele cu sediul în Sibiu, preoţii şi-au ales liber, în afara de contele din Sibiu doar regele avea dreptul să le judece, comercianţii lor se bucurau de scutire vamală pe întreg teritoriul regatului, puteau să-şi organizeze târgurile fără taxe vamale. Trăiau organizaţi în scaune (iniţial în şapte scaune, precum secuii) şi regiuni privilegiate. Privilegiile oferite de Andrei al II-lea, iniţial îngrădite teritorial, le-a extins regele Matei Corvin uniform pentru toţi saşii din Transilvania. astfel luând naştere „Universitatea Saşilor" („Universitas Saxonum"), care nu era o oarecare instituţie de învăţământ superior, ci comunitatea care cuprindea totalitatea saşilor care trăiau în Transilvania. În perioada dictaturii lui Ceauşescu, statul român i-a vândut pur şi simplu Republicii Federative Germane (pentru 10 – 12 mii de mărci „pe căciulă"), din mai multe sute de mii de saşi în Transilvania au rămas doar câteva mii.

Cele şapte scaune secuieşti

Procesul de formare a scaunelor secuieşti a luat sfârşit în ultimii ani ai secolului 14, odată cu elucidarea, consolidarea instituţiei. Centrul de greutate teritorial al Scaunul Odorhei (Numit de sursele ulterioare „scaun capitală") a căzut pe partea superioară a Târnavei Mari, Homoroadele (Homorodul Mic şi Mare) şi pe valea apelor curgătoare Vârghiş şi Cormoş. Scaunul Mureş s-a format de-a lungul râurilor Mureş şi Niraj. Scaunul Ciuc s-a creat de-a lungul Oltului şi în partea superioară a Mureşului. Scaunul

Sfântu Gheorghe a luat fiinţă pe teritoriul dintre Olt şi Râul Negru, Scaunul Orbai la stânga de Râul Negru, Scaunul Chezdi în partea superioară a râului Negru, în ocrotirea Arcului Carpaţilor. Micul Scaun Arieş s-a format mai departe de celelalte scaune secuieşti, contopindu-se de teritoriul comitatului. La începutul secolului 17, scaunele Sfântu Gheorghe, Chezdi şi Orbai se unesc sub denumirea de Trei Scaune, astfel numărul scaunelor secuieşti scăzând la cinci. În cadrul câtorva scaune au luat fiinţă scaune complementare, respectiv filiale. Scaun complementar a fost Micloşoara pe lângă Scaunul Sfântu Gheorghe, iar în Scaunul Ciuc au devenit scaune complementare Gheorgheni şi Caşin. Din Scaunul Odorhei s-au delimitat două scaune complementare, Cristur şi Brăduţ.

Uniunea de la Căpâlna
(„Unio Trium Nationum")

Pactul a fost semnat de episcopii din Transilvania, nobilimea din Transilvania, în numele aristocraţilor secui de comitele secui, în numele saşilor scaunele săseşti „şapte plus doi", respectiv de reprezentanţii oraşului săsesc Bistriţa. Pactul prevedea:

- Părţile pactului au promis sub jurământ loialitate faţă de rege, angajându-se că nu se vor răscula niciodată împotriva sa
- În cazul în care una din părţile pactului este atacată în orice mod, celelalte părţi este obligat de ai veni în ajutor fără întârziere. Cel care nu-şi îndeplineşte această obligaţiune va fi considerat sperjur şi va suporta pedeapsa capitală.
- Părţile au decis desfiinţarea tuturor duşmăniilor dintre, pe de o parte episcop si capitul, iar pe de altă parte nobili şi aristocraţii saşii şi secui. Au promis cu jurământ că nu vor intenta procese unii împotriva altora, mai departe că cel care încalcă această înţelegere va trebui considerat de asemenea sperjur.

Este greşit accentuarea exagerată a caracterului etnic al pactului, este vorba de o înţelegere cu carter de pături sociale. Nicolae Iorga a constatat corect încă în 1915: *„…Nu putem vorbi despre organizarea explicită a celor trei naţiuni cu conştiinţă naţională împotriva naţiunii noastre (a se înţelege românii), care at fi fost persecutat datorită caracterului naţional. În acea perioadă, în formularea noţiunii de „natio" s-a referit la alianţa celor privilegiaţi împotriva celor care le-au atacat privilegiile."*

8. Satul secuiesc – târgul secuiesc

În procesul de formare a satelor secuieşti mai mulţi acordă important aşa numitelor zecimi. Ulterior, **zecimea** a rămas unitatea teritorial de bază, „celula de bază", a satelor secuieşti, cel mai mult în Scaunul Ciuc, unde are un rol important şi în epoca contemporană în cazul unor sate. Zecimea a fost **baza organizaţiei militare secuieşti,** fiind înfiinţată de familiile secuieşti care s-au asociat astfel şi s-ar putea ca din contopirea acestor zecimi să fi format satele. Probabilitatea acestei forme de dezvoltare săteşti se regăseşte în Scaunul Ciuc, în alte zone secuieşti este sub semnul întrebării, deşi întâlnim şi acolo zecimi. Zecimea a fost şi a rămas unitate de bază şi în viaţa administrativă şi nu numai în cea militară: aceasta era „oglindit" (= reprezentat) de aşa numitul **decurion** (n.tr. cel care conducea zecimea) în relaţiile cu sătenii din afara zecimii, în rezolvarea problemelor cu judecătorul sătesc sau alte autorităţi.

La începuturi, teritoriile locuite şi agricole nu erau clar delimitate. În această perioadă nu putem vorbi despre „limitele satului" în sensul actual, casele, împreună cu anexele gospodăreşti erau dispersaţi printre păşuni şi fâneaţă. Rolurile principale în această gospodărire o aveau creşterea animalelor şi păscutul. Din aceste considerente **aşa numitul „prăjitul boului" a devenit contribuţia liber consimţită a secuimii**, dar sunt cunoscute şi donaţiile de cai oferite comiţilor secui şi regilor ungari.

Spre sfârşitul evului mediu intervine schimbarea: aratul – semănatul primeşte un rol din ce în ce mai important agricultură, creşte numărul populaţiei, ceea ce împreună ne îndrumă spre crearea imaginii actuale a limitei satului, respectiv la prelucrarea pământului prin călcătură.

Satul era condus de adunarea sătească, în spiritul tradiţiilor deciziilor şi „legilor" proprii, aici au fost aleşi judecătorul, juraţii şi cooptaţi păstorii şi paznicii de noapte. Pe lângă atribuţiile administrative, judecătorul satului a îndeplinit şi funcţia de preşedinte al scaunului sătesc, cel din urmă fiind forumul de bază pentru judecarea proceselor mai mici. DE asemenea, judecătorul a stabilit şi a adunat taxele

satului, fapt ce a provocat diminuarea popularităţii în faţa semenilor din sat. Juraţii, precum judecătorul, au fost aleşi pe o perioadă de un an, numărul lor variind, legea sătească di joseni din 1581 prevede 12 juraţi. Aceştia supravegheau hotarele, „teritoriile protejate”, drumurile şi au format scaunul sătesc. După terminarea mandantului de un an, aceştia trebuiau să prezinte o dare de seamă în faţa satului şi a unui funcţionar scăunal.

Deşi era zonă periferică, dezvoltarea culturală şi social – economică a Ţinutului Secuiesc, era determinată de apartenenţa la cercul cultural european. Sub acest aspect începe aici, încă din evul mediu, **formarea şi dezvoltarea târgurilor.** primele semne scrise ale acestui proces le regăsim la **Tîrgu Mureş** , care pe atunci, la începutul secolului 14, apare sub denumirea „Novum Forum Siculorum”. Importanţa acesteia derivă din faptul că în perioada 1360 – 1377, regele Ludovic I al Ungariei a fost prezent în această aşezare de 4 ori. Ca oraş („civitate Vasarhely) este amintit în 1409, pentru ca după aceea pe o perioadă îndelungată să apară doar ca „oppidum” (=târg). **Târgu Secuiesc** – „Târgul din Turia” de odinioară – din 1427 este cu siguranţă un loc pentru târguri şi „oppidum”. (vezi fig. 69: centrul din Tîrgu secuiesc cu spaţiile de intrare în curţi) **Cristuru Secuiesc** este amintit ca „oppidum” în 1459, însă vestigiile arheologice, respectiv taxa ridicat plătită pentru biserică dovedesc faptul că, aşezarea a păşit pe dezvoltarea târgului încă la începutul secolului 14. Dovada dezvoltării cu elan este că la începutul secolului 14 aici a fost depus fundamentul celei mai mari biserici parohiale din Scaunul Odorhei. De asemenea, bucăţile de teracotă, obiectele ceramice şi clădirile medievale descoperite pe aşezare dau dovadă de târg de odinioară. Târgul **Sfântu Gheorghe**(„opido Zenth Gewrg”) este amintit în 1461, în actul constitutiv emis de vicecomitele secui Szepesi Balint. Cu toate că reuşit să menţină acest titlu, dezvoltarea în continuare a rămas în urmă faşă de nivelul de dezvoltare a târgurilor secuieşti: Sfântu Gheorghe începe să se alinieze din punct de vedere economic şi să devină adevăratul centru din Trai Scaune doar în epoca modernă. Lucrurile s-au petrecut altfel în cazul **Odorheiu Secuiesc**, care apare ca oppidum doar în 1485, dar conform resurselor din secolul 16 se poate deduce privilegiile de odinioară. Astfel, în scrisoarea de privilegiu din 1558 regina Isabella Jagiello Zapolya ia oraşul sub protecţia sa în baza „tradiţiilor vechi, consacrate şi a privilegiilor câştigate de regii de odinioară”. Odorhei, este locul central al „scaunului capitală”, care, în perioada regatului a găzduit mai multe adunări naţionale secuieşti, între 1505 şi 1562 aici a fost sediul tribunalului care dat sentinţe valabile pentru întreaga secuime şi aici a funcţionat şi o mănăstire dominicană. Semnele atestate de privilegiile dezvoltării târgului de odinioară pot fi regăsite şi în cazul **Miercurea Ciuc,** retras în umbra Şumuleului Ciuc, **Miercurea Nirajului** din aproprierea lui Tîrgu Mureş,

respectiv Breţcu, situat la intrarea în pasul Oituz, în ultimele două cazuri fără o continuitate merituoasă.

Urmărind modelele din occident, în târguri s-au înfiinţat bresle şi **societăţi de negustori.** Iniţiativa se leagă de meşterii din Tîrgu Mureş: în 1493 măcelarii, în 1513 şelarii, curelarii, apoi pe rând croitorii, cojocarii, frânghierii, lăcătuşii, tăbăcarii, cizmarii, bărbierii, rotarii, tâmplarii, cuţitarii, dogarii, pantofarii, fierarii şi orfevrii şi-au asumat producţia conform condiţiilor breslelor şirul fiind închis de năsturarii în 1670. Urmează societatea de meşteşugari din Odorheiu Secuiesc: 1545 se fabrică panoul de afişe al tăbăcarilor, olarii au înfiinţat breaslă în 1572, urmează cizmarii, cojocarii, croitorii (alăturându-se cojocarilor), lăcătuşii, măcelarii şi forjar. Societatea negustorilor din Odorhei s-a înfiinţat în 1683. În 1572, la Târgu Secuiesc se înfiinţează breasla tăbăcarilor, în 1638 breasla pantofarilor, urmând cele ale cojocarilor şi olarilor. Pe atunci şi în micul Miercurea Ciuc are loc încercarea de a înfiinţa breaslă, cizmarii şi tăbăcarii locali şi-au obţinut privilegiile în 1649, care le-au şi fost revocate prin hotărârea adunării naţionale din 1655.

(fig. 70: Lada breslei oalrilor, Târgu Secuiesc;
fig. 71: Biserica cetate din Tîrgu Mureş (reconstruire parţială teoretică);
fig. 72: emblema de recrutare a breslei tăbăcarilor, Târgu Secuiesc;
fig. 73: Casa meşterului pălărier din Odorheiu Secuiesc;
fig. 74: „Culorile trădătoare” ale breslelor (pictura lui Haaz Rezso))

În secolul 18, când în întreaga Europă s-a lucrat la desfiinţarea breslelor învechite, în Ţinutul Secuiesc (Odorhei, Târgu Secuiesc, Sfântu Gheorghe) putem constata, la fel ca şi în Transilvania în general, **noul elan al înfiinţării breslelor.**

Târgul secuiesc a fost o aşezare modestă în evul mediu şi epoca modernă timpurie, abia exista diferenţe faţă de satele mai bogate. În domeniul serviciilor şi taxelor, târgurile erau subordonate scaunelor în privinţa autonomiei administrative şi jurisdicţionale. Acest lucru putea fi modificat doar prin privilegiu regal, în paralel cu împotrivirea scaunelor în cauză, astfel încât să se diminueze influenţa scaunului, iar oraşul să iasă din subordinea scaunului din punct de vedere al criteriilor menţionate (în general nu deodată, ci pas cu pas). De exemplu, aşezările care au fost declarate aşa numiţi **„locuri cu taxe”** au devenit de sine stătătoare din punct de vedere al taxelor.

În general, târgul s-a grupat în jurul pieţii, care asigura loc pentru târguri şi care era înconjurată, pe lângă casele ţărăneşti propriu zise, de casele semietajate de mărime modestă ale meşterilor breslelor, în care, în spaţiul cu ieşire spre stradă era amenajată atât magazinul cât şi atelierul. Mai târziu, la începutul secolului 19, breslele din Odorhei au ridicat în piaţa

oraşului şi casă cu etaj **„nivel de vânzare”** (în termenii de azi: „magazin universal”). O dezvoltare mai „urbanistică” ca aceasta a obţinut **în 1616 rangul de „oraş regal liber”** şi prin aceasta a ieşit din rândul târgurilor, precum a fost în cazul oraşului **Tîrgu Mureş**.

Oraşul regal liber Tîrgu Mureş *(Lectură)*

Primul capitol al trecutului Tîrgu Mureş cuprinde peste trei secole înainte de secolul 17. Rolul central este semnalat de faptul că în această perioadă aici era sediul arhidiecezei, iar gradul ridicat al urbanizării este certificat de existenţa mănăstirii franciscane din 14. Prima resursă scrisă despre autoguvernarea sa datează din 1323. Această resursă menţionează un anumit gospodar al oraşului, villicus Nicolae, fiul unui oarecare Adorjan. Regii ungari şi voievozii din Transilvania au fost prezenţi de mai multe ori în localitate, ludovic i al Ungariei a fost prezent de patru ori în oraş. Denumirea veche a fost Tîrgu Mureş Secuiesc Nou, Târgu Mureş Secuiesc, în latină Novum Forum Siculorum, sau numai Forum Siculorum.

Atâta timp cât târgurile din Ţinutul Secuiesc aveau doar dreptul de a organiza târguri, dar din punct de vedere al taxelor, al altor obligaţiuni, militar, jurisdicţional erau în situaţie similară cu alte aşezări ale scaunului, deci au constituit parte organică a scaunului, până atunci erau târguri secuieşti simpli. Prin scrisoarea de privilegiu datată din 29 aprilie 1616, Gabriel Bethlen a scos oraşul Târgu Mureş într-un mod excepţional în Ţinutul Secuiesc din acest statut şi l-a inclus în „rândul oraşelor regale libere din Ardeal şi teritoriile alipite Ungariei”, recunoscând prin aceasta privilegiile juridice, administrative, respectiv cele cu privire la organizarea târgurilor, construirea cetăţii, deţinerea armelor şi taxele. Din punct de vedere juridic, prin aceasta Tîrgu Mureş a ieşit din Ţinutul Secuiesc şi a încetat subordonarea faţă de Scaunul Mureş. În vederea exprimării simbolurilor autoguvernării va folosi drapel, emblemă şi sigiliu.

(fig. 75: Desenul emblemei oraşului Tîrgu Mureş din 1616)

INTREBĂRI

1. Cum se numeau unităţile de bază ale satelor secuieşti?
2. Cum era în evul mediu timpuriu limita satului secuiesc?
3. Cine au organizat şi au coordonat viaţa satelor secuieşti?
4. Care au fost târgurile secuieşti?
5. Cum arăta un târg secuiesc?

Prelucrarea pământului prin călcătură

Călcătura provine din latină „calcatura” ceea ce înseamnă a călca în picioare, făcând referire la faptul că animalele care erau la păscut „călcau în picioare” aşa numitele pârloage. Aceasta era metoda dominantă de prelucrare a pământului în feudalism. Esenţa a cestui mod de prelucrare a pământului constă în faptul că pământul arat şi pârloaga se schimbau sistematic de la an la an. Pârloaga este terenul neprelucrat după strângerea recoltei, folosit pentru păscut. Pârloaga era diferit de pământul lăsat în paragină prin faptul că, după perioada de păscut nu a rămas neprelucrat, ci a fost arat. Prelucrarea pământului prin călcătură putea fi prin două sau trei călcături. În cazul prelucrării pământului în două călcături, pârloaga se schimba cu teritoriile prelucrate, iar în cazul prelucrării în trei călcături pe o parte a terenului erau semănate culturi de toamnă, pe altă parte culturi de primăvară, iar a tria parte a rămas pârloaga, acestea schimbându-se anual.

Schiţa plugului din Dârjiu

(vezi fig. 68: Schiţa unui plug pe una din pietrele-consolă din biserica unitariană din Dârjiu)

Despre nivelul prelucrării pământului la secui ne vorbeşte mult o schiţă a plugului din secolul 15, aflată în biserica din Dârjiu: *„Acest plug făcea parte familia plugurilor din lemn cu patru componente. Acest tip de plug era folosit în Transilvania şi în trecutul apropiat. Mânerul plugului era sculptat dintr-o creangă cu mai multe ramuri, iar plugul propriu zis era cu cotigă. Brăzdarul era montat simetric pe plaz, în partea posterioară se poate vedea şi prăşitoarea. Această unealtă pentru arat, în general bine cunoscută şi utilizată în Europa centrală, era potrivit condiţiilor de teren acre putea fi prelucrat greoi.”*

Legea sătească a secuilor

Nu este o curiozitate secuiască exclusivă, foarte multe fiind păstrate şi pe teritorii austriece şi germane. În Ţinutul secuiesc trebuie să avem în vedere cu „legi” nescrise sau chiar şi scrise, care însă sau pierdut şi care reglementau viaţa satului încă din secolul 15, poate şi mai repede. Legea sătească din 1581 din Suseni stipulează că *„aceasta era un ordin judecătoresc chiar şi în perioada vechii libertăţi secuieşti”*, care interzicea ocuparea arbitrară a pământurilor comune. „Perioada vechii libertăţi secuieşti era înainte de răscoala din 1562, când secuimea se bucura de drepturile din perioada regatului.

În deceniile principatului putem fi martorii perioadei de glorie, elanului creării legilor săteşti. Mai târziu, puterea imperială încearcă să restrângă tematica legilor săteşti, le obstrucţionează prin „poruncile” proprii, totuşi, satele profită de posibilitatea creării propriilor „legi” până în 1849.
În general legile săteşti au fost creat de „întregul sat”: primpiluşi, pixidariuşi, chiar şi iobagi. Acesta are loc la o oarecare „adunare sătească”, la care, pe lângă diferitele pături sociale din sat este prezent şi nobilul moşier din sat sau „intendentul” (administratorul) acestuia. Legile şi ordinele judecătoreşti cuprindeau totul ce putea fi important în viaţa satului: folosirea pământului, pădurilor, păşunilor, fâneţelor, păstrarea bunului comun şi pedepsirea celor care au provocat pagube acestuia, probleme privind sănătatea şi siguranţa publică, păstrarea ordinii publice şi ocrotirea bunelor moravuri. S-au gândit şi la apărarea cu forţe comune împotriva calamităţilor, precum la Cobăteşti de pe valea Nicoului alb, potrivit datelor din 1597.

Viaţa de breslaş

Meşterul unei bresle era privilegiat faşă de cel care nu era din breaslă sau faşă de străini şi de aceste privilegii se bucurau şi membrii de familie. De exemplu, perioada de ucenicie era de trei ani pentru copilul meşterului căldărar şi patru ani pentru un ucenic străin. În perioada de iarnă, ucenicii trebuiau să lucreze de luni până sâmbăta dimineaţa de la ora şase până seara la ora zece, iar în perioada de vară dimineaţa de la ora cinci până la apusul soarelui. Tineri care au terminat perioada de ucenicie erau obligaşi să lucreze încă un an la breasla respectivă, iar în următorii trei ani au învăţat în continuare secretele meseriei cutreierând în alte oraşe sau străinătate. După întoarcerea acasă trebuiau să lucreze încă un an la breaslă, perioadă în care au realizat „lucrarea de excepţie”, prin prezentarea şi acceptarea căreia au putu deveni meşteri ai breslei. Devenirea de meşter avea şi alte greutăţi pe lângă însuşirea profesiei. trebuia plătit breslei o sumă destul de mare (20 de forinţi pentru străini, 10 forinţi pentru copii meşterilor breslaşi), aşa numită taxă de meşter, iar candidatul trebuia să se însoare până la un termen bine stabilit şi într-un an trebuia să ofere o masă rotundă, respectiv trebuia să-i cinstească pe membri breslei. La marile adunări anuale au fost aleşi liderii breslei pe o perioadă determinată: Meşterul breslaş principal şi meşterul breslaş secundar pe o perioadă de un an, respectiv meşterul părinte şi meşterul auditiv pentru doi ani. Reglementările breslei au prevăzut obligativitatea prezenţei în biserică în fiecare duminică şi în zilele de sărbătoare. Breasla avea grijă de bătrâni, bolnavi şi aducerea unui ultim omagiu membrilor decedaţi.

Cetatea din Tîrgu Mureş

Cetatea din Tîrgu Mureş este una dintre cele mai mari cetăţi din Transilvania şi Ţinutul Secuiesc, situat pe o suprafaţă de aproape 3, 5 hectare, emanând prestigiu, construit din cărămidă sub formă pentagonală neregulată, consolidată în colţuri şi de-a lungul zidurilor de şapte bastioane. Ca urmare a năvălirii turcilor, fortificarea bisericilor, construirea bisericilor cetate pentru apărarea locuitorilor a devenit un obicei în secolul 15 în Transilvania (mai devreme şi în Ţinutul Saşilor, iar ulterior şi în Ţinutul Secuiesc). Prima fortăreaţă din vecinătatea bisericii medievale din Tîrgu Mureş a fost construită în ultima parte a anilor 1400, care avea deja formă pentagonală. Cu ocazia distrugerilor din perioada lui Basta (1601 - 1602) fortăreaţa s-a deteriorat şi oricum nu mai era suficientă pentru populaţia oraşului aflată în continuă creştere. De multe ori, până când trecea primejdia, cetăţenii oraşului s-au refugiat într-una din oraşele fortificate cu sate. Aşa s-a întâmplat în 1602, când judecătorul de atunci al oraşului, Borsos Tamas, s-a refugiat împreună cu camarazii în Braşov, unde au hotărât că, întorcându-se acasă vor construi o cetate asemănătoare. Prima dată au primit aprobare pentru construire de la Basta, după care şi de la Bocskai István, astfel s-au demarat lucrările de construcţie a cetăţii care au durat multe decenii. Probabil că iniţial, în 1612, s-a construit zidul vestic al cetăţii, aici fiind ridicate bastioane şi ziduri bătătorită pe ambele părţi cu pământ. Un parte semnificativă din construcţii şi-au asumat industriaşii oraşului asociate în bresle, amintirile cărora sunt păstrate de bastioanele cizmarilor, croitorilor, lăcătuşilor, cojocarilor.

9. Cele trei pături sociale ale secuilor

Luarea în posesia a reşedinţelor actuale ale secuilor s-a (exceptând Scaunul Arieş) s-a încheiat în pragul dintre secolele 12 – 13. Chiar dacă **organizarea naţional – tribală (formă de organizare socială bazată pe gintă şi triburi)** bazată pe rudenie de sânge nu s-a desfiinţat total până atunci, şi-a pierdut din importanţă. O parte dintre cercetători pune sub semnul întrebării şi teoria potrivit căreia organizaţia naţională a secuilor pe neamuri şi ramuri, cunoscută din resurse din secolele 15 – 16, s-ar fi dezvoltat din organizarea socială a secuimii din perioada descălecării. Alţi cercetători însă insistă asupra faptului că organizarea naţional – tribală s-ar fi transformat în sistemul neamurilor şi ramurilor apărut mai târziu. În este cert faptul că **secuimea unitară din punct de vedere juridic s-a împărţit în pături sociale din punct de vedere al averii încă din cele mai vechi timpuri.** La acest lucru poate face trimitere denumirea **tria genera Siculorum („cele trei pături sociale ale secuilor”),** care de fapt

reprezintă categoriile sociale ale secuilor: **primorii** (seniores, primores), **primipilii** (primipili), care luptau călare şi **secuii comunitari** (communitas).

(fig. 76: Primor secui mergând la luptă;
fig. 77: Primipil secui;
fig. 78: Pixidar secui care îşi încarcă puşca;
fig. 79: Pixidar secui comunitar mergând la luptă în 1595)

Să încercăm să reconstruim procesul istoric al împărţirii secuilor în pături sociale! Este generală acea opinie conform căreia **societatea secuiască avea doar două pături sociale la stabilire.** La baza împărţirii în pături sociale putea sta faptul dacă cineva avea dreptul de a îndeplinii funcţii în calitate de membru ai unui rând naţional, sau putea fi persoană liberă, dar „comunitar", care nu-şi asuma nici o funcţie. La sfârşitul secolului 15 şi începutul secolului 16 aşa numitul „rând naţional" (cele 6 ginţi, respectiv, câte 4 ramuri pe ginţi) avea un rol doar în schimbarea funcţionarilor (judecătorie, oficiul condus de locotenent). **Iniţial sistemul putea să aibă la bază legăturile de sânge**, însă acest caracter l-a pierdut foarte devreme, probabil că înainte de stabilire. Atunci când a devenit cunoscut pentru noi, deja împărţirea în neamuri şi ramuri nu depindea de origine şi relaţiile de rudenie, ci de moşia moştenită sau dobândită a cărui denumire este **primpilat (primpilatus).** Deci, **diferenţa** între cele două pături sociale, între **primipili şi cei comunitari constă în faptul dacă aveau primpilat necesar pentru ocuparea unei funcţii sau trăiau în comunitate.** Membrii comunităţi secuieşti erau liberi, dar, după necesitate, „puteau să slujească" pe cine au vrut. Cel care încerca pe cineva să oblige să-l slujească a primit pedeapsa capitală şi i s-au confiscat animalele.

Despre situaţia exactă a celor trei pături sociale ale secuimii putem vorbi începând cu secolul 15. În acea perioadă, relaţiile dintre ei le rezolva regele Matei Corvin, cel puţin în privinţa luptei, care a mai poruncit că trecerea de la o categorie la alta se face numai dacă secuiul respectiv certifică în faţa comitelui secui numit de rege forţa materială necesară pentru a urca în pătura socială superioară – un anumit număr de „parcele săgeată".

Începând de atunci (până la sfârşitul evului mediu) cele trei pături sociale ale secuimii erau bine diferenţiate. **Din prima făceau parte primorii** (primores): **cei mai bogaţi, care îndeplineau şi funcţii şi mergeau la război mai mulţi. Din cea de a doua pătură făceau parte primipilii** (primipili) **care aveau posibilitatea de a lupta pe cai şi în final erau cei din pătura comună sau comunitarii** (communitas), **care nu aveau atâta avere să lupte pe cai.**

Primorii, adică pătura superioară, a încercat de mai multe ori, după modelul din comitat, să-i pună pe secuii din rândurile militare secuieşti

inferioare într-o situaţie, dar a intervenit puterea centrală şi i-a apărat pe aceştia.

Până la răscoala din 1562, indiferent de care pătură socială aparţineau secuii dintre cele trei, **teoretic erau egali din punct de vedere juridic şi erau nobili fără excepţie.** După înăbuşirea ăi înfrângerea sângeroasă a revoluţiei adunarea naţională de la Sighişoară a adoptat o lege, care a avut ca rezultat modificarea situaţiei juridice a societăţii secuieşti.

SECUIMEA LUPTĂTOARE

De-a lungul istoriei, secuimea şi calitatea de a fi sub arme s-au contopit strâns, deoarece serviciul militar era sursa de drept şi garanţia libertăţii secuieşti. **Secuimea putea să-şi păstreze dreptul colectiv la libertate, până când putea îndeplini obligaţiile militare.** Conform legilor interne ale comunităţii secuieşti, cei care nu participau la luptă erau condamnaţi în cel mai sever mod. Din acest motiv se întâmpla des aşa numita „devastare” (distrugerea casei şi exilul) pentru omiterea obligaţiilor militare.

La început, **forţa militară a secuimii o reprezenta cavaleria uşoară**, iar rolul avangardei avute în armata maghiară era obligatorie, „conform obiceiului”. **Puterea armată a secuimii era sub conducerea comitelui secui** (comes siculorum), care, în calitate de funcţionar regal, era şi cel care purta drapelul. Începând cu anul 1462 funcţia de voievod al Transilvaniei şi de comitele secui era îndeplinită de aceeaşi persoană. (n.n. - a se vedea figura 82: parte semnificativă a cavaleriei uşoare a lui Matei Corvin era formată din secui)

Secuimea apare **pentru prima dată** în izvoarele contemporane ca popor ostăşesc, **în luptele de la 1116 de la Olsava şi 1146 de la Leitha**, împotriva cehilor, respectiv austriecilor. În 1210, sub conducerea comitelui de Sibiu, secuii, saşii, românii şi pecenegii, au venit în ajutorul ţarului bulgar, Aszen Borilă, în Bulgaria. Tot aici şi-au arătat vitejia în 1228, dar au fost prezenţi în 1217 în cruciada condusă de Andrei al II – lea. Conform semnelor, au dat dovadă de rezistenţă semnificativă la năvălirea tătarilor de la 1241-42. Se mai cunoaşte şi faptul că secuii aşezaţi pe Valea Arieşului, l-au ajutat pe Regele Laszlo al IV – lea în lupta de la Lacul Hod (Comitatul Csanad). (n.n. - a se vedea figura nr. 83: Năvălirea tătarilor – 1241-42 -; săgeata gri: avansarea tătarilor, săgeata neagră: retragerea tătarilor; săgeata îngroşată cu coroana: Oastea regală a lui Bela al IV-lea; săgeata neagră îngroşată: Armata voivodului Transilvaniei)

Secuimea a participat cu unităţi militare separate la operaţiunile de luptă conduse de domnitorii maghiari. Totodată armata secuilor era capabilă şi de a-şi asuma lupte individual. Alăturarea la forţele armate regale era reglementată de legi militare. Conform regulamentului de

apărare a ţării a Regelui Sigismund de la 1429, comitele secui trebuia să formeze două oşti împotriva turcilor. Dacă Transilvania era atacată direct, un număr total de patru mii de secui şi saşi porneau la luptă, din care 3500 erau secui. Matei Corvin a consolidat mai departe legile, a încadrat pe liste separate pixidarii, respectiv pe cei care desfăşurau serviciul călare şi a dispus evidenţa militară. Mai târziu (1499) Vladislav al II-lea (n.n. Jagello) a emis regulament militar amănunţit, care stabileşte rolul forţelor militare secuieşti de avanpost şi de apărare în retragere. (n.n. – a se vedea figura nr. 84: stemă secuiască veche - Daia; figura nr. 85: stemă secuiască veche – Ciuboteni)

La acea vreme, **structura militară secuiască, era decisă**, în mod dovedit, **de sistemul sătesc împărţit în zece părţi: decanate** (n.n. tizes). Luptătorii din câte o astfel de parte sătească constituiau formaţia militară de câte zece (n.n. tizedek), în frunte cu conducătorul (n.n. tizedes). În funcţie de sate sau grupuri săteşti, aceste formaţiuni militare de câte zece, s-au organizat în unitatea militară compusă din o sută de oameni (n.n. szazad), denumite secuieşte „szazad". Aceste unităţi mai mari erau conduse de hodnogi. Fiecare scaun forma separat oastea, în frunte cu primul funcţionar al scaunului, hodnog (cu sensul de „mai marele oştirii", conducătorul),(n.n. a se vedea figura numărul 86: hodnogul secui cu târnăcopul şi baltagul), **care mai târziu este amintit ca şi căpitan**. Condiţiile serviciului militar erau stabilite de familiile secuilor. Comuna, viaţa şi ordinea obiceiurilor satului se forma în funcţie de cerinţele structurii militare. Şi obiceiul de folosire a pământului comun de la marginea satului dovedeşte acest lucru. Călăreţii au primit mai mult **„pământ de săgeată"** decât pixidarii, iar primores primeau parte mai mare decât oricine.

Secuiul este ţăran? *(lectură)*

Din ce în ce mai des auzim de denumirea ţăran secui, deşi în rândul secuilor aceasta este umilitoare şi jignitoare şi în prezent. Expresia este folosită pe modelul ţăranului maghiar (agricultor, gospodar) de către cei care nu cunosc că această expresie nu înseamnă pentru secuime gospodarul, cultivarea pământului, ci o persoană incultă, cu comportament necioplit. Această explicaţie o găsim în istoria secuimii. Conştiinţa originii hune la secui s-a păstrat pentru mult timp în condiţiile societăţii militare. Dacă despre cineva se spunea că este secui, se semnala totodată şi statutul său de om liber, a unui om care, deşi cultivă pământul, creşte animale, dar, ca un nobil, nu plăteşte impozit, ci „contribuie cu sânge", adică prin militărie.

Cei ce aveau acest statut juridic s-au deosebit timp de secole de iobagi, de jeleri pe care nu-i considerau secui. În societatea secuilor liberi, ţăranul însemna denumirea iobagului, jelerului, veneticului cu statut social

mai mic. După eliberarea iobagilor de la 1848, conştiinţa de secui liber se extinde asupra fiecărui vorbitor de limbă maghiară din Ţinutul Secuiesc, motiv pentru care – deşi, din punct de vedere lingvistic expresia de „ţăran secui" este acceptată – este mai bine dacă vorbim de cultivator secui, gospodar secui.

Sabia însângerată *(lectură)*

A fost semnul chemării la luptă în Evul Mediu. În timpul marilor pericole (năvălirea tătarilor, prăpădul de la Mohacs), domnitorii trimiteau curierii călare fluturând sabia însângerată, chemând astfel la luptă bărbaţii cu obligaţii militare. Unii susţin că originea acestui obicei datează din perioadele de dinaintea descălecatului (obicei scit). Această modalitate de chemare la luptă este cuprinsă şi în regulamentul militar de la 1463. În regulamentul militar adoptat de cele trei naţiuni transilvănene (adică nobilimea, secuii şi saşii) şi confirmat de Matei Corvin, putem citi următoarele despre ridicarea la arme a secuilor:

„Conform vechilor obiceiuri, secuii sunt obligaţi să trimită două treimi din forţa militară în caz de răscoală generală, lăsând a treia parte acasă, pentru a fi pregătiţi pentru orice eventualitate. Chemarea la arme se face ori cu sabia înmuiată în sânge, ori cu scrisoarea comitelui secui, ori a voievodului – în cazul în care persoana sa era aceeaşi cu a comitelui. În schimb, când nevoia cere scularea la arme în mod neaşteptat, căpitanii tuturor scaunelor să cheme la arme cu tobe şi prin aprinderea focurilor într-un anume loc stabilit (n.n. numite Tuzhalom), iar cel ce nu se prezintă, îşi pierde capul."

Structura militară secuiască trebuia să funcţioneze nu numai în vreme de război, dar şi în vreme de pace. Din acest motiv, ofiţerii secui **ţineau evidenţa locuitorilor apţi de serviciul militar** într-o aşa numită **„carte de evidenţă"** (n.n. lustra - a se vedea figura nr. 91) şi din timp în timp, cu ocazia inspecţiilor militare (examinărilor) se făceau antrenamente privind modalitatea de luptă şi chemarea la arme. **Chemarea la luptă**, în conformitate cu ordonanţa de la 1463, **se executa prin purtarea sabiei însângerate, scrisoarea comitelui secui, sau ordinul voievodului, dacă acesta era şi comite secui.**
(n.n. – a se vedea figura nr. 88: coif; figura nr. 89: armură de protecţie; figura nr. 90: sabie din secolul XVI)

INTREBĂRI
1. Ce presupune denumirea de „cele trei ordine ale secuilor"?
2. În subordinea cui se afla forţa militară secuiască din Evul Mediu?
3. Care era cea mai mică unitate din structura militară secuiască?

4. Cum erau chemaţi secuii la arme?

Neamuri şi ramuri în Ţinutul Secuiesc

La începutul secolului 16, ocuparea funcţiilor principale (judecătorie, oficiul locotenentului) în Scaunul Mureş a avut loc în baza unui certificat, după un sistem construit pe **6 neamuri** şi **24 de ramuri.** O parte a istoricilor susţine şi astăzi că acesta este moştenirea unei forme de organizare socială bazată pe gintă, datată încă dinainte de descălecare. Aceste neamuri şi ramuri sunt următoarele:
Neamul **Adorjan**
cu ramurile **Vácmán, Telegd, Vaja** şi **Poson;**
neamul **Meggyes**
cu ramurile **Meggyes, Kürt, Duduor** şi **Gyáros;**
neamul **Jeno**
cu ramurile **Balási, Uj, Szomoru,** şi **Boroszló;**
neamul **Halom**
cu ramurile **Halond, Náznán, Péter,** şi **György;**
neamul **Abrán**
cu ramurile **Gyerö, Uj, Nagy** şi **Karácson;**
neamul **Orloc**
cu ramurile **Ecken, Sepröd, Szovát** şi **Bond.**
Exceptând Scaunul Mureş, în resurse nu întâlnim urme directe ale funcţionării acestui sistem şi în alte zone din Ţinutul Secuiesc, dare trimiterea la cele şase neamuri, denumirile neamurilor şi ramurilor pot fi regăsite în diplome şi în listele cu nume de persoane şi locuri.

Parcela săgeată

La început, teritoriile ocupate de secuime erau comune în baza proprietăţii comunale a naţiunii. Mai târziu, proprietatea comunală a naţiunii s-a transformat în obşte sătească, care periodic era împărţit între locuitorii satului spre prelucrare. Împărţirea a avut loc prin tragere la sorţi cu ajutorul săgeţii, de aceea aceste terenuri au fost numite „parcele săgeată”, sau „săgeata” satului. La împărţirea terenurilor pixidarii au primit câte o parcelă săgeată, primipilii câte două parcele săgeată, în timp ce primorii au primit către trei, patru sau chiar cinci parcele săgeată, în funcţie de numărul soldaţilor cu armură prezenţi la „trecerea în revistă” sau la luptă.

Legile de la Sighişoara din 1562

După ce s-a reuşit restabilirea siguranţei în Ţinutul Secuiesc, Ioan Sigismund Zápolya a convocat adunarea naţională pentru 26 iunie 1562 la Sighişoara. Dintre legile adoptate în acest cadru, cea mai importantă a fost cea cu privire la extinderea dreptului regal asupra întregii Ţinutului Secuiesc. În acest sens principele a devenit moşierul secuilor comunitari, a căror avere a fost preluat de vistierie. Conform unui alt articol din lege, primorii şi primipilii aveau aceiaşi drepturi şi obligaţiuni ca şi nobilii din comitat. Adunarea naţională de la Sighişoara a schimbat şi sistemul judiciar de odinioară din Ţinutul Secuiesc. A redus unitatea autonomă a naţiunii secuieşti prin faptul că recursurile trebuiau înaintate direct la domnitor şi nu la judecătoria scăunală. Totodată a consolidat drepturile funcţionarilor princiari, după acre soluţionarea problemelor comune a devenit sarcina lor. Legile de la Sighişoara au slujit desfiinţarea treptată a autoadministrării secuieşti şi extinderea sistemului feudal şi a rânduirii de comitat în întreg Ţinutul Secuiesc.

Regele maghiar Sigismund de Luxemburg (1368 – 1437)

(n.n. -a se vedea figura nr. 81)

Regele maghiar Sigismund de Luxemburg (1387 – 1437) a fost în acelaşi timp rege german şi ceh, respectiv împărat german – roman. S-a căsătorit cu fiica regelui maghiar Ludovic I al Ungariei Cel Mare, Maria; în 1387 este ales rege maghiar, dar şi-a putut consolida puterea abia mai târziu. A experimentat reorganizarea structurii militare maghiare, între altele, a stabilit obligaţiile militare ale comitelui secui prin înfiinţarea a două oşti. Prin măsurile sale a inclus sub supravegherea sa biserica, a crescut forţa economico – politică a oraşelor. Sub dominaţia lui Sigismund, mai multe oraşe, respectiv scaune din Ţinutul Secuiesc au beneficiat de diferite privilegii. Era atras de arte; de numele său se leagă construcţii impresionante, experimente de înfiinţare de universităţi. Totodată, sub dominaţia sa a izbucnit războiul ţărănesc din Transilvania condus de Antal Budai, în urma căruia s-a înfiinţat în 1437 Uniunea Frăţească (între nobilimea maghiară, orăşenii secui şi saşi)

Scrisoarea de privilegii a lui Vladislav al II-lea

Invocând privilegiile vechi ale secuimii, regele stabileşte drepturile şi obligaţiile. Este caracteristic modul în care stabileşte locul secuilor în ordinea militară regală şi procentul participării la campanii militare la est, sud, vest şi nord: întreaga secuime aptă de luptă trebuie să meargă la est, deoarece acolo probabil că trebuie să se lupte cu popoare cu tradiţii militare de stepă, împotriva cărora cavaleria uşoară şi pedestraşii secui pot fi eficienţi, în timp ce, în caz de război pe zona de nord şi sud, funcţiona doar unitatea de ostaşi plătiţi:

„Când personal regele merge cu armata sa către est, împotriva Moldovei, toată secuimea – călare şi pixidari – este datoare să meargă pregătită de luptă în faţa armatei regelui şi în afara graniţelor ţării să aştepte ciocnirea timp de 15 zile pe cheltuiala proprie, la fel cum trebuia să urmeze oastea regelui la întoarcere. Când domnitorul îşi trimite regentul la luptă spre zona de est, atunci jumătate din secuime să-l însoţească la fel ca mai devreme. Când regele personal conduce oastea către sud, către Muntenia atunci jumătate din toată secuimea – călare şi pixidari – merg înainte, iar la revenire în urmă, în afara graniţelor ţării şi acolo vor sta 15 zile în aşteptarea ciocnirii; când trimite regentul spre sud, o cincime din secuime este obligată la serviciul militar. Când merge personal spre vest fiecare scaun de decanate este obligat să tocmească ostaşi plătiţi în serviciul regelui, iar dacă va purta personal război spre nord, a 20-a parte a secuimii este obligată să tocmească ostaşi plătiţi, iar în aceste condiţii fiecare scaun este dator să trimită un căpitan din clasa fruntaşilor. În afara acestora, toată secuimea, la ordinul regelui, voievodului, sau a comitelui, este obligată şi până atunci şi după aceea, să apere Ţara Transilvaniei acolo unde este nevoie, cât mai frumos înarmată. Pentru asta, secuii, ca şi până atunci, sunt liberi şi scutiţi de toate taxele, aşa cum au lăsat regii şi nobilii. (…) La încoronarea legală a regilor, secuii erau datori să dea câte un bou din fiecare scaun secuiesc…”
(n.n. – a se vedea figura nr. 87: tipuri de buzdugane din secolele 16 – 17)

Cărţile de evidenţă secuieşti (n.n. lustra)
Sunt izvoare unice şi caracteristice ale istoriei secuieşti. (n.n. – a se vedea figura nr. 91) Au fost realizate cu ocazia inspecţiilor militare. Conţin lista nominală a capilor de familii secuieşti, apţi şi obligaţi pentru serviciul militar, conform regulilor secuieşti, câte o sută şi în cadrul acestora pe sate. La fiecare inspecţie militară se realiza o nouă listă nominală cu persoanele nou apărute, sau se modificau evidenţele vechi. Pe parcursul secolelor 15 – 17, s-au realizat mai multe evidenţe militare despre secuii recrutaţi pentru război. Una din cele mai semnificative registre de evidenţă a fost realizată în perioada principatului Gabriel Bethlen, în 1614.

IV. Societatea secuiască aflată în schimbare

Huniazii au contribuit în mare măsură la consolidarea cadrelor de drept comun a claselor secuieşti, la includerea în cadrele ordinelor structurale ale societăţii ce s-au format pe drumul dezvoltării interne. Însă, după acestea, secuimea a simţit că regele şi voievozii i-au părăsit. Contradicţiile din interiorul societăţii secuieşti s-au accentuat din ce în ce mai mult, conducând în mai multe cazuri la răscoale. Armele secuieşti „s-au îndreptat acum nu numai împotriva inamicilor externi, ci şi împotriva lor". Tot în aceste secole, în domeniul culturii, Ţinutul Secuiesc s-a străduit să se alinieze la cultura occidentală: „Purtătorul culturii este religia. Până când se extinde religia occidentală, se extinde şi cultura occidentală."

- Epoca schimbărilor
- Biserica şi cultura în Ţinutul Secuiesc în Evul Mediu
- Principatul transilvănean şi secuii
- Biserica şi cultura în perioada principatului

(n.n. - a se vedea figurile nr. 92, 93, 94 şi 95)

10. Perioada schimbărilor

HUNIAZII ŞI SECUII

O mare provocare de la începutul secolului 15, pentru Regatul Ungar şi în interiorul acestuia pentru Transilvania, a fost pericolul otoman. În calitate de voievod transilvănean (1441), Iancu de Hunedoara a stat în fruntea luptei împotriva turcilor. Bătălia dusă în 1442 cu beiul Mezid care a devastat Transilvania a fost decisă nu în mică parte de secui. Pentru asta, Iancu de Hunedoara a donat 32 de familii mănăstirii franciscane de la Şumuleu Ciuc, pe care i-a absolvit de orice alte poveri. De numele său se leagă şi elaborarea primei legi de moştenire secuiască din 1451. La acel moment, comandanţi ai cetăţii Gurghiului, Vizaknai Miklos şi Vingardi Gereb Janos, au cuprins în scris către Adunarea Naţională Secuiască de la Târgu Mureş hotărârile referitoare la moştenirea secuiască, „*legea lăudabilă a secuimii"* conform „*vechiului obicei aprobat".* Este cea mai veche lege păstrată a secuimii.

(n.n. – a sevedea figura nr. 96: Iancu de Hunedoara,1407 – 1456, conducător de oaste, voievod transilvănean -1441 – 1446, guvernatorul Ungariei - 1446 – 1452)

Şi Matei Corvin (1458 – 1490) **s-a străduit să închege relaţii strânse cu secuii:** a fost atent la nemulţumirile, dorinţele lor, la disputele între scaunele mamă şi subunităţile scăunale, respectiv între secuii de seamă şi cei de rând. A lăsat la latitudinea voievodului transilvănean şi

comitelui secui **verificarea şi soluţionarea contradicţiilor între clase**. Secuii **discutau** problemele intervenite **la Zăbala în Scaunul Orbai**, unde **au adoptat lege privind soluţionarea relaţiei între secuii mai de seamă şi cei de rând,** astfel încât nimeni să nu poată fi subordonat cu forţa unei alte persoane. Pe lângă soluţionarea pe cale juridică a conflictelor sociale, Adunarea de la Zăbala a consolidat şi legile auto-administrării secuieşti, exprimând că, procesele trebuie începute în scaunul în cauză, contestaţia se înaintează mai întâi în Scaunul Odorhei, apoi la comitele secui, iar ultima dată la rege. Totodată, a adoptat legi şi pentru apărarea ordinii şi dreptului la proprietate. S-a pronunţat că în Ţinutul Secuiesc, nimeni nu poate ocupa cu forţa funcţia altuia, în cazul în care face acest lucru, *„pedeapsa este pierderea capului şi averii".* Iar dacă secuiul care merge la luptă ia de la alţii, fără a plăti, alimente şi altele, *„să-şi piardă mâna şi ochii"* (n.n. – a se vedea figura nr. 97: Kinizsi Pal,1431 – 1494, care a bătut turcii, conducător de oaste, ban timişorean, judecător de ţară; figura nr. 98 reprezintă o cetate, figura nr. 99: bătălia din Câmpul Pâinii, 13 octombrie 1479)

Matei era atent la secuime şi pentru că oastea secuiască reprezenta una din principalele forţe militare din Transilvania. Nu este întâmplător că regulamentul militar din 1463, respectiv ordonanţa din 1473 **a stabilit şi în scris „obiceiurile străbune"**, vechile instituţii **ale structurii militare secuieşti.** Notele contemporane ţineau evidenţa unui număr mare de secui călare şi pixidari în forţa militară a lui Matei, care au fost prezenţi în toate bătăliile mai importante ale regelui, atât în luptele vestice, cât şi în cele purtate în zonele de est (1467: Moldova, 1476: Muntenia). **Cea mai semnificativă bătălie în care secuii au luptat** pe flancul stâng, **a fost** mult cunoscuta **ciocnire de la Câmpul Pâinii.** Aici, oştirile voievodului Ştefan Bathori şi comite secui, respectiv a lui Paul Chinezu, au învins oastea otomană condusă de beiul Haslan Ali, alungând astfel pentru multă vreme turcii din Transilvania. (n.n. – a se vedea figura nr. 100: luptător otoman din cavaleria uşoară - achingiu – care avea sarcina devastarea regiunii, transportarea deţinuţilor, dar cu ocazia unor războaie mai mari aceştia obţineau hrana pentru oaste.)

Deci **Huniazii au contribuit** în mare măsură la **consolidarea cadrelor de drept comun a claselor secuieşti**, la includerea în cadrele ordinelor structurale ale societăţii ce s-au format pe drumul dezvoltării interne. Au făcut acestea prin întreţinerea vechea auto-administrare secuiască şi sistemul militar, mai mult, au întărit cu legi.

ÎN APĂRAREA LIBERTĂŢILOR MOŞTENITE

După moartea lui Matei Corvin cu mâna puternică (1490) nobilimea vroia să aleagă un rege pe care-l putea ţine în mâini. Vladislav al II-lea s-a dovedit a fi unul astfel de om. Nobilimea supremă s-a şi folosit de acesta şi în Transilvania. Au adunat pentru ei taxele votate de dietă şi au săvârşit şi multe alte ilegalităţi. Şi **Ştefan Bathori, voievod transilvănean şi comite secui** şi-a depăşit mult cadrele de competenţă. Înainte de toate, Bathori a vrut să frâneze cea mai înaltă clasă socială a secuimii (primori). Deşi, anumite activităţi pozitive ale acestuia sunt indiscutabile (precum sprijinirea dezvoltării oraşului), **măsurile sale forţate au periclitat drepturile de libertate a întregii secuimi**, prin faptul că nu a luat în considerare sistemul de auto-administrare istoric. In primul rând, voievodul a început vânătoarea împotriva celor care anterior l-au sprijinit pe prinţul polonez Ioan Jagello pentru tronul ungar, faţă de Vladislav al II-lea, nepăsându-i că mai devreme, regele le-a promis iertarea. A pus ca unii să fie ucişi, casele lor să fie distruse, revendica bani de la familii, i-a obligat la muncă fără plată, etc. Secuii au apelat la rege pentru ajutor, care le-a ascultat nemulţumirile şi l-a retras pe Bathori din funcţia de comite secui. Dar această măsură nu a soluţionat conflictele interne ale secuimii, nici voievozii numiţi mai târziu nu prea s-au ocupat de problemele comune ale secuimii şi **secuimea a simţit că regele şi voievozii i-au părăsit.** Contradicţiile interne ale societăţii secuieşti s-au accentuat, conducând în mai multe cazuri la răscoale. **Armele secuieşti „s-au îndreptat acum nu numai împotriva inamicilor externi, ci şi împotriva lor”.**

În aceşti ani plini de tensiuni, autoguvernarea secuiască a fost foarte activă. **La începutul secolului 16** (în 1505 şi 1506) **s-au consfătuit despre situaţia Ţinutului Secuiesc în cadrul Adunărilor Naţionale şi au adoptat lege privind apărarea auto-administrării şi libertăţii.**

Adunarea Naţională din 23 noiembrie 1505 **de la Odorheiu Secuiesc** a fost convocată de căpitanul suprem al Scaunului Odorhei Bogozi Janos, desfăşurându-se sub prezidarea sa. Cu această ocazie, dat fiind faptul că, ilegalităţile erau la ordinea zilei în Ţinutul Secuiesc, **au organizat o instanţă de apel**, cu 17 membri. Judecătorii au fost aleşi dintre fruntaşii şi primipili: patru dintre primii, 13 dintre ultimii. Judecătorii aleşi aveau menirea de a asigura reprezentarea „fiecărui scaun” şi „secuilor din orice clasă”. Prin intermediul acestei instanţe de apel, sistemul de auto-administrare secuiască s-a înmulţit cu o nouă instituţie a „întregi-secuimi” crescând posibilitatea de construcţie mai departe a autoguvernării.

O nouă adunare generală secuiască, după cea de la Odorhei, **a avut loc în 1506, în localitatea apropiată Lutiţa.** Aici, cei de seamă şi primipilii, respectiv secuii pixidari care nu au participat direct la adunare, dar care au fost decisivi cu voturile lor, au luat poziţie foarte hotărâtă, în primul rând împotriva complotiştilor şi răsculaţilor, adică împotriva organizării, răscoalei, răscoalei în masă împotriva puterii regale.

Însă, hotărârile adunărilor naţionale secuieşti au adus puţine schimbări în starea publică. **Neliniştea, frământarea a fost continuă în primele două decenii din secolul 16 în Ţinutul Secuiesc.** În anii 1510 – 11, secuimea comună din Ciuc şi Gheorgheni a atacat şi devastat casele marilor bogătaşi. **În 1513** un complotist numit **Szekely Janos a instigat la răscoală în scaunele săseşti,** împotriva bogătaşilor saşi. Între timp s-a aprins focul în toată Ungaria: conducătorul cruciadelor , **Gheorghe Doja,** de origine secuiască, **a întors împotriva nobililor mulţimea adunată să lupte împotriva turcilor.** Probabil că înăbuşirea acestuia a pecetluit şi soarta mişcării conduse de Szekely Janos. Nu peste mult timp, **secuii au intrat din nou în dispute cu voievodul Ioan I Zapolya,** care nu a respectat drepturile clasei „naţiunii" secuieşti. Acest lucru i-a determinat pe secui să pună mâna pe arme în 1519. Însă voievodul a reuşit să înfrângă răscoala într-o ciocnire sângeroasă între Sânpaul şi Drăuţeni. Zapolya a dispus uciderea, sau a chemat în faţa legii şi judecat conducătorilor prinşi. Condamnarea finală a avut loc la 28 februarie 1521 la **Adunarea Naţională Secuiască de la Târgu Mureş,** unde **mai mulţi au fost exilaţi.** Secuii au considerat că cea mai puternică lezare a fost că voievodul a confiscat averile participanţilor la răscoală, averi care, în caz de „neloialitate" (împotrivirea faţă de rege), conform dreptului secuiesc la proprietate, trebuiau puse în seama compatrioţilor, nu trezoreriei, şi le-a donat adepţilor săi.

Frământările, răscoalele, revoltele mai mici sau mai mari semnalau criza societăţii secuieşti şi a sistemului de privilegii.

DE LA MASACRUL DE LA MOHACS, PÂNĂ LA RĂSCOALA DE LA 1562

În 29 august 1526, Armata Regatului Ungar a suferit o mare înfrângere pe câmpul de bătălie de la Mohacs din partea turcilor. Mare parte a poporului ostăşesc maghiar a fost anihilat, a pierit şi Regele Ludovic al II – lea (1516 – 1526). Deci, tronul s-a eliberat, iar noile alegeri ale regelui a împărţit clasele. Aşa numitul „partid naţional" ar fi dorit un rege de origine maghiară, „partidul curtezan (nobilimii de rang)" dorea să aleagă domnitor din rândul Habsburgilor. În final **partidul naţional l-a ales ca rege pe Ioan I Zapolya, voievod din Transilvania** (1526 – 1540), în timp ce partidul curtezan l-a aşezat la tronul ungar pe principele austriac Ferdinand (1526 – 1564).

Alegea a doi regi a fost cea mai proastă soluţie posibilă, a împărţit clasele şi popoarele din Transilvania. **Majoritatea secuimii s-a aliniat**

lângă domnitorul „naţional” (adică dintre nobilii ţării) **Zapolya**, iar saşii l-au susţinut pe Habsburg Ferdinand, iar nobilimea s-a împărţit între partidul naţional, respectiv cel curtezan. (n.n. - a se vedea figura nr. 103: Ioan I Zapolya, voievod al Transilvaniei, mai târziu regele maghiar Ioan I – îi)

De-a lungul luptelor din Transilvania, **secuii i-au dat lui Ioan I Zapolya luptători plătiţi** împotriva saşilor. Totodată, **la cererea regelui şi-au asumat o mai mare povară de impozite.** Lăsând la o parte obiceiul strămoşesc, impozitul pe vite, care teoretic trebuia plătit cu trei ocazii (la încoronarea regelui, cu ocazia primei sale căsătorii, respectiv la naşterea primului fiu şi moştenitor), a fost achitat în mai multe ocazii în semn de întreţinere a ţării. Zapolya a mulţumit pentru serviciile de loialitate a secuilor, prin diferite recunoştinţe, de exemplu a confirmat privilegiile obţinute de la Matei Corvin în 1459 de către Miklosvarszek (n.n. Scaunul Micloşnata). A donat domenii conducătorului armatelor lor, Kun Kocsard, de origine secuiască. Secuii i-au rămas loiali şi atunci când regele a condus în Transilvania armata pentru ultima oară (1540), pentru a-l pedepsi pe Ştefan Mailat ce devenise neloial.

Prin mortea lui Ioan I Zapolya a început o nouă epocă în istoria Transilvaniei. Imperiul otoman, recunoscând posibilităţile ivite s-a străduit să-l ia sub aripă pe fiul lui Zapolya şi al soţiei sale poloneze Izabela (n.n. - a se vedea figura nr. 105: regina Ungariei Jagello Izabela – 1519 – 1559), care între timp a fost ales rege pe câmpul Rakos şi care a fost ales rege de către Ioan Sigismund Zapolya, fiind amintit în scrierile istorice sub numele de principele Ioan Sigismund. După ce **Buda a ajuns pe mâinile turcilor** (29 august 1541), pentru a-şi putea extinde puterea şi asupra Transilvaniei, sultanul i-a trimis pe Izabela şi fiul ei în Transilvania, unde Dieta i-a jurat loialitate principelui. Astfel **a început lupta pentru Transilvania şi între cele două mari puteri, turcii şi habsburgii, respectiv între cele două partide maghiare (partidul prietenă turcilor şi cea prietenă germanilor).**

După ruperea ţării în trei părţi, în noul stat format din Transilvania istorică, „părţile maghiare” alipite acesteia şi din „Partium”, **în Principatul Transilvaniei, secuii au primit poveri ciudate şi grele**, prăpastia între clasele mai bogate şi secuii de rând s-a adâncit în continuare. Ne luând în calcul scutirea de la plata taxelor, noul stat a cerut de la secui să contribuie la impozitele gospodăreşti şi cheltuielile curţii. Şi serviciul militar a devenit din ce în ce mai împovărat şi mai greu prin faptul că Transilvania a devenit scena concurenţei habsburgice – turce.

Totodată, contrar faptului că în 1555 s-a adoptat colecţia juridică ce garanta libertatea secuilor, la diete s-au adoptat numeroase legi care erau în totală contradicţie cu sistemul juridic secuiesc. Poate că cel mai important drept de libertate secuiască a fost că în Ţinutul Secuiesc nu era valabil dreptul regal („jus regium”) şi averea secuiască era moştenită de

către familie, sau rude de sânge, respectiv vecini, chiar dacă proprietarul era condamnat pentru neloialitate. Contrar acestora, **Izabela**, care era de neîncredere în ceea ce-i priveşte pe secui, **a determinat Dieta de la Alba Iulia** (1557) **să adopte că în cazul neloialităţii, secuiul poate fi condamnat la pierderea averii,** la fel ca şi nobilii comitatelor. În 1558 libertatea secuiască a primit o nouă lovitură. S-a dispus impozit în bani şi evitând vechiul sistem militar a acestora, au aliniat poverile militare ale secuilor la obligaţiile „naţionale" ale celorlalte două clase transilvănene. În 1559 primorii şi „vechii primipilus" au primit privilegii asemănătoare nobililor din comitate, graţiindu-i de la plata impozitelor, iar **secuii de rând,** adică din clasa pixidarilor, care, conform dreptului erau de aceeaşi clasă nobilă ca şi cei de seamă şi primipilus , **erau obligaţi la plata impozitelor.** (n.n - a se vedea figura nr. 106: împăratul Rudolf al II-lea, rege al Ungariei, 1576 – 1608; Ungaria ruptă în trei părţi, în vremea Păcii de la Viena – 1606) **Astfel s-a desfiinţat egalitatea de drept public dintre cele trei clase sociale secuieşti.**

Legile de mai sus, adoptate conform noilor timpuri, de către conducătorii micii ţări ce mergea pe drumul independenţei, (a fost nevoie de venituri mai mari, astfel de contribuabili mai mulţi, din cauza dezvoltării tehnicii militare a scăzut rolul clasei secuieşti de pedestraşi), au condus la accentuarea luptelor claselor secuimii. Deoarece, mare parte a **secuimii** considera inacceptabile legile de mai sus **şi a încercat prin răscoale să împiedice ciuntirea şi pierderea drepturilor.**

CETATEA SZEKELY TAMADT – CETATEA SZEKELY BANJA (REVOLTA DE LA 1562 ŞI URMĂRILE ACESTEIA)

Formarea politicii faţă de secui a lui Ioan Sigismund Zapolya „rege ales" (Ioan Sigismund) a fost influenţat de noua situaţie din regiune: prezenţa turcă în mijlocul Ungariei, ajungerea comitatelor din vest pe mâinile habsburgilor şi starea de vasalitate a Transilvaniei faţă de turci. Pe de altă parte, de două decenii ce au trecut de la moartea lui Matei, s-a mărit prăpastia între secuii de rând a căror stare de libertate era periclitată şi cele două clase mai înalte (primores şi primipilus). Şi în interiorul celor două clase au avut loc schimbări. **Primores au ieşit în evidenţă în rândul societăţii secuieşti,** din ce în ce mai mult **au început să semene cu nobilimea comitatelor.** În rândul primipilus a început o stratificare interioară: unii au rămas în urmă, situaţia lor asemănându-se mai degrabă

cu cea a poporului de rând, în cazul altora s-a mărit averea şi le-a crescut autoritatea.

Din cauza nemulţumirilor clasei medii, a înrăutăţirii situaţiei materiale şi din cauza libertăţii secuieşti periclitate, atmosfera din Ţinutul Secuiesc era tensionată. La acestea s-a alăturat şi uneltirea habsburgilor împotriva lui Ioan Sigismund (n.n. - a se vedea figura nr. 107: principele Ioan Sigismund Zapolya), care s-au folosit în planul lor şi de voievodul Moldovei, Iacob Eraclide („Despot Vodă"), respectiv de câţiva domni transilvăneni (cum a fost Balassa Menyhart, căpitan şef a oştilor transilvănene). Planurile habsburgilor au fost sprijinite şi de unii secui mai de seamă, precum căpitanul plătit, Szekely Antal, sau Andrassy Marton din Sâncrăieni. Aceştia, promiţând, în numele regelui Ferdinand, redarea şi păstrarea drepturilor de libertate a secuilor au lucrat la revolta secuimii.

La sfârşitul lui aprilie, secuii se adunau în locul obişnuit, lângă oraşul Odorhei. Izvoarele amintesc foarte diferit de numărul lor: vorbesc de 8000, 40000, ba chiar 60000 de răsculaţi. Tabăra s-a autodefinit **adunare naţională secuiască** şi au ales conducători din rândul poporului secui: Nagy Gyorgy din Păuleni, Gyepesi Ambrus şi Ban Andras. Pe motivul asemănării privilegiilor au căutat legătura cu saşii, dar aceştia s-au abţinut de la colaborare. I-a lăsat de izbelişte şi Despot Vodă, muncind în secret la împăcarea cu regele Ioan (Sigismund).

Tabăra secuiască de la Odorhei s-a împărţit în două oşti. Una – sub conducerea lui Gyepesi Ambrus şi Nagy Gyorgy – a mers pe Valea Târavei Mari, până la Hoghilag, lângă Sighişoara. A doua oaste, în frunte cu Ban Andras a mers către Târgu Mureş şi şi-a stabilit tabăra lângă Acăţari. Regiunea era dominată de oştile secuilor, au determinat oraşele şi satele să capituleze, cele necesare pentru supravieţuire erau obţinute prin prăduirea caselor secuilor de seamă şi nobililor.

Ioan Sigismund Zapolya s-a folosit de separarea oştirii secuilor răsculaţi şi a trimis o armată însemnată împotriva taberei de la Acăţari. Acum, secuii lui Ban Andras au încercat să se unească cu cei care staţionau la Hoghilag, dar nu au reuşit. Oastea nobilimii a obţinut victoria la Gruişor, lângă Niraj. La vestea înfrângerii taberei de la Acăţari şi apropierea unei noi oşti princiare şi dezertarea aliaţilor, oastea secuiască de la Hoghilag s-a destrămat. Conducătorii acestora, Nagy Gyorgy şi Gyepesi Ambrus au fost deserviţi oştirii domnitorului.

Au urmat represalii dure: conducătorii au fost traşi în ţeapă, dar au pătimit şi cei care au săvârşit fapte mai mici: conform unei surse nasul şi urechile tăiate erau cântărite cu oborocul lângă locul pieirii. **La Dieta de la Sighişoara ce a urmat răscoalei,** prin reglementările aduse în vigoare, **domnitorul s-a străduit să realizeze un sistem de control mai uşor a structurii societăţii secuieşti, ce era din ce în ce mai încurcată**. **A declarat clasa primores şi primipilus ca fiind egale cu cea a nobilimii**

şi a inclus poporul sub supravegherea proprie, tratând pe membri acestuia ca pe iobagi. A restrâns fundamental scaunele secuieşti şi întreaga autoguvernare a secuimii. A desfiinţat funcţiile de jude scăunal şi căpitan scăunal, **scaunele secuieşti erau coordonate de judele regal. Cu scopul controlului mai sever a dispus construirea cetăţilor** în Odorhei şi Trei Scaune, pe care le-a contopit şi denumirea lor a generat un joc de cuvinte cinic: **Szekely Tamadt – Szekely Banja** (n.n. - Secuiul Atacă – Secuiul Regretă) **Principalul mijloc de control şi execuţie a puterii centrale** din această perioadă **era căpitanul celor şase scaune cu sediul la Odorhei.**

ÎNTREBĂRI

1. Ce relaţii aveau huniazii cu secuii?
2. Ce rol au avut adunările naţionale secuieşti în secolele 15 – 16?
3. Ce însemna „dreptul regal" (jus regium)? Acest drept a fost valorificat în Ţinutul Secuiesc?
4. Ce a condus la izbucnirea răscoalei secuilor de la 1562? Ce măsuri directe de represalii au urmat după răscoală?

SUPORT LITERAR

- Eotvos Jozsef: Ungaria la 1514 (roman, 1847)
- Gardonyi Geza: Stelele din Eger (roman, 1901)
- Krudy Gyula: Mohacs (roman, 1926)
- Gulacsy Iren: Ginerii negri (roman, 1927)
- Tabery geza: Turnul însângerat (roman, 1929)
- Krudy Gyula: Regele vopsit (roman, 1930)
- Krudy Gyula:Primul Habsburg (roman, 1931)
- Tatay Sandor: Paul Chinezu (roman pentru tineret, 1955)

FILME

- Stelele din Eger (Varkonyi Zoltan, 1970)
- Sentinţa (Kosa ferenc, 1970)
- Dreptatea s-a dus (Jancso Miklos, 2009)

Adunarea Naţională Secuiască de la 1505 de la Odorhei

„Noi, locuitori de ţară a pământului secuiesc şi universul general a tuturor scaunelor secuilor şi sexelor, prin scrisoarea de faţă amintim tuturor celor competenţi că, în joia cea mai apropiată de sărbătoarea reginei Elisabetei de Turingia din anul 1505, am ţinut în oraşul Odorhei o adunare generală pentru soluţionarea unor probleme şi câtorva abuzuri din ţara noastră amintită, conform vechilor obiceiuri din ţara noastră, atunci, printre alte lucruri foarte necesare, am văzut că, lejeritatea adunărilor generale din

ţara noastră, amână de la o zi la alta executarea multor recursuri făcute de locuitorii ţării şi ca urmare a acestora, din cauza acestor amânări sunt generate diferite pagube ale nu puţine drepturi. Palpabil am constatat că faptul că, deseori, favorurile, supărările, antipatiile şi interesul individual, nu permit ca judele şi judele ales din ţara noastră să constate dreptatea. Deci, din dorinţa de a ne îngriji anticipat de asemenea amânări, de abuzurile judelui şi judelui prins, am hotărât şi am dispus păstrarea pe veşnicie de către toţi locuitorii ţării, ca, patru oameni dintre secuii mai avuţi din Scaunul Odorhei şi Scaunul Cristur şi 13 oameni dintre primipilus care locuiesc tot în aceste scaune să fie judecători care, 17 fiind, să reprezinte câte un scaun a secuilor şi toate sexele."

Secuiul Gheorghe Doja

Majoritatea istoricilor îl consideră pe Doja ca fiind născut în Dalnic, alţii în Ghindari. Ideea este de înţeles în cunoştinţa sistemului secuiesc de moştenire „băiat-fată". Se pare că Dozsa Tamas din Ghindari, tatăl lui Gheorghe, se însoară cu o fată din Dalnic (n.n. - „naturaliter praefecta", care în lipsa unui băiat născut în familie moşteneşte averea) şi se mută acolo, pe moşia soţiei sale. Conform uneia dintre izvoarele istorice, conducătorul răscoalei din Scaunul Târgu Secuiesc, s-a născut la Dalnic. Un alt document ne informează că Gheorghe locuia la Ghindari în anul 1507. Poate că din cauza conflictului cu comercianţii saşi este nevoit să-şi asume serviciul ca hodnog (n.n. – locotenent) călare la Belgrad Aici devine foarte repede cunoscut. În una din ocazii, când garda turcă şi maghiară organizează duel militar, Gheorghe Doja învinge inamicul de rang înalt şi deodată devină erou sărbătorit în toată Ungaria. Arhiepiscopul Ungariei, Bakocz Tamas, tocmai în acele săptămâni anunţă cruciadă. Dat fiind faptul că trezoreria este goală regele şi nobilimea principală se opun războiului cu turcii şi nici un mare domn maghiar nu este dispus să accepte comandamentul armatei. În asemenea situaţie, Doja este numit conducător al cruciadei. Forţa principală aflată sub coordonarea sa păstrează în permanenţă atenţia severă şi ordinea. Majoritatea armatei era formată din ţărani avuţi, mici nobili, dar bineînţeles că şi iobagii s-au alăturat acestora. Dat fiind faptul că regele opreşte pregătirile pentru războiul împotriva turcilor, acest lucru îl supără pe Doja şi tovarăşii săi conducători. În rândul participanţilor la cruciadă se creează o atmosferă împotriva nobilimii principale, iar această oaste se îndreaptă împotriva marilor proprietari (n.n. magnaţi), dar bătălia decisivă este pierdută la Timişoara. Pe perioada înăbuşirii Gheorghe Doja şi tovarăşii săi sunt groaznic torturaţi. Un număr mare de mici nobili sunt transformaţi în iobagi, iobagii sunt obligaţi să-i servească pe domnii lor. Aşezarea lui Gheorghe Doja pe un tron înroşit în

foc este o credinţă greşită, dar într-adevăr a fost încoronat cu o coroană de fier înroşit în foc(15 iunie 1514). Prin calmul de care a dat dovadă în timpul execuţiei sale, Doja a devenit modelul eroismului şi curajului.
(n.n. – a se vedea figura nr. 104: puşcă din secolele 16 – 17)

Szekely Janos: Doja
(porţiune din dramă)
„Cine am fost eu? Un copil secui încăpăţânat,
De o mie de ori păcălit şi jefuit
Fiul îmbufnat a poporului – ostaş;
Băieţandru, care nu a avut alt drum
În faţa sa – s-a înrolat;
Este mic, nici nume nu are la final,
A devenit ofiţeraş, în armata de sud,
Oricine, oricare, unul din cei mulţi,
Care nu a putut depăşi fără fapte
Ruşinea unei provocări inutile,
Şi i s-a ivit ocazia unei lovituri puternice."

„Naturaliter Praefecta"
„Moştenirea secuiască" şi rangul (orânduirea în clasă) ce revenea astfel era primită de fată, doar dacă fata, respectiv soţul acesteia îşi asumă obligaţiile urmaşului bărbat, poverile militare. Cu situaţii asemănătoare ne întâlnim doar în regiunea Szepess (Ungaria), la aşa numiţii nobili cu zece lance.

Regina Izabela
Soţia regelui Ioan I Zapolya (Szapolyai), fiul lor Ioan Sigismund Zapolya (Ioan al II-lea). După ce Soliman Magnificul a ocupat Cetatea Buda în august 1541, Izabela, împreună cu fiul ei au fost nevoiţi să se mute în Transilvania. Dat fiind faptul că aici, practic, puterea se concentra în mâna lui Frater Gyorgy, din 1551 Izabela şi fiul ei se retrag în Polonia. În 1556, la chemarea claselor transilvănene, amândoi se întorc în Transilvania. În perioada guvernării Izabelei, iau naştere hotărâri care limitau semnificativ libertăţile secuilor, între altele limitarea moştenirii, a serviciul militar, a scutirii de impozite, respectiv în privinţa egalităţii dintre pătura conducătoare a secuimii şi a secuilor de rând.

Cetatea (Ciuntită) Szekely Tamadt
Actuala cetate aflată în centrul localităţii Odorheiu Secuiesc, a fost în antichitate un castă romană. În acest loc, în Evul mediu s-a construit o mănăstire, la sfârşitul secolului 15, voievodul transilvănean Ştefan Bathori a încercat să o transforme în cetate. După ce Bathori a fost demis de

regele Vladislav al II-lea, reconstrucţia s-a oprit. În 1562 secuii ameninţaţi de iobăgie, de pierderea libertăţii au pornit o răscoală, tabăra adunată la Odorheiu Secuiesc s-a separat în două oşti. Una a fost înăbuşită de principele Ioan Sigismund Zapolya în apropiere de Târgu Mureş, la vestea căruia a doua oaste s-a dizolvat. După represaliile groaznice, pentru înfrânarea secuilor, la Odorhei s-a construit cetatea bastion, numit cinic Szekely Tamadt, în timp ce o alta, la Varhegy în Trei Scaune, a primit numele de Szekely Banja. În 1599, cu aprobarea Mihai Viteazul, secuii au dărâmat-o, dar în curând a trebuit reconstruită. În perioada Luptei pentru Libertate condusă de Rakoczi, comandantul curuţ Pekry Lorinc l-a dărâmat, pentru a nu ajunge în mâna inamicilor. Între zidurile ruinate s-a construit în 1891 Şcoala Superioară de Stat pe profil Real, actuala şcoală profesională Eotvos Jozsef.

Cetatea „Szekely Banja”

O grămadă în direcţia nord şi sud se ridică din plai între Leţ şi Boroşneu Mare, pe malul drept al Pârâului Negru, în partea de mijloc a Trei Scaune. Pe acest munte ce poate fi mai uşor urcat de pe versantul de sud, iniţial stătea o cetate regală, în locul căreia, după înfrângerea răscoalei de la 1562, regele Ioan al II-lea (Ioan Sigismund Zapolya) a dispus construirea, în acelaşi timp cu ridicarea cetăţii Szekely Tamadt de la Odorheiu Secuiesc, a unei cetăţi, folosind forţa de lucru secuiască. Numele oficial a fost Varhegy, înconjurat de domenii princiare, sub coordonarea comandantului cetăţii şi căpitanilor, denumirea de „Szekely Banja” a fost dată cinic. Apăra patria nu de inamici străini, ci servea controlului şi ameninţării poporului secuilor lipsiţi de libertate, motiv pentru care, în toamna anului 1599, secuii din Ciuc, Scaunul Gheorgheni şi Trei Scaune, care s-au alăturat Mihai Viteazul ce a intrat în Transilvania prin Pasul Bodza, pe lângă redarea drepturilor de libertate, au cerut şi dărâmarea acesteia. Rugămintea le-a fost îndeplinită şi, deşi la Dieta de la Leţ de după bătălia de la Mirislău, s-a decis reconstrucţia, cetatea nu a fost reconstruită. După acestea teritoriul a mai mulţi proprietari; în secolul 19 ruinele cetăţii şi împrejurimile au fost cumpărate de familia baronului Szentkereszty. De-a lungul secolelor, pietrele din zidurile cetăţii au fost luate, motiv pentru care în prezent se mai pot vedea doar urmele pline cu iarbă şi şanţuri cu apă.

(n.n. – a se vedea figura nr. 110: cetatea Szekely Banja construită în Trei Scaune, Varhegy – reconstrucţie; figura nr. 108: Cetatea „Szekely Tamadt” din Odorheiu Secuiesc – reconstrucţie; figura nr. 109: turnul de tun din partea de sud-est a Cetăţii „Szekely Tamadt”, Bastionul Hajdu)

11. Biserica şi cultura în Evul Mediu în Ţinutul Secuiesc

Kopeczi Sebestyen Jozsef, cercetător marcant a istoriei culturii secuieşti din Evul Mediu, a formulat o teză de bază importantă încă din 1929: „Purtător al culturii este religia. Cultura Occidentului se extinde până unde se extinde religia Occidentului.” Altfel spus, **locul secuimii pe harta civilizaţiei Europei este decisă de apartenenţa la creştinismul occidental.**

Imediat după stabilire, în paralel cu procesul de formare a scaunelor, se cristalizează şi structura ecleziastică din Ţinutul Secuiesc. Aceasta din urmă – contrar structurii administrativ publice – nu oglindeşte aspiraţiile autonomiste ale secuimii, găsim localităţile secuieşti ca aparţinând de diferite eparhii transilvănene. În arhiepiscopia (episcopia) din Transilvania erau incluse 13 protopopiate, din care numai cea din Tileagd şi Kezdi pot fi considerate secuieşti în totalitate. **Conform zeciuielii papale din 1332 – 37, Protopopiatul de la Telegd** a cuprins *subprotopopiatele Erdohat,* ce corespundea în mare Scaunului Odorhei, *Csiki,* ce corespundea teritoriului regiunii Ciuc – Gheorgheni, respectiv *Marosi,* ce acoperea Scaunul Mureş. Punctul de greutate a **Protopopiatului Kezdi** era teritoriul Scaunului Târgu Secuiesc. *Satele Protopopiatului Sepsi* le găsim la **Protopopiatul de Alba (Iulia)**, în timp ce localităţile din Scaunul Orbai apar menţionate la **Protopopiatul Doboca,** iar cele din Scaunul Arieş la **Protopopiatul Turda.**
(n.n. – a se vedea figura nr. 111: structura bisericească în Ţinutul Secuiesc, conform zeciuielii papale.)

Cercetările din domeniul istoriei artelor şi descoperirile arheologice dovedesc că faţă de cele 174 de parohii înregistrate în perioada 1332 şi 1337, trebuie să ne confruntăm cu mult mai multe biserici, respectiv localităţi. Deşi nu au fost păstrate amintiri complete din perioada arpadiană (nu este exclusă, dar este controversată originea vremelnică a capelei lui Isus de la Odorheiu Secuiesc, eventual a capelei Perko de la Sânzâieni), contrar acestora, **multe părţi de clădire, rămăşiţe ruine descoperite păstrează urmele bisericilor cu semne *romanica* *(în stil roman).***

Începând cu **secolul 14,** când **şi în regiunea noastră domină stilul gotic,** amintirile se înmulţesc din ce în ce mai mult. Construcţii interesante din Ţinutul Secuiesc ale acestei perioade sunt **bisericile fortăreţe** ce arată o legătură strânsă cu amintirile din regiunile săseşti. Extinderea acestora a fost accelerată de pierderea bătăliei de la Nicapole, respectiv invadările turcilor ce au urmat acesteia în sudul Transilvaniei. Cele mai vechi astfel de amintiri au apărut, în mod normal, în Bazinul Trei Scaune, mai mult ameninţat (Sfântu Gheorghe, Ilieni, Belin, Ghidfalău, Ozun, Cernat, Turia de Sus), dar aici se include şi fortăreaţa de la Cârţa. În construcţia „celei de-a doua generaţii” de biserici fortăreţe, pe lângă ameninţarea accelerată

a incursioniştilor care treceau Carpaţii, un rol l-au avut şi evenimentele de război din secolele 16 – 17. Caracteristic acestor ultime construcţii este **planul regulat, apar bastioanele** (extinderea la Aita Mare, Arcuş, Ilieni, Sânzâieni, Lemneni – în Trei Scaune, Dârjiu, Mărtiniş – în Scaunul Odorhei).
(n.n. – a se vedea figura nr: 113: istoria arhitecturală în schiţă a bisericii unitariene din Dârjiu:
1. secolele XIII-XIV,
2. 1419,
3. a doua parte a secolului XV,
4. 1605,
5. prima parte a secolului XVII,
6. în prezent.
- figura nr. 114: element al unei sobe de teracotă cu călăreţ cu suliţă şi fronton de sobă zimţat din perioada renascentistă – Cristuru Secuiesc, 1573
- figura nr. 115: biserica fortăreaţă romano-catolică din Cârţa-reconstrucţie)

Gusturile poporului secuiesc din perioada Evului Mediu sunt bine oglindite de obiectele de zi cu zi, înainte de toate **bogatul material de ceramică** şi în cadrul acestuia teracotele de sobă găsite în număr mare în mediul rural şi urban. Asemenea construcţiilor bisericeşti şi acestea sunt mărturie a culturii şi artei occidentale.

Cunoaştem puţine despre scrierile din Ţinutul Secuiesc din secolele timpurii. Este cert că **o dată cu formarea structurii ecleziastice, s-a format şi intelectualitatea preoţească ce propagă cultura creştină.** Preoţii din Ţinutul Secuiesc ce apar în zeciuielile papale trebuiau să ştie a citi în latină, iar cu privire la protopopi putem presupune cu bună dreptate că şi scriau. La dominicanii de la Odorhei, franciscanii de la Şumuleu Ciuc, Harale, Sâncraiu de Mureş trebuia să existe bibliotecă mai mică necesară sarcinilor liturgice, vieţii credincioase. Totuşi abia dacă s-au păstrat amintiri scrise, deoarece secolele zbuciumate ale istoriei secuilor au distrus şi puţinul ce a existat odinioară. Deşi originea secuiască a renumitului **Codex de la Odorheiu Secuiesc** nu este dovedită, persoana autorului (călugărul franciscan Nyujtodi Andras), respectiv limbajul peisagistic a textului îl leagă în orice caz de regiunea noastră.

Primele însemnări despre şcolile din Ţinutul Secuiesc datează din 1443, când se aminteşte despre un anume rector Szekely Antal în Ilieni, din Scaunul Sfântu Gheorghe**.** În anul 1495, în oraşul Târgu Mureş preda un „meşter” cu studii superioare. **În orice caz, mănăstirile franciscane existente în Ţinutul Secuiesc, au un rol important** în istoria timpurie a învăţământului de aici. Dar din ce în ce mai multe sate se

îngrijesc de educaţia copiilor, sursele vorbesc de: în 1500 la Catalina, în 1536 la Turia de Jos, în 1540 la Bodoc şi Sânzâieni, în 1545 la Pokfalva.

ÎNTREBĂRI

1. Care sunt protopopiatele şi sub-protopopiatele din Ţinutul Secuiesc amintite în zeciuielile papale din perioada 1332 – 37? Cum acoperă acestea unităţile administrativ-teritoriale secuieşti (secuii)?
2. Ce a făcut necesară construcţia bisericilor fortăreaţă din Ţinutul secuiesc? Enumeră cele mai interesante biserici fortăreaţă!

SUPORT LITERAR

- Gardonyi Geza: Robii lui Dumnezeu (roman, 1908)
- Kodolanyi Janos: Prietenul Julianusz (roman, 1938)

FILME

- Robii lui Dumnezeu (Facsery Agoston, 1942)
- Prietenul Julianusz (Koltay Gabor, 1991)

(n.n. – figura nr. 116: biserica fortăreţă din Ilieni, reconstrucţie
- figura nr. 117: Capela Inima lui isus, Odorheiu Secuiesc)

Zeciuielile papale din perioada 1332 – 1337

În 1316, Papa Ioan al XXII-lea a dispus că a zecea parte din fiecare venit trebuie adunată pentru Sfântul Scaun. A trimis comisari în Ungaria şi Transilvania, care trebuiau să adune de la preoţi zeciuirile. Comisarii au notat numele satelor şi parohilor, notiţele au fost depuse la arhiva papală, de unde au fost cerute de episcopii maghiari în 1717. Tipărite au fost comunicate pentru prima dată în 1887 în primul volum intitulat *Monumenta Vaticana.*

(n.n. – a se vedea figura nr. 112: porţiuni din Legenda Sfântului Ladislau, Crăciunel)

Codexul de la Odorheiu Secuiesc

(n.n. a se vedea figura nr. 118)

Este singurul dintre cele aproximativ 50 de Codex-uri în limba maghiară păstrate din secolele 15 – 16, pe al cărui autor în cunoaştem. Este manuscris al cu conţinut mixt pentru călugăriţele din perioada pericolului de la Mohacs. Prima şi cea mai lungă din scrierea compusă din cinci părţi a fost tradusă şi explicată de călugărul franciscan Nyujtodi Andras, pentru sora sa Judit. În prezent este păstrată la Parohia Szent Miklos din Odorheiu Secuiesc.

12. Principatul Transilvaniei şi secuii

Secuii în perioada Bathori

După moartea principelui Ioan Sigismund Zapolya (1 martie 1571) **dieta din Transilvania** de la Alba Iulia**, l-a ales principe pe Ştefan Báthory** (1571 – 1581), căpitan al Cetăţii de la Oradea, foarte bogat, cu o vastă cultură. Astfel a început epoca principilor aleşi din rândul *familiei Bathori*.

Relaţia dintre familia Bathori şi secui nu a devenit favorabilă. Motivul principal a fost retragerea unei părţi mari a drepturilor de libertate a secuilor. Nici începutul nu a fost încurajator: pe perioada dietei, secuimea a mărşăluit înarmată la Tovis, apoi au pornit spre Alba Iulia, pentru recunoaşterea drepturilor de libertate moştenite dar luate în 1562. Intervenţia energică a principatului a înfrânat atunci mişcarea în masă a secuilor. Însă, în scurt timp **secuii**, cu excepţia Scaunului Arieş, s-au aliat cu inamicul lui Bathori, **Bekes Gaspar**, care, cu sprijin al habsburgilor, a pornit război în Transilvania pentru câştigarea tronului principatului. Oştile lui Bathori, respectiv ale lui Bekes, sprijinit de regele maghiar Miksa (Habsburg) I s-au ciocnit pe malul Mureşului, la Sânpaul a judeţului Târnava (19 iulie 1575), unde **principatul a ieşit învingător**: ca represalii, mai mulţi primores au fost executaţi la faţa locului, alţii au fost torturaţi (li s-a tăiat nasul şi urechile), mulţi au fost închişi. Însă, secuilor de rând care au ajutat împotriva lui Bekes le-a oferit merite de iobagi, respectiv primori şi primipilus. În acest sens a continuat politica predecesorului său Ioan Sigismund.

Minorul **Sigismund,** fiul lui Cristofor Bathori, **ales principe în 1581, a devenit urmaşul lui Ştefan Bathori.** A fost un tânăr talentat şi cultivat, dar o individualitate influenţabilă, dezechilibrată sufleteşte, care dorea prea mult. Astfel, tutorele său, ambasadorul papal Alfonso Carillo, pater ieziut l-a putut convinge uşor să se alăture războiului împotriva turcilor pornit conform planurilor curţii de Habsburg. Planul de război a lui **Sigismund**, a fost respins de către scaunele Ciuc, Odorhei şi Trei Scaune la dieta din 1594, însă, a fost sprijinită de scaunele Mureş şi Arieş, în acelaşi ton cu saşii. După ce i-a anihilat pe cei ce se împotriveau, cu „cei ce susţineau turcii”, principele **a pornit lupta din Muntenia. Acest lucru le-a dat speranţă secuilor ajunşi iobagi, să redobândească libertatea luată în** vremea lui Ioan Sigismund Zapolya. Din acest motiv, în 1595, la chemarea

principelui au apărut în masă în tabăra militară de lângă Braşov, la Codlea. La dieta de tabără organizată aici, principele a promis într-o scrisoare de libertate, eliberarea poporului de iobagi secui, în schimbul serviciilor militare. La această veste, împreună cu iobagii principelui, la oastea ţării s-au prezentat şi secuii datornici la moşieri **şi s-au străduit să iasă în evidenţă în rândul luptei.** Însă, **după revenirea lor acasă** au fost dezamăgiţi, pentru că **moşierii lor nu au fost dispuşi să îndeplinească promisiunea principelui.** Din acest motiv **în Ţinutul Secuiesc a izbucnit un adevărat război civil,** dar la începutul anului 1596, puterea militară princiară condusă de Ştefan Bocskai, a anihilat repede răsculaţii şi a pedepsit exemplar conducătorii răscoalei. **A fost „carnavalul însângerat" a secuilor,** în urma căruia, s-a creat o prăpastie între pătura conducătoare secuiască , nobilimea donatoare care a intrat în Ţinutul Secuiesc, respectiv poporul secui.

După acestea, p**oporul secui amărât s-a alăturat celui care le-a promis redarea vechilor drepturi de libertate.** Şi scaunele secuieşti care practicau administraţia locală au început să facă separat politică şi să intervină pentru interesele lor, astfel că, nu rar s-a întâmplat ca secuii să ajungă să se lupte până la moarte. O parte dintre ei s-au înrolat ca militari plătiţi în armata lui Mihai Viteazul, sau în speranţa libertăţii; alţii au luptat prima dată împotriva lui **Andrei Bathori** (1598 – 1599), apoi împotriva lui Sigismund Bathori care a renunţat de mai multe ori la principat. Cel din urmă principe, recunoscându-şi greşelile făcute anterior, a formulat o nouă scrisoare de libertate pentru secui, în 31 decembrie 1601. Însă nici acest lucru nu a mai fost suficient pentru păstrarea Transilvaniei. Practic, **puterea a trecut în mâinile** generalului Basta, plătită de habsburgi, care a instaurat o adevărată dominaţie de coşmar.

Împotriva acestuia a intervenit conducătorul de oaste Szekely Mozes, care a fost ales principele claselor transilvănene. Szekely Mozes reprezenta aşa numitul partid naţional şi cu ajutor turcesc a încercat să obţină Transilvania. Secuimea din scaunele Odorhei, Mureş şi Arieş au venit în masă sub drapelul acestuia. Însă cei din Trei Scaune şi din Ciuc au rămas loiali habsburgilor. În 1603 Moise Szekely a fost înfrânt de voievodul muntean Radu Şerban, aflat de partea imperialismului, în timp ce secuii iar se ucideau pe câmpul de luptă. După acestea nimic nu l-a oprit pe Giorgio Basta, mercenar imperial, în dominaţia sa neînfrânată.

Cea mai grea perioadă din istorie, trăită de secui a fost în vremea principatelor conduse de membri familiei Bathori. A reuşit să-şi redobândească doar parţial drepturile de libertate luate în 1562, deoarece, din cauza contradicţiilor şi luptelor interne nu a intervenit unitar, astfel că revoltele, răscoalele nu au putut avea succes.
(n.n. – a se vedea figura nr.125: Moise Szekely, singurul principe secui a Transilvaniei;

- figura nr. 126: forint de aur fabricat la Cluj Napoca în 1603 de către Moise Szekely;
- figura nr. 127: steag a lui Moise Szekely de la începutul secolului 17.)

Scrierile lui Ştefan Szamoskozi (1570 – 1612) despre secui *(Lectură)*

„Şi în prezent, teritoriul secuilor se împarte în şapte scaune sau circumscripţii, propria autoguvernare este denumită scaun. (…) Folosesc o limbă înrudită, mai mult identică cu maghiarii, chiar dacă exprimarea s-a îndepărtat puţin de a acestora. (…) Deoarece şi în prezent sunt păstrate urmele dialectului original, adus din est. (…) În mare parte şi astăzi au aceleaşi rituri ca ale romanilor, deşi trăiesc în vecinătatea saşilor şi maghiarilor, cei mai mulţi dintre bătrâni se supun religiei străbunilor. În afara scrierii latine, folosesc litere proprii, mai exact semne, care sunt deja învechite şi la ei şi au dispărut din cauza faptului că au fost uitate. Aceste semne sunt sculptate cu vârful lamei de briceag pe lemne sculptate sub formă de patrulater, , la fel cum comunicau odinioară în Sciţia. (…) Se ocupă în special cu cultivarea pământului şi creşterea animalelor, ceea ce dovedeşte originea scită a poporului. Nu au nici oraşe, nici locuri fortificate. Tot poporul locuieşte în sate. (…) Toate bunurile şi averile constau în pământuri şi terenurile arabile, care sunt ameninţate permanent de distrugere. Consideră împrejmuirea cu ziduri ca fiind un fel de prostie barbară, semn al fricii, motiv pentru care poreclesc saşii învecinaţi care locuiesc în oraşe fortificate, ca fiind oameni cu suflet laş, însă aceştia nu le dau importanţă, se amuză din cauza acestor aprecieri, mai mult, din cauza barbariei de acest gen îi rănesc pe secui. Deoarece, acestor oameni neînfricaţi le place mai mult să se confrunte cu pieptul gol cu mulţimea de suliţe şi armata asediilor, decât cu pietre şi ciment. (…)

Oştile secuieşti în Polonia

După ce în 1576, Ştefan Bathori ocupă tronul Poloniei, a condus mai multe războaie în vederea consolidării puterii sale (asediul oraşului Danzig, războiul livonez). La acestea au participat în număr mare militari din Ungaria şi Transilvania. Între cei 5000 de luptători transilvăneni, au luptat şi mulţi secui. Cariera multora dintre aceştia a început atunci, sau atunci s-au pus bazele. Dintre aceştia au făcut parte şi comandanţii Moise Szekely şi Kercsedi Karoly Istvan, ostaşi comuni Zajzon Balint şi Nagy Bertalan, cărora, datorită faptelor eroice, Bathori le-a dat rang de nobili, proprietăţi, sau diferite funcţii militare şi politice.

(n.n. – a se vedea figura nr. 119: Ştefan Bathori, principele Transilvaniei şi regele Poloniei;

- figura nr. 120: principele Sigismund Bathori.)

Carnaval însângerat

În toamna anului 1595, când oastea lui Sinan Paşa ocupat Muntenia (Havaselve) şi se pregătea împotriva Transilvaniei, Sigismund Bathori, principele Transilvaniei, a chemat la arme (şi) poporul secui. A promis că toţi cei ce vor lupta cu arma împotriva turcilor îşi vor redobândi drepturile de libertate de dinainte de 1562. Secuii au luptat eroic, apoi, încrezându-se în promisiunea principelui, au refuzat îndeplinirea serviciilor domnilor moşieri.
La presiunea nobilimii secuieşti, cu aparenţa legalităţii, a lăsat la latitudinea cunoscătorilor legii dezbaterea nemulţumirilor dintre poporul secui şi nobilimea secuiască. Această comisie a hotărât că promisiunea princiară a fost ilegală, pentru domnitorul a făcut acea promisiune de nevoie. La această veste poporul secui a început să se organizeze. Pentru combaterea revoltei, nobilimea a trimis în secret armata în centrul scaunelor secuieşti. După ce acestea au fost ocupate, conform planului, i-au adunat pe secuii care puteau fi capabili de conducerea unei revolte armate. Mare parte dintre aceştia au fost ucişi, torturaţi. Conform scrierilor cetăţeanului Szabo Ferenc din Târgu Mureş, un număr mare de secui au fost traşi în ţeapă, spânzuraţi la Târgu Mureş şi multora li s-a tăiat nasul, urechile, bărbia. La Gheorgheni au autorizat şi jefuirea liberă, de parcă ar fi fost într-o ţară străină.
(n.n. – a se vedea figura nr. 124: asediul de la Târgovişte în 1595 – pe baza unei gravuri contemporane
- figura nr. 121: oştile principelui Sigismund Bathori, trupe auxiliare de ardeleni, saşi, primores, cazaci, 13.000 de oameni – 27%;
- figura nr. Secuii, 24.000 de oameni – 50%;
- figura 123: oştile din Muntenia şi Moldova, 11.000 de oameni – 23%)

Moise Szekely

(aproximativ 1550 – 17 iulie 1603)
Singurul principe de origine secuiască, născut la Odorheiu Secuiesc. Pentru virtuţile excepţionale, Ştefan Bathori l-a pus în rândul vitejilor săi şi i-a donat domenii semnificative. Revenind din Polonia a ajuns printre principalii domni din Transilvania. Pentru scurt timp a fost conducătorul oştirii lui Mihai Viteazul. Mai târziu s-a întors împotriva lui şi a puterii conduse Giorgio Basta, aflat în serviciul habsburgilor. În 1603, cu ajutor turc, a încercat să câştige Principatul Transilvaniei, însă a fost învins în bătălia de lângă Braşov, dusă împotriva armatelor lui Basta, astfel că nu iţa reuşit planul de a determina puterea habsburgică să recunoască independenţa Principatului Transilvaniei.

[…] Apoi din sufletul secuilor provine faptul că, au o dorinţă mai mare de libertate, precum rezultă din obiceiurile lor, că sunt îndărătnice. Cu multe secole în urmă au fost într-adevăr liberi. Nici nobilimea nu i-a asuprit cu taxe şi impozite şi slugărnicie, nici însuşi regele nu i-a obligat la nici un fel de suportare de cheltuieli şi impozitări sistematice. I-au ţinut doar în cazuri de războaie, precum se obişnuia cu suliţele şi armele puse deoparte. Însă prin revoltele lor frecvente s-au privat de libertate, pe care când o recâştigă, când o pierd din nou în prezent. Unii însă au întreaga libertate de altădată, şi beneficiază de libertatea lor străbună. Cândva serviciul militar era sarcina a 40 mii de bărbaţi, acum dacă sunt număraţi atent, este a aproximativ 12 mii de bărbaţi. Prin urmare manifestă un curaj demn de mai mulţi militari, precum previziunea demnă de comandanţi. De aceea urăsc atât de cumplit nobilimea şi tot felul de alte autorităţi oficiale. Sunt adepţii puterii populare. Principele din Transilvania îi numeşte din rândul lor pe conducătorii din fruntea unor scaune, care pe timp de război îşi îndeplinesc funcţia în executarea sarcinilor militare, iar pe timp de pace în investigarea cazurilor litigioase. Faţă de decizia lor se poate depune recurs doar la curtea regală. […] Le place gâlceava din cale-afară, îşi ademenesc bunurile reciproc cu mare şiretenie. Acest popor nu este atât de înţelept, pe cât este în special de şiret. De aici vine şi proverbul, „nu te poţi orienta niciodată după mentalitatea secuiului şi puiul de vulpe". Cu certitudine păstrează un vechi obicei ce provine din poruncă Dumnezeiască prin faptul că, se căsătoresc între ei, şi greu încheie alianţă cu străinii. Tob. 4: I-aţi soţie din cercul propriilor neamuri, spune Domnul, şi nu lua din faţa fiului femeii ce aparţine de o altă naţiune străină ceea ce nu provine din sământa părinţilor tăi. Pământurile lor sunt bogate în fructe, însă sunt complet sărace în vin, însă lipsa acestuia este completat de abundenţa berii de orz. Această băutură, la fel ca şi la alte popoare, este fiartă din hamei şi orz sau grâu. Deşi cultivă chibzuit pământul, şi preotul Liber nu face caz, ei totuşi nu sunt cumpătaţi. Cerest abstinent a fost transformat în cherchelit, şi doar aşa consumă berea de orz, despre care susţin că, le antrenează mai bine puterile şi sănătatea decât vinul. Acest popor bărbătesc a fost înzestrat de o divinitate feminină cu un nou spirit bărbătesc. Ii primesc cu plăcere pe oaspeţi, şi sunt foarte bogaţi în elocvenţa cu care s-au născut."

(Szamoskozy Istvan: *Istoricul Transilvaniei.* Penta VI, I. carte)

Restabilirea vechii libertăţi a secuilor
(15 septembrie 1595, Codlea) (*Lectură)*

„Deci după ce regimurile au convenit asupra restabilirii libertăţii secuilor, […] principele a îndeplinit revendicările secuilor prin această hotărâre: cu toate că – ca să spunem aşa – în vremurile trecute cea mai mare parte a poporului secui nu a fost făcut iobag din cauza unui motiv minor, el totuşi îşi aduce aminte cu recunoştinţă de serviciile sale utile şi devotate din scaunele secuieşti, Scaunul Mureş, Scaunul Odorhei, Scaunul Ciuc, Scaunul Gheorgheni, Scaunul Plăieşi, Scaunul Sfântu-Gheorghe, Scaunul Târgu-Secuiesc şi Scaunul Covasna, care în ultimele vremuri şi-au pus în gând câştigarea scaunului regal. A experimentat şi în prezent în războiul purtat împotriva inamicilor ce s-au jurat împotriva numelui creştin capacitatea şi gândirea unică a acestora, cu care i-au stat voluntari la dispoziţie. Pe lângă toate acestea chibzuieşte şi faptul că, secuii provin de la huni, cei mai vechi străbuni ai maghiarilor, şi în afară de acest lucru se văd mai potriviţi pentru militărie decât pentru serviciile de iobagi. De aceste motive au fost ghidaţi toţi secuii scaunelor amintite, care au avut până acum soartă de iobag, şi cei care vor să participe la acest război, şi vor să lucreze cu zel şi devotament în interesul patriei, trebuie să se evidenţieze din regimul iobagic cu aceste condiţii: 1. Ca toţi să jure personal că sunt supuşi principelui, cu care sunt datori şi urmaşii lui legali.”

[…]

„Pe lângă acest lucru, comuna situată pe teritoriul legislaţiei secuieşti să întrebuinţeze şi să beneficieze de privilegiile sale. In afară de acest lucru, toţi secuii care au obţinut libertatea datorită acestui privilegiu, sunt obligaţi să ia arma pe capete, dacă situaţia o impune, şi pixidarii să aibă puşti şi alte arme necesare genului lor de trupă, iar călăreţii să aibă cai puternici, suliţe, armuri, lănci, armuri toracice, coifuri, scuturi, şi să se străduiască să servească zeloşi patria. Să-l recunoască pe căpitanul cetăţii Odorhei ca jude principal şi regal, iar restul conducătorilor lor, care nu au sarcini militare, să poată fi aleşi în baza obiceiului practicat şi a orânduirii generaţiei vechi. Dar totuşi vor fi datori cu realizarea anuală a lustrei şi evidenţa averii pe calea căpitanilor şi a celorlalţi regi, iar în acest sens trebuie desemnaţi căpitani.

(Baranyai Decsi Janos: *Luptele lui Sigismund Bathory împotriva turcului)*

PROBLEMA DREPTURILOR LIBERTATII SECUIESTI IN PERIOADA LUI STEFAN BOCSKAI

Bocskai-Stefan (1605 – 1606) care a declanşat războiul de eliberare anti-habsburgic **avea nevoie de militari.** Pentru acest lucru a oferit ca rezervă corespunzătoare mulţimea de secui civili care şi-au pierdut

libertatea, respectiv sunt periclitaţi în libertatea lor. Această împrejurare a hotărât politica secuiască a lui Bocskai. (figura 128 îl prezintă pe principele Bocskai Stefan)

Bocskai a cunoscut bine puterea de luptă a secuilor, de aceea a făcut tot posibilul în interesul faptului de a-i atrage de partea sa. In atingerea scopurilor sale a fost ajutat de un vechi prieten, **Derzsi Petki Janos**, vlăstarul familiei nobile secuieşti vechi, căpitanul Scaunului Odorhei (din 1604), care s-a alăturat cel mai devreme lui Bocskai dintre politicienii din Transilvania. Petki **a reuşit să unească secuimea divizată**, şi să-i treacă din partea imperialilor de partea lui Bocskai. In interesul acestui fapt, la 1 februarie 1605 **a convocat o dietă la Cristuru-Secuiesc unde au luat fiinţă hotărâri de importanţă istorică**. In primul rând Petki Janos a fost ales general principal secui. (figura 129 prezintă blazonul generalului principal Derzsi Petki Janos) A fost organizată pentru a doua oară relaţia dintre secuii civili şi nobilime. Plebea răsculată de mai multe ori a fost liniştită de nobilime că, nu trebuie să se teamă de represiune. Iar secuimea civilă a promis că, nu va întoarce arma împotriva regimului nobiliar. Apoi au declarat că, se alătură lui Bocskai, dacă le îndeplineşte condiţiile: 1. Să-i menţină, să-i ocrotească în vechea lor libertate; 2. Să nu se răzbune nimeni pe ei pentru faptele săvârşite în vremuri furtunoase, nici principele, nici nobilimea; 3. Să nu plaseze între ei căpitani străini, să-şi aleagă ei ofiţerii; 4. Să nu plaseze armată străină în Ţinutul Secuiesc, şi nobilii care nu provin din naţiunea lor să fie înlăturaţi; 5. Cu ocazia pornirii la război, dacă în curs de două săptămâni nu se confruntă cu duşmanul, să poată părăsi tabăra conform vechilor lor obiceiuri.

Bocskai a acceptat condiţiile, şi în **16 februarie 1605 a emis la Sarospatak o scrisoare de libertate pentru secui**, în care le-a asigurat drepturile vechi cu condiţia să-i jure credinţă şi să servească patria cu credinţă.

In 21 februarie **secuimea** şi nobilimea comitatelor maghiare **au ţinut din nou o şedinţă la Miercurea Nirajului** din Scaunul Mureş, unde aceste două orânduiri („naţii") privilegiate **i-au oferit lui Bocskai puterea princiară din Transilvania**, care a primit vestea cu plăcere. In luna mai, adunarea naţională ce a avut loc la Călimăneşti l-a ales din nou pe Bocskai ca principe. Principele Bocskai l-a numit pe Gyulaffy Laszlo căpitan-şef din Transilvania, care, cu ajutorul secuilor, a reuşit să alunge duşmanul din ţară. Deci în sfârşit a putut avea loc investirea lui Bocskai, în 14 septembrie 1605, la adunarea naţională de la Mediaş.

Secuimea aflată sub steagurile lui Bocskai a contribuit, în raport cu puterea sa, ca principele să obţină victoria în lupta pentru libertate pornită împotriva puterii Habsburgice. Victoria luptei pentru libertate a lui Bocskai a fost consfinţită de **Pacea de la Viena** (23 iunie 1606), ocazie cu care

Transilvania, împreună cu teritoriile aflate la est de Tisa, **a fost recunoscut ca principat independent**.

Din păcate viaţa lui Bocskai Stefan a fost scurtă. A decedat în 29 decembrie 1606 la Kosice, conform ultimei sale dorinţe a fost înmormântat la Alba Iulia. (figura 130 prezintă placa memorială Bocskai Stefan din Alba Iulia) Bocskai nu a uitat de secui nici în testamentul său, avertizându-i pe urmaşii săi să-i menţină pe aceştia în libertate. Iar pe secui *„să se străduiască asupra dăinuirii Naţiunii Maghiare".*

Testamentul lui Bocskai Stefan (fragment) *(Lectură)*

„După acestea, ca binevoitor a Naţiunii mele, Patriei mele îmi dedic raţiunea pentru a dispune starea obişnuită şi de aici acel sfat şi adevărat plac şi cu o bună conştiinţă las scris, cu dragoste la o bună înţelegere între Credincioşii din Transilvania şi Ungaria. Cu dragoste compatrioată pentru cei din Transilvania, să nu se rupă de Ungaria, chiar dacă se vor afla sub alt principat. Pe cei din Ungaria, să nu-i înlăture pe cei din Transilvania, să-i considere compatrioţi, şi ca fiind din sângele lor, membrii lor."

[…]

„Indicăm Tara Nobilă Transilvania, ca Patrie a noastră scumpă, mai mult în acest sens ne luăm angajamentul faţă de Dumnezeu pentru moştenirea dăinuirii. Văzând atât stările din prezent cât şi cele viitoare, succesorii noştri să aibă în vedere să păstreze libertatea dată de noi naţiunii secuieşti. Astfel poate fi moştenitor atât al ţării cât şi al dominaţiei în sine, iar ca pe nişte credincioşi iubiţi numim Secuii să servească cu loialitate Patria şi Tara în baza înţelegerii să se străduiască la dăinuirea întregii Naţiuni Maghiare. Să nu mai lupte pentru otrăvirea sângelui maghiar şi deteriorarea nobilimii; pentru ca ştirile şi numele lăudabile să dăinuiască în faţa tuturor naţionalităţilor."

Derzsi Petki Janos (1572 – 1612) *(Lectură)*

Este vlăstarul unei familii nobile secuieşti vechi. S-a născut în 1572. In perioada 1584 – 85 a învăţat la Sarospatak. Prima oară a fost curtezanul soţiei lui Bathori Boldizsar, iar apoi al soţiei lui Bathori Zsigmond, Maria Krisztierna. Soţia sa Kata, era fata lui Kornis Farkas din Sânpaul. Sub principele Bathory Andras a participat la lupta din Şelimbăr. In aceşti ani tulburi, din încredinţarea celor din familia Bathori, a fost de mai multe ori în solie, la Praga şi în Polonia. In decembrie 1604 este numit căpitanul Scaunului Odorhei. In 1605 se duce de partea lui Bocskai Stefan, care îl face generalul secuilor. Însă Petki are mai mult succes în diplomaţie şi viaţa de curtean, decât pe câmpul de luptă. A fost şi membrul consiliului princiar. După moartea lui Bocskai a avut un rol important în alegerea ca

principe a lui Rakoczi Zsigmond, care l-a numit cancelar pe cel din cea mai înaltă clasă socială a secuimii, cu nivel cultural înalt, şi l-a răsplătit cu mai multe proprietăţi. In 31 martie 168, cu ocazia alegerii ca principe a lui Bathori Gabor, a renunţat la funcţia de cancelar referindu-se la motive de sănătate. Noul principe nu l-a îndrăgit pe Petki, şi pentru a-l ţine departe de curte, l-a trimis de trei ori în solie în Moldova. Mai târziu l-a suspendat şi din funcţia de căpitan şef. In vara lui 1610 a mers în solie la poarta otomană. După un an Petki s-a confruntat deschis cu principele Bathori Gabor, de aceea la dieta din mai 1612 a dictat pierderea proprietăţilor. Si-a petrecut ultimele luni din viaţă în oraşul Braşov şi aici a şi decedat la vârsta de 40 de ani. Persoana din cea mai înaltă clasă socială a secuimii de religie unitariană cu mare influenţă şi reputaţie avea o relaţie de prietenie strânsă cu Kathay Mihaly şi Pecsi Simon. Si el a fost un domn cu nivel cultural înalt, susţinător al ştiinţelor şi literaturii, şi a scris şi poezii. Istoricul Bethlen Farkas îl descrie ca pe un orator şi cunoscător perfect al limbii latine. Lucrarea sa cea mai importantă: Concurenţa dintre eroism şi voluptate, ce a fost acum tradus în limba maghiară, din silius italicus, pentru a fi mărturie Tinerilor Nobili Ardeleni, Cluj Napoca 1610.

Petki Janos: Norocul se joacă (fragment) *(Lectură)*

„Săracul, bogatul au aceeaşi soartă
Săracul, bogatul au acelaşi drept
Dacă astăzi este rege bogat, frumos, precum mărul de aur,
Mâine poate fi cerşetor, sau măr stricat.”

BETHLEN GABOR SI POLITICA SA SECUIASCA

După moartea lui Bocskai Stefan orânduirile din Transilvania l-au ales prima oară ca principe pe **Rakoczi Zsigmond**, care în scurt timp a fost nevoit să abdice. După aceea, în 7 martie 1608, dieta din Transilvania l-a ales ca principe pe Bathori Gabor, susţinut şi de darabani. Ultimul domnitor al familiei Bathori a câştigat şi încrederea secuilor, după ce a promis că, îi menţine în vechea lor libertate. (figura 131: Ultimul Bathori pe Tronul Transilvaniei: Principele Bathori Gabor) Însă principele a cauzat decepţii prin viaţa sa libertină, politica iresponsabilă faţă de saşi, scopurile sale ambiţioase. Încet s-a depărtat de el nobilimea din Transilvania, dar şi poarta otomană. A fost izgonit şi în timpul fugii sale a fost ucis la Oradea (27 octombrie 1613). Noul principe al Transilvaniei a devenit **Bethlen**

Gabor, susţinut de otomani, care a fost ales de dieta de la Cluj Napoca în 23 octombrie 1613. (figura 133: Principele Bethlen Gabor) Pe noul principe îl aşteptau sarcini grele: a trebuit să restabilească ordinea internă răscolită din Transilvania , şi în spiritul testamentului lui Bocskai, a trebuit să-i facă din nou cunoscut puterii Habsburgice Independenţa Principatului Transilvaniei. Pentru îndeplinirea acestora a avut nevoie şi de secui.

Bethlen Gabor i-a cunoscut devreme pe secui, deoarece o parte din viaţa sa de copil şi de tânăr şi-a petrecut-o în Ţinutul Secuiesc, la Lăzarea, în vechiul castel-cetate al familiei Lazar din cea mai înaltă clasă socială a secuimii. Datorită mamei sale, Lazar Druzsina, a fost „secui pe jumătate". A luptat împreună cu ei în campania împotriva otomanilor din Tara Românească din 1595, ba mai mult, sub principatul lui Bathori Gabor a avut un timp şi funcţia de căpitan-şef din zona Ciuc. In 1613, în spiritul testamentului lui Bocskai, **Bethlen**, în jurământul său domnesc, **a confirmat orânduirile din Ardeal şi drepturile dobândite de secui. In 1614 a dispus recensământul general al secuilor.** In oglinda acestui fapt, independenţii alcătuiau circa 55% din societatea secuiască. Pătura jelerilor şi a iobagilor aflaţi în robie reprezentau peste 44% din populaţia din Ţinutul Secuiesc.

Principele, văzând procentele reorganizării societăţii secuieşti, decăderea vechilor orânduiri militare, a încercat să împiedice iobagizarea ulterioară. De aceea le-a interzis aspru nobililor să primească secui liberi în serviciul pentru iobagi. Apoi a dispus răscumpărarea orânduirii pixidarilor iobagizaţi. Familiile răscumpărate au fost reintroduse în orânduirea pixidarilor cu arme. Totodată prin acordarea rangurilor de nobili, de primipoli, impozitarea iobagilor a consolidat în continuare orânduirile superioare şi pătura militară. **In final principele a reuşit să oprească iobagizarea secuilor liberi**.

Însă nobilii aveau nevoie de forţă de muncă, astfel locul secuilor dezrobiţi trebuia completat cu oameni slujitori veniţi din altă parte. In recensământul din 1614 găsim nu puţini iobagi care proveneau din Tara Românească, Moldova sau Făgăraş din Ardeal. **Deci colonizarea în Ţinutul Secuiesc într-un procent semnificativ a iobagilor români a început în prima parte a secolului 17**, însă procesul s-a consolidat ulterior în secolul 18.

Datorită politicii secuieşti de creare a orânduirii **Bethlen Gabor a obţinut faptul ca, poporul militar al secuimii să-şi îndeplinească obligaţiile militare tradiţionale**. Armata secuiască, respectiv o parte a acesteia a fost prezentă în toate întreprinderile militare mai importante. **In armata princiară au servit continuu circa 5 mii de primipiluşi şi**

darabonţi roşii. Cu ocazia campaniilor mai mari efectivul armatelor secuieşti putea creşte şi de trei ori. In timpul războiului de 30 de ani, când principele lupta împotriva puterii Habsburgice, era foarte mare nevoie trupe secuieşti. S-au şi aflat acolo la cele trei campamente din Ungaria (1622, 1624 şi 1626).
(figura 134: Construirea peretelui cetăţii din partea de sud a bisericii-cetate din Belin, 1612-1617)
(figura 135: Majoritatea „darabonţilor albaştri" ce asigurau apărarea directă a principilor erau secui)

Recensământul din 1614

La ordinul principelui, delegaţii princiari au socotit temeinic secuimea. Pe foile registrului găsim separat poporul suveran, primipiluşi, pixidarii puşcaşi, iobagii dezrobiţi (libertini); totodată îi recenzează pe cei care aparţin de diferite categorii de iobagi, jeleri, venetici, persoanele văduve, orfanii şi bolnavii. (Pătura liberă era alcătuită din 392 primores, 4131 primipilus, 2877 pixidari şi 3778 libertini. Numărul iobagilor a fost de 5068, a jelerilor de 3000, a veneticilor şi alţii de 950 persoane.)

(figura 136: Castelul-cetate Tarnoczi din Sânzâieni la mijlocul secolului 17; reconstrucţie teoretică)

Ordinul lui Bethlen Gabor către conducătorii din Scaunul Odorhei *(Lectură)*

„Deşi mulţumită lui Dumnezeu, datorită curajului calmul stă asupra tuturor locurilor ţării noastre şi nu există stări, ştiri despre nici un război, cu toate acestea atenţia este utilă în orice condiţii liniştite şi din cauza a tot felul de lucruri diferite pe care le-am avut anii ce au trecut, nu am putut trece în revistă loialitatea voastră, aici la apa acră (Doboşeni), pentru refacerea sănătăţii timp de câteva zile, am dispus o trecere în revistă generală pentru loialitatea voastră şi în miercurea de după Rusalii, idest ad diem 6 futuri mensis Junii,(adică în ziua a 6 –a din următoarea lună, iunie) să fiţi pe câmpul Baraolt. Ordonăm cu seriozitate, pentru loialitatea voastră, la văzul acestei scrisori, toţi călăreţii cu haine bune, cai, lance şi alte unelte de călăreţi; iar pixidarii, la fel cu haine noi, puşti şi gloanţe, să fie pregătiţi, ca, acolo, miercuri, dimineaţa, să fie examinaţi la modul general, iar a doua zi să fie lăsaţi să plece acasă."

(figura 137: luptător secui din Ciuc din secolul 17 – desenul lui Haaz Rezso, pe urmele lui Marsigli)

(figura 138: luptător secui din secolul 17 - desenul lui Haaz Rezso, pe urmele lui Marsigli)
(figura 139: darabonţi roşii – prima jumătate a secolului 17)

SECUII ŞI CEI DIN FAMILIA RAKOCZI

După moartea lui Bethlen Gabor, a doua lui soţie, **Brandenburgi Katalin** (1629-1630) şi fratele său mai mic, **Bethlen Stefan au practicat pentru scurt timp puterea princiară**. In 1630 orânduirile l-au ales ca principe pe Rakoczi Gyorgy.

Rakoczi Gyorgy I s-a străduit să întreţină o relaţie bună cu secuimea. In 1636, când **secuii au solicitat restabilirea „vechii lor libertăţi”**, adică retragerea („jus regium”) dreptului regal (care a fost extins în Ţinutul Secuiesc în urma răscoalei din 1562), principele le-a oferit acest lucru. Bineînţeles, în locul acestui lucru a aşteptat îndeplinirea exactă a serviciului militar şi a altor obligaţiuni.

O altă **măsură importantă** a principelui Rakoczi Gyorgy I a fost **stabilirea familiilor militare secuieşti sărace**. Asemănător lui Bethlen Gabor, a redobândit de la moşieri un număr mare de secui deveniţi iobagi. Iar militarilor secui săraci le-a oferit pământuri în acele localităţi, unde avea la dispoziţie pământ liber. In 1635 a dispus recensământ militar general printre secui, la care a participat şi el personal. A dispus şi faptul ca, moşierii secui să-i poată păstra doar pe acei iobagi, care înainte de 1614 şi-au asumat „voluntar” serviciul de iobagi. **A interzis ca darabontul, libertinul secui sau chiar iobagul să-şi vândă terenul, casa**. Ba mai mult, pentru a scuti secuimea de marile cheltuieli cu judecata în faţa curţii princiare, a restabilit libertatea jurisdicţiei vechi. L-a numit pe cel mai tânăr fiu al său (Rakoczi Zsigmond), ce accentua importanţa puterii armatei secuieşti, căpitan-şef al Scaunului Odorhei şi Trei Scaune, respectiv generalul principal al întregii secuimi. Având cunoştinţă de cele de mai sus este de înţeles că, în timpul campaniei principelui purtată în Ungaria regală (1645), partea leului le-a revenit secuilor.

Politica secuiască a principelui Rakoczi Gyorgy I a fost eficientă. **In timpul domniei sale criza internă a societăţii secuieşti s-a rezolvat, structura orânduirii sale** (nobili, primipilus şi puşcaşi pixidari) **s-a consolidat, astfel populaţia secuiască liberă şi-a păstrat majoritatea.** Acest lucru a contribuit în mod decisiv la faptul ca, Ţinutul Secuiesc să rămână în continuare teritoriu maghiar.

Principele **Rakoczi Gyorgy II** (1648-1660) a menţinut măsurile tatălui său, şi **el a acordat o mare atenţie îndeplinirii dorinţelor secuimii**. A preluat de mai multe ori puterea armatei, astfel în Moldova (1653), Tara Românească (1655) şi Polonia (1657). In campanii i-a răsplătit pe secuii ce au slujit cu credinţă, darabonţilor şi puşcaşilor călăreţi le-a donat primipiluşi, iar primipiluşilor nobilime. In schimb a aşteptat ca în fiecare campanie să fie pregătiţi, cu cai buni şi arme, săbii şi puşti, praf de puşcă şi gloanţe, iar în caz de nevoie să lupte şi pe jos descălecaţi de pe cai. Astfel din puşcaşii pixidari **a luat fiinţă un nou ordin, aşa-numitul ordinul militar al puşcaşilor călăreţi,** care din a doua parte a secolului 17 până la începutul secolului 18 au fost recenzaţi într-o rubrică separată cu ocazia revistei militare.

(figura 140: principesa Brandenburgi Katalin)
(figura 141: principele Bethlen Istvan)
(figura 142: principele Rakoczi Gyorgy I)

In acelaşi timp cu ajungerea la domnie a lui Rakoczi Gyorgy II a fost reînnoită opoziţia cazacă-poloneză. Folosindu-se de reorganizarea de putere a regiunii, principele ar fi dorit să obţină tronul polonez, de aceea neaşteptând acordul otomanilor, a început războiul în vederea atingerii scopului său. Acest lucru s-a dovedit a fi un pas pripit, cu consecinţe grave. Campania a început cu succes prin ocuparea Cracoviei, Varşoviei şi Brest, însă după ce aliatul său, regele suedez s-a retras din Polonia, Rakoczi a rămas singur. Astfel finalul **învingerii sale a devenit nimicitor**, iar armata din Transilvania – cu bună parte a secuimii – **a ajuns în mare parte în captivitatea tătarilor**. Unii au ajuns acasă după o taxă de schimb, dar mulţi au pierit în robie.

(figura 143: principele Rakoczi Gyorgy II)
(figurile 144 şi 145: puşti cu piedică din secolul 17)

INCETAREA PRINCIPATULUI DIN TRANSILVANIA INDEPENDENTA

Din cauza campaniei în Polonia sultanul otoman a trimis armata pentru pedepsirea Transilvaniei, solicitând „abdicarea” lui Rakoczi. Orânduirile din Transilvania, pentru a împăca Poarta, l-au ales ca principe pe **Rhedei Ferenc** (1657-1659), apoi pe **Barcsai Akos** (1659-1660), însă din cauza opunerii lui Rakoczi – ai cărui cei mai perseverenţi credincioşi au fost secuii – acest lucru nu a avut succes.

(figura 146: biserica unitariană fortificată Varfalva din Scaunul Arieş, la sfârşitul secolului 17 – reconstrucţie)
(figura 147: călăreţ secui cu puşcă)
(figura 148: principele Rhedei Ferenc)
(figura 149: principele Barcsai Akos)
(figura 150: carabină – secolul 17-18)

In 1659 Rakoczi a reocupat Transilvania cu ajutorul secuilor, însă nu a reuşit să-l împace pe sultanul otoman. In lupte a căzut şi principele. Otomanul a ocupat Oradea, dar **secuii** nu s-au închinat, ci în 1661 **s-au alăturat comandantului suprem al lui Rakoczi, Kemeny Janos**, scăpat din captivitatea tătară, care a vrut să obţină tronul princiar cu ajutorul lor. **Otomanul** a trimis armata împotriva lor, care a devastat şi Ţinutul Secuiesc, şi împreună cu orânduirile din Transilvania **l-au proclamat principe pe Apafi Mihaly**. După aceea Kemeny Janos a năvălit în Transilvania cu ajutor Habsburgic, însă a fost înfrânt, şi el a murit pe câmpul de luptă. Nu mai era nimic de făcut, şi secuii s-au predat pe rând, între timp în principat Apafi a fost învestit în mod festiv (22 noiembrie 1661).

In cei patru ani tulburi (1657-1661), până când Apafi a devenit principe definitiv, **populaţia Transilvaniei a fost decimată de năvălirile tătare** (au decedat circa 70 mii de transilvăneni), în urma acestui fapt un număr mare de venetici, emigranţi şi-au găsit un cămin în Transilvania.

Domnia lui Apafi Mihaly ce a durat 30 de ani (1661-1690), a fost hotărâtă de competiţia pentru Transilvania între otomani şi puterea Habsburgică. Principele a încercat să iasă fără succes din cadrele politice transilvănene tradiţionale echilibrate dintre Poartă şi Curtea de la Viena. In pacea din Vasvar (1664) împăratul austriac Lipot I şi regele ungar au recunoscut că, Transilvania este în continuare regiunea vasalului sultan. Soarta secuimii nu a fost nici în această perioadă liniştită. Când a fost mobilizată împreună cu toată armata din Transilvania ca rezervă a armatei otomane, când a fost folosită ca mijloc de forţă politică (capturarea lui Banffi Denes în 1674), când ei înşişi au fost nemulţumiţi, „tremurau” (alăturându-se mişcării împotriva principelui organizată de Beldi Pal). Totodată din cauza pregătirii militare continue deseori păstrau printre ei inspectori (cercetaşi) militari, căpitanii-şefi, uneori generalul principal sau cu ocazia mobilizării generale însuşi principele, care însă nu prea le-a respectat drepturile privilegiate. De exemplu în fruntea scaunelor a numit căpitani, care nu doar că nu erau secui, dar uneori nu dispuneau nici de proprietate în scaunul respectiv. Aceste numiri de căpitan-şef a îndreptat

secuimea în tabăra **mişcarea de tip Beldi**. Principele, după ce i-a asigurat că nu va conduce armata împotriva lor, a reuşit să liniştească secuimea. Beldi Pal a fugit în Turcia, însă sultanul l-a prins la cererea principelui, şi l-a închis în fortăreaţa Yedikule, unde a fost ţinut captiv până la moarte.

Din concurenţa pentru Transilvania dintre otomani şi puterea Habsburgică, în final Habsburgii au ieşit victorioşi. In ultimul secol al domniei sale Apafi a devenit mai mult un principe-umbră. Transilvania s-a amestecat în lupta dintre cele două puteri, care a început cu asediul Vienei (1683) şi Buda (1686), după care a continuat cu eliberarea întregii Ungaria. In această luptă **Apafi a defilat prima oară cu armatele din Transilvania – printre ei cu secuii – ca rezervă a armatei otomane**. Însă după ce în lupte s-a distrus şi principatul din partea de sus a Ungariei susţinut de otomanul Thokoly Imre, Transilvania a fost invadată de armatele imperiale. In 9 mai 1688 a luat fiinţă **Declaraţia de la Făgăraş**, în care, sub presiunea împrejurărilor, **Apafi a declarat că, Transilvania renunţă la sprijinul otoman şi revine la regat** (adică sub domnia Habsburgilor).

(figura 151: Refugiul din Bădeni a fost construit la sfârşitul perioadei princiare – reconstrucţie); „vechituri” legate de cetate, cum le-a văzut Orban Balazs
(figura 152: principele Kemeny Janos)
(figura 153: principele Apafi Mihaly)
(figura 154: aristocratul din Trei Scaune Beldi Pal şi-a încheiat viaţa în fortăreaţa Yedikule din Istambul)

Thokoly Imre a încercat să organizeze principatul din Transilvania, însă după succese temporare această tentativă s-a încheiat cu eşec. Principele Apafi a decedat în 1690. Fiul său, Apafi Mihaly II a fost capturat de Habsburgi, şi **în 16 octombrie 1690 Principatul Transilvaniei a fost proclamat în *Diploma Leopoldinum* ca parte a monarhiei Habsburgice. Prin acest lucru s-a încheiat independenţa principatului**.

Numărul, pe scaune, a secuilor mobilizaţi în campanie (14 ianuarie 1644)

Trei Scaune	Călăreţi Pixidari	1600 1200
Odorhei	Călăreţi	1200

	Pixidari	1000
Ciuc	Călăreţi Pixidari	1200 800
Scaunul Mureş	Călăreţi Pixidari	600 1000
Scaunul Arieş	Călăreţi Pixidari	200 200
In total	Călăreţi	4800
In total	Pixidari	4200
Suma		9000

Pedepsirea celor care au lipsit din armată
Din perioada lui Rakoczi Gyorgy I *(Lectură)*

„5. In problema luptei pentru că, majestatea sa principele nostru a dat libertatea pentru a nu ne scade numărul în serviciul ţării şi a majestăţii sale, ci în acest sens să procedăm loiali în toate vremurile: am hotărât să nu lipsească nimeni din nici o luptă personală; cine lipseşte, conform legii privind libertatea noastră, să fie pedepsit puternic, fără nici o favoare. Prima pedeapsă pentru cel care lipseşte să-i fie luată vita şi dată ofiţerului, dacă lipseşte a doua oară să-i fie aruncată casa; dacă a treia oară, să fie spânzurat. Cine pleacă de la luptă, să aibă pedeapsă asemănătoare.
6. Când trebuie plecat la luptă, unul dintre căpitani să descindă fără întârziere. Dacă cineva nu merge lângă el până în a treia zi să fie pedepsit conform celor de mai sus, pentru ca în nici un fel serviciul necesar domniei sale să nu se diminueze, având în vedere că deseori este necesară pornirea.
7. Având în vedere fala domniei sale trebuie să procedăm în toate fără greşeală conform ordinii reale a libertăţii noastre, trebuie să avem grijă să nu forţăm compatrioţii peste puterile lor motiv pentru care să fie obligaţi să-şi vândă moştenirea sau să-şi vândă toate vitele şi din cauza asta să ajungă să moară de foame.”

(Execuţii în Scaunul Odorhei)

Preotul din Szentivanyi *(Lectură)*

Când dorinţa de stimă a lui Rakoczi Gyorgy II a dus Transilvania la sărăcie şi se dărâmă acea frumoasă clădire, ridicată de înaintaşii lui isteţi, otomanii

au deportat din Transilvania peste o sută de mii de prizonieri; printre ei şi preotul din Szentivany. A avut o gazdă bună: renumitul paşa Ali. Nu avea altceva de lucru decât să-şi înveţe gazda în limba maghiară. Când Ali a învăţat, cu respect i-a dat drumul acasă robului său. După 2 ani Ali a trebuit să facă ordine în Transilvania. Szentivanyi avea o adevărată biserică fortificată cu zid din piatră, aşa numită cetate fortăreaţă, unde locuitorii comunei se refugiau în caz de pericol otoman. Spre nenorocul lor s-a îndreptat încolo o patrulă otomană şi cineva, nedorind să piardă buna ocazie, a tras spre ei şi a ţintit destul de bine. Luând la cunoştinţă de acest lucru paşa Ali, în mânia sa, a început să tragă cu tunul asupra bisericii. Preotul din Szentivany, fluturând o batistă albă, s-a dus la tabăra otomană şi a cerut îndurare de la fostul său elev. Însă nu l-a putut înduioşa pe paşa Ali. A vrut să-l ţină în tabără, însă preotul fidel s-a întors la enoriaşii săi şi a murit împreună cu ei.

(Rugonfalvi Kiss Istvan)

(figura 155: principele Thokoly Imre)

Diavolul lui Banffi Denes *(Lectură)*

Au fost atunci căpitani şefi: Nemes Janos în Trei Scaune, Daczo Janos în Ciuc, Bethlen Miklos în Scaunul Odorhei, Kornis Gaspar în Scaunul Mureş; acestora l-i s-a poruncit să iasă având în vedere că au primit rangul de vitez. Dat fiind faptul că, Vitez Gabor şi-a botezat fiul în Copăceni, comitatul Turda, unde a fost invitat în calitate de cumătru Banffi Denes şi soţia acestuia: oştile sosind, au mers imediat acolo. Aflând de acestea Banffi Denes fugise, iar soţia lui cu tot ce avea - ar fi fost prăduită (jefuită) şi prinsă, mai mult ar fi fost şi omorâtă de către poporul secui mai nemilos decât tătarul, dacă Kornis Gaspar nu ar fi acoperit-o cu mantaua sa lungă. Oştile plecând de acolo la Oremniş, Bonţida au prăduit groaznic gospodăria lui Banffi Denes rupând bucăţi îmbrăcămintea scumpă domnească de principe, vasele din argint, oastea de ţărani neştiind la ce se folosesc le-a topit şi a turnat gloanţe; într-un cuvânt fără nici un menajament au găsit ceva în gospodărie, au luat tot şi mulţi bastarzi s-au îmbogăţit. La Bonţida s-a întâmplat un lucru amuzant; pentru că, un secui, după ce s-a îmbătat în pivniţă şi mierea din butoaie s-a răsturnat pe podea, omul beat alunecă în miere, cade, ieşind de acolo ,după ce şi praful de puşcă s-a răsturnat, cade şi acolo, şi din cauză că pe jos era plin de

pene, se rostogoleşte şi acolo, iar penele se lipesc de miere. Cu asemenea înfăţişare îngrozitoare, intenţionând să meargă spre calul său, secuii din curte s-au speriat: „uite, vine diavolul lui Banffi Denes", şi deja ar fi luat-o la fugă dacă omul beat nu li s-ar fi adresat cerându-le ajutorul să-l cureţe de pene, miere şi praf de puşcă.

(Din istoria lui Cserei Mihaly)

INTREBARI

1. Care a fost „carnavalul sângeros" al secuilor?
2. Contrar căror condiţii s-au alăturat secuii lui Bocskai Istvan?
3. Cum a încercat Bethlen Gabor să împiedice iobagizarea secuilor?
4. Ce a caracterizat politica secuiască a lui Rakoczi Gyorgy I?
5. Ce consecinţe a avut campania din Polonia a lui Rakoczi Gyorgy II, în 1657?
6. Cum s-a încheiat domnia lui Apafi Mihaly ce a durat 30 de ani?

PUNCT DE SPRIJIN LITERAR

Jokai Mor: Epoca de aur a Transilvaniei (roman, 1852)
Mora Ferenc: Fiii robului (relatare, 1909)
Moricz Zsigmond: Transilvania (trilogie-roman istoric, 1935)
Nagy Borbala: Lupta din Valea Xantus (mini-roman, 1938)
Passuth Laszlo: Dinte de zmeu (roman, 1960)
Passuth Laszlo: Zgripţuroaica din Ciuc (roman, 1974)
Varro Janos: Cine câştigă lupta, câştigă coroana (roman, 1977)
Antal Daniel: Plecarea lui Antal Marton (relatare istorică, ediţie postum, 1977)

RECOMANDARE DE FILM

Fiii robului (Markos Miklos, 1979)
Epoca de aur a Transilvaniei (Horvath Z. Gergely, 1989)
Bathory – cealaltă faţă a legendei (Juraj Jakubisko, 2008)

Pustiirea Ciucului în 1661

După campania negândită în Polonia a principelui Rakoczi Gyorgy II, Poarta a mobilizat o mare armată otomană şi tătară împotriva Transilvaniei.

Tătarii au năvălit în Ţinutul Secuiesc în vara lui 1658 şi au devastat foarte temeinic Ciucul şi Trei Scaune rămase în continuare fidele lui Rakoczi. După moartea lui Rakoczi secuii din Ciuc şi Trei Scaune au ţinut cu Kemeny Janos. De aceea, după alegerea ca principe a lui Apafi Mihaly, paşa Ali a trimis armata împotriva lor sub conducerea lui paşa Ismail, care a năvălit în Ciuc contrar împotrivirii eroice manifestată pe Harghita de către ciucani, şi a realizat o distrugere teribilă cu trupele sale (au căzut victime 26 de sate şi biserici, mulţimile nevinovate ale populaţiei au fost târâte în robie). Armatele otomane-tătare au pustiit şi biserica şi mănăstirea ordinului Franciscan din Şumuleu Ciuc, unde s-au refugiat 9000 de oameni. Conform tradiţiei bisericeşti, gardianul din Şumuleu împreună cu tovarăşii săi şi tezaurele bisericii ar fi dorit să se refugieze în Moldova, dar la graniţa localităţii Şoimeni au fost ajunşi din urmă de tătari, şi toţi au fost masacraţi. In memoria lor, astăzi, în fiecare an are loc un hram la locul masacrului. Poporul denumeşte arena măcelului Seceratul Preoţilor.

Pecetea naţiunii secuieşti (1659)

In 1659 Dieta din Sebeş decide ca cele „trei naţiuni” să aibă pecete separată. In acelaşi an au fost realizate toate trei. Pecetea naţiunii secuieşti a rămas până în ziua de astăzi, şi este păstrată de Muzeul de Istorie din Cluj Napoca. Inscripţia circulară a pecetei naţiunii secuieşti aprobate în 1659: SIGIL[LUM] NATIONIS SICVLICAELO ERDELIORSZAGAE HA* (Frântura ce lipseşte din inscripţia circulară: - ROM NEMZETBOL AL. Acestea pot fi completate din inscripţia circulară a naţiunii săseşti.) Câmpul pecetei: pe scutul sub formă ovală împărţit în două, în partea dreaptă se află soarele zâmbitor, iar în partea stângă semiluna ce se uită spre dreapta. Forma sa este ovală, diametrul este de 38 mm. Elementele ornamentale ale scutului sunt înconjurate de crâmpei. (Pal-Antal Sandor) (figura 156: pecetea din 1659 a naţiunii secuieşti, în mijloc cu noua emblemă soarele-luna)

Kajoni Janos

(1629 sau 1630-1687)

Călugăr franciscan, arhitect, organist, realizator de orgă, compozitor, tipograf, istoric. Este o personalitate foarte multilaterală, care a jucat un rol

important în construirea mănăstirilor franciscane din Ţinutul Secuiesc (Călugăreni, Lăzarea), realizarea orgilor (Şumuleu Ciuc, Călugăreni, Lăzarea, Odorheiu Secuiesc). El a înfiinţat prima tipografie în Ţinutul Secuiesc, în 1675 la Şumuleu Ciuc, primul produs al tipografiei a fost cartea de muzică catolică intitulată *Cantionale Catholicum.* Aşa a scris în prefaţa cărţii sale: *„Am vrut să servesc patria mea scumpă şi prin această mică activitate a mea să dau posibilitatea şi altora să-l preaslăvească pe Dumnezeu fără probleme."* Timp de 200 de ani la tipografia sa au fost publicate manuale, cărţi de rugăciuni şi cântece, respectiv în 1849 tot aici a fost publicat primul ziar din Ciuc intitulat *Hadi Lap (n.n. Gazeta Militară).* Ca rezultat al activităţii sale de colectare a cântecelor a luat fiinţă una dintre cele mai importante opere de istorie muzicală din Transilvania, *Codex-ul Kajoni* denumit după el. Cel mai mare rezultat al activităţii sale de istoric este *Fekete konyv (Cartea neagră)* scrisă în 1684, în care a scris istoricul franciscanilor din Transilvania. A murit la Lăzarea, în mănăstirea construită de el, a fost înmormântat în capela Maria a bisericii franciscane vechi din Lăzarea, care ulterior a fost reconstruită, astfel mormântul său este astăzi necunoscut.

13. Biserica şi cultura în perioada principatului

In perioada principatului au avut loc schimbări importante în toate domeniile vieţii culturale. Aceste schimbări le datorăm înainte de toate **activităţilor de susţinere a culturii ale aristocraţilor din Ţinutul Secuiesc,** reformei desfăşurate în secolul 16 si a schimbărilor din cadrul societăţii secuieşti. In timp ce în perioada anterioară centrele vieţii culturale au fost în cea mai mare parte bisericile, mănăstirile, începând din secolul 16 la „producţia culturii" s-au alăturat şi oraşele şi curţile nobiliare.

BISERICA SI CULTURA. MONAHIA

Dintre călugări, cel mai important rol în Transilvania, dar în special în Ţinutul Secuiesc, l-au avut franciscanii. Ei şi-au făcut apariţia în secolul 14 la Târgu-Mureş, Suseni, conform unor presupuneri şi la Odorheiu Secuiesc. **In 1442 au ajuns la Şumuleu Ciuc,** unde s-a organizat centrul lor cel mai important şi de unde, din 1449 au deservit şi misiunea catolică din Moldova împreună cu mănăstirea înfiinţată la Bacău. La mijlocul secolului 16 la Şumuleu Ciuc îşi desfăşoară activitatea 25 de

călugări. Mai târziu, după reformare, **mănăstirea de la Şumuleu a devenit citadela întregului catolicism din Transilvania,** deoarece altundeva *„preotul papal nu putea fi liber”.* In secolul 17 franciscanii s-au consolidat, în afară de Şumuleu Ciuc au fost construite mănăstiri noi la Călugăreni, Estelnic, Albeşti, Lunga şi Lăzarea. Mănăstirile au fost supuse încercărilor. De exemplu cea din Şumuleu Ciuc a fost devastată şi incendiată de trupele otomane-tătare conduse de paşa Ali, în 1661. După instalarea Habsburgilor franciscanii din Ţinutul Secuiesc au primit noi puteri.

(figura 157: curtea mănăstirii franciscane din Şumuleu Ciuc)

SUMULEU CIUC IN SERVICIUL EDUCATIEI SI CULTURII

Viaţa călugărilor era reglementată de o ordine de zi exactă de la oră la oră. Pe lângă pregătirea spirituală, sufletească efectuau şi muncă fizică. Pe lângă activitatea religioasă şi misionară au avut un rol important în educaţie, înfiinţarea bibliotecilor şi editarea de cărţi. Cardinalul Bathori Andras, la cererea secuilor din Ciuc, pe lângă şcoala de călugări a înfiinţat în 1591 şcoala tinerilor laici.

Franciscanii, în paralel cu construirea mănăstirii, adunau cărţi. La început colecţia s-a mărit din donaţii, apoi, din cauza reformării şi a supunerii otomane, au ajuns la Şumuleu Ciuc şi din bibliotecile mănăstirilor desfiinţate. Astfel a luat fiinţă **una dintre cele mai valoroase colecţii de cărţi din Transilvania.** (In1951, după desfiinţarea ordinului, o parte a bibliotecii a fost mutată la Muzeul din Miercurea Ciuc, iar cealaltă parte la ulterioara Bibliotecă Judeţeană Harghita.) In 1980 şi 1985, ca rezultat a două descoperiri senzaţionale, au fost descoperite numeroase manuscrise şi imprimate de o valoare inestimabilă. Acestea au fost ascunse de prieteni din faţa pustiirii între 1944 şi 1948. Actualmente 5042 de bucăţi din biblioteca veche reprezintă colecţia Muzeului Secuiesc Ciuc, printre altele aici pot fi găsite şi 89 inacunabule.

REFORMAREA

Reformarea sau procesul schimbării religiei s-a desfăşurat mai încet în Tinutul Secuiesc decât în alte părţi ale Transilvaniei, războirea

spectaculoasă a noilor doctrine poate fi pusă doar pe seama anilor 1570. Cu excepţia Trei Scaune-Superior, „Havasalja” (n.t. regiunea catolică a fostului Scaun Odorhei) din Scaunul Odorhei şi în special Scaunele Ciuc, Gheorgheni, Caşin, peste tot reformarea a câştigat puternic. Faţă de teritoriile din Europa de Vest acesta **a fost un proces paşnic,** deşi şi aici au avut loc conflicte mai mici, în special în problema folosirii bisericii. Violenţa era rară: la Odorheiu Secuiesc catolicii l-au bătut pe unul dintre ostaşii principelui, care în stare de beţie a tras în crucea procesiunii Domnului, cu altă ocazie pe „un tânăr zburdalnic” care în urma unui rămăşag a trecut strada prin faţa procesiunii cu „căciula pe cap”. Trecând peste cazurile izolate asemănătoare, în localităţile cu religie mixtă s-a constituit repede tradiţia convieţuirii paşnice şi a stimei reciproce dintre confesiuni.

Partea mai mare a comunităţilor din afara teritoriilor mai sus amintite au devenit reformate sau unitariene, dar majoritatea boierilor a rămas catolică. Cei din familiile Lazar, Apor, Mikes, Beldi, Tholdalag, toţi şi-au păstrat religia catolică, chiar dacă şi-au practicat religia în capela propriului castel.

Primul val al reformării a atins Ţinutul Secuiesc prin partea Braşovului, astfel nu este întâmplător că **prima oară s-a constituit biserica evanghelică, în 1554**. **Varianta calvinistă a reînnoirii religiei a intrat mai încet, dar mult mai ferm în Ţinutul Secuiesc, deoarece extinderea religiei s-a desfăşurat în limba maghiară. Ultimul val, unitarian** (de negare a Sfintei Treimi), a început să se extindă după 1564, însă **datorită acţiunii lui David Ferenc, a trecut printre secui cu iuţeala fulgerului.**

Politica religioasă tolerantă a principatului din Transilvania aflată în curs de constituire a facilitat extinderea doctrinelor de reînnoire a religiei, relativ au putut trăi fără conflicte pe lângă comunităţile de diferite confesiuni. **Reformarea a jucat un rol important în dezvoltarea învăţământului în limba maternă şi a editării cărţilor.**

Hotărâri ale Dietei despre libertatea religiei

„…datorită faptului că, în unele locuri predicatorii predică, anunţă evanghelia, fiecare după interpretarea sa, iar comunitatea dacă vrea să accepte, bine, dacă nu, atunci nimeni să nu forţeze pentru propria linişte sufletească, dar să poată avea un predicator al cărui învăţături îi plac. Din acest motiv nimeni (…) să nu poată răni predicatorii, şi nimeni să nu jignească pe nimeni din cauza religiei (…) şi nu este permis nimănui să ameninţe cu detenţia sau privarea din locul lui din cauza învăţăturilor, pentru că credinţa este darul lui Dumnezeu."

(Hotărârea Dietei de la Turda din 1568 despre libertatea religiei)

„Cuvântul lui Dumnezeu să poată fi predicat liber peste tot, pentru confesiune nimeni să nu fie rănit, nici predicatorul, nici cel ce ascultă."

(Porţiune din hotărârea Dietei de la Târgu-Mureş din 1571)

ARHITECTURA. BISERICI, CA SI CETATI

Deoarece secuii au locuit în regiunea de lângă graniţă, invaziile trupelor tătare sau otomane, din Moldova, au fost dese. In secolul 16-17, în interesul stopării acestor jafuri şi raiduri, comunităţile au încercat deseori să consolideze cea mai importantă clădire din sat, respectiv biserica, să o înconjoare cu pereţi potriviţi în special pentru apărare pe care au amenajat aruncătoare de smoală, spaţii pentru tunuri, iar în apărarea lor au alcătuit adăposturi pentru familiile şi obiectele lor valoroase.

Diferenţiem două tipuri din bisericile fortăreţe, din ambele găsim exemple pe teritoriul Ţinutului Secuiesc.

(figura 159: înregistrare de la hramul de la Şumuleu Ciuc)

(figura 160: statuia Maria de la Şumuleu Ciuc)

Sâmbetişti secui – secui izraeliţi

In timpul reformării, în a doua jumătate a secolului 17, religia sâmbetiştilor a prins rădăcini în Ţinutul Secuiesc, în special în Scaunul Mureş şi Scaunul Odorhei. Au restabilit unele legi ale bisericii evreieşti. L-au considerat om pe Isus, însă l-au stimat ca pe un adevărat Mântuitor, în loc de duminică ziua lor de sărbătoare a fost sâmbăta şi din Biblie doar Vechiul Testament a fost considerat Carte Sfântă. Pentru răspândirea, elaborarea crezămintelor acesteia, fondatorul ei Eossi Andras, nobil secui din Eliseni, a fost ajutat foarte mult de fiul său adoptiv Pechi Simon, care în timpul principatului lui Bethlen Gabor a devenit cancelar principal. Pechi a trăit mulţi ani printre evreii din Istambul, cunoştea bine limba ebraică şi religia evreiască. El a tradus în limba maghiară rugăciunile, psalmurile evreieşti. In timpul acţiunii sale sâmbetiştii aveau peste 20 mii de enoriaşi în Ţinutul Secuiesc. Ei au fost prigoniţi începând de la Dieta din Dej din 1638, de aceea mulţi s-au refugiat, în special în Turcia sau Tara Sfântă, alţii au trecut la religia evreiască, şi puţini au practicat-o în secret până în secolul 20.

Hramul de Rusalii de la Şumuleu Ciuc *(Lectură)*

„… mulţimea mare de credincioşi obişnuia să se adune pe motivul evlaviei şi nu conteneşte să se adune acolo frecvent pentru a o cinsti pe Maria" – scrie Papa Eugen IV în bula sa papală de autorizare a hramului datată în 1444. In ziua sărbătorii religioase a secerişului autorizează un hram pentru credincioşii, care în ziua respectivă vizitează biserica reconstruită în cinstea Fecioarei Maria şi oferă donaţii în cinstea acesteia. In 1484 Papa Inocenţiu VIII a autorizat un hram complet pentru biserica din Paloş, în sâmbăta dinaintea Rusaliilor şi în duminica Rusaliilor. Astfel mulţi au venit în pelerinaj la Şumuleu Ciuc, la biserica de pe vârful Salvator, respectiv la biserica franciscană.

Conform tradiţiei în 1567 Scaunele Ciuc, Gheorgheni şi Caşin s-au apărat şi au obţinut victoria prin intervenţie populară comună, cu rugăciuni şi dârzenie, cu „sângele şi armele lor însângerate" faţă de politica

misionară violentă a principelui Janos Zsigmond. In timpul luptei poporul ce se ruga pe vârful Salvator din Şumuleu Ciuc a cerut ajutorul Fecioarei Maria, şi au mulţumit pentru victorie Mariei Ajutătoare. Începând de atunci Hramul de Rusalii de sâmbăta a fost declarat şi sărbătoarea făgăduinţei. Unii discută punctul de vedere catolic, deoarece prima dată oficială despre pelerinajul de la Şumuleu Ciuc provine din 1772 şi atunci încă nu este amintită lupta. Conform altora evenimentul este incompatibil cu personalitatea principelui Janos Zsigmond, care era bolnav în 1567, de aceea numeroşi istorici califică istoricul iniţial al hramului ca fiind „creare de tradiţie".

Independent de acest fapt evenimentul de apărare a credinţei s-a înfiripat atât de adânc în sufletele catolicilor din apropiere şi din depărtare a regiunii datorită serviciului franciscanilor încât hramul nu a putut fi oprit nici de dispoziţia de interzicere a lui Jozsef II, nici de dictatura comunistă românească. Astfel la sfârşitul secolului 20 Hramul de la Şumuleu Ciuc a devenit cea mai mare sărbătoare catolică maghiară. Anual mai multe sute de mii de pelerini sosesc din toate zonele lumii pe vârful Salvator pentru a-şi exprima mulţumirea faţă de Fecioara Maria şi să-şi exprime solidaritatea.

Pelerinajul Maria nu se încheie aici, deoarece şi în timpul anului vin permanent la statuia Maria aflată în biserica de la Şumuleu Ciuc. Aceasta, conform specialiştilor, a fost realizată la începutul secolului 16, este creaţia unui sculptor necunoscut. Este cea mai mare dintre statuile pioase cunoscute în lume, înălţimea sa este de 2,27 metri. O înfăţişează pe Fecioara Maria ca pe Doamna îmbrăcată în Soare, ca regină: în mâna dreaptă ţine un sceptru, în mâna stângă îl ţine pe micul Isus, la picioare are luna, iar în jurul capului are o coroană din 12 stele.

Din primul tip fac parte fortăreţele biserică, în acest caz şi clădirea bisericii este fortificată, este prevăzută cu deschizături pentru tragere şi în jurul bisericii se întind bastioane şi zidurile puternice ale cetăţii (Dârjiu, Zăbala).

Al doilea tip îl reprezintă bisericile cetate. In acest caz clădirea bisericii nu este transformată în scopul apărării, în schimb este înconjurată de turnuri, bastioane, pereţi tari şi înălţime potrivită pentru apărare (Belin, Cârţa, Racu, Ilieni, Sânzieni, Târgu-Mureş, Aita Mare, Sfântu-Gheorghe).

Din secolul 18 bisericile fortificate şi-au pierdut rolul de apărare, de aceea locuitorii iscusiţi au folosit bastioanele şi camerele de sub tunelurile de apărare ca şi magazii.

CASTELE CETATE RENASCENTISTE

In Ţinutul Secuiesc considerat regiunea periferică a culturii creştine din occident, deşi cu întârziere, dar au sosit întotdeauna tendinţele culturale-artistice europene semnificative. Am constatat acest lucru în cazul construirii bisericii gotice, acest lucru nu este altfel nici în domeniul **artei renascentiste.**

(figura 161: margine cu scări în stil renascentist pe bastionul temniţei castelului biserică din Belin, şi teracota cu coamă a sobei din Cecheşti din secolul 16 formată din decoraţiuni asemănătoare)

Biserica cetate din Mărtiniş

„… au construit şi au întreţinut împreună biserica, castelul cetate înconjurător, pentru ca, în timp de catastrofă, adunându-se acolo, să-şi poată apăra atât biserica sfântă, cât şi viaţa lor şi bunurile de preţ […] Acest castel cu pereţii săi înalţi, cu 7 bastioane, având un perimetru de 250 de paşi, a fost destul de mare pentru a putea primi o trupă de apărare cu un efectiv mai mare, şi destul de solid pentru a le oferi acestora un refugiu sigur şi apărare în timp de catastrofă. Forma castelului este rotundă, doar în partea de sud este în colţuri. Bastioanele ieşite din linia pereţilor, cu excepţia uneia (care este pentagonal) sunt bastioane patrulatere, cu două rânduri de deschizături pentru trageri, şi cu acea aşezare caracteristică că, atât pe partea de est cât şi pe cea de vest există câte două bastioane în imediata lor vecinătate. Turnul a fost construit pe fosta poartă-bastion din partea de nord; holul său boltit există şi astăzi. Aşa este acest castel cetate şi este pioasă şi apreciabilă acea gândire, conform căreia credincioşii adună grâne pentru ca renovând pereţii castelului cetate ce au început să se dărâme şi care au oferit de atâtea ori apărare strămbunilor lor să îl salveze de la pieire.”

(In opera *Transilvania* a lui Orban Balazs despre biserica unitariană din Mărtiniş)

(figurile 162, 163, 164 şi 165: istoricul construirii schematice a castelului biserică din Mărtiniş)

Stilul pornit la drum din Italia s-a împământenit prima oară în **curtea lui Matyas (Hunyadi) I** (1458 – 1490), după care s-a extins treptat în arhitectura bisericească şi laică, în mod egal. In Transilvania au existat construcţii în stil renascentist şi în secolul 16, însă adevărata sa **epocă de aur** a fost **în timpul principilor Bethlen Gabor şi Rakoczi Gyorgy I.** Atunci au fost reconstruite numeroase cetăţi vechi şi conace conform modei din perioada respectivă, modelul a fost deservit tocmai de construcţiile princiare.

Castelele cetate construite în stil nou **nu mai îndeplinesc doar rolul de apărare, ci şi locativ, reprezentativ.** Exemplul bun al castelelor cetate renascentiste cu curte interioară închisă constituite cu bastioane italieneşti la colţuri este cea din **Miercurea Ciuc**, pe care a început să o construiască **Miko Ferenc** (omul de încredere al lui Bethlen Gabor) în 1623. In 1631, la Lăzarea, **Lazar Istvan,** verişorul lui Bethlen Gabor a construit în jurul castelului cetate vechi un perete bastion patrulater, cu diademe frumos ornate pe pereţii săi.

Si în construcţiile bisericeşti ne întâlnim cu elemente renascentiste, printre cele mai frumoase sunt intrările sculptate din piatră a bisericii mănăstirii franciscane construită la **Călugăreni,** sau cadrul uşii capelei Szent Istvan construită la **Perko,** ambele din secolul 17.

(figura 166: mănăstiri şi biserici cetate din Ţinutul Secuiesc)

Tabel: explicaţia simbolurilor: graniţa Ţinutului Secuiesc

Graniţele scaunelor

Drumuri principale

Localităţi importante

Mănăstiri

Biserici cetate

(figurile 167 şi 168: peretele de apărare cu turn pe colţ al bisericii unitariene din Arcuş urmează soluţiile planurilor castelelor şi cetăţilor renascentiste)

SCRIEREA SI INVATAMANTUL IN PERIOADA REFORMARII SI A CONTRAREFORMARII

Contrar faptului că, Ţinutul Secuiesc a fost o regiune rămasă în urmă din punct de vedere economic, totuşi faţă de restul regiunilor Ungariei, **scrierea este la un nivel înalt,** şi aici poate fi găsită o **reţea şcolară importantă,** deja la sfârşitul evului mediu, respectiv în epoca modernă timpurie. Se presupune că acest lucru se leagă de modul de viaţă milităros de apărare a drepturilor libertăţilor lor. Succesiunea, cazurile litigioase sau diferitele acorduri au fost cuprinse întotdeauna în scris. Pentru acest lucru era indispensabilă cunoaşterea cititului-scrisului.

In paralel cu extinderea reformării numărul celor care ştiau să scrie-citească a crescut. Începând din secolul 16 în diferite scrieri ne-am întâlnit deseori cu cuvântul **deak, diak (**acest lucru înseamnă elev, elev-scriitor, bărbat învăţat, om cu cultură latină) şi s-au mărit şi informaţiile despre reţele şcolare, „**oskolak”** (n.t. şcoli), maiştri şcolari. Majoritatea şcolilor erau la nivel elementar, unde era predat scrisul şi cititul, dar în unele centre au luat fiinţă şi gimnazii, colegii.

In ordine cronologică, dar şi în ceea ce priveşte renumele, şirul este deschis de **colegiul reformat din Târgu-Mureş** înfiinţat în **1557.** Primul profesor cunoscut al şcolii din Târgu-Mureş este Tordai Adam care a învăţat la Wittenberg, iar apoi la universităţi din Olanda şi Anglia, apoi au urmat o serie de tineri savanţi pregătiţi sub semnul ideologiilor puritane aflate acolo la modă. In secolul 16 colegiul din Târgu-Mureş s-a aflat sub

efectul şcolii din Cluj Napoca a lui Apaczai Csere Janos, şi profesorii săi au ieşit de pe băncile acesteia.

Şirul continuă cu **gimnaziul iezuit din Odorheiu Secuiesc.** In jurul anilor 1590, la cererea catolicilor din Odorhei rămaşi fără preot, cu sprijinul căpitanului catolic al cetăţii Szekely Tamadt, a sosit în oraş călugărul iezuit Janos din Baia Sprie (Mediomontanus). El va fi de la început fondatorul şcolii din Odorhei, în 1593, ce a acceptat 100 de elevi. In etapa timpurie a istoricului gimnaziului din Odorhei, din rândul călugărilor învăţaţi ce au îndeplinit serviciul acolo, reiese Sambar Matyas, personajul cunoscut al disputelor religioase din vremea respectivă.

Apaczai Csere Janos

Este unul dintre pionierii de limbă maternă a literaturii filozofice şi pedagogice, a învăţământului popular şi cultural din Transilvania. S-a născut în 1625 în localitatea Apaţa din Tara Bârsei. Si-a urmat studiile la Cluj Napoca, şcoala superioară din Alba Iulia, apoi, în calitate de bursier al bisericii reformate, la universităţile din Olanda (Franeken, Leiden, Utrecht). S-a străduit să obţină cunoştinţe enciclopedice, multilaterale, iar ca rezultat al acestui fapt a scris prima enciclopedie în limba maghiară. După revenirea sa acasă principele Rakoczi Gyorgy II l-a numit profesorul colegiului din Alba Iulia, unde a predat lirică, filozofie, elocvenţă, limba ebraică şi greacă. Gândurile sale avansate erau protejarea cazului educaţiei poporului şi a progresului spiritual al patriei, însă domnitorul a fost confruntat cu Apaczai, şi l-a exilat la Cluj Napoca. Apaczai a accentuat că, şcoala nu este reprezentată doar de clădire, înzestrările acesteia, ci în primul rând de comunitatea profesorilor şi elevilor, respectiv din punctul de vedere al dezvoltării învăţarea şi predarea cunoştinţelor necesare şi utile. A murit de tânăr, la 34 de ani, în 1659, din cauze pneumologice. Este înmormântat la cimitirul Hazsongardi.

Castele din Ţinutul Secuiesc
(figura 169: Tabel: explicaţia simbolurilor: graniţa Ţinutului Secuiesc
Graniţele scaunelor
Drumuri principale
Localităţi importante
Mănăstiri
Biserici cetate

(figura 170: castelul-cetate Miko din Miercurea Ciuc. A fost construit în secolul 17, a fost reconstruit în timpul secolului 18)

Despre importanţa citirii-scrierii

„Străduieşte-te – mai mult decât obişnuiai până acum – să te evidenţiezi prin înţelegea cărţilor, scrierii. Deoarece nu este puţină evidenţierea, înnobilirea, lumea şi fericirea pentru naţiune şi oricărei persoane private în comparaţie cu mizeria, ţărănismul, întunericul, handicapul necunoaşterii scrierii." (…)
(Misztotfalusi Kis Miklos: *Pentru cunoaşterea citirii,* 1686)

„… şi băieţii au fost învăţaţi la frumoase laude Dumnezeieşti, la fel cum şi acum ies din şcolile construite lângă biserici, unde tineretul adunat este învăţat nu numai despre ştiinţe, ci şi să cânte despre sfânta biserică mamă." (…)
(Kajoni Janos: *Cantionale Catholicum,* 1676)

După ce la mănăstirea din Şumuleu Ciuc, după începuturile timpurii, a dispărut învăţământul la nivel înalt, **gimnaziul franciscanilor din Şumuleu s-a înfiinţat între 1667 şi 1669,** în timpul conducerii monahale a lui **Kajoni Janos** renumit pentru activitatea sa multilaterală, şi a devenit din nou centrul educaţional al regiunii.

Colegiul reformat din Odorheiu Secuiesc şi-a început activitatea aproape în acelaşi timp cu şcoala franciscanilor din Ciuc. In Bazinul Odorhei destul de colorat în privinţa confesiunii, perfecţionarea tinerilor reformaţi era destul de dificilă, în ciuda faptului că, în „oraşul mamă" al scaunului - după cum am putut vedea – funcţiona deja un gimnaziu din 1593. La acest lucru a ajutat în 1670 Bethlen Janos, cancelarul principelui Apafi Mihaly, prin înfiinţarea şcolii medii reformate din Odorhei. Învăţământul, la fel ca la iezuiţi, era gratuit. Din istoricul şcolii de la sfârşitul secolului 17 se evidenţiază figura lui Szathmari Pap Janos, filozof ce a învăţat la Franeker; respectiv preotul savant local ce a jucat un rol în viaţa şcolii, Miskolczi Gaspar, autorul zoologiei cuprinse în primul sistem de limbă maghiară (*O grădină zoologică importantă).* Funcţionarea şcolii a fost ajutată de o bibliotecă din ce în ce mai bogată.

In Trei Scaune franciscanii (minoriţii) au înfiinţat o şcoală medie la **Estelnic în 1682,** care **în 1696** s-a mutat la Kanta, unită cu actualul Târgu-Secuiesc.

(figura 171: castelul Lazar din Lăzarea: secolul 16-17)
(figura 172: mănăstirea franciscană din Călugăreni)
(figura 173: cadru de uşă renascentist şi pictură de perete la castelul Apor din Turia de Jos)

INTREBARI

1. Ce teorii noi au apărut în Ţinutul Secuiesc în timpul reformării? Unde au câştigat în special?
2. Care regiuni secuieşti au fost omise din câştigarea terenului reformării?
3. De ce şi-au fortificat bisericile secuii?
4. Cum ai caracteriza un castel cetate renascentist?
5. Care au fost cele mai importante şcoli din Ţinutul Secuiesc în secolul 16 -17?

PUNCT DE SPRIJIN LITERAR

Kemeny Zsigmond: Suporteri (roman, 1858)
Kozma Maria: Natura nebună a omului (roman, 1987)

RECOMANDARE DE FILM

Luther (Eric Till, 2003)

V. Ţinutul Secuiesc în epoca modernă

În societatea Tinutului Secuiesc au intervenit schimbări majore. Naşterea aristocraţiei, organizarea punctelor de grăniceri au dat naştere la numeroase conflicte. Conceptele iluministe şi reformiste au cucerit repede regiunea. Perioada 1848-1849 poate fi considerată ca fiind o etapă importantă a istoriei secuieşti, având în vedere că s-a pus capăt naţiunii de orânduire secuiască, dar a luat fiinţă comunitatea secuiască? ce reprezenta o parte organică a naţiunii maghiare moderne. Înfrângerea din lupta pentru libertate a fost urmată de represalii, iar Tinutul Secuiesc din epoca compromisului a fost caracterizat de modernismul economico-social întârziat.

Figura 175 (Stema Scaunului Odorhei nobil – 1753)
Figura 176 (Stema Trei Scaune nobil – 1753)
Figura 177 (Stema Scaunului Ciuc, Gheorgheni, Casin nobil – 1753)
Figura 178 („Tunul de aramă al lui Gabor Aron...")

- Secuii în Imperiul Habsburgic
- Revoluţia şi lupta pentru libertate din 1848-49 în Ţinutul Secuiesc
- Regimurile despotice (1849-1867)
- Epoca dualismului austro-ungar

14. Secuii în Imperiul Habsburgic

STRUCTURĂ ŞI CONSOLIDARE

Imperiul Habsburgic s-a extins în paralel cu izgonirea turcilor din Ungaria. În Transilvania, trupele imperiale, pe motivul unor operaţii militare, treptat câştigă intrare paşnică. În 1691 a fost anunţată în formă finală "scrisoarea constituţională" cu privire la Transilvania a împăratului Leopold I: Diploma Leopoldină. **Împăratul a organizat Transilvania ca Mare Principat.** Împăraţii Casei de Habsburg au fost atât regii Ungariei, cât şi principii Transilvaniei. **Ţara era condusă de Cancelaria Curţii, cu sediul la Viena, cu atribuţii în problemele din Transilvania, respectiv, de către Gubernium (scaun guvernamental principal). Diploma Leopoldină garanta drepturile la libertate ale secuilor,** dar între timp, s-a permanentizat, respectiv, au **crescut taxele,** reprezentând o povară „încartiruirea" soldaţilor. Pe parcursul acesteia trupele imperiale erau instalate în localităţile secuieşti, la case, iar gazda, secuiul trebuia să asigure hrana soldatului şi calului acestuia.

Pe parcursul mişcării-Rakoczi, majoritatea secuilor erau de partea curuţilor. În cadrul mişcării, un rol important şi-au asumat Pekry Lorinc, căpitan-şef din Scaunul Odorhei şi Mikes Mihaly, căpitan-şef din Trei Scaune, care căzând prizionieri curuţilor au trecut în armata-Rakoczi. În Ciuc, populaţia a fost mobilizată de cărturarul Tamas şi subcăpitanul Sandor Janos. Pe **motivul asumării susţinerii curuţilor,** după înfrângerea mişcării, **armele secuilor au fost adunate,** li s-a spus că puterea imperială nu are nevoie de serviciul lor militar. **S-a desfinţat atât oficiul generalilor secui, cât şi cel al căpitanilor scăunali.** In schimb, a rămas **adunarea scăunală** ca organ de conducere al autoguvernării scăunale, şi în continuare, aceasta având atribuţia de a-i desemna pe **judecătorul imperial principal** şi pe ceilalţi funcţionari ai autorităţii legislative (respectiv, ai scaunului): pe **judecătorii imperiali adjuncţi**, pe **notar** şi pe **judecătorii localităţilor.** Ultimii, în interesul facilitării colectării de date au

înfiinţat unităţi teritoriale care cuprindeau grupuri mici de sate, **raioane.** Practic, **s-a desfiinţat definitiv adunarea naţională secuiască,** care a slăbit considerabil aspiraţiile de autoguvernare unitară ale secuimii.

Figura 179 (Sigiliul Scaunului Odorhei – document din 1703)

Diploma Leopoldină

A fost un decret adoptat la 16 octombrie 1690 (1657-1705), la Viena de către Leopold I, care instaura dominaţia habsburgică în Transilvania, subordonând statutul politic şi ordinea internă a Transilvaniei Imperiului Habsburgic. A fost păstrat organismul de autoguvernare princiară şi de ordine, s-au asigurat drepturile celor patru confesiuni (catolică, evanghelică, reformată şi unitariană), libertatea comerţului. O consecinţă practică a Dilomei Leopoldine a fost aceea că, Transilvania, prin consiliul de guvernare (Gubernium) desemnat la conducerea sa a ajuns sub directa coordonare a Cancelariei Curţii de la Viena. Cele 14 puncte ale decretului prevedeau: „Secuii liberi nu îndeplinesc sarcini publice, ci doar pentru apărarea patriei, efectuând servicii militare pe propria cheltuială”. „Scrisoarea de credinţă” a lui Leopold I, în aparenţă, nu leza privilegiile secuieşti, dar, practic, acestea s-au restrâns foarte mult. Prin aceasta se poate explica faptul că, la lupta pentru libertate (1704-1711) condusă de Rakoczi Ferenc al II-lea au aderat şi secuii.

Figura 180 (Rakoczi Ferenc al II-lea „măreţul principe”)

Au avut loc mari schimbări şi în societatea secuiască. **Din rândul păturii superioare** („a primorilor”) **s-a ridicat o aristocraţie secuiască redusă din punct de vedere numeric,** a cărei membrii, pe parcursul secolului al XVIII-lea au câştigat titluri de conţi (familiile Beldi, Kalnoki, Lazar, Mikes, Miko, Nemes) şi de baroni (familiile Apor, Daniel, Henter, Orban, Szentkereszti, Ugron). Din această aristocraţie s-a rupt pătura medie. Şi de primori s-a rupt un alt grup, care se alimenta şi din categoria războinicilor pedestriani – pixidari, care au ajuns în rândul armaliştilor. Aceşti armalişti deţineau titluri nobiliare (armalis), dar, practic, trăiau printre ţărani. La acel moment, situaţia pixidarilor nu prea diferea de cea a secuilor de rând: o mică parte a acestora, după cum am văzut, au rămas în rândul nobililor, în schimb, majoritatea au pierdut avere. În această epocă, slugile nu proveneau din elementele decăzute ale societăţii secuieşti libere. **Noii iobagi** şi **jeleri** erau români veniţi, stabiliţi, în general, din Moldova, Muntenia, Făgăraş, Ţinutul Saşilor şi din comitate.

Figura 181 (Sandor Janos – subcăpitan curuţ din Ciuc)

În general, despre dominaţia habsburgică, respectiv, Imperiul Habsburgic trebuie spus că nu a avut doar urmări negative. Prezenţa trupelor imperiale disciplinate reprezenta siguranţă, ce a favorizat dezvoltarea vieţii economice. **Relaţiile sistematice cu Viena includ şi** teritoriile mai îndepărtate, astfel, şi **Ţinutul Secuiesc** era cuprins **în circulaţia economică din Europa Centrală.** Breslele meşteşugarilor, chiar dacă în lumea occidentală vremea a trecut peste ele, aici înfloresc în continuare, ba mai mult, se formează altele. În această perioadă, la Odorheiu Secuiesc sunt înfiinţate bresle de către tâmplari şi pictori, pălărieri, respectiv, se separă de pantofari fabricanţii de încălţăminte din piele de capră sau oaie. La Târgu Secuiesc, măcelarii şi curelarii înfiinţează o breaslă, în timp ce, la Sfântu Gheorghe, pantofarii, cizmarii şi tăbăcarii îşi legalizează statutul. În vechile centre meşteşugăreşti, breslele de mai devreme, în general, îşi continuă activitatea, cea mai activă viaţă de breaslă se desfăşoară la Târgu Mureş, unde, în 1816 erau înregistrate 21 de bresle, cu 640 de membrii. În afară de bresle, au apărut manufacturile, se formează societăţile comerciale. Atât în ce priveşte manufactura, cât şi comerţul, în frunte se află **armenii,** care în secolul XVII s-au stabilit în număr mare la Gheorgheni.

Mikes Kelemen

(august 1690, Zagon – 2 octombrie 1761, Tekirdag, Turcia). Autorul „Scrisorilor din Turcia” s-a născut în luna august, la zagon. Tatăl său a luptat în armata-Thokolz, datorită participării sale la răscoală, fiul său, în anul naştereii lui Kelemen, a fost executat în cetatea de la Făgăraş.

La influenţa tatălui său vitreg a trecut la religia catolică şi până la vârsta de 17 ani a învăţat la convictoriumul iezuiţilor din Cluj-Napoca. În 1707 a devenit deja „valetul” lui Rakoczi Ferenc al II-lea, care după doi ani l-a avansat la grad de „majordom”. După înăbuşirea luptei pentru libertate, împreună cu Rakoczi a plecat din ţară, asumându-şi exilul. Exilaţii, în 1720, din bunăvoinţa sultanului turc, s-au stabilit la Tekirdag, aflat pe malul Mării Marmara. În calitate de aprod al lui Rakoczi, respectiv şambelan, vreme de patru decenii a fost parte a vieţii de emigrare. După moartea principelui, în 1738-39 a ajuns din nou în apropierea patriei sale, când a mers în legaţie la voievodul Moldovei. Viaţa sa de emigrant şi-a petrecut-o prin actvităţi literare: a tradus lucrări franceze. Într-o colecţie de scrisori pe care le-a adresat mătuşii sale din Constantinopol, gr. P. E., „Scrisori din Turcia”, pe care a scris-o, probabil, după 1735 conform modelului literar francez, oferă o imagine cu privire la viaţa sa de emigrant.

La 2 octombrie 1761, a murit la Tekirdag de ciumă.

Figura 182 (Conacul Biro-Ugron de la Mărtiniş)

Armenii din Ţinutul Secuiesc *(Lectură)*

De-a lungul istoriei poporului caucazian, acesta a fost de multe ori nevoit să migreze. În Transilvania au apărut deja în evul mediu, dar colonizarea lor în masă s-a petrecut pe vremea principiatului lui Apafi Mihaly I, când 3.000 de familii armene au primit dreptul de a se stabili. Principele spera de la aceştia înflorirea comerţului şi a industriei. Primul lor centru s-a aflat la Bistriţa, după care, în urma divergenţelor de opinie cu saşii de aici s-au stabilit în „noua capitală" construită de ei, la Gherla. În principal, în zonele de la graniţă, fiindu-le desemnat domiciliul în localităţi de însemnătate mai mică: Gheorgheni, Frumoasa, Gurghiu, Kanta (Târgu Secuiesc – n.n.), Petelea, Suseni. În Ţinutul Secuiesc cele mai importante locaţii, Gheorgheni şi Frumoasa, au primit o imagine de oraş, s-au construit case de bogătaşi, casă de economie, bancă, cazino şi bibliotecă. Principala lor ocupaţie era comerţul cu vite, tăbăcăria, iar în zona Gheorgheni, plutăria. Conform unei însemnări din 1782, armenii din Frumoasa au dus la târg 10.000 de cai, 40.000 de cornute şi 300.000 de oi, mai ales în Ungaria şi Viena.

Armenii din Transilvania s-au maghiarizat rapid, spre finalul secolului XIX, foarte puţini vorbeau limba maternă. În prezent, numărul acestora s-a redus, dar prin intermediul asociaţiilor lor încearcă să ocrotească trecutul armenilor din Ţinutul Secuiesc.

Românii din Tinutul Secuiesc *(Lectură)*

Prezenţa românilor în Ţinutul Secuiesc a fost observată pe vremea regatului, în principal, după cum arată locuinţele de vară pe care le-au construit în zonele limitrofe (după cum demonstrează denumirea de localitate Olahfalu – Căpâlniţa n.n. – din Scaunul Odorhei, apărută la începutul secolului XV), dar şi pe platourile superioare. Numărul acestora creşte în paralel cu câştigarea de teren de către raporturile feudale, începând cu a doua jumătate a secolului XVI, şi pe teritoriile din interiorul Ţinutului Secuiesc. În principal, pe proprietăţile feudale, dar ne-am întânit cu ei şi în satele, precum şi, gospodăriile secuieşti. Şi comunităţile secuieşti angajau cu plăcere păstori români, mai pricepuţi ca oricine în creşterea oilor din zona montană. Începând cu secolul al XVIII-lea, când pe proprietăţile feudale secuieşti, respectiv, în gospodăriile secuieşti libere, servitorii (iobagi, jeleri, slugi) nu erau selectaţi dintre secuii decăzuţi material (ca mai devreme), figurând tot mai mulţi români şi jeleri în documente. În această perioadă se formează şi organizaţia lor bisericească: o parte a acestora sunt ortodocşi, alţii greco-catolici, ambele

confesiuni dispunând în mai multe sate din Ţinutul Secuiesc de biserici, parohii mai mici, mai târziu înfiinţându-se chiar şi circumscripţii protopopiale. Din punct de vedere lingvistic, românii ajunşi în Ţinutul Secuiesc s-au amestecat repede şi spontan în majoritatea secuiască de limbă maghiară, în schimb, o parte a acestora şi-au păstrat identitatea de credinţă (în acelaşi timp, identitatea populară), până în epoca cea mai nouă. În general, convieţuirea cu majoritatea era una armonioasă.

Figura 183 *(Ornamente de ramă de ferestre între elemente ornamentale de stâlpi (pilastre) – Mărtiniş)*

Figura 184 *(Biserica ortodoxă din Porumbenii Mari)*

Figura 185 *(Ţăran român din Transilvania – pe baza unei schiţe ce datează din secolul XVIII)*

Figura 186 *(Biserica catolică armeană din Gheorgheni – construită în perioada 1730-1734 – şi zidul-cetate cu turnuri al acesteia)*

CULTURĂ ŞI EDUCAŢIE

În acea vreme încep să capete, într-adevăr, o imagine de oraş oraşele de câmpie din Ţinutul Secuiesc: case cu etaj, biserici în stil baroc, în unele locuri, localităţile au şi şcoli. Numărul **şcolilor renumite** (gimnaziile catolice din Odorheiu Secuiesc şi Şumuleu-Ciuc, colegiile reformate din Târgu Mureş şi Odorheiu Secuiesc) creşte, în 1704, iezuiţii construind o nouă şcoală la Târgu Mureş.

Această efervescenţă se putea resimţi şi în cercul **iezuiţilor** aflaţi în serviciul bisericii la Odorhei şi Târgu Mureş, şi pe care - în parte, nedemn – opinia istorică îi consideră oameni concentraţi pe misiunea religioasă, posedaţi. Lumea gândirii iluministe – excluzând stricteţea bisericii - a găsit adepţi şi prin intermediul acestor intelectuali competenţi şi exigenţi. Putem face referire la activitatea istoriografică a lui Gyalogi Janos, care a militat pentru susţinerea ideii relaţiei hun-secui, în apărarea limbii maghiare (lucrând în slujba bisericii la Odorheiu Secuiesc şi Târgu Mureş), la cugetările filozofice ale lui Haller Jozsef, la poeziile patriotice ale lui Nagy Keresztely Janos sau la operele de teatru ale comicului Illei Janos (cei trei din urmă au fost preoţi la Odorheiu Secuiesc). Referitor la aceasta, trebuie să aducem în discuţie acele **drame şcolare,** care au adus o nouă culoare nu numai instituţiilor de învăţământ catolice din Ţinutul Secuiesc, dar şi în viaţa localităţii. În perioada 1701-1771, elevii iezuiţi din Odorheiu Secuiesc au susţinut 55 de drame în faţa publicului oraşului, în şcoala „minorita” din Kanta se ştie de 69 de drame şcolare, în acelaşi timp, elevii gimnaziului franciscan din Şumuleu-Ciuc, în perioada 1721-1774 au prezentat multe spectacole „passio” (care ilustrează drumul crucii - n.n.), (din care s-au păstrat 47 de drame în limba maghiară şi una în limba latină).

Începând cu 1718, şcoala reformată din Târgu Mureş a devenit moştenitorul spiritual al renumitului colegiu din Sarospatak (Ungaria), prin aceasta, din **particulă** (şcoală subordonată) devenind cu **colegiu** cu drepturi depline**.** Aceasta însemna şi faptul că, în afară de clasele existente, au putut demara cele de filozofie şi drept. Profesorii săi renumiţi (Nadudvari Samuel, Tecsi Samuel, Kovasznai Sandor), revenind din „peregrinajul" (călătoriile de studiu) din Europa de Vest, au promovat în rândul elevilor lor cele mai noi vlăstare ale **lumii ideologice iluministe**.

La fel a făcut la Odorheiu Secuiesc şi Kovats Jozsef, care a „peregrinat" în Basel şi Paris, care dincolo de pregătirea din domeniul filozofiei, era receptiv şi la ştiinţele naturii, preda cursuri de astrologie şi se ocupa de („anatomia viţeilor") *„holmi borjukat anatomizalt".* Şi să nu uităm de Backamadarasi Kis Gergely, care a construit noile clădiri ale şcolii din Odorhei, conducător – după cum am spune în prezent: „manager" - de instituţie de învăţământ cu bune simţuri economice. Îl găsim la catedra şcolii din Odorhei (din păcate, doar pentru doi ani), de Benko Jozsef, polihistorul excepţional din Transilvania secolului XVIII. O personalitate importantă a şcolii din Odorhei a fost şi profesorul Szigethi Gyula Mihaly, istoriograf şi dramaturg sârguincios, talentat.

În 1794 apare **o nouă pată de culoare** în sistemul structurat pe religiile catolică şi reformată al şcolilor medii din Ţinutul Secuiesc: **gimnaziul unitarian din Cristuru Secuiesc.** Primul rector al acestuia, Szabo Samuel a „peregrinat" la universităţile din Occident, acesta dispunea de o vastă cultură.

Martonfi Gyorgy din Cârţa

Episcop romano-catolic din Transilvania, urmaş al unei familii de nobili secui. Şi-a început studiile la Şumuleu-Ciuc, şi le-a continuat la Trnava (Slovacia) la profilul de filozofie, absolvind la profilul teologic al Pazmaneumului din Viena. În 1688 a fost hirotonisit, iar în 1713, împăratul Carol Habsburg II l-a ridicat la rang de baron, desemnându-l episcop de Transilvania. Pe timpul episcopatului său, catolicii au recuperat de la unitarieni Biserica Sfântul Mihail din Cluj-Napoca. A renovat mai multe biserici din banii săi, iar prin testament a lăsat sume însemnate în scop caritabil. Operă: „Izvorul lacrimilor reizbucnite". A apărut în 1709, în limba latină, după care, în 1793, şi în traducere maghiară.

Memorialişti din Ţinutul Secuiesc (Lectură)

În secolele XVII-XVIII şi în Transilvania a înflorit autobiografia, memorialistica şi istoriografia. Cei mai renumiţi memorialişti au fost Nagy

Szabo Ferenc (1581-1658), Cserei Mihaly (1667-1756) şi Apor Peter (1676-1752).

Nagy Szabo Ferenc, *cetăţean de vază din Târgu Mureş, judecător din Gurghiu a trecut prin multe vicisitudini. În 1614, împreună cu ambasadorii din Transilvania se deplasează la Constantinopol, la chemarea unchiului său, Borsos Tamas, pe motivul „de a vedea, auzi". Memorialul său începe în 1580 şi se termină în 1658. Acesta se încheie astfel: „29 aug. În ziua tăierii capului sfântului Ioan vine o nouă năpastă; se aude că la Bălăuşeri, duşmanul incendiază, taie şi omoară. Isus fii cu noi!" Este posibil să fi fost victima invaziei tătarilor. Şi-a trăit viaţa printre secui, de aceea, scrierile sale fac referire, în primul rând, la istoria secuilor.*

Baronul Altorjai Apor Peter *a fost liderul uneia dintre cele mai de rang familii secuieşti. Pe lângă asumarea unui rol în viaţa publică a scris numeroase opere, în principal, în limba latină. Principalul său volum este „Metamorphosis Transylvaniae": transformarea dispreţuitoare, ostentativă de acum, în cerşetorie a vechii bogăţii umile dense a Transilvaniei a fost scrisă în limba maghiară. Fiind importalizate obiceiurile, morala, într-un mod puţin nostalgic, prin folosirea unor cuvinte ardelene şi secuieşti.*

Cserei Mihaly *provenea dintr-o familie de nobili din Scaunul Ciuc. Pe parcursul vieţii sale lungi a îndeplinit mai multe funcţii importante. În ultimele decenii ale vieţii sale a trăit în singurătate, la Aita Mare, când a scris cele mai multe opere. Cea mai importantă creaţie a sa este „Istoria Transilvaniei", în care a importalizat întâmplările din epoca sa: de pe vremea principelui Apafi Mihaly I şi până la 1712. Prezintă evenimentele din Transilvania în ordine cronologică, completându-le cu mărturiile contemporanilor săi şi cu propriile experienţe „lucruri pe care le-am trăit".*

În ultimele două creaţii, autorii dau dovadă de un patriotism puternic, axându-se pe imaginea perfectă a epocii de aur a Transilvaniei, a cărei sfârşit au trăit-o amândoi.

Extrase:

„Bathori Andrei fugind cu domnii dinaintea polonezilor, a mers la Ciuc, dar nu de unul singur, ci cu aproximativ 150 de persoane - dar aceia erau toţi oameni de seamă. Când să ajungă în munţi, noaptea au fost atacaţi. Secuii ticăloşi i-au atacat prin susprindere şi le-au tăiat capetele, iar capul lui Bathori l-au dus la casele secuilor.

Între timp, voievodul Mihai stătea în scaunul din cetatea Alba Iulia şi a început să judece poporul ţării. Iar atunci când secuii au adus voievodului capul cardinalului, acesta s-a supărat că nu i l-au adus viu; dar le-a oferit cadouri şi i-a graţiat, şi i-a trimis să-i aducă şi corpul. Secuii i-au adus şi corpul, l-au spălat, i-au cusut capul la brâu; l-au îmbrăcat în straie de cardinal, iar în prezenţa preoţilor şi a voievodului Mihai l-au înmormântat pe

preotul sângeros în biserica din cetatea Alba Iulia. Aşa soartă nefericită a avut cardinalul evlavios."

*(*Nagy Szabo Ferenc*: „Memoriale",* 1658*)*

Figura 187 *(„Ţigle" lipite pe un cuptor din zona Ocnelor)*

„Dragi urmaşi! M-am gândit mult dacă să scriu aceste obiceiuri şi tradiţii ardelene ca un cărturar sau în limba maghiară. În final, pentru a fi mai clare şi mai inteligibile, şi pentru a le înţelege şi urmaşii noştri, m-am hotărât să le scriu în limba maghiară.

Motivul scrierii mele este acela că la ab anno 1687, an în care germanii au intrat (în ţară - n.n.) pentru prima dată, începând de atunci văd în fiecare an averi de modă nouă sau, după cum spune germanul, (naj modi vagyon), aşa că, cu cât suntem mai săraci, cu atât dorim titluri mai mari şi pelerine mult mai pompoase şi deja nici mâncărurile obişnuite de la strămoşii noştri nu le mai putem mânca decât dacă avem bucătari germani şi ne gătesc mâncăruri scumpe, una mai deosebită decât cealaltă; aşa cum este moda de la Viena, după cum am scris şi în alte scrieri, lucrări ale mele, (erat pingvissimus vitulus et rarissimus titulus) pentru ca să nu se piardă în uitare, pentru urmaşii noştri, ceea ce îmi mai vine în minte, scriu acum.

*(*Apor Peter*: „Metamorphosis Transylvaniae",* 1736*)*

„Cel care a consemnat aceste lucruri în carte,
Se numeşte Cserei Mihaly, care a fost martorul multor necazuri
Şi a văzut multă lumea rea sub soare
Care a depăşit şi firele sale de păr.

Ar fi putut scrie ca un cărturar,
Într-un stil mai lung şi mai extins,
Dar a dorit ca acesta să fie util naţiunii sale,
Şi în limba maghiară pentru a putea fi citită de oricine."

*(*Cserei Mihaly: *„Istoria Transilvaniei")*

Kos Karoly despre stilul baroc

Şi ce s-a întâmplat cu barocul? „Şi acesta s-a împământenit în Transilvania. De altfel, până a ajuns la noi, a trecut prin ample transformări. Peste tot s-a modificat câte ceva în privinţa acestuia: s-a luat şi s-a adăugat câte ceva. Ajunge în Ungaria prin Viena, iar de acolo, aici. Barocul din Viena epocii Mariei Tereza nu mai este ce a fost cel italian, francez. Cel

din Ungaria s-a mai simplificat pe parcurs. Şi cu cât a venit mai la est, cu atât s-a simplificat mai mult. Şi s-a împletit cu stilurile de mai devreme, care, pe atunci, s-au răspândit peste tot prin intermediul meşterilor populari. Cu excepţia câtorva biserici iezuite a căror proiecte au fost aduse din străinătate, de acolo venind şi meşterii, a căpătat un caracter local. Aici nu puteau apărea noi bresle de meşteri, care să răscolească vechea arhitectură. Stilurile s-au combinat într-o tranziţie lentă. Şi stilul baroc s-a integrat în arhitectura populară. Acest lucru l-am observat, în primul rând, în Ţinutul Secuiesc."

Figura 188 (Biserică gotică a cărei faţadă a fost reconstruită în stil baroc – Lemnia)

Masacrul de la Siculeni

La mijlocul secolului VIII, din cauza războiului de succesiune austriacă (1740-1748) şi a războiului de Şapte Ani (1756-1763) au crescut pretenţiile militare ale Imperiului Habsburgic, de aceea, una dintre măsuri a reprezentat-o înfiinţarea unui regiment de grăniceri secui şi români din Transilvania. Reprezentantul Curţii de la Viena era generalul Adolf Buccow. În timp ce, pentru români era singura posibilitate de ridicare socială, secuii, care dispuneau de o tradiţie militară seculară au dorit să-şi păstreze independenţa şi privilegiile, de aceea au opus rezistenţă. La Siculeni a fost convocată şedinţa conducătorilor secui, pentru a decide în privinţa formelor de opoziţie. Baronul numit în locul generalului Buccow, în noaptea de 7 ianuarie 1764 a atacat satul cu tunul. Masacrul, în cadrul căruia au fost ucise aproximativ 400 de persoane, a reuşit să distrugă opoziţia şi să organizeze regimentele de grăniceri (două regimente de infanterie în Miercurea-Ciuc şi Târgu Secuiesc, iar unul la Sfântu Gheorghe).

Mulţi s-au refugiat în Moldova pentru a nu fi recrutaţi şi s-au stabilit în satele ceangăilor catolici. Contele Hadik Andrei, care a fost primul guvernator civil al Bucovinei, ocupate de habsburgi în 1774, a obţinut graţierea secuilor refugiaţi pe meleagurile ceangăieşti („elcsangalt") şi i-a adus în Bucovina. Aici au fost înfiinţate cinci sate – Ţibeni, Iacobeşti, Vornicenii Mari, Măneuţi (Andrasfalva – n.n.) şi Dorneşti (Hadikfalva – n.n.) -, ultimele două fiind denumite după conte. Populaţia secuiască-maghiară din Bucovina, din cauza colonizărilor şi a emigrării, în prezent, a dispărut definitiv.

În memoria masacrului, în 1905, la Siculeni a fost ridicat un monument, pe care masacrul este inscripţionat ca SICULICIDIUM – „crime la adresa secuilor" în limba latină, în acelaşi timp, fiind şi o cronogramă, respectiv, în cazul în care adunăm valoarea literelor care reprezintă cifrele romane (literele U reprezentând litera V), anul „masacrului" este 1764.

Figura 189 (Secui rebel din secolul XVIII – desenul lui Haaz Rezso conform Marsigli)
Figura 190 (Monumentul de la Siculeni)

Zold Peter (21 septembrie 1727, Siculeni – 25 iunie 1795, Racu)

Preot, istoriograf. A absolvit şcoala superioară iezuită din Cluj-Napoca, la secţia de filozofie şi teologie. În calitate de paroh din Leliceni se împotrivea ferm organizării punctelor de grăniceri secui. S-a pus în fruntea mişcării împotriva organizării forţate a punctelor de grăniceri secui, care a izbucnit la sfârşitul anului 1763. Principalii săi susţinători au fost Beke Istvan, preot din Delniţa, Nemeti Jozsef, preot din Mihăileni şi Szasz Janos, preot din Şumuleu-Ciuc. După masacrul de la Siculeni, Zold Peter şi ajutoarele sale au fost prinşi şi duşi în faşa instanţei. Fiind vorba de persoane bisericeşti, au primit o pedeapsă mai uşoară: au fost condamnaţi la patru ani de închisoare, pe care i-au petrecut la Alba Iulia, cu pâine şi apă. Acesta a evadat şi a fugit la secuii ciucani din Moldova. În perioada 1765-1770 a efectuat un turneu în satele ceangăieşti, ajungând chiar şi până la Nistru, în satul Ciubarciu, locuit în majoritate de maghiari. După revenirea sa acasă, şi-a desfăşurat activitatea ca paroh în Miercurea-Ciuc. A scris două rapoarte despre experienţele sale din Moldova. Lucrarea sa intitulată „Maghairii din Moldova” reprezintă prima scriere a aşezărilor şi istoriei ceangăilor din Moldova. A murit ca paroh la Racu.

Figura 190 (Monumentul de la Siculeni)
Figura 194 (Ştampila Scaunului Arieş din 1752)

ABSOLUTISMUL ILUMINAT

REFORMELE MARIEI TEREZA

În secolul XVIII, domnitorii din mai multe state ale Europei recunosc că societatea feudală se află în criză şi este nevoie de reforme. Printre aceştia s-a aflat şi Maria Tereza (1740-1780), din a cărei **diverse programe de reformă,** doar două au vizat mai strâns secuimea: **înfiinţarea armatei de grăniceri şi a instanţelor permanente.**

Organizarea regimentelor de grăniceri s-a desfăşurat în perioada 1762-1764. Puterea imperială a recunoscut că, asumarea obligaţiilor militare de către secui este doar simbolică. Modul în care secuii au servit în evul mediu în armata Ungariei, au apărat graniţele acesteia, în condiţiile secolului XVIII, nu mai era viabil. Maria Tereza ascultând sfaturile consilierilor săi ar fi dorit să-i facă pe secui utili în apărarea ţării. Aceasta a

fost parte a unei acţiuni mai extinse: la graniţele de sud ale imperiului, deja mai devreme a început **înfiinţarea unei „armate de ţărani”** disciplinate, condusă de ofiţeri şi subofiţeri profesionişti, iar în Transilvania s-au înfiinţat cinci regimente de grăniceri: trei prin recrutarea de secui, iar două, prin recrutarea de români. Românii dornici să scape de iobăgie erau bucuroşi să devină militari, **dar secuii au acceptat această obligaţie nouă cu ostilitate.** Ei se bazau pe privilegiile de mai devreme, conform cărora, erau obligaţi să îndeplinească astfel de obligaţii doar conform documentelor regale, fiind scutuţi de biruri, sub conducerea unor comandanţi aleşi din rândurile lor. **Masacrul de la Siculeni a reprezentat un răspuns la ostilitatea secuilor.**

Cântec popular ceangăiesc *(Lectură)*
„Când am pornit din Ciuc,
Eram palid, atât eram de trist.
Picioarele mi-au fost acoperite de praf,
Nu am avut nici timp să-l scutur.
M-am grăbit pe pământ străin,
Deoarece nu puteam trăi în patria mea.
Pământ străin, pământ străin
Mi-ai mâncat de tot sufletul.”

(cântec popular ceangăiesc, care demonstrează tristeţea provocată de emigrare)

În final, organizarea regimentelor de grăniceri din Ţinutul Secuiesc a avut loc în următoarele zone: Scaunul Ciuc, Scaunul Gheorgheni, Scaunul Casin, Trei Scaune, subunitatea scăunulă Brăduţ a Scaunului Odorhei şi o parte a Scaunului Arieşului. Celelalte teritorii secuieşti (în majoritate din Scaunul Odorhei, Scaunul Mureş), având în vedere că se situa mai departe de graniţă, a fost exclus din organizare. În scaunele Ciuc, Gheorgheni, Casin, Trei Scaune şi subunitatea scăunală Brăduţ s-a înfiinţat o dublă administraţie: militarii şi familiile acestora făceau parte din administraţia militară, iar cealaltă parte a populaţiei, din administraţia civilă. Astfel că organele existente ale autoguvernării secuieşti (scaunele, cu aparatele lor) au funcţionat şi în continuare, dar în paralel cu acestea şi, deseori, în contradicţie, funcţiona şi o conducere militară.

Prin înfiinţarea i**nstanţelor permanente** (tribunale), guvernarea centrală ar fi dorit să desfiinţeze diferenţa dintre sistemele de justiţie din zonele cu statut de drept diferit (Tinutul Secuiesc, Ţinutul Saşilor, comitate). Scopul a fost acela ca procesele, procedurile judecătoreşti să fie identice în toate unităţile administrative. Pe de altă parte, se dorea ca administraţia (şi organele acesteia) să fie separate de litigii.

IOSIF AL II-LEA (1780-1790)

reforma acestuia diferea de măsurile Mariei Tereza. El era un reformator nerăbdător, nu îl interesa dacă societatea transilvană era matură pentru schimbările pe care le dorea. **Autonomia secuiască a fost afectată dureros de reforma sa administrativă adoptată în 1784.** Această măsură **a desfiinţat scaunele secuieşti.** Teritoriul scaunelor desfiinţate, amestecate cu scaunele săseşti şi comitatele, **le-a cuprins într-un sistem care a împărţit Transilvania în 10, iar mai târziu, în 11 comitate.** În iulie 1784 a dispus organizarea **unui recensământ,** care a fost perceput de către nobilime ca un pas spre impozitare. Aşa numitul **decret lingvistic,** începând cu 1 noiembrie 1785 a introdus obligativitatea derulării activităţilor administrative în limba germană, oferind un termen de trei ani pentru introducerea învăţământului în limba germană în sistemul educaţional.

Secuii au condamnat toate măsurile lui Iosif al II-lea. Fiind mai vehemenţi în ce priveşte dispoziţia privind limba. Această atitudine demonstrează că, chiar dacă susţineau statutul separat organizatoric, la privilegiile „**naţiunii secuieşti",** se considerau **parte a naţiunii maghiare moderne organizate de baze lingvistice şi culturale.**

După moartea lui Iosif al II-lea, atât în Ungaria, cât şi în Transilvania, se insistă asupra ştergerii a tot ceea ce au introdus cei doi domnitori iluminaţi. Astfel că o parte a reformelor din domeniul justiţiei, mijloace importante în vederea modernizării, ajung la gunoi laolată cu decretul lingvistic, respectiv, cu noul sistem al judeţelor. Cele 11 comitate înfiinţate de împărat dispar, **iar scaunele secuieşti sunt reînfiinţate,** între graniţele de mai devreme, cu organizaţiile administrative, funcţionarii de mai devreme. Întreaga viaţă publică secuiască intră pe făgaşul normal, de dinaintea introducerii acestor reforme, din moştenirea absolutismului rămânând doar regimentele de grăniceri. În final, acest proces a reprezentat consolidarea relativă auto-administrativă, având în vedere că s-au străduit să adapteze rapoartele administrative şi de justiţie la noile aşteptări.

Iosif al II-lea
rivalul autoguvernării

Iosif al II-lea şi-a imaginat imperiul modern ca stat puternic centralizat. După ce a lichidat organizările tradiţionale de autoguvernare („autonomiile"), s-a pronunţat şi în privinţa comitatelor, singurele rămase ca unităţi teritoriale:

„Judeţul este o mică parte a regatului. Nu l-am considerat mic, pentru că nu ar avea însemnătate, ci pentru că regatul se împarte în 43 de părţi

asemănătoare. În schimb, această porţiune poate primi directive, exclusiv, de la întreg. Ar fi o Constituţie groaznică aceea (iar cea maghiară se evidenţiază, în parte, în această privinţă), care ar considera toate aceste părţi ca fiind provincii separate şi ar permite să formuleze opinii cu privire la dispoziţii trimise raioanelor sau judeţelor, cu fundament constituţional, să facă propuneri, să protesteze, iar datorită tăcerii, executarea să sufere întârzieri, atunci când, obligaţia acestora este doar supunerea şi executarea".

Despre decretul lingvistic al lui Iosif al II-lea

„Câte avantaje ar fi asigurate bunului general dacă în întreaga Monarhie s-ar utiliza doar o singură limbă, aceasta evidenţiindu-se în apropieri, preocupări, dacă fiecare parte a monarhiei ar relaţiona mai strâns, iar populaţia, prin intermediul celei mai puternice legături a iubirii frăţeşti s-ar uni – fiecare recunoaşte acest lucru, şi observăm că ne putem convinge de acest lucru din exemplul Franţei, Olandei, Angliei."

Sună frumos, dar trece cu vederea dorinţa popoarelor de păstrare a limbii materne...

Figura 195 (Desenul peceţii cu stemă a Scaunul Mureş din 1753)

Figura 196 (Case ridicate cu grapa, tencuite, casă simplă – Ciucsângiorgiu)

Figura 197 (Casă cu acoperiş de paie din zona Ocnelor)

Sub numele de **epoca reformelor,** cel mai des se aminteşte **perioada 1830-1848.** În această perioadă se accentuează viaţa publică. În cadrul şedinţelor comitatelor sau scaunelor, au loc dispute serioase între reprezentanţii diferitelor partide politice. **„Progresiştii" („haladok")** (naţional liberalii) urgentau progresul economico-social, dezvoltarea: „**conservatorii" („maradok")** erau politicieni loiali curţii de la Viena; în timp ce, adepţii schimbărilor lente, treptate şi precaute erau **„neoconservatorii" („fontolva haladok").**

Liderul din Transilvania al „progresiştilor" era Wesselenyi Miklos. Ei şi-au exprimat principiile în calitate de „patroţi pribegi", care umblând de la un comitat la altul, de la un scaun la altul, s-au străduit să participe şi să ia cuvântul la toate şedinţele. În 1834, când în afară de Scaunul Odorhei, l-au ales şi în comitatul Kozep-Szolnok, Wesselenyi a ţinut să reprezinte Odorheiul.

La şedinţele scăunale aveau loc confruntări violente între partidele superioare, erau dese şi înşelăciunile electorale. **Problemele cele mai disputate se refereau la cens şi la participarea generală la obligaţiile publice.** „Progresiştii" au declarat că şi în Ţinutul Secuiesc este nevoie de

evaluarea exactă şi soluţionarea rapoartelor de cens. Trebuie clarificat cine, ce proprietate deţine, terenuri, câţi iobagi, jeleri are, iar în funcţie de aceasta trebuie stabilite obligaţiile fiecăruia. Conservatorii negau necesitatea acestui lucru, afirmând că proprietatea secuiască nu intră în competenţa censului. În acelaşi timp, negau legalitatea fiscalităţii, revendicând ca secuimea liberă să primească înapoi vechea scutire de taxe. Cele două poziţii din urmă sunt incompatibile cu gândirea economico-socială modernă. În aceste probleme, cea mai modernă poziţie a fost reprezentată în cadrul dezbaterilor parlamentare din 1847, mai ales de către liderii şi ambasadorii „progresiştilor", Palffy Janos şi Bethlen Janos.

Odată cu înflorirea vieţii publice, o masă de oameni din punct de vedere social tot mai pestriţă, extinsă se interesează de problemele publice şi participă activ în formarea acesteia, fiind, în orice caz, un fenomen pozitiv. În pofida disputelor aprinse, **parlamentele din epoca reformelor nu pot adopta hotărâri în privinţa problemelor-cheie ale epocii respective, soluţionarea acestora rămânând revoluţiei.**

EDUCAŢIE ŞI CULTURĂ ÎN EPOCA REFORMEI

În epoca de reformei, problema şcolilor din Ţinutul Secuiesc ia un nou avânt. În 1830 s-a constituit catedra de drept a Colegiului de la Odorhei, ceea ce a însemnat că instituţia, asemănător Colegiului de la Târgu Mureş s-a ridicat la rang de „academie", de şcoală superioară. Primul (şi din păcate, ultimul) profesor al acestei catedre a fost **Sylvester Denes**, care înainte de ocuparea catedrei a plecat într-o călătorie de studiu în Pesta şi Viena, astfel că activitatea şi-a început-o în 1832. Printre profesorii reformaţi din Odorhei îl găsim pe **Csorja P. Ferenc,** sosit tocmai din Gottingen**,** informat în ce priveşte fluxul filozofiei din acea epocă, pe **Magyarosi Szoke Jozsef,** talentatul autor de tragedii şi matematician cu un stil de predare modern. În acelaşi timp, din elita gimnaziului catolic se evidenţiază **Sombori Jozsef,** istoriograf şi membru al mişcării de ocrotire şi dezvoltare a limbii maghiare, respectiv, **Fancsali Daniel,** excepţional cercetător şi interpret al resurselor medievale.

Dintre şcolile din Ţinutul Secuiesc, colegiul de la Târgu Mureş şi-a păstrat întâietatea: pe de o parte, deoarece viaţa spirituală a oraşului regal liber era mai vie decât ce se putea crea în micile oraşe de câmpie de la limitele estice. Aici funcţiona şi Tribunalul Regal, lângă care au crescut tinerii absolvenţi ai colegiului de drept. În 1802, datorită mărinimiei şi iubirii faţă de cultură a contelui Teleki Samuel, aici a luat fiinţă una dintre cele mai bogate şi valoroase biblioteci, renumita Bibliotecă Teleki: „**Teleki Teka".** Între zidurile colegiului din Târgu Mureş, în fiecare an, studiau 800-900 de tineri, din Scaunul Mureş, respectiv, din comitatele vecine. În majoritate aici s-au format acei profesori, care mai târziu – după ce şi-au dezvoltat

cunoştinţele în facultăţi din Occident – au slujit la catedrele colegiului din Odorheiu Secuiesc. Şcoala de la Târgu Mureş era deschisă şi pentru alte confesiuni, mai ales, după 1798, de când, autoritatea bisericească a premis ca tinerii romano catolici şi greco catolici să studieze aici. Probabil că nu este întâmplător că Târgu Mureşul a dat istoriei tehnicii a secolului XIX din Transilvania două figuri proeminente: **Bodor Peter** şi **Rajka Peter.** Aici a trăit şi a muncit **Bolyai Farkas,** marele matematician, aici s-a format **Bolyai Janos,** care a continuat activitatea pionierului matematicii.

Cele două gimnazii aflate în zonele regimentelor de grăniceri - cea de la Şumuleu-Ciuc şi Canta – au fost victime ale impedimentelor autorităţilor militare. În 1796, elevii şcolii din Şumuleu-Ciuc au fost duşi direct în războiul francez, în 1800, când fiecare tânăr cu vârsta de 16 ani a fost înrolat, 25 de elevi au fost obligaţi să părăsească instituţia de învăţământ. Doar unu-doi elevi care învăţau excepţional aveau dreptul să-şi continue studiile, cu condiţia ca în familia sa să existe alte persoane care să fie apte pentru recrutare. Au avut influenţă şi şcolile militare cu predare în limba germană din Gheorgheni, Miercurea-Ciuc, Sânmartin şi Târgu Secuiesc.

Bolyai Farkas

Marele matematician maghiar, profesor s-a născut la 9 februarie 1775, în satul Buia din Transilvania. A absolvit gimnaziul în colegiul reformat de la Cluj-Napoca şi Aiud, iar studiile din Transilvania şi le-a continuat la Viena, Jena, iar timp de 3 ani a fost student al renumitei universităţi de la Gottingen. Aici face cunoştinţă cu Carl Friedrich Gauss, devenind buni prieteni, cu care, până la sfârşitul vieţii corespondează. În afară de cunoştinţele de matematică, este un excepţional cunoscător de limbi: în afară de limba maghiară, vorbea limbile latină, română, franceză, italiană, germană şi ebraică. După terminarea universităţii de la Gottingen, ajunge acasă, în Transilvania, unde, în colegiul reformat din Târgu Mureş predă matematică, fizică şi chimie. În 1832 este ales ca membru corespondent al Societăţii Savanţilor Maghiari. În perioada 1832-1833 îşi publică lucrarea de matematică intitulată „TENTAMEN”, în limba latină. A dorit ca aceasta să fie utilizată ca manual de matematică, dar a cuprins în aceasta numeroase descoperiri originale şi soluţii ale acestora. Una dintre anexele cărţii este materia de bază cunoscută sub numele de APPENDIX, a fiului său, Bolyai Janos. A murit la 20 noiembrie 1856, la Târgu Mureş.

În gimnaziul uniatrian din Cristuru Secuiesc, din 1841, ca urmare a hotărârii sinodului de la Corund, la influenţa criticilor îndreptăţite de mai devreme, limba de predare latină este înlocuită cu cea maghiară, în învăţământ sunt introduse noi materii, aflate în concordanţă cu cerinţele epocii (gramatica limbii maghiare; geografia Europei şi a altor părţi ale

lumii; istoria Transilvaniei, a Ungariei şi antică; geometrie; desen; istoria naturii).

Răsfoind istoria instituţiilor de învăţământ mediu din Ţinutul Secuiesc, din secolul XVIII, respectiv, din prima jumătate a secolului următor, ne putem convinge de faptul că acestea făceau parte şi infuenţau viaţa cotidiană din împrejurimi, formau activ viziunea asupra lumii a oamenilor ce trăiau în afara zidurilor acestora. Acest principiu s-a evidenţiat şi în funcţionarea **cazinourilor şi cercurilor literare pentru elevi** (demarate din 1833, la colegiul reformat din Odorheiu Secuiesc, din 1834, la colegiul de la Târgu Mureş, din 1837 la gimnaziul unitarian din Cristuru Secuiesc şi din 1841, la şcoala militară din Târgu Secuiesc): care serveau, în primul rând, la formarea elevilor, dar erau deschise şi pentru alţi locuitori interesaţi ai oraşului. Sunt înfiinţate **cazinouri orăşeneşti** (în primul rând, la Târgu Mureş, Sfântu Gheorghe, Odorheiu Secuiesc), ba mai mult, aproape în paralel cu acestea, cazinouri şi cercuri literare rurale (Şimoneşti, Turdeni, Medişoru Mare, Atid, Forţeni – Scaunul Odorhei, Mădăraş – Scaunul Mureş, Şumuleu-Ciuc – Scaunul Ciuc, Cernatul de Jos – Trei Scaune).

Evenimentele din 1848 demonstrează elocvent acest flux de ideologie iluministă şi de reforme în această regiune considerată – nedemn - rămasă în urmă.

Korosi Csoma Sandor

(Chiuruş –Covasna -, 1784 – Darjeeling – India, 1842) – lingvist, bibliotecar, cercetător al patriei străbune, fondatorul tibetologiei. După absolvirea studiilor superioare, în perioada 1816-1818 a primit bursă engleză la Universitatea de la Gottingen, iar în calitate de elev al lui Johan Gottfried Eichhorn s-a ocupat de orientalistică. La acea vreme scria, citea în 13 limbi. În toamna anului 1819 a pornit la drum, pe jos, cu bani puţini. Trecând prin Turcia, Iran, Afganistan şi India, a ajuns în Ladakh, dar de acolo, datorită lipsei de bani, a fost nevoit să se întoarcă. Atunci s-a întâlnit cu călătorul englez W. Moorcroft, care i-a atras atenţia asupra cercetării limbii din Tibet. În provincia Ladakh Zanskar, în mănăstirea din Zangla, în perioada 1823-24, în împrejurări grele a pus bazele limbii tibetane. Şi-a definitivat studiile în perioada 1825-26, în satul Tetha din Zanskar şi în mănăstirea din Phuktal, respectiv, la Kanam (1827-30), publicând prima gramatică a limbii tibetane şi dicţionarul tibetano-englez. În 1830, Societatea Asiatică din Bengal l-a chemat la Calcutta; aici au apărut două opere ale sale în 1834. Ambele creaţii au o importanţă deosebită în istoria limbii orientale. După studiile lingvistice efectuate la Bengal, în 1837 se întoarce la Calcutta, unde devine bibliotecar al Asiatic Society. În total, a publicat 16 dicţionare în limbi europene şi orientale. În 1842 a pornit către

Tibetul; pe drum s-a îmbolnăvit de malarie în regiunea Tera şi a murit. Deasupra mormântului său, Asiatic Society a ridicat un obelisc.

Figura 200 (Korosi Csoma Sandor, lingvist, creatorul dicţionarului tibetano-englez - Chiuruş, 1784 – Darjeeling, 1842)

ÎNTREBĂRI

1. Ce schimbări a adus secolul XVIII pentru societatea secuiască?
2. De ce au fost organizate regimentele de grăniceri secui? De ce au protestat secuii împotriva înfiinţării regimentelor de grăniceri?
3. De ce au protestat secuii împotriva decretului lingvistic al lui Iosif al II-lea?
4. Care două „partide” s-au confruntat în perioada reformelor? Care au fost cele mai disputate probleme?

SUPORT LITERAR

- Tabery Geza: „Szarvasbika” - Cerbul (roman, 1925)
- Nyiro Jozsef: „A siboi boleny” - Bizonul din Sibo (roman, 1929)
- Nyiro Jozsef: „Madefalvi veszedelem” - Masacrul de la Siculeni (roman, 1939)
- Korda Istvan: „A nagy ut” - Mare drum (roman, 1956)
- Miko Imre: „A bercre esett fa” - Arborele căzut pe stâncă (roman, 1969)

FILME RECOMANDATE

- „Egy ejszaka Erdelyben” - O noapte în Transilvania (Ban Frigyes, 1941)
- „Rakoczi notaja” - Cântecul lui Rakoczi (Daroczy Jozsef, 1943)
- „Rakoczi hadnagya” - Locotenentul lui Rakoczy (Ban Frigyes, 1953)
- „Petofi” (Horvath Adam, 1977)
- „Hidember” - Omul-pod (Beremenyi Geza, 2002)
- „Vadaszat angolokra” - Vânătoare asupra englezilor (Bago Bertalan)

Nyiro Jozsef

S-a născut la 1889, la Jimbor, cunoscut cronicar al naturii şi istoriei, al secuiului şi sufletului. Volumele sale – „An en nepem” („Poporul meu”),

„Havasok konyve” („Cartea munţilor”), „Szekelyek („Secui”), „Uz Bence” - prezintă viaţa secuimii, lupta pentru dăinuire. Cartea sa de mare succes „Masacrul de la Siculeni” (1939), prezintă evenimentele tragice ale „Siculicidium”. În 1953 s-a stins din viaţă la Madrid, departe de îndrăgitul său pământ natal.

Boloni Farkas Sandor

(Belin, 1795 – Cluj-Napoca, 1842) – scriitor, traducător, călător, organizator cultural, membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe. Fiu al lui Farkas Zsigmond, nobil secui şi Kandal Judit, de religie unitariană. Şi-a început studiile în 1805, la colegiul unitarian din Cluj-Napoca. Tot aici a urmat cursuri de filozofie şi teologie, după care a absolvit dreptul la liceul regal din Cluj-Napoca. Kazinczy, care cunoştea încercările sale scriitoriceşti l-a recomandat baronului Wesselenyi Miklos sr., devenind oaspete permanent al acestuia. În urma acestei relaţii s-a împrietenit cu baronul Wesselenyi Miklos jr.. În perioada 1816-1817 a practicat dreptul la Curtea de Apel Târgu Mureş. În 1817 a devenit notar al cancelariei superioare de la Cluj-Napoca. În perioada 1830-1832, în compania lui Beldi Ferenc, secretar de onoare al guvernului a călătorit prin vestul Europei şi nordul Americii. Trecând prin Germania, au ajuns în Paris, după care, prin Bruxelles, în Olanda. Au vizitat Londra, Edinburgh, Dublin, iar în final, în iulie 1831, au navigat În America. A scris un jurnal de călătorie, iar partea de dincolo de ocean a publicat-o la 1834, la Cluj-Napoca, sub titlul „Utazas Eszak-Amerikaban” (*„Călătorie în Nordul Americii”).* Capitolul VIII al cărţii cuprinde traducerea în limba maghiară a Declaraţiei de Independenţă a Americii. Ca mulţumire a acestei activităţi, în 1834 a devenit membru corespondent al Academiei Maghiare de Ştiinţe. În 1836, la recomandarea comisiei naţionale de teatru este numit secretar al Teatrului Naţional de la Cluj-Napoca. El administra problemele fiscale ale teatrului. Moartea sa timpurie a fost cauzată de o boală pulmonară. La Belin a fost ridicată o statuie în cinstea acestuia, iar şcoala generală din localitate îi poartă numele.

Sombori Jozsef: Una două observaţii despre starea actuală a limbii maghiare (1815)

Există deja mai multe lucrări, care au dus la deteriorarea cultivării limbii, şi care sunt scrise în stil maghiar, dar nu în limba maghiară. (...) Ar fi bine ca fiecare scriitor maghiar să se gândească înainte că această limbă nu este a mea, a ta, ci a noastră, a tuturor. Iar dacă cineva ar avea curajul să le spună savanţilor: Limba nu reprezintă doar un tezaur comun al unei naţiuni, ci, odată şi pentru totdeauna, şi o ladă de zestre, prin intermediul

căreia, se unifică şi dăinuieşte. Nimeni nu are voie să o utilizete nesăbuit. Poate fi înfrumuseţată, îmbunătăţită, dar nu după bunul plac, ci prin păstrarea naturii limbii, a limbii comune a naţiunii. Şi având în vedere că înfrumuseţarea limbii reprezintă un lucru mare, să nu se apuce nimeni de aceasta nepregătit."

15. Revoluţia şi lupta pentru libertate din 1848-49, din Ţinutul Secuiesc

Figura 201 (Hartă - Bătălii mai importante din 1848)
Figura 202 (Hartă – Bătălii mai importante din 1849)

SITUAŢIA REVOLUŢIONARĂ

Strădaniile parlamentare din epoca reformelor nu au adus soluţii la problemele Ungariei şi Transilvaniei. Rămânerile în urmă ale rapoartelor economico-sociale şi dependenţa de Curtea de la Viena a conştientizat toate păturile societăţii maghiare în ce priveşte necesitatea schimbărilor. În cadrul acestora, **strădaniile din viaţa publică a Ţinutului Secuiesc** arătau **o imagine şi mai complicată**: secuimea doreşte schimbarea, dar o bună parte a acesteia speră încă la revenirea la vechea stare de privilegiat. Dar, după cum am observat, societatea din Ţinutul Secuiesc s-a stratificat puternic, în afară de populaţia secuiască cu statut liber stratificată în modul mai sus arătat, este semnificativă proporţia servitorilor (iobagi, jeleri) şi greutatea lor socială, care se luptă cu aceleaşi probleme ca şi populaţia satelor din comitate.

În timp ce, în ţară, societatea este măcinată de astfel de probleme, întreaga Europă este traversată de valul revoluţiei. La sfârşitul iernii anului 1848, populaţia din Paris răstoarnă tirania regelui Ludovic Filip. Veştile de la Paris ajung la 1 martie, la Bratislava, la Parlamentului maghiar, unde, la 3 martie, Kossuth a propus deja un program cuprinzător: un guvern maghiar responsabil, eliberarea iobagilor, reforme cetăţeneşti. La 13 martie, revoluţia izbucneşte şi la Viena, vestea acesteia fiind adusă la 14 martie 1848, la Pesta, de vaporul vienez. Conform martorilor, vestea este primită de Petofi în felul următor: *„Trebuie să se facă ceva şi imediat, mâine, poate poimâine va fi prea târziu".*

EFECTUL REVOLUŢIEI MAGHIARE ÎN TRANSILVANIA

Revoluţia maghiară a început la 15 martie 1848, la Pesta-Buda. Tineretul revoluţionar şi-a formulat revendicările privind transformările

naţionale şi civice în 12 puncte. Petofi Sandor, Jokai Mor, Vasvari Pal şi alţi tineri îl eliberează pe Tancsics Mihaly din închisoarea de la Buda, tipăresc cele 12 puncte, Petofi recită în mai multe locaţii poezia „Nemzeti dal” (*„Cântec naţional”)*, populaţia din Pesta-Buda iese în stradă, Consiliul Guvernator acceptă revendicările acesteia.

Vestea evenimentelor din Pesta-Buda ajunge la 20 martie, la Cluj-Napoca, unde, în ziua următoare, în cadrul marii adunări organizate în piaţa centrală, cu o participare numeroasă, înainte de toate, tineretul oraşului depune jurământul faţă de ideile revoluţiei. La Târgu Mureş, vestea ajunge cu o zi mai târziu, la 21 martie, iar la 22 martie, şi tineretul de aici demarează mişcarea. La 27 martie, la Odorheiu Secuiesc lozincile revoluţionare franceze şi ideile libertăţii maghiare încep să găsească adepţi în rândul liderilor „partidului progresist” şi al elevilor. În cadrul adunării generale începute la 3 aprilie, în Scaunul Odorhei, ordinele au decis: *„începând din această zi, doresc să participe activ în mod echitabil la fiscalitate”.* **Ideea egalităţii civice în drepturi** – la o adunare generală a legislativului secuiesc! - **a fost formulată oficial. La începutul lunii aprilie, e**levii din Târgu Mureş au început să-i mobilizeze pe elevii din Şumuleu-Ciuc şi populaţia din Ciuc. Cei aproximativ 200 de nobili, ofiţeri grăniceri şi preoţi adunaţi în Cernatul de Jos, Trei Scaune, după ce sub semnul ideii „libertate legală” au pregătit adunarea generală scăunală din 11 aprilie, au pornit acasă, aclamând „Să trăiască libertatea”. Valul revoluţiei a ajuns şi în Ţinutul Secuiesc.

Parlamentul de la Cluj-Napoca, deschis la 29 mai sfinţeşte legile revoluţionare şi proclamă unirea Ungariei cu Transilvania. În cadrul marilor adunări din oraşele şi satele secuieşti sunt dezbătute problemele cu privire la transformările sociale.

RĂSCOALA MILITARĂ DE LA OZUN

Primăvara devreme, comandamentul militar imperial din Sibiu începe instigarea reciprocă a grupurilor etnice, subminarea în secret a guvernării revoluţionare maghiare. Guvernarea vieneză şi reprezentanţii locali ai acesteia îşi dau seama că regimentele armate de grăniceri secui reprezintă un pericol în ce-i priveşte: nu este întâmplător că la 25 aprilie 1848, prima revoltă militară izbucneşte tocmai în Ţinutul Secuiesc.

Aceasta are loc datorită **încercării de dezarmare a grănicerilor din Trei Scaune de către comandamentul militar de la Sibiu.** Conform ordinului, la Trei Scaune trebuia pregătită transportarea a 1.500 de arme, pe motivul reparaţiei acestora. A reieşit că se aflau în stare bună.

Observând intenţia comandamentului, **Gal Daniel şi Nemeth Laszlo comandă transportarea la Sfântu Gheorghe a armelor, iar 400 de infanterişti refuză să părăsească teritoriul Ţinutului Secuiesc.**

LUTIŢA ŞI SITUAŢIA DIN TRANSILVANIA

În Transilvania, datorită compoziţiei etnice a ţării, situaţia era mult mai complicată decât în Ungaria. Încă de la început, românii s-au îndoit de revoluţie, iar la adunarea naţională din 15 martie 1848, de la Blaj – în timp ce au ridicat cuvântul împotriva dreptului la uniune – s-a propus înfiinţarea „Comitetului Naţional". În octombrie, o altă şedinţă de la Blaj a precizat că românii nu recunosc uniunea, respectiv, că în Transilvania este considerată valabilă Constituţia austriacă. Militarii regimentelor de grăniceri români din Năsăud şi Orlat şi ţăranii români din comitate, în septembrie 1848 au refuzat înrolarea, între timp începând organizarea militară a românilor. Şi majoritatea populaţiei săseşti a fost de partea împăratului. În Transilvania s-a creat o atmosferă de război civil, care, încă pe parcursul toamnei, a degenerat în conflict armat deschis.

Atunci când comandantul militar al Transilvaniei, Anton Puchner a declarat ilegal guvernul revoluţionar maghiar (recunoscând Comitetul Naţional ca organ provizoriu de coordonare al acestei părţi de ţară), secuimea a trebuit să decidă dacă luptă împotriva puterilor militare imperiale sau se supune. **Berzenczey Laszlo**, reprezentant din Scaunul Mureş şi însărcinat al guvernului – **la 16 octombrie 1848** -, conform vechiului obicei secuiesc, **convoacă Adunarea Naţională Secuiască la Lutiţa, din Scaunul Odorhei.** Cu toate că comandantul militar imperial le ordonă regimentelor de grăniceri secui să nu participe la adunarea naţională, la Lutiţa se adună 60.000 de secui.

Contele Miko Imre este ales preşedinte al adunării naţionale. Procesul-verbal nu face referire la problema libertăţii civice, a egalităţii în drepturi, fiscalităţii, eliberării iobagilor, dar acestea au fost cuprinse pe ordinea de zi a şedinţei. Aceasta se poate deduce din cele precizate în procesul-verbal: *„trebuie să intre în vigoare pe baza egalităţii în drepturi, fiscale, fără nici o diferenţiere de persoană în rândul naţiunii secuieşti".*

O parte a liderilor au fost de părere că partea aptă de luptă a mulţimii întrunite la Lutiţa trebuie pregătită, în primă fază, din punct de vedere militar, numai după aceea trebuie trimisă împotriva armatei austriece. La ştirea adunării de la Lutiţa, generalul Puchner a declarat stare de asediu, în timp ce, în Transilvania au avut loc atrocităţi antimaghiare. Auzind de acestea, la 24 octombrie, armata formată din 25.000 de secui nepregătiţi a

pornit împotriva armatei imperiale şi a susţinătorilor acesteia. **Comandantul armatei a fost Sombori Sandor, colonel husar.**

Nu se duce lipsă de însufleţire, la Voivodeni (29 octombrie), una din coloanele militare a armatei secuieşti proaspăt organizate învinge regimentul de grăniceri români din Năsăud, condus de vicecolonelul Carl Urban, în schimb, armata imperială bine dotată şi pregătită a generalului locotenent Joseph Gedeon, la 5 noiembrie, la Târgu Mureş îi învinge pe secuii slab echipaţi, fără artilerie. Cei din Odorhei, la 6 noiembrie, la Tăureni, obţin retragerea provizorie a puterilor vrăjmaşe atacatoare, fapt pentru care, baronul August von Heyde, ofiţer imperial incendiază satul, după care atacă Odorheiul Secuiesc. Trupele lui Heyde, la sfârşitul lunii noiembrie intră şi în zona Baraolt, unde dezarmează garda naţională secuiască. **În acea perioadă, Transilvania, şi în cadrul acestuia o mai mare parte a Ţinutului Secuiesc – scaunele Arieş, Mureş şi Odorhei - a ajuns sub control austriac, după care şi Ciucul. Doar poporul din Trei Scaune îşi asumă lupta de autoapărare.**

Gal Sandor, comandantul armatei secuieşti

S-a născut la Ciucsângiorgiu în 1817 şi a murit în Italia, în 1871. Este general honved al luptei pentru libertate din 1848-49. Învaţă la Târgu Secuiesc şi Olomouc. Ajunge militar în armata austriacă – regimentul 37 infanterie, ira mai târziu în regimentul 14 de grăniceri (primul regiment de secui). În calitate de locotenent, în 1848 scrie lucrarea intitulată *„Regulamentul provizoriu privind educaţia, practica şi serviciul gărzii naţionale orăşeneşti Pesta”*, îşi asumă un rol în organizarea gărzii naţionale. În primăvara anului 1848, prim-ministrul Batthyany Lajos îl trimite în Transilvania pentru a-i mobiliza pe secui. Devine unul dintre organizatorii batalionului honved din Transilvania, după care, comandantul statului major al armatei secuieşti. Participă la lupta de autoapărare din Trei Scaune, după care, în 1849, este desemnat comandant al armatei secuieşti. Pe perioada emigrării trăieşte la Hamburg, Londra, după care, Kossuth îl numeşte comandantul „armatei de eliberare din Transilvania”. Participă la complotul din Transilvania pus la cale de Makk. În 1860 este unul din fondatorii legiunii maghiare din Italia. Având în vedere că relaţia cu Kossuth Lajos devine din ce în ce mai rece, se depărtează treptat de emigraţie. Pe perioada unificării naţiunii italiene, sprijină reinstaurarea Regatului de la Napoli, pentru aceasta fiind încarcerat.

Berzenczey Laszlo, însărcinat al guvernului

Însărcinatul guvernului din perioada luptei pentru libertate 1848-49 este călător şi cercetător al patriei străbune. Este revoluţionar înflăcărat, adept al transformărilor sociale. În 1848 este ambasador al Scaunului Mureş. La 17 august 1848, Kossuth Lajos îl numeşte delegat al guvernului din Ţinutul Secuiesc şi îl însărcinează cu recrutarea unei armate de cavalerie uşoară formată din secui. Berzenczey Laszlo prin sprijinul lui Gal Sandor şi Mikes Kelemen organizează cavaleria „Husarii lui Kossuth”. La efectul războiului civil, convoacă – la 16 octombrie 1848 – Adunarea Naţională Secuiască de la Lutiţa.

După armistiţiu de la Vilagos, se aliază cu Kossuth Lajos. Prin sprijinul maghiarilor din America călătoreşte în Asia Orientală, cercetează patria străbună a maghiarilor. În 1853 participă la războiul din Crimeea, după care se stabileşte la Bursa. După concilierea din 1867 revine şi devine parlamentar, după care, în 1873 îl găsim din nou în Asia. Traversând Karakorum şi Himalaya, ajunge în India, o realizare mondială importantă.

Figura 203 (Berzenczey Laszlo)
Figura 204 (Puşcă cu clapetă utilizată în 1848)

Illyefalvi Gal Daniel, însărcinat al guvernului

S-a născut la 1 iunie 1811, în oraşul de câmpie Ilieni. Se stabileşte la Deva în calitate de avocat. Numele său devine cunoscut încă la 25 aprilie 1848, cu ocazia revoltei militare de la Ozun. Este un revoluţionar însufleţit, conducătorul partidului revoluţionar din Trei Scaune, fără de care nu ar fi avut loc bătălia de autoapărare de la Trei Scaune. La Trei Scaune se evidenţiază prin activitatea politică, iar la Bistriţa-Năsăud, prin activitatea militară. În această regiune participă la lupte în calitate de însărcinat al guvernului, organizează aprovizionarea cu alimente, echiparea armatei. Pentru activitatea sa organizatorică puternică şi fermă, generalul Bem îl ridică la rang de colonel. În opinia lui Biro Sandor, a fost „un mare revoluţionar”, care a încercat să slujească revoluţia maghiară şi apărarea patriei în cele mai periculoase locuri.

Figura 205 (Illyefalvi Gal Daniel, însărcinat al guvernului)

Vor fi tunuri!

Orban Balazs relatează în felul următor cuvintele din 16 noiembrie 1848 ale lui Gabor Aron: „Domnilor! Aud că domnii ofiţeri superiori afirmă că trebuie să ne plecăm în faţa inamicului, deoarece nu este muniţie, nu

sunt tunuri. Domnilor, dacă numai aceasta este problema, vă spun că în decurs de două săptămâni va fi şi tun, şi muniţie câtă este nevoie.”

Gabor Aron

S-a născut la 27 noiembrie 1814, la Breţcu, într-o familie de grăniceri, tatăl său era secretarul oraşului Breţcu. A ajuns la Alba Iulia în calitate de militar al regimentului 2 infanterie grăniceri, unde are parte de pregătire în ce priveşte fabricarea de tunuri şi primeşte rang de caporal. Din 1840 este transferat la regimentul de artilerie 5 din Pesta, mai târziu îşi aprofundează cunoştinţele în ce priveşte fabricarea de tunuri, la Viena, participă la expuneri tehnice. După terminarea armatei învaţă meseria de tâmplar, fabricând mobilă.

Despre posibilitatea sa de a turna tunuri a vorbit şi la Lutiţa. Pe timpul autoapărării din Trei Scaune toarnă tunuri la Bodvaj şi Sfântu Gheorghe, după care, în 1849, împreună cu meşterii din Târgu Secuiesc toarnă peste 60 de tunuri.

Gabor Aron a fost organizatorul şi instructorul artileriei secuieşti. La 2 iulie 1849, în bătălia de la Chichiş, moartea sa a fost cauzată de o ghiulea. Prima dată este înmormântat la Ozun, iar mai târziu, în curtea bisericii din Eresteghin.

Figura 206 (Gabor Aron, maior de artilerie, producător de tunuri – Breţcu, 1814 – Chichiş, 1849)

CEI DIN TREI SCAUNE DECID AUTOAPĂRAREA ARMATĂ

Adunarea scăunală din 11-12 noiembrie, de la Sfântu Gheorghe într-o adresă formulată în direcţia General Commando, se precizează: Trei Scaune nu atacă, dar în caz de nevoie, se apără. În schimb, comandantul austriac dispune atacul. La auzul acestei veşti, şedinţa din 15-16 noiembrie a marelui comitet din Sfântu Gheorghe decide consolidarea apărării. Cu această ocazie rosteşte Gabor Aron cuvintele devenite celebre: **„Vor fi tunuri!”**. Această poziţie o confirmă şi marea adunare din 28 noiembrie, de la Sfântu Gheorghe. Atunci este testat tunul de fier, turnat la Bodvaj de Gabor Aron. În fruntea administraţiei publice sunt numiţi Berde Mozes, însărcinat al guvernului şi Horvath Albert, judecător regal.

Cele trei divizii ale armatei secuieşti sunt conduse de colonelul Sombori Sandor, vicecolonelul Nagy Imre şi maiorul Pap Mihaly (mai târziu, de Gal Sandor). Husarii ajung sub comandamentul căpitanului Horvath Ignac, din Scaunul Ciuc. Organizatorul şi coordonatorul artileriei este

Gabor Aron. Îşi începe activitatea şi „Serviciul de informaţii” de război (tragerea clopotelor, „larmafa” - focuri de avertizare - n.n. – etc.)

EVENIMENTELE LUPTEI DE AUTOAPĂRARE DIN TREI SCAUNE

După declararea autoapărării, trupele secuilor au pornit imediat să consolideze linia de apărare de la Vama Buzăului şi până la Munţii Rica. Deja la 30 noiembrie se aud primele tunuri în zona Araci şi Hăghig. În timpul **bătăliei de la Hăghig**, resping trupele austriece ale lui Heydte. La 5 decembrie, trupele de secui ocupă satele de ceangăi-maghiari din Ţara Bârsei.

La 9 decembrie, între Racoşul de Sus şi Căpeni, învinge trupele lui Heydte. După confruntare, Heydte ocupă Căpeniul, dă foc satului, masacrând 51 de locuitori din Căpeni. La 13 decembrie, puterea principală din Trei Scaune, în bătălia de la Rica, lângă **Racoşul de Sus** învinge trupele lui Heydte. La 18 decembrie, sosesc noi trupe austriace, armata austriacă fiind în superioritate numerică şi tehnică. Sub conducerea lui **Gal Sandor,** corpul de armată austriac, care staţiona la Ormeniş, este înfrânt, dar nu poate fi împiedicată **înfrângerea bătăliei** din 24 decembrie, de la Hăghig.

Petőfi Sándor: A Székelyek *(Lectură)* (Secuii)
Nu o spune eu: înainte secui!
Şi aşa mergeţi înainte, feciori eroi,
Fiecare doreşte să lupte acolo,
Unde lupta se desfăşoară cel mai groaznic.
Sângele secuiesc încă nu s-a corcit!
Fiecare picătură valorează cât o perlă scumpă!

Ei merg în faţa morţii,
Ca alţi oameni în faţa miresei;
Îşi pun flori lângă pălărie
Şi cântă pe câmpurile de luptă.
Sângele secuiesc încă nu s-a corcit!
Fiecare picătură valorează cât o perlă scumpă!

Cine are curajul să li se opună?
Cine poartă în suflet asemenea curaj?
Merg, zboară la fel ca vântul şi izgonesc
Duşmanii la fel ca vântul praful!

Sângele secuiesc încă nu s-a corcit!
Fiecare picătură valorează cât o perlă scumpă!
(Caransebeş, 17 aprilie 1849)

Bătălia de la Hăghig nu a reprezentat înfrângerea celor din Trei Scaune, dar coordonatorii autoapărării au decis pe 28 decembrie să încheie o înţelegere cu conducerea militară austriacă. Încheierea păcii a avut loc pe 2 ianuarie 1849, la Araci. Aici, reprezentanţii din Trei Scaune care au negociat ca „părţi egale", încheie înţelegerea astfel încât duşmanul să nu poată ocupa teritoriul scaunului. Predarea armelor a fost împiedicată de către Gábor Áron şi artileriştii săi, în total, austriecilor li s-au predat 85 de cai slabi, 3 tunuri în stare deplorabilă, 50 de puşti şi 80 de pistoale.

Fig. 207 – Tunul de aramă al lui Gábor Áron

IMPORTANŢA LUPTEI DE AUTOAPĂRARE

În cursul autoapărării armate, populaţia din Trei Scaune a mobilizat 10-12 mii de oameni. Nicăieri nu s-au înrolat într-o asemenea proporţie. Acest lucru a fost posibil deoarece în persoana lui Berde Mózes, în fruntea scaunului se afla un însărcinat guvernamental care a reuşit să câştige încrederea tuturor păturilor sociale. Din punct de vedere militar, importanţa luptei pentru autoapărare a constat în faptul că, în decembrie 1848, Anton Puchner a fost obligat să trimită jumătate din forţele militare imperiale din Transilvania în direcţia Trei Scaune, astfel armata revoluţionară maghiară, ce se retrăgea către Debrecen, nu a intrat în „cleşte".

LUPTA SECUILOR PENTRU ELIBERAREA TRANSILVANIEI

În decembrie 1848 generalul Bem József eliberează Ardealul de Nord, de Crăciun, Cluj-Napoca îşi deschide porţile în faţa trupelor sale. Victoriile se succed una după alta, intră în Tîrgu Mureş, acolo unde adresează o proclamaţie secuilor.
Comandantul suprem al armatei secuieşti, **Gál Sándor mobilizează armata din Ciuc şi Trei Scaune** şi pe 4 februarie pornesc către Ocna Sibiului. Pe drum, în regiunile Ilieni şi Hărman reuşesc să învingă trupele ţariste ruseşti, intrate în Braşov din direcţia Băişoara. Însă, prin pasul Turnu Roşu, în Transilvania soseşte o altă armată rusească. Generalul Pucher, care se baza pe sprijinul forţelor ţariste, atacă armata lui Bem la Ocna Sibiului, după câteva zile de luptă, armata maghiară se retrage către Deva, apoi pe 9 februarie, la **Simeria**, se poartă una dintre cele mai dure, cele mai glorioase bătălii de pe câmpurile de luptă din Transilvania.

Pe 19 februarie, armata lui Bem se uneşte, la Mediaş, cu trupele din Ciuc şi din Trei Scaune. Începând de aici, secuii participă la campania glorioasă de eliberare condusă de general. Pe 11 martie, generalul Bem ocupă **Sibiul**, apoi **izgoneşte trupele ruseşti din Transilvania.** În martie, doar Alba Iulia şi cetatea Devei rămân în mâna trupelor imperiale. După eliberarea Transilvaniei, Bem se retrage cu armatele sale în Banat.
În Ţinutul Secuiesc, conform ordinelor de la Mediaş ale generalului Bem, **continuă mobilizarea şi organizarea industriei de război.** Gábor Áron organizează producţia de tunuri şi praf de puşcă şi artileria secuiască. Tîrgu Secuiesc devine cel mai mare centru de industrie de război al Transilvaniei. Numărul persoanelor ce lucrează la producerea armelor ajunge la 180 de persoane. Sub conducerea lui Gábor Áron, la furnalul Bodvaj, în fabrica de fier de lângă Herculian se toarnă primele tunuri, apoi la Sfântu Gheorghe şi în final la Tîrgu Secuiesc, în atelierul lui Túróczi Mózes.
Pe lângă cele 313 clopote trimise de localităţi din Ţinutul Secuiesc, exploatarea continuă a minei de cupru de la Sândominic asigură cuprul necesar pentru turnarea celor peste 60 de tunuri. La Mădăraş-Ciuc funcţiona o fabrică de praf de puşcă, material de război se producea la Lueta, în scaunul Odorhei, dar şi la Miercurea Ciuc se montau tunuri turnate la Tîrgu Secuiesc. În mai se extind exploatările de sulf din Trei Scaune şi Ciuc (indispensabil pentru producerea prafului de puşcă). Materie primă necesară pentru turnarea tunurilor se cumpără şi din Moldova.

Fig. 208.

ÎNFRÂNGEREA LUPTEI PENTRU LIBERTATE

În pofida forturilor militare de au durat un an şi jumătate, în vara lui 1849, forţele imperialo-ţariste obţin superioritatea. Pe la Bran şi Timişu, ruşii intră în Transilvania cu o armată de 27.000 de oameni şi 48 de tunuri. Împotriva acestora, apărarea era asigurată de forţele aflate sub comanda **colonelului Kiss Sándor**, provenind din Trei Scaune, scaunul Odorhei şi Săcele, divizia din Braşov ce număra 5330 de persoane şi 12 tunuri. În pofida acestui fapt, apărătorii au respins de două ori atacul, dar ruşii aflaţi în superioritate numerică i-au obligat să se retragă. După 2 zile de asediu, apărătorii Braşovului s-au predat. După aceasta, **armata ţaristă s-a îndreptat spre Trei Scaune**, pe 24 iunie au ocupat Sfântu Gheorghe, apoi pe 25 iunie au distrus fabrica de tunuri de la Târgu Secuiesc. Datorită situaţiei de criză din Trei Scaune, la apelul generalului Bem şi a colonelului Gál Sándor, tabăra secuiască s-a completat din nou. Mulţumită artileriei condusă de Gábor Áron, inamicul a fost respins până la Chichiş, dincolo de

Râul Negru. **În lupta de la Chichiş, din 2 iulie**, şi-a pierdut viaţa meşterul tunar Gábor Áron, comandantul artileriei secuieşti. Aici, finalul luptei a fost decis de către superioritatea forţelor inamice. Trei Scaune a fost salvat pentru o scurtă perioadă de timp de sosirea generalului Bem, pe 23 iulie sub conducerea lui Gál Sándor au mai respins la Sfântu Gheorghe trupele ţaristo-imperiale, dar plecarea din nou a lui Bem, respectiv superioritatea numerică a inamicului l-a obligat pe colonelul secui să renunţe la Trei Scaune şi să se concentreze pe apărarea Ciucului. **Trei Scaune au fost ocupate de trupele ruseşti şi austrice, populaţia fiind supusă unei represiuni nemiloase.**
Fig. 209 – Moartea lui Gábor Áron (pictură de Gyárfás Jenő)
Trupele diviziei secuieşti rămase s-au retras din Trei Scaune, s-au completat cu trupele maiorului Tuzson János, revenite din Moldova, au ocupat poziţii pe vârful Rika, în defileul Tuşnad şi pe Culmea Nyerges. Micul corp de armată secuiesc condus de Tuzson János, pe 1 august i-a oprit pe ruşi pe Culmea Nyerges, apoi printr-o luptă eroică, a respins asaltul trupelor inamice formate din 12.000 de oameni. Însă, un trădători i-a condus pe cazaci pe cărări ocolite către Ciuc, pentru care, Tuzson, evitând înconjurarea, este obligat să se retragă şi alăturându-se lui Gál Sándor, să părăsească scaunul Ciuc, în direcţia Odorhei. În acest fel **s-a pierdut şi Ciucul**. Trupele imperiale ocupante au reţinut persoanele participante la lupta pentru libertate şi le-au închis la Vardotfalva (Şumuleu-Ciuc).
Între timp, pe **31 iulie 1849**, între **Albeşti** şi **Sighişoara**, s-a desfăşurat una dintre cele mai importante bătălii ale luptei pentru libertate. Aici a căzut marele poet maghiar al ideii de libertate, Petőfi Sándor. După lupta pierdută împotriva forţelor multe superioare, Bem se retrage rănit la Cristuru Secuiesc, apoi la Tîrgu Mureş. **Prin aceasta s-a decis soarta Ţinutului Secuiesc.** În timp ce Bem se îndrepta pentru eliberarea Sibiului, forţele ţariste au ocupat Tîrgu Mureşul. O altă unitate s-a îndreptat din Miercurea Ciuc către Odorheiu Secuiesc şi a ocupat oraşul. În zilele următoare, generalul Bem a pierdut o bătălie la Sibiu, **apoi** la apelul lui Kossuth a părăsit Transilvania. Cealaltă armată din Ardeal, condusă de Gál Sándor, a sosit la Cluj-Napoca pe 9 august, apoi s-a întâlnit la Jibou cu armata lui Kazinczy Lajos. Aici au aflat despre **capitularea de la Világos** (13 august 1849). Pe 25 august, şi armata maghiară de la Jibou a depus armele. Cu aceasta, tot Partiumul şi Transilvania au intrat sub controlul forţelor imperialo-ţariste.

1848-49: PUNCTUL DE COTITURĂ AL ISTORIEI SECUIEŞTI

Evenimentele revoluţiei din 1848-49 legate de Ţinutul Secuiesc şi secuime – în pofida înfrângerii militare a luptei pentru libertate – însemnă începutul unui capitol cu totul nou în istoria secuiască. Secuimea s-a alipit ideii

libertăţii maghiare şi a depus jurământ de credinţă faţă de uniune. Pe de altă parte - prin acceptarea ideii de egalitate civică în drepturi şi de suportare comună a sarcinilor – liderii au desemnat calea progresului civil. Delegaţia ce a revenit în Trei Scaune de la adunarea de la Lutiţa a considerat important să sublinieze în proclamaţia sa: La Lutiţa *„s-a proclamat faptul că, toţi cetăţenii Ţinutului Secuiesc […] sunt egali în drepturi şi obligaţii”*. Prin aceasta secuimea – sub semnul precedentului cunoscut din epoca reformei – se rupe de practica de atunci de judecare pentru privilegiile ordinului şi se alătură cu adevărat naţiunii moderne, cetăţeneşti, pecetluind această alianţă cu sacrificii importante. **Naţiunea ordinului secuiesc („nacio”) a dispărut, dar s-a născut comunitatea secuiască, ce reprezintă parte organică a naţiunii maghiare moderne.**

ÎNTREBĂRI

1. De ce izbucneşte prima revoltă militară în Ţinutul Secuiesc?
2. Cu ce scop a fost convocată Adunarea Naţională Secuiască de la Lutiţa? Ce hotărâri s-au luat?
3. Care au fost cele mai importante evenimentele ale autoapărării din Trei Scaune?
4. Prezintă luptele din Ţinutul Secuiesc ce au precedat înfrângerea luptei pentru libertate?
5. De ce este 1848-49 un punct de cotitură în istoria secuimii?

SUPORT LITERAR

- Jókai Mór: „A kőszivű ember fiai” (roman, 1869) („Fii omului cu inima de piatră”)
- Tamási Áron: „Hazai tükör” (roman, 1953) („Oglinda de acasă”)
- Sombori Sándor: „Gábor Áron” (roman, 1957)

FILME RECOMANDATE

- „Föltámadott a tenger” (Nádasdy Kálmán – Ranódy László, 1953) („A înviat marea”)
- „A kőszivű ember fiai” (Várkonyi Zoltán, 1964) („Fii omului cu inima de piatră”)
- „Petőfi” (Horváth Ádam, 1977)
- „80 huszár” (Sára Sándor, 1978) („80 de husari”)
- „Fény hull arcodra kedvesem” (Gulyás Gyula, 2002) („Îţi cade lumina pe faţă draga mea”)

Berde Mózes(Ozun, decembrie 1815 – Budapesta, 22 septembrie 1893) S-a născut într-o familie secuiască nobiliară. Şi-a făcut studiile la Cristuru Secuiesc şi Cluj-Napoca. După aceasta, a început o carieră juridică şi a activat ca avocat la Cluj-Napoca. În 1848 a devenit deputat în Adunarea Naţională, apoi prefect al Ardealului. După înfrângerea luptei pentru libertate a fost întemniţat. După eliberare a devenit deputat. După pensionarea sa, până la moartea sa în 1893, şi-a dedicat viaţa gospodăriei sale şi bisericii unitariene. Din moştenirea sa, în 1901 s-a construit Gimnaziul Unitarian din Cluj-Napoca, iar în 1914 clădirea nouă a Gimnaziului din Cristuru Secuiesc. Astăzi, Gimnaziul Unitarian din Cristuru Secuiesc poartă numele său.

Bem József, comandantul armatei din Transilvania

Jozsef Zachariasz Bem, Bem apo al secuilor, comandantul armatei din Transilvania, s-a născut pe 14 martie 1794 în oraşul Tarnow, într-o familie poloneză, de origine cehă şi a murit la Alep, în 1850. Şi-a făcut studiile la Cracovia, Varşovia. În perioada campaniei lui Napoleon în Rusia este locotenent de artilerie. În 1819 este profesor al şcolii de artilerie din Varşovia, se ocupă cu perfecţionarea rachetelor, considerate armele balistice ale epocii. S-a distins în bătălia de la Ostroleka, în perioada luptei pentru libertate poloneze, din 1830-31. Pentru faptele sale de armă este înaintat colonel încă pe câmpul de luptă de către generalul Jan Skrzynecki.
La începutul lui octombrie 1848 îşi asumă conducerea militară a revoluţiei de la Viena. După căderea oraşului, se prezintă la Kossuth Lajos, care la sfârşitul lui noiembrie 1848 îl numeşte comandantul armatei din Transilvania. În scurt timp reorganizează armata risipită şi deja de Crăciun ocupă Cluj-Napoca. În ianuarie izgoneşte din Transilvania trupele colonelului Karl Urban, eliberează Ţinutul Secuiesc, apoi după mai multe bătălii victorioase, în primăvara lui 1849 curăţă şi Transilvania de inamici. După înfrângerea în bătălia de la Timişoara, din 9 august 1849, emigrează în Turcia, trece la religia islamistă şi ia numele Murat.

Tuzson János (Poian, 25 octombrie 1825 – Sfântu Gheorghe, 2 ianuarie 1904)
Locotenent-colonel de husari în perioada revoluţiei şi luptei pentru libertate de la 1848-49, comandantul batalionului format din secui în timpul bătăliei de pe Culmea Nyerges. A intrat în armată în august 1848 şi în prima etapă a carierei sale a activat alături de generalul Gál Sándor. Pe 1 mai 1849, ca recunoaştere a vitejiei sale este decorat şi înaintat la gradul de maior. Cu trupa sa redusă numeric, 200 de secui, a încercat imposibilul: să oprească pe Culmea Nyerges intrarea trupelor ruseşti şi austriece, aflate în superioritate numerică, în depresiunea Casin şi prin aceasta în Ciuc. După

o luptă eroică, datorită unei trădări, evitând înconjurarea, Tuzson a renunţat la poziţii şi s-a retras, apoi cu militarii rămaşi, la Tuşnad, s-a alăturat lui Gál Sándor. În scurt timp a părăsit ţara şi a trăit în Turcia, până când autorităţile i-au permis să se întoarcă acasă. A participat la inaugurarea monumentului de la Culmea Nyerges în 1897. A murit în 1904.

Fig. 210 – Tuzson János (1825-1904)

Kányádi Sándor

Una dintre cele mai mari figuri ale poeziei maghiare contemporane, Kányádi Sándor s-a născut pe 10 mai 1929 la Porumbeni Mari, în judeţul Harghita. Şcoala a urmat-o în satul natal, la colegiul reformat din Odorheiu Secuiesc şi la gimnaziul catolic. În 1954 a obţinut diploma de profesor de profesor de literatură maghiară la Facultatea de Litere şi Limbi a Universităţii de Ştiinţe „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca. A fost colaborator al publicaţiilor *„Utunk", „Irodalmi Almanach"*, apoi timp de decenii al revistei pentru copiii *„Napsugár"*. Din poeziile, proza sa pentru copii a apărut o întreagă operă de viaţă. Are şi traduceri importante. Este unul dintre cei mai importanţi traducători ai lirei româneşti. Mulţumită lui Kanyadi, se pot citi în limba maghiară numeroase poezii ale lui Nicolae Labiş, A.E. Baconsky şi Tudor Arghezi. Un element determinant al poeziei lui Kanyadi este forţa de păstrare a limbii materne şi a pământului natal, prezentarea sorţii minoritare din Transilvania, dedicarea şi asumarea de răspundere faşă de pământul natal, un păstrător al evenimentelor istoriei maghiare din Transilvania. Pe lângă poezia *„A kökösi hidon"* (*„Pe podul de la Chichiş"*), una dintre cele mai cunoscute creaţii ale sale este *„Nyergestető"* (1965) („Culmea Nyerges"), în care poetul ridică un monument eroilor secui ce au luptat cu curaj, în dispreţul morţii, pentru libertatea şi patria lor în ultimele zile ale luptei pentru libertate de la 1848-49.

Fig. 211 – Stâlp funerar secuiesc

Kányádi Sándor: A kökösi hidon *(Lectură)* („Pe podul de la Chichiş)

Trenul a încetinit pe podul de la Chichiş.
În spatele nostru venea apusul,
aruncându-şi pe umăr pelerina prăfuită
s-a şi urcat în ultimul vagon.

Jos, Râul Negru strălucea negru,
legănând un sunet de clopot de seară liniştit.
În jurul inimii mele s-au aprins focuri mici, strălucitoare:

caut pe mal, caut trecutul.

Mi-am închis ochii, poate aşa l-aş vedea
pe meşterul Gabor Aron pe calul lui sur.
Dinspre Prejmer venea un praf şi fum groaznic
şi răsunau pe capul podului clopotele secuieşti.

1955

Kányádi Sándor: Nyergestető *(Lectură)* („Culmea Nyerges)

În ţara Ciucului, acolo unde pădurile
sunt poate mai verzi decât altundeva,
unde ciocârlii cu glas de argint
cântă pe copacii mari
şi unde brazi atât de adânc
sunt înfipţi în pământul bătrân,
că nici furtuna nu-i poate scoate
altfel decât rupţi în două,
acolo printre mulţi munţi înalţi
este unul înclinat frumos, liniştit,
ca o şa pe care-o poartă
un cal uriaş de poveste.
Aşa se şi numeşte: Culmea Nyerges: (n.n. nyereg = şa)
una dintre scări: Casin,
cealaltă, de aici,
ar străluci aici, la Cozmeni.
Nu este doar frumos, ci e şi-un loc renumit,
sus pe culme, în şa
acolo înverzesc brazii
cea mai frumoşi în tot Ciucul,
acolo îşi înfig cel mai adânc
rădăcinile triburile cele vechi,
nu se mişcă în furtună,
ci se rup un două până la unul.
Această pădure are un secol,
de atunci stă neclintită,
sângele luptătorilor pentru libertate
pulsează jos în rădăcini,
deoarece cimitir e această pădure
şi stâlp funerar fiecare copac,
aici au căzut ai lui Gál Sándor
mai mult de o sută de soldaţi.

A fost o luptă sângeroasă, chiar şi pârâul
de sânge era plin în aceea dimineaţă.
Ataca ţarul şi împăratul
cu a lor armată uriaşă.
Dar apărătorii nu mişcau
- abia erau vreo două sute –
stăteau ca brazii în a luptei
sălbatică groaznică furtună.
În final, înşelaţi, prin trădare
la sud i-au înconjurat pe ei,
secuiul nu s-a predat,
ca brazii în două s-au rupt.
Chiar şi duşmanul s-a minunat
văzând aşa curaj,
înclinând drapel i-a înmormântat
pe eroi pe vârf de minte.
Aşa murit-au secuii,
toţi până la unul, curajoşi,
ca greci trei sute
în strâmtoarea Termopile.
Nu ştie lumea despre ei,
de eroismul lor nu vorbesc,
vestea lor n-o apără legendă,
cântec de luptă elogios,
doar brazi cresc pe a lor morminte,
sus pe minte, în şa,
şi de aceea e verde pădurea
cel mai frumos în Ciuc.

16. Sistemele autocrate (1849-1867)

NEOABSOLUTISMUL

Neoabsolutismul, sau epoca Bach, după numele ministrului de interne imperial Alexander Bach, este perioada sistemului autocrat, ce a durat 12 ani, introdus de împăratul Ferenc Jozsef după înfrângerea luptei maghiare pentru libertate

Fig. 212 – baron Alexander Bach, politician austriac (1813-1893)

Înfrângerea luptei pentru libertate a fost urmată de o represiune gravă, din care şi secuilor le-a revenit destulă. În provinciile nemulţumite ale imperiului, în Ungaria şi Transilvania, **a fost introdusă o dictatură**

militară severă. Pe teritoriul Ardealului au fost înfiinţate 6 circumscripţii militare. Dintre acestea – având în vedere teritoriul – **„circumscripţia secuiască”** poate fi numită cea de la Odorhei, cu sediul la Tîrgu Mureş, care cuprindea scaunele Mureş, Odorhei, Trei Scaune şi Ciuc, respectiv comunele vecine cu Trei Scaune din judeţul Alba de Sus. În fruntea circumscripţiilor se afla câte un comandat militar, căruia îi erau subordonaţi şefii administraţiei şi funcţionarii. Limba administraţiei, chiar şi la nivelul comunelor, a devenit germana.
Au fost majorate impozitele, a fost introdus un tribut de război, care mai ales în cazul a Trei Scaune a fost aproape de neplătit, deoarece aceştia au fost învinuiţi pentru faptul că, în 1848, forţele imperiale nu au reuşit să atace Ardealul din spate şi, prin aceasta să înfrângă în faşă revoluţia maghiară. Judele Odorheiului Secuiesc şi profesorii colegiului reformat au fost ţinuţi prizonieri până când cetăţenii oraşului au adunat tributul de război în sumă mare. La fel au procedat şi la Tîrgu Mureş. În întreg Ţinutul Secuiesc a început adunarea persoanelor ce au ocupat funcţii în perioada revoluţiei şi a luptei pentru libertate. La sediile circumscripţiilor au fost înfiinţate comisii de anchetă, aşa-numite comisii de legitimare, respectiv tribunale (militare) pentru căutarea şi pedepsirea colaboratorilor evoluţiei. **Locotenent-colonelul Támas András din Siculeni şi maiorul Sándor László din Mihăileni**, iniţiatorii luptelor de autoapărare din Ciuc, **au fost executaţi la Someşeni**, lângă Cluj-Napoca, pe 18 octombrie 1849. Mai mulţi dintre funcţionarii administraţiei civile au fost condamnaţi la **carceră pentru mai mulţi ani**, printre aceştia, deputaţii **Berde Mózes** şi **Demeter József** din Trei Scaune, **Dósa Elek** din scaunul Mureş şi **Mikó Mihály** din scaunul Gheorgheni.

Fig. 213 – Împărţirea administrativă a Ţinutului Secuiesc (1857) (Hartă din colecţia de hărţi a lui Sebők Lászlo) (Legendă, de sus în jos: Graniţa ţării; Limită de circumscripţie; Limită de judeţ; Limită de raion, respectiv limită de district; Graniţa de astăzi a ţării. Sediul autorităţii de circumscripţie; Sediu de raion (în Ardeal); Oraş aflat sub administraţia unui consiliu propriu)

Ca parte a centralizării, **în 1850 au fost desfiinţate regimentele de grăniceri secui**, militarii acestora au fost încorporaţi în armata imperială.
Împotriva absolutismului, **secuimea**, la fel ca, în general, maghiarimea din alte regiuni ale Transilvaniei şi Ungariei, **s-a folosit de mijloacele rezistenţei pasive** şi i-a respins puternic pe funcţionarii ce colaborau cu puterea imperială asupritoare. Desigur, şi aici, la fel ca în tot teritoriul lingvistic maghiar, au apărut colaboratori cu puterea (nu doar în rândul funcţionarilor), pe care, În schimb, populaţia i-a avut în atenţia şi i-a etichetat drept „schwartzgelb” (= negru-galben, după culorile simbolurilor imperiale).

Prin numirea generalului locotenent Karl Schwarzenberg drept noul guvernator al Transilvaniei (1851), absolutismul militar a fost înlocuit treptat prin autocraţia civilă, care a durat până în 1854. În această perioadă are loc în Ţinutul Secuiesc cea mai mare mişcare secret de opoziţie din Imperiul Habsburgic, conspiraţia Makk-Gal. Makk Jozsef, fost colonel de honvezi, a reuşit să obţină acceptul lui Kossuth Lajos, ce trăia în emigraţie, pentru înfiinţarea unei **organizaţii secrete** în Ungaria şi Transilvania, sub numele **Évszaki rendszer** (**Sistemul anotimpurilor**). În cadrul conspiraţiei, secuilor li s-a alocat un rol deosebit de important, conform planurilor, în momentul izbucnirii revoluţiei din întreaga Europă, aşteptată în 1852, aceştia ar fi trebuit să pună stăpânire pe Transilvania, cu ajutorul armelor aduse prin Moldova. Poliţia austriacă, înfiinţată la începutul sistemului autocratic, cu ajutorul reţelei sale extinse de informatori, **a descoperit organizaţia în 1852**. **Liderii ardeleni ai mişcării, Török János**, profesor din Tîrgu Mureş, născut la Bădeni, **Gálffy Mihály**, latifundiar din scaunul Odorhei şi **Horváth Károly**, nobil din Trei Scaune, **au fost executaţi** la Tîrgu Mureş. **În închisoare au murit Bányai Antal** şi **Topler Simon** (acesta din urmă s-a sinucis); **execuţia** altor doi participanţi, **Várady József** şi **Bartalis Ferenc**, a avut loc la **Sfântu Gheorghe**, pe 29 aprilie 1854. Opinia publică îi ţine minte pe cei 5 drept „martirii secui", care s-au revoltat împotriva sistemului autocratic şi care au murit martiri. Pe 27 mai, la Tîrgu Mureş a avut loc execuţia altor 2 condamnaţi, ţăranii Bertalan László şi Benedek Dániel, a căror execuţie nu a avut loc anterior, deoarece au evadat din închisoare.
În ultimii ani ai absolutismului, chiar şi în pofida condiţiilor grele, secuimea a avut suficientă vitalitate pentru ca în 1858, cu ajutorul lui **Haynald Lajos, episcopul Ardealului**, să se înfiinţeze la **Şumuleu-Ciuc un liceu pentru tinerii catolici secui**, apoi **în 1859**, cu sprijinul lui **grof Mikó Imre**, să se înfiinţeze la **Sfântu Gheorghe** renumitul **Colegiu Székely Mikó**.

CRIZA AUTOCRAŢIEI

Înrăutăţirea situaţiei politice externe, respectiv înfrângerile militare suferite de Austria pe câmpurile de luptă europene au provocat schimbări în cadrul Imperiului Habsburgic. În 1859, împăratul l-a demis pe ministrul de interne Bach, apoi, **Diploma din Octombrie**, emisă în anul următor, **a însemnat desfiinţarea autocraţiei şi întoarcerea la sistemul constituţional**. Diploma a reînfiinţat administraţia tradiţională pe judeţe şi scaune, adunările regionale au putut funcţiona din nou. **Transilvania a rămas** şi în continuare **o regiune de sine stătătoare a imperiului**. Aceste măsuri, cu mici modificări au însemnat întoarcerea la starea dinainte de 1848, de aceea, forţele politice liberale maghiare le-au respins şi au solicitat restaurarea legilor din 1848, respectiv uniunea. Viena nu a cedat la

revendicările maghiarilor şi a continuat centralizarea imperiului. Funcţionarii scaunelor secuieşti şi ai comitatelor din Transilvania, nou refăcute, au demisionat, deputaţii maghiari prin absenţa de la adunarea regională din 1863-1864 au boicotat aspiraţiile centralizatoare ale Vienei. La această adunare regională, reprezentanţii românilor au ajuns în majoritate (proporţia a fost de 46 români, 43 maghiari şi 32 saşi) şi au încercat să elaboreze legi corespunzătoare intereselor poporului lor. Interesele naţionale diferite au determinat tot mai puternic situaţia Transilvaniei.
De la sfârşitul lui 1865 a început să se contureze o reconciliere între clasa politică maghiară şi Habsburgi. Pe 9 decembrie 1865, adunarea naţională de la Cluj-Napoca a adoptat o poziţie în favoarea reînnoirii uniunii, iar la începutul lui 1866, ardelenii îşi ale deputaţii în Parlamentul de la Pest.

ÎNTREBĂRI

1. Ce măsuri de represiune a aplicat guvernarea austriacă după înfrângerea luptei pentru libertate?
2. Ce a însemnat rezistenţa pasivă?
3. Cine au fost „martirii secui”? De ce au devenit martiri?
4. Ce schimbări a adus Diploma din Octombrie?

SUPORT LITERAR

- Benedek Elek: Édes anyaföldem (autobiografie, 1920) (Scumpul meu pământ natal)

FILME RECOMANDATE

- A Hidember (Bereményi Géza, 2002) (Omul Pod)
- Mint oldott kéve (Révész György, 1983) (Ca un snop dezlegat)

Kiss Ferenc (Mădăraş-Ciuc, 23 aprilie 1825 – Merano, Italia, 1 februarie 1873) Scriitor militar, luptător pentru libertate în 1848-49, profesor universitar. S-a născut într-o familie de mici proprietari de terenuri, o familie militară de origine nobiliară, tatăl său a fost locotenent major al staţiei de la Mădăraş-Ciuc a Regimentului 1 grăniceri secui. La vârsta de 10 ani a ajuns la şcoala militară din Olomuc (Cehia), apoi după finalizarea studiilor a fost numit locotenent major în Regimentul 34 de la Lemberg. La izbucnirea luptei pentru libertate a călătorit la Pest, acolo unde împreună cu regimentul său a participat la lupta maghiară pentru libertate. Ca recunoaştere a serviciului său eroic, a fost înaintat la gradul de maior. La Világos a căzut prizonier, apoi tribunalul de la Arad l-a condamnat la moarte. Intre timp, sentinţa a fost comutată la 16 ani de închisoare, astfel a fost închis în condiţii severe timp de 6 ani şi jumătate la Königgratz, până la

eliberarea sa, în 1856. Din 1867 a lucrat la Ministerul Transporturilor, apoi a devenit profesor al Şcolii Superioare Militare din Budapesta. Şcoala din Mădăraş-Ciuc îi poartă numele.

Makkfalvi Dósa Elek (Tîrgu Mureş, 15 martie 1803 – Pest, 19 noiembrie 1867) academician profesor de drept, însărcinat guvernamental revoluţionar în 1849, vicepreşedintele Camerei Deputaţilor, poet. Şi-a făcut studiile în oraşul său natal, apoi a devenit învăţător. Mai târziu a făcut studii de drept în ţară şi a devenit primul doctor în drept din Ardeal. Până în mai 1848 a activat la academia reformată de drept din Tîrgu Mureş. Pe 12 februarie 1849, comisarul guvernamental Csány László l-a numit comisar guvernamental la Tîrgu Mureş. Pentru aceasta, guvernul austriac l-a chemat la Tîrgu Mureş şi i-a confiscat bunurile. Pe 15 octombrie 1851 a fost chemat în faţa tribunalului militar din Pest, apoi pe 4 mai 1852 a fost condamnat la 4 ani de carceră. Mai întâi a fost dus la Sibiu, apoi de acolo la Josefstadt. Pe 25 noiembrie a fost eliberat în urma unei graţieri imperiale. După aceea este epitropul bisericii reformate din Tîrgu Mureş, apoi participă ca reprezentant al poporului secui la adunarea de la Alba Iulia din 1860. Din 1866 este deputat în Parlamentul de la Pest, apoi vicepreşedinte al Camerei Deputaţilor. Mai întâi devine membru corespondent al Academiei Ungare de Ştiinţe, apoi membru de onoare. Este înmormântat în cimitirul reformat din Tîrgu Mureş.

Fig. 214 – Monumentul martirilor de la Someşeni (Cluj-Napoca)

Martonosi Gálffy Mihály (Avrămeşti, 1817 – Tîrgu Mureş, 10 martie 1854) campion de spadă, avocat, martir secui-maghiar. Este descendent al familiei de pixidari secui Gálffy din Avrămeşti. Studiile şi le-a făcut în satul natal, apoi la Cristuru Secuiesc, respectiv Cluj-Napoca. La început este judecător la Cristuru Secuiesc, apoi, până în 1848, a fost avocat la Tîrgu Mureş. În cadrul conspiraţiei Makk-Gál, sarcina sa a fost aceea de a pregăti accesul la putere în Transilvania a lui Kossuth Lajos, ce dorea să se întoarcă acasă din exil. În urma unei trădări (trădătorul infiltrat a fost Biró Mihály, proprietar de terenuri din Acăţari), conspiraţia a fost descoperită, astfel liderii acesteia au fost puşi sub acuzare, la Viena, pentru înaltă trădare şi condamnaţi la moarte prin spânzurare. A fost executat pe 10 martie 1854 în Lunca Poştei din Tîrgu Mureş şi a fost înmormântat la faţa locului împreună cu tovarăşii săi. Soţia sa, Gálffy Rozália, a fost de asemenea condamnată la moarte de către Haynau, „hiena din Brescia”, dar deoarece împăratul austriac nu a permis executarea femeilor, a murit în fortăreaţa Kufstein. Martiriul lui Gálffy şi a tovarăşilor său este comemorat din 1875 de către stâlpul funerar de la Tîrgu Mureş, de pe locul execuţiei lor.

Fig. 215 – Monumentul martirilor de la Tîrgu Mureş.

17. Epoca dualismului austro-ungar

Reconcilierea dintre liderii social-politici din epocă, disputată de către unii, adoptată de către alţii, a apărut în urma unor negocieri îndelungate, ce a necesitat compromisuri importante din partea ambelor părţi. În februarie 1867, locul Imperiului Habsburgic este luat de un nou stat, **Monarhia Austro-Ungară**, sub alt nume, Austro-Ungaria. Această alianţă de state austriaco-ungară, a existat până în 1918 şi, în cei 51 de ani de existenţă **a fost una dintre puterile dominante ale Europei epocii**. În monarhia constituţională cu două capitale (Viena şi Budapesta), Austria şi Ungaria şi-au administrat problemele interne de sine stătător, însă în fruntea ţării dualiste se afla un domnitor comun (împărat şi rege), iar politica externă, armata şi, în parte şi finanţele, se aflau sub o coordonare comună.
În urma înţelegerii, Transilvania şi împreună cu aceasta şi secuimea, au fost cuprinse în Ungaria, au dispărut organele guvernamentale transilvane, existente până atunci. Din 1876 s-a modificat şi sistemul de administrare moştenit în Transilvania, în cursul procesului sistemul comitatelor (judeţelor) a devenit general, ceea ce, în final, a dus la 15 comitate transilvănene. Scaunele secuieşti şi cele săseşti, cu modificări teritoriale mai mici sau mai mari, s-au transformat în comitate.
Fig. 216 – Împărţirea administrativă a Ţinutului Secuiesc (1880) (Din colecţia de hărţi a lui Sebők László) Legendă: Graniţa ţării; Limită de judeţ (comitat); Limită de raion şi oraş; Graniţa de astăzi a ţării;
Noua situaţie a provocat multe probleme în societatea secuiască, problemele ce proveneau din lipsa de dezvoltare economică aşteptau să fie rezolvate şi trebuiau accelerate procesele de sprijinire a modernizării.
Fig. 217 – Împărţirea administrativă a Ţinutului Secuiesc (1880) Legendă: Limita Ţinutului Secuiesc; Limită de judeţ (comitat); Limită de raion;

SOCIETATE ŞI ECONOMIE

Înţelegerea, pe lângă efectele politice, a influenţat în mare măsură şi viaţa economică şi socială din Transilvania şi în cadrul acesteia din Ţinutul Secuiesc, şi în această regiune au început să apară tot mai puternic caracteristicile economiei cu caracter capitalist. Însă, aici, spre deosebire de regiunile vestice şi centrale ale Transilvaniei, ***infrastructura*** **avea lipsuri, iar *capitalul* era prezent într-o măsură foarte ponderată**. Şi producţia agricolă din Ţinutul Secuiesc a primit foarte puţină stimulare.

În Ţinutul Secuiesc din perioada dualismului, **partea hotărâtoare a populaţiei de mai mult de o jumătate de milion trăia în zona rurală**, doar 10-11% erau locuitori ai oraşelor. În această societate preponderent agrară, sistemule economic familial era determinant. Mai mult de 45% din proprietăţile agrare secuieşti erau gospodării pitice de până la 5 iugăre (1,73 iugăre = 1 hectar), restul de 50% erau gospodării ce se întindeau pe el mult 100 de iugăre, care trebuiau să asigure rezerva anuală de cereale a familiilor, respectiv furajarea efectivului de animale. Deoarece în unele cazuri, chiar şi moşiile mai mare, da mai multe zeci de iugăre, dar cu caracteristici nefavorabile, dotate precar puteau să acopere necesarul doar parţial, veniturile familiei erau completate î special din pădurile, păşunile aflate în proprietate comună.

În viaţa de fiecare zi un rol important continua să revină clăcii cu tradiţie de secole, însă s-au produs schimbări în modul de gospodărire. Plugul de lemn de tip vechi a fost înlocuit de plugul de fier modern, în locul secerii, la secerat se folosea coasa şi a început să se răspândească şi batoza, lucru la care un rol important l-a avut Asociaţia Economică Transilvană (Erdélyi Gazdasági Egyesület).

Spre finalul secolului, în imaginea satelor au început să apară semnalele îmburghezirii. A crescut dimensiunea caselor de locuit, pe lângă casele realizate în special din lemn au început să apară tot mai multe case din cărămidă, care au început să fie acoperite cu ţiglă în locul şindrilei şi a paielor utilizate până atunci.

Fig. 218 – Imagine a unei străzi din Mereşti (a doua jumătate a secolului 19)

Fig. 219 – Casă de locuit din Lueta

Chiar şi în această epocă, secuimea era caracterizată de agricultura de subzistenţă, dar epoca înţelegerii a adus extinderea produselor industriale, ceea ce s-a văzut în obiectele de amenajare interioară, în dotări şi în obiceiurile privind îmbrăcămintea. Pe lângă mobilierul realizat casnic, unelte, ţesăturile de casă, încep să folosească tot mai multe produse realizate în masă.

Satele secuieşti, în raport cu posibilităţile de trai, s-au suprapopulat, din această cauză s-a consolidat emigrarea, însă în oraşele din Ţinutul Secuiesc doar foarte puţini au reuşit să găsească mijloace de supravieţuire.

Fig. 220 – Şir de case din Comăneşti (a doua jumătate a secolului 19)

Industria meşteşugărească din oraşele Ţinutului Secuiesc era caracterizată de bresle până la 1872, atunci breslele au fost desfiinţate oficial, locul acestora fiind luat de **asociaţii industriale**, apoi de **organisme industriale**. De exemplu, pe baza rezultatelor recensământului din 1870, de exemplu, 28,10% din populaţia Târgului Secuiesc se ocupa cu industria şi/sau comerţul, în cazul Tîrgului Mureş 25,64%, iar la Odorheiu Secuiesc,

această proporţie era de 23,42%. Industriaşii secui au putut tot mai greu să intre în concurenţă cu produsele industriale ce intrau în cantităţi mari.
Fig. 221 – Pereche din Lueta (desen de Haáz Rezső)
În mod tradiţional, piaţa de desfacere a centrelor meşteşugăreşti secuieşti, în special a Târgului Secuiesc, era România vecină, de aceea, tratatul comercial încheiat în 1875 între Monarhie şi România a asigurat noi posibilităţi de dezvoltare pentru industria meşteşugărească secuiască. Însă, la expirarea tratatului, România, pentru protejarea producătorilor proprii, nu a mai prelungit înţelegerea, iar **războiul vamal** ce a început (1886-1893) a avut consecinţe grave asupra industriaşilor din Ţinutul Secuiesc.
Fig. 222 – Costume secuieşti din Gheorgheni în a doua jumătate a secolului 19 (pe baza ilustraţiilor lui Orbán Balázs)
În ultimele decenii ale secolului 19, treptat a început să se formeze o **industrie modestă**. Ateliere, fabrici mai mari funcţionau mai ales la Tîrgu Mureş, în măsură mai mică la Sfântu Gheorghe. Tot în aceeaşi perioadă, la Minele Lueta şi la Bălan s-au înfiinţat centre ale industriei miniere. Până la sfârşitul secolului determinantă era prelucrarea pieilor şi industria alimentară, însă, la începutul secolului 19 s-au consolidat ramuri cum sunt industria confecţiilor, sau de exemplu, la Gheorgheni, o importantă prelucrare a lemnului. În ultima treime a anilor 1800, starea porţiunilor ce traversau Ţinutul Secuiesc era la un nivel acceptabil, însă reţeaua feroviară era nesatisfăcătoare. Greutăţile în circulaţie, derivând din aceasta, a întârziat intrarea investiţiilor, respectiv a îngreunat transportul produselor secuieşti către diferitele pieţe. La începutul secolului, această problemă a fost ponderată puţin de porţiunile de cale ferată construite între timp, apoi de „calea ferată circulară secuiască”, care a legat comitatele secuieşti, apoi le-a conectat la reţeaua feroviară principală din Transilvania, dar situaţia nu era satisfăcătoare nici în continuare.
Fig. 223 – Reţeaua de căi ferate din Ţinutul Secuiesc; Legendă: Limita Ţinutului Secuiesc; Reţeaua de cale ferată; Râuri mai importante; Localităţi mai importante;
După cum am văzut, Ţinutul Secuiesc aparţinea regiunilor ţării care avea o industrie redusă, astfel, locuitorii din mediul rural sărăciţi şi mutaţi la oraş nu au putut fi absorbiţi de industrie. Emigrarea provenind din aceasta, ce a atins dimensiuni îngrijorătoare, angajarea frecventă în străinătate, au atras atenţia opiniei publice asupra problemelor secuilor. S-a încercat dirijarea căruţaşilor secui, a mâinii de muncă secuieşti către interiorul ţării, în 1900, la Budapesta, s-au înfiinţat comisii de femei pentru intermedierea servitoarelor secuieşti. Statul sprijinea industria casnică, mica industrie, specializarea băieţilor secui în diferitele uzine ale statului, în atelierele de cale ferată, dar dezavantajul era acela că, în lipsa unei industrii mecanice secuieşti, o mare parte dintre ei nu s-au întors acasă.

Congresul Secuiesc de la Tuşnad, din 1902 - organizat în comun de guvern şi opoziţie - **a stabilit că, problemele trebuie rezolvate prin intervenţia statului**. Ministerul Comerţului, respectiv Ministerul Agriculturii au lansat o **acţiune de ajutorare** pentru dezvoltarea a 4 judeţe secuieşti (Mureş-Turda, Odorhei, Ciuc şi Trei Scaune).
S-au înfiinţat mai multe sute de cercuri gospodăreşti, liderii acestora au fost trimişi la cursuri, la studii, aceştia fiind pregătiţi în impozitare, contabilitate, credite, din 1905 s-au organizat excursii profesionale la şcoli agricole, la ferme zootehnice. Cursuri de industrie casnică, biblioteci populare, consiliere juridică gratuită au servit la iluminare. S-au constituit asociaţii de consum şi pentru lapte, introducerea de animale de rasă, ameliorarea păşunilor au avut rezultate. Însă, politica economică insensibilă la problemele sociale, lipsa banilor ce puteau fi alocaţi pentru dezvoltare şi contradicţiile din interiorul cercurilor de conducere nu au făcut posibilă o soluţie cuprinzătoare.

DEZVOLTARE URBANĂ ÎN EPOCA DUALISMULUI

La începutul epocii, în anii 1860, pe baza descrierii realizată de Orbán Balázs, dintre localităţile secuieşti, Tîrgu Mureş, Tîrgu Secuiesc, Odorheiu Secuiesc, Sfântu Gheorghe, Gheorgheni şi Cristuru Secuiesc aveau o imagine mai mult sau mai puţin urbană.
Fig. 224 – Tîrgu Mureş în ilustrată din epocă (1899)
Fig. 225 – Gheorgheniul în ilustrată din epocă
Fig. 226 – Sfântu Gheorghe în ilustrată din epocă
Fig. 227 – Odorheiu Secuiesc în ilustrată din epocă
Schimbările administrative produse în anii 1870 au afectat şi rangul, statutul localităţilor. **Oraşele nobiliare, oraşele cu taxe, sau oraşele de câmpie obişnuite anterior au dispărut, acestea s-au transformat în oraşe cu drept de autoritate legală** (Tîrgu Mureş), **sau în oraşe cu consiliu organizat** (Miercurea Ciuc, Gheorgheni, Târgu Secuiesc, Sfântu Gheorghe, Odorheiu Secuiesc). Mai multe localităţi secuieşti care până atunci aveau statutul de oraşe de câmpie, cum sunt Ilieni, Breţcu, Cristuru Secuiesc sau Miercurea Nirajului, au devenit comune mari.
Condiţiile de locuit erau modeste, deşi prezintă o imagine de îmbunătăţire treptată. La începutul secolului trecut, privind cu ochiul de acum, majoritatea familiilor urbane trăiau în locuinţe mici şi mai puţin confortabile, de exemplu, erau rare băile. Aproximativ o treime a caselor, clădirilor de locuit erau construite din cărămidă sau piatră şi erau acoperite cu ţiglă, majoritatea clădirilor erau construite din lemn şi acoperite cu şindrilă. Este adevărat, în aceste localităţi, în cele 2-3 decenii de dinaintea primului război mondial au început lucrări importante de amenajare urbană, în mod clar depinzând de posibilităţile localităţilor: au fost regularizate râuri, s-au

amenajat străzi noi, s-au înfiinţat pacuri, s-au construit băi publice, s-au realizat canalizări, s-au instalat linii electrice, conducte de apă, reţele de telefonie. Aceste realizări ale civilizaţiei au îmbunătăţit simţitor condiţiile de viaţă ale orăşenilor, localităţile au devenit mai moderne.
Fig. 228 – Târgu Secuiesc în ilustraţii din epocă
Fig. 229 – Miercurea Ciuc în ilustraţii din epocă
În majoritatea cazurilor, aceste oraşe şi-au obţinut aspectul exterior cunoscut astăzi în cursul lucrărilor de construcţii din epoca înţelegerii. **S-au construit clădiri publice importante**, cum sunt de exemplu, la Miercurea Ciuc Casa Judeţului, Tribunalul, clădirea nouă a Gimnaziului Catolic, la Sfântu Gheorghe Bazarul destina industriaşilor locali, Colegiul Reformat, mai târziu, Muzeul Naţional Secuiesc proiectat de Kós Károly, la Odorheiu Secuiesc Casa Comitatului, Şcoala Superioară Reală, Gimnaziul Catolic, Colegiul Reformat.

ÎNVĂŢĂMÂNT ŞI CULTURĂ

Fără îndoială, în perioada Monarhiei Austro-Ungare, în Transilvania şi, în special, **în Ţinutul Secuiesc, învăţământul şi cultura s-au dezvoltat cel mai spectaculos**. Ţinutul Secuiesc avea tradiţii şi rezultate frumoase în învăţământul elementar şi mediu. În perioada 1870-1910, populaţia secuiască ce ştia să scrie şi să citească a crescut în medie de aproximativ două ori şi jumătate, dar de exemplu, în cazul comitatului Ciuc, rămas mult în urmă la începutul perioadei, proporţia celor ce ştiau să scrie şi să citească a crescut de la 10% la 59%.
În oraşele secuieşti funcţiona o reţea de învăţământ importantă şi de nivel înalt, în epoca înţelegerii, pe lângă gimnaziile catolice, unitariene şi colegiile reformate, cu trecut de secole, au început să funcţioneze grădiniţe, şcoli elementare şi civice, şcoli reale superioare, şcoli pentru învăţători, diferite şcoli profesionale. Rolul şcolilor, raportat la dimensiunea şi populaţia localităţilor, a fost important în special în cazul Odorheiului Secuiesc, Tîrgului Mureş li a Cristurului Secuiesc, mai târziu la Sfântu Gheorghe. În aceste localităţi funcţionau şcoli medii cu o rază de atracţie mare, proporţia profesorilor şi a elevilor, respectiv rolul acestora era important în comunităţile locale.
O bună parte a intelectualităţii acestei regiuni a învăţat în aceste şcoli, **dar instituţiile de învăţământ au avut un rol şi în dezvoltarea nivelului de cultură al localităţilor în cauză**. În mai multe cazuri, colecţiile bibliotecilor şcolare şi cele muzeale au constituit baza unor colecţii de mai târziu. Mulţumită prezenţei, colaborării profesorilor, respectiv a elevilor, au apărut numeroase produse de presă şi cărţi, s-au înfiinţat tipografii, librării, coruri, orchestre, cercuri de teatru de amatori. În cursul epocii, viaţa culturală centrată pe şcoală, propagarea ştiinţelor şi pregătirea individuală s-au

organizat tot mai mult într-un **cadru asociativ**. (Dimensiunea acestei caracteristici este arătate de faptul că, la începutul secolului 20 la Tîrgu Mureş funcţionau 41 de asociaţii de voluntari locale, la Odorheiu Secuiesc 30, la Sfântu Gheorghe 27, la Miercurea Ciuc 10 asemenea asociaţii.) În majoritatea oraşelor din Ţinutul Secuiesc funcţiona cel puţin un cazinou, dar în unele cazuri chiar şi două, care au fost scene importante ale vieţii sociale şi culturale.

În viaţa culturală a Ţinutului Secuiesc, un rol important l-a jucat **Asociaţia Economică şi Culturală Secuiască** (**Szekely Művelődési és Közgazdasági Egyesület**), înfiinţată în 1875, în înfiinţarea şi conducerea căreia şi-au asumat un rol personalităţi importante: Mikó Imre, Andrássy Gyula, Hajós János sau Daniel Gábor.

Fig. 230 – Grof Mikó Imre

Fig. 231 – Benedek Elek

În această perioadă, ca rezultat al unor donaţii publice s-au înfiinţat la Sfântu Gheorghe **Muzeul Naţional Secuiesc**, la Tîrgu Mureş **Muzeul Industrial din Ţinutul Secuiesc**, care pe lângă rolul lor tradiţional de muzee au asigurat modele, exemple, biblioteci de specialitate pentru dezvoltarea economică a regiunii.

În această perioadă au activat numeroşi membrii secui excepţionali ai intelectualităţii maghiare. Societatea Kemény Zsigmond din Tîrgu Mureş a solicitat şi a susţinut practicarea ştiinţelor umane, a activităţii de colecţionare etnografică, printre membrii acesteia s-au numărat personalităţi cum sunt, de exemplu, istoricul Jakab Elek, Brassai Sámuel (ultimul polihistor transilvănean), sau Orbán Balázs.

Fig. 233 – Orbán Balázs (pictură de Haáz Rezső)

Orbán Balázs, considerat cel mai mare secui, în lucrarea sa de cunoaştere a patriei, de mari dimensiuni, fără pereche până astăzi, *Descrierea Ţinutului Secuiesc* (*Székelyföld leirása*), a prezentat regiunea locuită de secui, istoria acesteia, tradiţiile, obiceiurile.

În epoca dualismului, în oraşele secuieşti nu existau încă trupe de teatru permanente. Amatorii de teatru erau distraţi de spectacolele trupelor de teatru itinerante prin tot Ţinutul Secuiesc, de spectacole de teatru şcolare, mai târziu de spectacole ale amatorilor din localitate, în special cu spectacole de teatru popular şi operetă.

Fig. 234 – Vile din Vâlcele

Imaginea secuilor în descrieri din epoca dualismului

Tradiţional, în conştiinţa publică, despre secui trăiesc imagini idealizate, dintre care, ce mai cunoscută şi pentru noi, poate cea mai iubită, este cea a secuiului mucalit (góbé), care este şiret, cu mintea întortocheată,

îndemânatic, care rezistă în orice situaţie. Asemenea secui sunt Uz Bence al lui Nyirő, Ábel al lui Tamási, Táncos Csuda Mózsi al lui Wass Albert, sau personajele diferitelor anecdote.
Kozma Ferenc, directorul şcolii de stat de învăţători din Cristuru Secuiesc, în lucrarea sa premiată la concursul Asociaţiei Economice şi Culturale Secuiesc, a prezentat opinia formată despre secui şi ce trăia în conştiinţa publică a epocii: *„Secretul supravieţuirii şi îmbogăţirii poporului, pe lângă hărnicie şi simplitate, stă în faptul că, asupra afacerilor mai mici are un ochi de afacerist şi poate calcula isteţ profitul său în lucrurile mai mici. În schimb, nu intră sub nici o formă în afaceri riscante. […] Fără îndoială faptul că, pe un pământ atât de puţin fertil, lipsiţi de aproape orice mijloace de ajutor, cu asemenea sarcini publice, pe proprietăţi atât de mici şi pe baza unui sistem economic primitiv, doar o muncă intensă, exemplară, dragostea de muncă poate susţine un popor. Şi că acest popor, în pofida tuturor acestor lucruri are şi anumite semne de bunăstare, […] în aceasta se manifestă şi o minte lucidă, căreia îi place şi ştie să aranjeze, să raţionalizeze, să economisească şi care a ajuns să descopere mult şi în puţin şi să îşi reglementeze cerinţele în limitele posibilităţilor…”.*
(*Starea economică şi culturală a Ţinutului Secuiesc*. Budapesta, 1879) (*Székelyföld közgazdasági és közmivelődési állapota*)

Obiceiuri de hrană în Ţinutul Secuiesc

Societatea secuiască de la începutul secolului 19 era caracterizată atât de aspiraţia de modernizare, cât şi de ţinerea la tradiţii.
Conform obiceiurilor de hrănire din scaunul Odorhei din epocă, oamenii, în general, mâncau de trei ori pe zi, atunci când consumau mâncăruri simple, dar hrănitoare. Micul dejun, care atunci era numit prânz era consumat în jur de ora 08:00, masa de amiază la ora 12:00, iar ora cinei diferea, în funcţie de ocupaţiile pe care le avea la momentul respectiv.
La micul dejun şi la cină pe masă ajungeau mămăligă cu brânză sau mămăligă cu lapte, fructe uscate fierte, varză sărată prăjită în untură, omletă. Iarna, meniul era diversificat cu mâncăruri din porc, cartofi fierţi sau prăjiţi şi zeamă de varză, supă de mere, vara se consumau cu plăcere diferite supe (cu tăiţei, de chimion, supă de ceapă, supă acră, supa cosaşilor, etc.), ca mâncăruri principale tocăniţe de ceapă şi cu ceapă cu

mămăligă, mălai, mămăligă din făină de ovăz (kiszi). Din cărnuri erau plăcute carnea de miel şi berbec.
Şi la masa de prânz se consumau ciorbe: de fasole, de mazăre, de linte, de cartofi, cu tăiţei, cu pâine. Duminica sau în zilele de sărbătoare meniul era completat cu supe de carne cu tăiţei, iarna cu sarmale, supă din carne de vită şi pilaf din orez sau griş la care se adăugau fripturi, plăcinte, foietaj, gogoşi sau colaci secuieşti (kürtőskalács). Dintre condimente, se folosea piperul, şofranul, ghimbirul şi foile de dafin.
(Barabás Endre: *Udvarhely vármegye leirása*, Budapesta, 1904) (*Descrierea comitatului Odorhei*)

Despre portul popular secuiesc

„Bărbaţii umblă în cizme, pantaloni albi brodaţi cu negru, mare parte din ei poartă kocogány [un fel de haină] din daróc [un fel de stofă utilizată în îmbrăcămintea populară] de culoare gri cu şnururi negre, câţiva cu veste din postav negre, cu cravată neagră, cu pălărie neagră. Sunt mai mulţi care chiar şi pe timp călduros poartă căciulă din piele de miel neagră, deoarece, după cum spun, căciula este călduroasă iarna şi răcoroasă vara.
Şi feciorii sunt îmbrăcaţi la fel, dar în loc de cizme, mulţi poartă cüpö, un fel de bocanci mai înalţi, care sunt tăiaţi pe exteriorul tureacului şi sunt legaţi cu curele. Toţi au pălării cu flori, cravate de mătase mari, veste negre, pe care poartă kocogány din daróc, fără să o încheie, la fel cum nu o încheie nimeni, cu excepţia bătrânilor, nici măcar iarna. Mulţi dintre bătrâni leagă această haină cu o curea la gât.
Pe cealaltă poartă sosesc femeile. Fetele sunt colorate, ca un păun. Cu pălării albe din pai de orez, cu panglici roşii, negre sau albastre, împodobite cu flori. Cu bluze ţipătoare, în tot felul de culori, cu poale […], în pantofi cu toc înalt. Doar fetele mai sărace nu renunţă la cizme şi haine ţesute."
(Malonyay Dezsö: *A Magyar nép művészete*, Budapesta, 1909) (*Arta poporului maghiar*)

„Puciul secuiesc" de la 1877

În aprilie 1877 a izbucnit războiul ruso-turc, ruşii trecând prin România au atacat Turcia. Opinia publică maghiară simpatiza cu turcii care, la vremea

respectivă, i-au primit pe Kossuth Lajos şi pe tovarăşii săi, oficial Monarhia nu s-a implicat, însă în fundal în sprijinea pe ţar.
Deputatul din opoziţie Ugron Gábor şi tovarăşii săi au elaborat un plan pentru tăierea liniilor de aprovizionare din România ale trupelor ţariste, pentru ca prin aceasta să se stopeze atacul rusesc şi pentru ca turcii să aibă posibilitatea pentru a lansa un contraatac. Pentru realizarea planurilor era nevoie de bani şi arme. Banii au fost daţi de către englezi, care avea interesul să stopeze ofensiva rusească din Balcani. Deoarece armata austro-ungară a fost dotată tocmai atunci cu puşti de tip nou, armele de foc de timp vechi puteau fi cumpărate ieftin. După ce s-au îngrijit de arme, cei trei organizatori principali: Ugron Gábor, Orbán Balázs şi Bartha Miklós au început să recruteze voluntari din judeţele secuieşti, pentru realizarea planului lor.
Conform planurilor, membrii mişcării trebuiau să ajungă în Moldova prin Pasul Oituz, din Trei Scaune. Atunci când totul era pregătit, autorităţile au descoperit complotul, puciul secuiesc fiind dezvăluit. Au început percheziţiile, au fost descoperite armele, în pofida acestui fapt, autorităţile au realizat ancheta cu superficialitate. Procesul s-a desfăşurat la Tîrgu Mureş, organizatorii acuzaţi până la urmă de deranjarea ordini publice au fost şi eliberaţi.

Congresul secuiesc de la Tuşnad, din 1902: în august 1902 s-a desfăşurat acea consfătuire al cărei scop a fost acela de a analiza situaţia Ţinutului Secuiesc şi a secuimii şi de a găsi soluţii la probleme. Pe lângă instituţiile guvernamentale, un rol hotărâtor în organizare şi desfăşurare l-au jucat numeroase organizaţii profesionale de rang înalt, de exemplu, Asociaţia Economică Naţională Maghiară, Asociaţia Culturală Maghiară din Transilvania, Societatea Secuiască din Tîrgu Mureş. În cadrul congresului, în 5 secţiuni de specialitate (agricultură, industrie-comerţ, impozite şi credite, cultură publică – învăţământ şi sănătate publică) s-a analizat situaţia secuimii. Printre problemele discutate, cele mai grave s-au dovedit rămânerea în urmă economică amplificată a Ţinutului Secuiesc, posibilităţile economice neutilizate, lipsa sprijinului şi emigrarea de dimensiuni tot mai mari din aceste cauze.
În şedinţa de încheiere, participanţii au formulat numeroase concepţii, în care s-a propus, printre altele, industrializarea Ţinutului Secuiesc,

modernizarea agriculturii, extinderea sistemului cooperatist, dezvoltarea turismului, avându-se în vedere caracteristicile şi condiţiile locale.
Hotărârile congresului au avut un rol mare în faptul că, până la urmă, guvernul ungar a decis să sprijine alinierea Ţinutului Secuiesc, a început „acţiunea secuiască”, care a avut anumite rezultate.

Tîrgu Mureş, oraş regal liber cu drept de autoritate legală

Este o localitate a Ţinutului Secuiesc istoric interesantă. Juridic, din 1616 s-a separat din rândul oraşelor secuieşti, totuşi, istoria sa este inseparabilă de cea a Ţinutului Secuiesc.

Deşi în perioada dualismului majoritatea oraşelor secuieşti au trecut printr-o dezvoltare importantă, totuşi, Tîrgu Mureş se detaşează spectaculos. Încă în ultimele decenii ale secolului 19 s-au realizat numeroase clădiri publice (de exemplu, Palatul de Justiţie, Muzeul de Artă Industrială, cazarma etc.), dar la începutul secolului 20, în perioada mandatului de primar al lui Bernády György, a început o relansare importantă. S-a pus mare accent de urbanism: au fost deschise mai mult de 100 de străzi noi, s-au amenajat parcuri, s-a construit „Tisztviselőtelep”, a început construirea locului de excursii al oraşului de pe Platoul Corneşti. Tot atunci s-a construit şi o mare parte a utilităţilor publice, de exemplu, uzina electrică, noua staţie de gaze, reţeaua e apă, digurile, fabrica de cărămidă, abatorul.

Ca parte a marilor investiţii au fost construite clădiri publice impozante, în majoritate eclectice, printre acestea şcoli, poliţia, Camera de Comerţ şi Industrie, Adăpostul pentru Copii, sau Palatul Pensiilor. Primăria şi Palatul Culturii, proiectate de către Komor Marcell şi Jakab Vilmos, care determină până astăzi imaginea oraşului, sunt un patrimoniu construit secesionist ale oraşului Tîrgu Mureş, de valoare la nivel naţional.

Prin concepţiile sale curajoase şi de mari dimensiuni, Bernády, a transformat Tîrgu Mureş, relativ modest, într-un oraş model al Ţinutului Secuiesc.

Gróf Mikó Imre (1805-1876) politician, ministru, scriitor de istorie. A studiat la Colegiul Bethlen din Aiud. Din 1837 este consilier al guvernatorului general, din 1847 până în 1848 este trezorier al Transilvaniei. În 1844 a înfiinţat Asociaţia Economică Maghiară din Transilvania în scopul ridicării la un nivel mai înalt a agriculturii din Transilvania, rămasă în urmă. Din 1843 este preşedintele Comisiei de Supraveghere a Teatrului Naţional din Cluj-Napoca. În 1848 a fost preşedintele marii adunări secuieşti de la Lutiţa, din decembrie până în octombrie 1849 a fost ţinut prizonier de către austrieci,

la Olmütz. Mulţumită lui, de la sfârşitul lui 1849, la Cluj-Napoca s-au reluat reprezentaţiile teatrale în limba maghiară la Cluj-Napoca. A extins clădirea teatrului, a reînnoit dotările pe cheltuiala proprie, în 1859 a înfiinţat colegiul reformat de la Sfântu Gheorghe, care mai târziu a primit numele său. O creaţie importantă a sa este Asociaţia Muzeului Ardelean, înfiinţată în 1859, respectiv Muzeul Ardelean, cu o bibliotecă şi o arhivă renumită. În epoca Bach este adeptul politicii opoziţiei pasive, în 1861, pentru o scurtă perioadă de timp, a fost guvernatorul Transilvaniei. Însă, atunci când aspiraţiile antimaghiare ale curţii de la Viena au devenit, din nou, clare, s-a retras. În calitate de ministru al lucrărilor publice şi transporturilor din guvernul Andrássy Gyula a elaborat un plan pentru construirea reţelei de căi ferate şi drumuri. În interesul ridicării nivelului şcolilor din mediul rural a solicitat reforma şcolilor de învăţători. În 1867 este unul dintre fondatorii Societăţii Istorice Maghiare şi preşedinte al acesteia până la moartea sa. În 1872, cu intervenţia sa, la Cluj-Napoca s-a înfiinţat cea de-a doua universitate maghiară de ştiinţe.

Amintirile lui Benedek Elek despre casa natală

„Casa tatălui meu s-a construit la începutul anilor 40, cu 70 de ani mai târziu, ca o casă construită pe cartofi. Aceasta avea nu doar fundaţia din piatră, ci şi deasupra acesteia, la o jumătate de metru începea lemnul, şi anume cioplit, deschizăturile fiind umplute cu pietre mici şi astfel văruită arăta ca o casă de cărămidă. O streaşină largă era deschiderea în centrul casei, de la aceasta la dreapta era o cameră mare, luminoasă, ce se deschidea spre grădina cu albine, spre stânga o cameră mai mică şi bucătăria. De sub streaşină era intrarea în cămară şi în pivniţă, care era la nivelul solului şi nu sub pământ; de sub streaşină era urcarea în pod, pe o scară înaltă, sprijinită acolo.

Casa noastră era acoperită cu ţiglă frumoasă, roşie, pe aceasta fumegau 3 hornuri, pe casa ameţită nici unul; în aceasta, fumul din vatra mare deschisă urca în pod şi, încet, ieşea printre crăpăturile şindrilei. […] În pod, pe cele 4 laturi, stăteau lăzile meşterite de dulgheri din sat, de la 5 „köböl” (unitate de volum ce variază în funcţie de loc şi epocă, egală cu 64, 95, respectiv 125 litri) până la 20 de „köböl”; în acestea se urca grâul, secara, ovăzul, orzul, mazărea, fasolea, fructele uscate. Ceea ce nu încăpea în lăzi, stătea grămadă în podul lipit cu pământ. Pentru cartofi era săpată o groapă mare în pivniţă. De grinzi, pe lungimea pivniţei erau fixate 4-5 rafturi mari pentru merele pe iarnă. Vis-a-vis de casă, de partea cealaltă a curţii era „kukoricagóré”, adică pe secuieşte: coşul pentru porumb…”

(Benedek Elek: *Édes anyaföldem*. Budapesta, 1920) (*„Scumpul meu pământ matern”*)

Benedek Elek (1859-1929) ziarist, scriitor. Studiile şi le-a făcut la Odorheiu Secuiesc, apoi la Budapesta. A devenit ziarist, colaborator al *Budapesti Hirlap* şi al altor publicaţii. Din 1887 până în 1892 este deputat, o perioadă a fost membru al partidului liberal, apoi a intrat în partidul naţional. In discursurile sale din Camera Deputaţilor s-a ocupat cu literatura pentru tineret, poezia populară şi limbajul popular, respectiv cu problemele învăţământului public. În 1889, împreună cu Posa Lajos au lansat prima revistă pentru copiii cu valoare literară, *Az Én Ujságom*, apoi împreună Sebők Zsigmond au redactat revista de copiii cu valoare educativă morală şi estetică *Jó Pajtás*. A scris prelucrări de poveşti pentru tineret (*1001 nopţi, poveştile fraţilor Grimm*), poezii, piese de teatru, romane pentru fete, opere istorice şi de istorie a literaturii. Din 1921 până la moartea sa a trăit la Băţanii Mici, a redactat revista de tineret *Cimbora*. În calitate de autor de poveşti este considerat unul dintre creatorii literaturii maghiare pentru copiii. Prin scrierile sale pentru tineret, colaborarea sa ca redactor, ocupă un loc între pedagogii de frunte. Ultimele cuvinte ale testamentului său literar: „… important este să lucreze”.

Fig. 232 –

Fig. 231 - Benedek Elek

Baron Orbán Balázs (1830-1890) „Cel mai mare secui” s-a născut la Poloniţa, lângă Odorheiu Secuiesc, dintre veche familie din scaunul Odorhei. Studiile şi le-a făcut la Odorheiu Secuiesc. În primăvara lui 1856 şi-a părăsit pământul natal pentru a călători împreună cu familia la Constantinopole, pentru a prelua moştenirea din partea bunicii sale, Foresti Mária. Folosindu-se de posibilitatea oferită, în 1847, apoi în 1848, călătoreşte în Orientul Apropiat. În 1849 a adunat o trupă de 150 de persoane la Constantinopole, pentru armata ungară, însă la Vidin, în Bulgaria, a primit ştirea despre înfrângerea luptei pentru libertate. După aceasta, i-a ajutat pe emigranţii maghiari cu cazare şi locuri de muncă. Autorităţile imperiale l-au considerat duşman, a fost obligat să rămână în emigraţie. În 1859 s-a întors acasă, a folosit anii absolutismului şi ai perioadei de calmare pentru a călători în Ţinutul Secuiesc. Între 1862 şi

1868 a vizitat aproximativ 500 de localităţi, pentru a aduna informaţii pentru marea sa operă. În opera sa principală Szekelyföld leirása (Descrierea Ţinutului Secuiesc), în 6 volume, a prezentat un important material istoric, arheologic şi etnografic, prin aceasta făcând un uriaş serviciu pământului său natal, lucrarea sa este indispensabilă şi astăzi pentru istorici, ziarişti, profesori.

Din 1871 până la sfârşitul vieţii a fost deputat, prin programul său de independenţă a aparţinut opoziţiei. A murit în 1890 la Budapesta, în testamentul său a lăsat o mare parte a averii sale unor scopuri publice: „nefiind binecuvântat cu familie, consider poporul maghiar drept familia mea şi doresc să îl fac drept moştenitor principal al meu”.

Timp liber, viaţa din staţiuni balneare

Noul stilul de viaţă orăşănesc, ce se extindea tot mai mult şi în Tinutul Secuiesc a reprezentat şi o viaţă civică, care pe lângă altele s-a manifestat şi în **noile moduri de petrecere a timpului liber**. Tot mai mulţi se dedicau teatrului, apoi în vremurile de pace mergeau la cinematograf, vieţii de club şi de cerc, sporturilor şi cititului.

Concediul de odihnă, la nivelul drumeţiilor reprezenta în această perioadă un fenomen nou. Mediul natural al Tinutului Secuiesc a făcut să se minuneze şi oamenii din vremurile vechi. Regiunea secuiască bogată în ape minerale terapeutice, peisaje minunate se arăta a fi o locaţie ideală pentru petrecerea concediilor care la sfârşitul secolului trecut erau considerate a fi tot mai naturale. La începutul anilor 1990, turiştii dornici de excursii, distracţii, vindecare erau aşteptaţi de 20 de băi mai mult sau mai puţin amenajate. **Băile Tuşnad, Vâlcele, Borsec**, considerate a fii staţiuni la modă, mai târziu şi **Sovata**, cu serviciile lor de nivel înalt faţă de condiţiile locale, au atras şi musafiri străini, în timp ce, de exemplu la **Băile Homorod, Băile Chirului** sau **Corund** erau aşteptaţi cei cu pretenţii mai modeste dornici să se relaxeze. Totodată, fiecare oraş secuiesc avea „propriul” loc de excursie şi staţiune termală: Sfântu Gheorghe avea **Băile Sugaş**, Miercurea Ciuc avea **Jigodinul**, Cristuru Secuiesc avea **Sărata**, Odorheiul Secuiesc avea **Băile Sejke**, Târgu Mureşul avea **Sângeorgiu de Mureş**, care erau vizitate în primul rând de localnici.

Insă pentru popularizarea culturii băilor termale cetăţeneşti cu viziune occidentală nu erau suficiente doar condiţiile naturale, existenţa apelor minerale. Creşterea turismului cerea condiţii de călătorie, îmbunătăţirea condiţiilor de cazare şi mâncare, asigurarea unor posibilităţi de distracţie de calitate. Insă în lipsa surselor de bani necesare, aceste investiţii nu erau efectuate mereu şi astfel, din cauza nivelului moderat al dezvoltărilor menite să ridice nivelul serviciilor şi confortului, staţiunile termale secuieşti nu au putut oferi acelaşi condiţii ca staţiuniile termale şi de odihnă la modă în Monarhie.

In concluzie, Tinutul Secuiesc din perioada convenţiei era caracterizat de o modernizare economico – socială întârziată. Intre timp, mai târziu şi într-o măsură mai mică, au apărut şi aici, respectiv s-au desfăşurat acele fenomene, procese ce au avut loc în Ardealul, Ungaria contemporană, respectiv în întreaga Monarhie Austro – Ungară şi contrar dezavantajelor, această perioadă a reprezentat **modernizarea cu avânt a istoriei Tinutului Secuiesc**.

n.n. – la această lecţie apar fotografiile 235 şi 236 – cu imagini din Băile Tuşnad, mai exact cu Vila Banffy şi Vila Svajcz, respectiv imaginea 238 (Viaţă de baie la lacul Ursu) şi imaginea 238 (Călătorie spre Băile Borsec).

PERIOADA DUALISMULUI AUSTRO – UNGAR

Tinutul Secuiesc (fragment) (*Lectură*)
Viaţă colectivă

„Situaţia socială din prezent a Tinutului Secuiesc coincide în general cu viaţa socială maghiară, însă are şi particularităţi separate. (…) Faptul că poate supravieţui, pe lângă sistemul său economic nedezvoltat, pe proprietatea sa mică şi pe pământul său nu prea productiv, se datorează în parte iscusinţei şi dragostei de muncă a femeii secui. Femeia secui îşi urmează soţul pe câmp şi lucrează împreună cu acesta, din primăvară şi până în toamnă, toate muncile agricole.

Viaţa sa familială este în general afectuoasă şi curată. Tatăl spune poporului casei sale „slugile" mele, îi strigă pe nume şi îi tutuieşte. Femeia îl strigă pe soţului său „ domnul meu" şi „kijed" (îndurare). Tinerii se adresau mereu celor bătrâni spunându-le „kijed", chiar şi între fraţi cei mai tineri nu îi tutuiau pe cei mai învârstă. Copilul spunea părinţilor săi „domnule tată" sau „dragă tată", „femeia mamă", „dragă mamă". (…)

Ajutorul reciproc pe care obişnuiau să şi-l dea unii la alţii dă un colorit atrăgător modului de viaţă specific secuilor. Un frumos exemplu al acestuia este claca. Aceasta constă în faptul că, locuitorii unei străzi sau toţi consătenii sunt chemaţi în ajutor în cazul unei munci urgente. Deoarece

acest lucru este reciproc, nimeni nu obişnuia să se sustragă. In timpul muncii, gazda serveşte pe lucrătorii în clacă cu pâine şi palincă, însă munca este urmată de un ospăţ mare şi dans. Claca de arat este însufleţită de cântece. Un semn frumos al preocupării pentru soarta altora este radina sau paszita ce consta în faptul că, cunoştiinţele femeii care stă în patul copilului îi aduc acesteia atâtea feluri de mâncare bună încât ar fi suficiente şi pentru un prânz de nută. Si botezul este sărbătorit cu ospăţ. Naşii de botezi îşi spun toată viaţa cumjătru şi cumătră ca semn al prieteniei şi dragostei diferite. După îmormântarea adulţilor se ţineau ospeţe, aşa numitele mese de funeralii. In timpul ospeţelor nu lipsesc niciodată toasturile. Inchinările, dacă nu au un obiect ocazional, sunt cel mai des de forma: „Să dea Dumnezeu putere, sănătate şi pace".

Cea mai îndrăgită activitate a tineretului secui este dansul de duminică şi în serile de iarnă şezătoarea sau furca de tors. Umorul secuiesc nu se manifetă nicăieri cu un şuvoi de cuvinte atât de mare, iar cheful de glume nu este atât de scânteietor ca în astfel de locuri.

Tot de distracţia tineretului aparţine şi obiceiul stropitului de paşti. In dimineaţa de luni a paştelui, băieţii, flăcăii obişnuiesc să stropească fetele cu apă de trandafir, iar fetele îi recompensează cu ouă roşii. Insă se întâmplă să se folosească şi o formă veche mai dură a stropitului în care flăcăii duc fetele la fântână unde le udă până la piele. „Să fie proaspete, sănătoase!"

Distracţia de vară a adolescenţilor este jocul cu mingea, datul în leagăn, aruncarea cu cercul, roata diavolului, mielul e afară, lupul e înăuntru.

Cea mai interesantă şi frumoasă sărbătoare colectivă a secuilor este nunta. Actorii săi sunt mirele, mireasa şi în afara părinţilor mirilor, mai sunt naşul, naşa, cavalerul de onoare şi domnişoarele de onoare. Momentele sale principale sunt: cererea, logodna, nunta, marşul de nuntă (în care zestrea este dusă, pe lângă cântece, cu o căruţă trasă de patru boi), numărarea, ospăţul, dansul şi peste câteva zile prima vizită la noua doamnă".

(Monarhia Austro – Ungară în scris şi în imagini, volumul XX, Budapesta, 1901)

INTREBARI

1. Ce a însemnat monarhia dualistă?
2. Care este cea mai izbitoare diferenţă între comitat şi scaun secuiesc?
3. Ce a fost „războiul de vamă"? Care a fost rezultatul său?
4. Ce ramură a economiei Tinutului Secuiesc s-a dezvoltat cel mai greu? De ce?

SUPORT LITERAL

- Benedek Elek: Pământ natal drag (autobiografie, 1920)
- Szemler Ferenc: Inele de copac (scrieri în proză, 1970)
- Szemler Ferenc: Odiseea Odorheiului (trei romane, 1971)
- Cseres Tibor: Cheile Foksanyi (roman, 1985)

RECOMANDĂRI DE FILME

- Colonelul Redl (Szabo Istvan, 1984)
- Moştenitorul tronului (Szinetar Miklos, 1989)

n.n. – imaginea 239, 240 (Recrutare la Remetea în 1942)

VI. Tinutul Secuiesc în epoca contemporană

In secolul XX şi Tinutul Secuiesc a fost atins de numeroase vicisitudini: războaie mondiale, schimbări de imperii, soartă de minoritar, dictaturi. In urma schimbării din 1989 regiunea s-a regăsit pe sine în mod treptat, totodată a trebuit să facă faţă unor noi încercări.

- Secuimea în războiul mare (1914 – 1920)
- In minoritate în România Mare (1920 – 1940)
- „Mica lume maghiară” şi secuimea
- Secuimea în perioada comunismului
- Privire (din 1990 până în zilele noastre)

18. Secuimea în războiul mare (1914 – 1920)

IZBUCNIREA RĂZBOIULUI

In anul 1914 a început cel mai mare război de până atunci, în care s-au implicat majoritatea statelor de la acea vreme ale lumii. Marile puteri ale Europei s-au pregătit pentru război timp de decenii. Si-au crescut efectivele armatelor, le-au dotat cu noi arme distrugătoare. Pentru locuitori au popularizat, în fiecare ţară, războiul ce părea inevitabil ca fiind un interes naţional.

Cele două blocuri militare aflate în opoziţie şi care s-au format până la începutul secolului XX, **puterile centrale** şi **antanta**, respectiv atmonsfera tensionată din Balcani, ce devine din nou scena luptelor, **au accentuat** şi mai tare **atmosfera europeană** care era şi aşa **tensionată**. In această situaţie s-a produs **atentatul din 28 iunie 1914 de la Sarajevo**,

uciderea lui Ferenc Ferdinand, moştenitorul tronului austro – ungar. Conducerea armatei germane, conştientă fiind de superioritatea sa tehnică momentană, a folosit crima politică de la Sarajevo ca motiv pentru începerea războiului. La presiune germană, **în 28 iunie 1914 Monarhia Austro – Ungară a declarat război Serbiei**. Urmând acest lucru, în decurs de o săptămână, statele europene şi-au declarat război între ele.

La începutul războiului s-au format **trei câmpuri de luptă**. Pe frontul de vest, Germania lupta împotriva francezilor şi britanicilor, pe frontul de est, trupele Germaniei şi Austro – Ungariei se luptau împotriva Rusiei, în timp ce pe frontul secundar de sud – est, Monarhia se confrunta cu Serbia.

La început toată lumea se aştepta la o luptă de câteva săptămâni – luni, însă în loc de aceasta **s-a format un război**, care mai degrabă se extindea şi **s-a prelungit timp de ani**. Sub efectul propagandei anilor anteriori, ştirea izbucnirii războiului a fost primită peste tot cu însufleţire şi au alergat bucuroşi, fără să se gândească, spre o „conflagraţie mondială" groaznică, ce a cerut mai multe milioane de victime.

Deşi erau aliaţi ai Austro – Ungariei şi Germaniei, România şi Italia au rămas deocamdată neutre.

n.n. – imaginea 241 (Subofiţer secui din infanteria honvezilor 24) şi imaginea 242 (Soldaţi secui întro poză de arhivă)

SECUII ÎN RĂZBOI

Vestea izbucnirii războiului a răscolit şi a atins grav şi Tinutul Secuiesc. **Comanda de mobilizare a sosit în satele secuieşti, la sfârşitul lunii iulie – începutul lunii august 1914**. La început au fost chemaţi la pregătirea militară bărbaţii cu vârsta cuprinsă între 20 – 42 de ani, iar după un an au fost mobilizaţi şi tinerii de 18 – 19 ani, respectiv rezerviştii cu vârsta de 43 – 50 de ani. Pe parcursul războiului infanteria imperială şi regală nr. 82 era în mare parte formată din flăcăi din Tinutul Secuiesc, mai departe secuii au servit şi în infanteria maghiar regală a honvezilor nr. 24 din Braşov, infanteria maghiar regală nr. 22 din Târgu Mureş, infanteria imperială şi regală nr. 65 din Târgu Mureş, regimentul husarilor maghiari regali nr. 9 din Târgu Mureş, infanteria imperială şi regală nr. 2 din Braşov, respectiv în regimentul husarilor imperiali şi regali nr. 2 din Braşov. **Regimentele secuieşti**, care făceau parte din **cele mai bune unităţi militare ale Monarhiei**, au trecut de botezul focului în luna august 1914 pe frontul rus. Cele mai eroice fapte de armă ale **infanteria secuiască 82.** au avut loc pe frontul de est în 1914 la Dunajov, în 1915 pe

platoul Volhini din Galiţia şi în 1916 la străpungerea de la Luck – Olzka. Au luptat cu un curaj asemănător şi în anul 1915 – 16, la Isonzo şi Doberdon, împotriva italienilor.

Războiul a afectat grav şi membrii de familie rămaşi acasă. In lipsa forţei de lucru masculine, cultivarea pământurilor era efectuată de femei, copii şi bătrâni. In primăvara anului 1915 au fost strânse, pentru armată, animalele de tracţiune şi caii. Diferitele impozite suplimentare, **împrumuturile de război**, au reprezentat de multe ori o povară materială foarte scumpă pentru cei rămaşi acasă. In scopul obţinerii banilor necesari pentru acoperirea cheltuielilor de război, începând din luna noiembrie a anului 1916, statul a solicitat cu regularitate locuitorilor să noteze împrumuturi de război. In afară de asta, în vara anului 1916 a avut loc o rechiziţionare de clopote cu scopul turnării de tunuri.

Intâmplare excepţională:

„12 aprilie 1918, a fost o sărbătoare de bucurie a infanteriei 82. A Odorheiului Secuiesc, de care nu a avut parte nici o echipă a forţei armate militare austo – ungare. In această zi regele Karoly al IV-lea a dat următoarea poruncă superioară: Poruncesc ca de acum, infanteria mea nr. 82, de care aparţin mai ales secui să poarte numele infanteria secuiască nr. 82 imperială şi regală. Karoly.

Această distincţie superioară fără precedent în istoria regimentelor maghiare, s-a datorat faptului că regimentul nu a dat cu spatele niciodată, fără comandă, nici în cea mai critică situaţie”.

Sursă: *Ziarul Milităresc Maghiar*, anul al III-lea, 16 noiembrie 1940.

n.n. – imaginea 243 (Soldaţi secui în înregistrări de arhivă) şi imaginea 244 (subofiţer secui din infanteria nr. 82)

INVAZIA ROMÂNĂ DIN 1916

In vara anului 1916 România a considerat că a venit vremea realizării străduinţelor sale naţionale**. Pactul încheiat în secret, în 17 august 1916, la Bucureşti**, cu antanta, **a recunoscut revendicările României asupra teritorilor locuite în Monarhie de români** (Ardea, Banat, Partium, Bucovina), dacă România declară neîntârziat război Austo - Ungariei.

In noaptea zilei de 27 august 1916, armata regală română, trecând Carpaţii, **au năvălit în Ardealul lăsat aproape fără apărare**. Deja din primele zile, Tinutul Secuiesc s-a transformat într-un câmp de luptă, Târgu Secuiesc, Sfântu Gheorghe, Miercurea Ciuc, Gheorgheni şi Odorheiul Secuiesc au ajuns sub ocupaţie română. **Forţele armate austro**

– ungare, ce staţionau în Ardeal, **nu au putut intra în luptă** cu trupele române, putând să-şi asume doar încetinirea înaintării acestora.

In zilele ce au urmat după atac autorităţile maghiare **au dispus golirea Tinutului Secuiesc şi a Ardealului de Sud**. Locuitorii civici, în număr de peste 200.000, ce fugeau înebuniţi pe căile ferate, drumuri publice, cu căruţe sau pe jos, se grăbeau spre interiorul ţării. Pentru secuii nevoiţi să-şi părăsească casele, ministerul de interne a desemnat ca locaţie temporară comitatele Hajdu, Szabolcs, Bekes şi Jasz – Nagykun – Szolnok.

Teritoriile invadate de trupele române au suferit pagube grave. Au devastat, jefuit, magaziile, casele fără proprietari şi au dat foc la numeroase clădiri. Din păcate în unele locuri, la jefuiri au participat şi numeroase persoane rămase acasă. Au fost şi multe sute de victime civile în rândul persoanelor învârstă rămase acasă, bătrânilor ce fugeau şi copiiilor.

Deoarece cu forţele proprii nu a reuşit să stăpânească evenimentele, **comandamentul monarhiei a cerut un ajutor militar de la Germania**, pentru eliberarea Ardealului. **Armata austro – ungară nr. 1**, sub conducerea generalului Arz, a **spart puterea adversarului** la sud-est de Târgu Mureş, după care trupele aflate sub comandamentul german Falkenhanzn, au triumfat în ciocnirile din 26 – 28 septembrie de la Sibiu şi din 7 – 9 octombrie de la Braşov. **A început retragerea română**. Inainte de golirea militară a Tinutului Secuiesc, **trupele române au deviat în masă localnicii şi i-au luat cu ei ca ostatici**. Din satele, din zona ocnelor au fost luaţi în jur de 250 de persoane şi din satele din Ciucul de sus au fost luaţi în jur de 600 de muncitori şi cărăuşi pentru ai pune la muncă de război. Din comitatele secuieşti, un număr de 17 mii de persoane au fost internate în tabăra de prizonieri de la Sipot, însă din cauza condiţiilor inumane abia 3.000 dintre acestea s-au întors acasă. La retragere **armata română a incendiat Miercurea Ciucul**, o mare parte a clădirilor oraşului au devenit prada focului.

In urma luptelor puternice duse în Carpaţi **trupele austro – ungare şi germane au reocupat teritoriul Tinutului Secuiesc şi a Ardealului de Sud**. Trei Scaune şi comitatele Ciuc, aflate de-a lungul graniţei au devenit teritoriul convoiului armatei austr-o ungare aflate în traversare, clădirile publice au fost ocupate pentru spitale şi depozite de armată. Din cauza distanţei mici faţă de câmpul de luptă, a caselor devenite nelocuibile, a lipsei de alimente şi a furajelor, o parte din secuii fugiţi s-au putut întoarce acasă din exil doar în primăvara anului 1917.

La recuperarea şi apărarea Tinutului Secuiesc a participat şi regimentul secuiesc nr. 82. Astfel s-au remarcat în luptele de la Runcul Mare, iar în anul 1917 la apărarea fortificaţiei numite Cetatea Morţii din cheile Oituz.

n.n. – imaginea 246 (emblema diviziei secuieşti nr. 82)

Fragment Ajtai Janos: Aşa am văzut, aşa am simţit, din jurnalul său cu primul război mondial (*Lectură*)

„In 27 august 1916, duminică, ne-am trezit comozi şi ne-am spălat bine. Am mâncat la mic dejun lapte.

Inainte de masă, flăcăii s-au moşmodit cu ridicarea amplasamentelor, iar după amiaza se scăldau în pârâu. După încheierea acestora se zbânţuiau şi beau palincă cu locuitorii strânşi în apropiere. De la aceasta, întregul colectiv se înveselea atât de tare încât întreaga regiune răsuna de cântecele şi petrecerea lor gălăgioasă.

Infanteriştii noştri erau informaţi de civili de aici că pe noi România nu ne atacă ci merge împotriva Bulgariei. Aici doar ruşii vor veni împotriva noastră.

Petrecerea zgomotoasă, ce se întindea până noapte, încă era în plină desfăşurare atunci când ne-am culcat cu Lukacs. Civili aveau un chef foarte bun. Cântau melodii române.

Deodată aud în som că cineva bate la uşă şi îl strigă pe sergentul Lukacs cu ştirea să ne trezim pentru că la noapte se pregăteşte un atac împotriva noastră. M-am deşteptat brusc şi am crezut că acel infanterist care aducea vestea, ori este beat, ori e nebun.

Insă sergentul Lukacs a confirmat faptul că el s-a trezit deja mai devreme la auzul unui fel de foc tras cu tunul şi a vrut să mă trezească şi pe mine. Se pare că el are deja o sensibilitate şi în somn la aceste sunete. – Domnule cadru este război şi să ne îmbrăcăm repede! – aşa mi-a spus mie. M-au trecut fiorii. Doar atât a ţinut această viaţă bună, liniştită?! – m-am gândit eu.

Ne-am îmbrăcat repede. Incă era miezul nopţii.

Imediat ce am ieşit afară ne-a zgribulit o noapte de sfârşit de august minunată şi înstelată.

In 28 august 1916, am mers imediat la avanposturile cu mitraliere având în mână întregul echipament.

Ne uitam în jur treji, în direcţia graniţei ţării şi se auzea de aici şi de acolo câte un sunet de tras cu arma, care încetul răsunau tot mai de

aproape. Graniţa ţării se află la aproximativ 18 km de aici. Am tras şi noi în orb cu mitralierele câte o serie când vedeam câte o licărire de armă. Pe la ora 3 au aruncat în aer podul din vale a drumului principal şi acest lucru ma convins că şi România a intrat în război.

Incetul, a început să se lumineze şi atunci am văzut că pedestraşii noştri se află în vale în noile tranşee construite lângă pod, în timp ce până acum se aflau la aproximativ 3 km în faţa noastră în direcţia graniţei.

Se putea vedea cu luneta, că în depărtare, de-a lungul drumului principal românii mişunau ca furnicile.

Deodată au început să sune tunurile noastre de calibru 12 cm şi în faţa noastră mitralierele. Au fost amestecuri rapide în rândurile adversarului nostru! Rândurile compacte ne-au servit ca ţintă bună şi probabil că am provocat pierderi mari adversarului. S-au retras.

După aceasta s-a instalat o linişte de focuri. S-a luminat de tot şi a fost şi astăzi o zi însorită.

Locuitorii civili nu s-au temut, ba chiar cred că, mai degrabă s-au bucurat sperând că aceste evenimente le vor aduce eliberarea din soarta de minoritar".

n.n. – Imaginea 245 (Marton Ferenc: Rugăciune de tabără (pastel) (se află în proprietatea Muzeului Secuiesc de la Ciuc)

SFÂRŞITUL RĂZBOIULUI, MIŞCĂRI REVOLUŢIONARE

In primăvara anului 1918 pornirea străpungerii frontului de vest, atacurile ce au durat mai multe luni, au epuizat toate rezervele nemţilor. Odată cu intrarea SUA în război, **antanta a ajuns să aibă un avantaj decisiv**. Intre timp şi trupele monarhiei au suferit o înfrângere gravă la Piaven de la italieni. **Monarhia a obosit** în lupteşle grele, soldaţii săi echipaţi slab şi înfometaţi au refuzat să mai fie supuşi şi au pornit spre casă. Autorităţile au dezarmat soldaţii armatei destrămate.

Din cauza condiţiilor de viaţă tot mai rele, a lipsei de alimente, a impozitelor, în ultimele luni a războiului, **grevele şi protestele au devenit tot mai dese** în rândul locuitorilor. In acelaşi timp cu **soldaţii veniţi acasă de pe front,** care au refuzat comanda de foc, au sosit acasă şi **foştii prizonieri de război** din Rusia, care erau în posesia principiilor revoluţionare, care împreună cu masele **au participat la revoluţia civică democrată.**

In Tinutul Secuiesc, în lipsa aristocraţiei latifundiare şi a burgheziei bogate, mişcările revoluţionare s-au îndreptat împotriva notarilor şi

preoţilor, aceştia fiind consideraţi ca fiind primii oameni din sat, şi au constat în jefuirea micilor magazine locale şi a depozitelor cooperativiste, respectiv în scandaluri stradale şi de câşmă. Pe alocuri, mişcările au cerut şi victime umane. In luna noiembrie 1918, s-au înfiinţat şi în comitatele din Tinutul Secuiesc organele locale ale revoluţiei, **consiliile naţionale**, care au organizat pentru menţinerea ordinii **garda naţională**. **Schimbarea de imperiu** a pus capăt acţiunilor revoluţionare.

n.n. – Imaginea 247 (mormântul soldatului Bugja Antal din primul război mondial)

SCHIMBAREA IMPERIULUI

In 13 noiembrie 1918, la Belgrad, guvernul ungar a încheiat cu puterile învingătoare ale antantei o înţelegere de încetare a focului. In baza înţelegerii Ardealul a fost ocupat de trupele române până la Mureş, respectiv linia Târgu Mureş – Bistriţa. **Pe 1 decembrie, marea adunare naţională română, ţinută la Alba Iulia, a rostit unirea Ardealului cu România**. După aceasta armata română a trecut peste linia de demarcaţie şi a început ocuparea întregului teritoriu al Ardealului. Faţă de forţele române care avansau, **doar Divizia Secuiască**, condusă de colonelul Kratochvil Karoly, **a desfăşurat o rezistenţă armată**, între lunile ianuarie şi aprilie, anul 1919, pe linia de frontieră dintre Sighetu Marmaţiei şi Bazinul Beiuşului.

Până la sfârşitul lunii noiembrie, **armata română a ocupat comitatele Ciuc şi Trei Scaune**, iar la începutul lunii decembrie **au pătruns în Târgu Mureş şi Odorheiul Secuiesc**. In vederea respectării înţelegerii de încetare a focurilor, în perioada ocupării, Consiliile Naţionale secuieşti nu au organizat nicăieri rezistenţe armate. Consilile Naţionale ale comitatelor au investit cu sfere de atribuţii centrale Consiliul Naţional de la Târgu Mureş în legătură cu menţinerea legăturii cu guvernul de la Budapesta şi în scopul reprezentării adecvate a intereselor secuieşti în cadrul conferinţei de pace ce va urma. (Această cerere a fost respinsă de către consiliul naţional orăşănesc.) Insă posibilităţile limitate de menţinere de legături, din perioada ocupaţiei, au îngreunat punerea în acord a poziţiilor diferitelor cercuri locale, elaborarea unei strategii comune.

La început, **conducătorii armatei române invadatoare** au colaborat cu conducătorii comitatelor, respectiv ai Consililor Naţionale. Insă în scurt timp, **au introdus cenzura, au dispus o interdicţie de ieşire afară pe timp de noapte şi de călătorie** şi în contradicţie cu spiritul declaraţiei de la Alba Iulia, **au ars ziarele şi revistele din Ungaria, au ocupat bunurile**

comunităţilor locale, **au efectuat** percheziţii în locuinţe şi **rechiziţii, au dispus îndepărtarea inscripţiile maghiare**. Reprezentanţii oraşelor şi comitatelor, care au refuzat jurământul de credinţă au fost demişi din posturile lor şi mulţi dintre ei au fost discreditaţi.

n.n. – Imaginea 248 (Locotenent - colonel Kratochvil Karoly (1869 – 1946), organizatorul principal şi comandantul Diviziei Secuieşti)

Declaraţia Adunării Naţionale de la Alba Iulia cu privire la cazurile minorităţilor naţionale

„**1.** Libertate naţională totală pentru naţiunile ce locuiesc aici. Fiecare naţiune să se guverneze în limba sa proprie, cu administraţie publică proprie, prin intemediul unor indivizi din rândul său. Fiecare naţiune are dreptul la reprezentare în legiferare şi în guvernarea ţării în funcţie de proporţia populaţiei sale.
2. Toate confesiunile din ţară sunt de acelaşi rang şi le revine libertatea totală a autonomiei”.

n.n. – Imaginea 249 (Marton Ferenc: Artilerişti ce se odihnesc (pastel) (se află în proprietatea Muzeului Secuiesc de la Ciuc)

„Republica secuiască”

După ce s-a dovedit că nu poate fi menţinută nici integritatea statului maghiar de dinainte de război şi nu poate fi executat nici planul **„Republicii Ardeal”**, un grup de politicieni din Tinutul Secuiesc a văzut ca o rezolvare posibilă înfiinţarea **„Republicii Secuieşti”**. Elaborarea acestui plan se leagă de numele lui **Paal Arpad**, preşedintele Consiliului Naţional din Odorhei. Neutralitatea Republicii Secuieşti, ce cuprinde Tinutul Secuiesc istoric, respectiv aşezările locuite de maghiari din comitatele Braşov, Cluj şi Mureş – Turda, ar fi fost garantată de marile puteri. S-ar fi aflat într-o legătură economică cu Ungaria şi România, respectiv cu popoarele din regiune.

Infiinţarea Republicii Secuieşti s-ar fi făcut în 10 ianuarie 1919, însă cu o zi mai devreme **Paal Arpad a fost arestat de autorităţile române**. După aceasta, cei din Trei Scaune au dorit să proclame la Budapesta statul secuiesc independent, însă acest lucru nu s-a mai făcut din cauza tratativelor de pace şi a transformării situaţiei internaţionale.

REVOLTĂ ÎN ZONA OCNELOR

Scopul revoltei, ce a pornit **în 29 martie 1919**, din valea Felso – Nyarad (n.n. – valea Nirajului de Sus) **era de suprimare a domniei române**. Fiind în posesia unor informaţii greşite, organizatorii au pregătit o revoltă cu arme extinsă în întreaga Zonă a Ocnelor. Au atacat posturile de jandarmerie, au luat armele jandarmilor români şi i-au brutalizat. Când conducătorii locali şi-au dat seama că organizarea nu are un fundal serios şi se extinde abia la câteva comune, au calmat mişcarea şi au eliberat jandarmii ţinuţi ca prizonieri. **Mulţi au fugit din faţa armatei române** trimise pentru restabilirea ordinii. Participanţii la revoltă au fost audiaţi şi **o persoană a fost executată**. Bărbaţii din satele din valea Felso - Nyarad au fost ciomăgiţi într-un mod inuman. Mulţi au murit în bătaie sau au devenit infirmi. Alţii au fost **ţinuţi prizonieri** timp de ani îndelungaţi pentru anchete. Mai multe sate au fost obligate să predea cantităţi mari de alimente şi furaje.

n.n. – Imagine 250 (Decoraţii)

INTREBĂRI

1. Care au fost blocurile militare care s-au împotrivit în primul război mondial şi principalele câmpuri de luptă?
2. Ce urmări a avut asupra Tinutului Secuiesc invazia română din anul 1916?
3. Care era starea de spirit din Tinutul Secuiesc la sfârşitul războiului?
4. Ce a însemnat schimbarea de imperiu pentru Tinutul Secuiesc?
5. Ce încercări au avut loc, în mijlocul situaţiei schimbării imperiului, în vederea păstrării independenţei Tinutului Secuiesc?

SUPORT LITERAL

- Szemler Ferenc: Odiseea Odorheiului (trei romane, 1971)

RECOMANDĂRI DE FILME

- Pădurea spânzuraţilor (Liviu Ciulei, 1964)
- Cei cu stele, soldaţi (Jancso Miklos, 1967)
- Atentat la Sarajevo (Veljko Bulajics, 1975)

19. ÎN MINORITATE ÎN ROMÂNIA MARE (1920 – 1940)

Schimbarea de imperiu a creat o situaţie nouă pentru maghiarimea din Ardeal. Maghiarimea din Ardeal care după război încă mai nădăjduia, **a devenit demoralizată după încheierea tratatului de pace de la Trianon**

care a recunoscut graniţele României Mari. Mulţi dintre reprezentanţii care au refuzat să depună jurământul de credinţă şi din acest motiv au rămas fără serviciu **s-au repatriat**. In perioada 1918 – 1921, **în jur de 200.000 de maghiari din Ardeal s-au instalat în ţara mamă**.

POPULAŢIA TINUTULUI SECUIESC

In perioada interbelică, **judeţele din Tinutul Secuiesc şi-au păstrat caracterul maghiar**. **Cu schimbarea graniţelor administrative**, autorităţile române s-au străduit în vederea modificării unităţilor lingvistice şi culturale formate de-a lungul secolelor, pentru ca proporţia minorităţilor să scadă faţă de numărul locuitorilor din aceste judeţe. **Sate pur maghiare au fost alipite de judeţe majoritar române, iar satele române aflate la marginea Tinutului Secuiesc au fost alipite la judeţe secuieşti**. Ca urmare, de la judeţul Mureş – Turda care înainte de război avea o majoritate maghiară semnificativă, la stabilirea judeţelor de după 1918, a fost ruptă valea Târnavei Mici şi i s-au alipit noi regiuni majoritar române.

Pătura funcţionarilor români care au imigrat în număr mare, învăţători, medici, militarii **au schimbat semnificativ componenţa naţională a Tinutului Secuiesc**. Conform datelor recensământului din anul 1930, câştigarea de teritoriu de către români poate fi observată mai ales în oraşele secuieşti.

Oraş	**Locuitori**		**Maghiari**		**Români**		**Germani**	
	1910	**1930**	**1910**	**1930**	**1910**	**1930**	**1910**	**1930**
Miercurea Ciuc	3.701	4.807	3.591	4.007	44	670	45	76
Gheorgheni	8.905	10.355	8.549	9.421	155	455	115	69
Târgu Secuiesc	6.079	5.107	5.970	4.782	50	237	37	60
Târgu Mureş	25.517	38.517	22.790	25.359	1.717	9.493	606	735
Sfântu Gheorghe	8.665	10.818	8.361	8.357	108	2.020	158	206
Odorheiul Secuiesc	10.244	8.518	9.888	7.295	115	931	212	168

In oraşele şi comunele din Tinutul Secuiesc nu **s-a schimbat** doar componenţa, ci **şi aspectul pieţelor centrale**. **Stauile ce aminteau trecutul maghiar au fost îndepărtate** şi s-au ridicat biserici greco - orientale (ortodoxe) uriaşe ce imită modelele bizantine însă uneori s-au folosit şi elemente de beton armat, respectiv **statui ce citau spiritualitatea**

română. Bisericile române au fost construite de puterea română pe cheltuiala şi cu munca comunităţilor locale.

Judeţele din Tinutul Secuiesc se aflau printre regiunile locuite cel mai rarefiat din ţară. In anul 1930, judeţul Ciuc avea un număr de 146.584 de locuitori, judeţul Odorhei avea 130.646 de locuitori, în timp ce judeţul Trei Scaune avea 136.358 de locuitori.

„Kialto Szo" (n.n. – „Cuvântul Strigăt")
(23 ianuarie 1921, fragmente)

„Trezeşte-te din visul tău de doi ani, deschide-ţi ochi; priveşte în jur şi stai printre cei care doresc să lupte în noua viaţă! … Au semnat tratatul de la Trianon: trebuie să tragem învăţămintele, să privim în faţă cu realitatea rigidă necruţătoare şi nu este voie să ne amăgim. Trebuie să lucrăm, dacă vrem să trăim şi vrem să trăim, deci vom lucra … (…)

De doi ani, mulţi au învăţat să se roage şi mulţi să blesteme. Şi mulţi au învăţat să viseze şi să plângă, însă cei mai mulţi am privit apele, apele noastre care se grăbesc ţipând de pe munţii noştri în jos, în Tinutul de Jos. Mulţi am privit apele şi mulţi dintre noi au pornit de-a lungul apelor jos din munţi, spre apusul de soare. Pentru ca de acolo să nu se întoarcă niciodată. (…)

Insă vremea rugăciunilor a trecut. La fel şi bremea blestemelor. A trecut şi visarea şi plânsul. Iar cei care au pornit de-a lungul apelor nu se mai pot întoarce niciodată aici, cei care pleacă dintre noi nici să nu-şi dorească să se întoarcă printre noi; acela niciodată nu va avea loc aici şi nici moştenire. (…)

Cel care se teme, care este laş, care nu are încredere, care nu crede, care este slab să iasă afară din rând. Acela să se ducă. Acela ne crează probleme, ne pune piedică în faţa picioarelor noastre, este trădătorul nostru! (…)

Dreptatea noastră: puterea noastră! (…)

Va fi al nostru ceea ce obţinem pentru noi prin luptă. Strig deci celor curajoşi, celor care doresc să lupte, celor care sunt conştienţi de obligaţii, celor care doresc să vadă, celor care privesc în faţă. Să vină în faţă, să nu le fie ruşine, să nu doarmă, să nu fie bosumflaţi. Viaţa nu aşteaptă; viaţa aleargă. (…)

Strig deschis şi curajos României ce a devenit mai mare cu noi: noi cetăţenii României de rasă maghiară, credinţă maghiară şi de limbă maghiară, dorim autonomie naţională şi fiind în posesia acesteia România Mare va câştiga o pătură de cetăţeni de încredere. (…)

Strig deviza: trebuie să construim, să ne reorganizăm pentru muncă."

REFORMA AGRARĂ DIN 1921

Dispoziţia ce a atins cel mai grav, din punct de vedere economic, minorităţile a fost reforma agrară din anul 1921. Unul din scopurile legii a fost **zdruncinarea puterii de avere a minorităţilor**. In timp ce în Regat limita inferioară a terenurilor confiscate era stabilită la 100 de hectare, în Ardeal nu exista o astfel de limitare. Conform situţiei din Tinutul Secuiesc proprietăţile pe care le putem numi mari au fost vândute de către moşieri deja înainte de începerea războiului şi **astfel, aici reforma agrară a atins în primul rând bisericile, composesoratele, comunele**. **Statul român a exprorpiat fără nici o despăgubire Bunurile Private Ciuc** ce cuprindeau mai multe zeci de miii de păşuni, păduri, respectiv numeroase clădiri. Câştigul provenit din proprietatea indivizibilă a familiilor militare de odinioară din Ciuc şi Trei Scaune, în loc să servească înălţarea economică şi culturală a secuimii, a ajuns pe mâna statului, care l-a împărţit micilor gospodari, asociaţii şi biserici române. (Acest lucru a fost discriminativ pentru că grănicerii români de odinioară din Năsăud nu s-au atins de averi comunitare de tip similar!)

VIAŢĂ POLITICĂ. ORGANIZAŢII POLITICE MAGHIARE

In primii ani de după schimbarea de putere, **maghiarimea din Ardeal era caracterizată de pasivitate, paralizie a vieţii politice**. Acţiunea politică, **activismul a apărut** din nevoia de autoapărare de **după semnarea tratatului de pace**. **Bernady Gyorgy**, fostul primar al Târgu Mureşului, a încercat deja de la sfârşitul anului 1919 să strângă în jurul său personalităţile publice cu răspundere, cu o vedere clară şi în situaţia lipsită de perspectivă pentru maghiarii din România. In *Scrisoarea deschisă* emisă în luna mai, anul 1920, Bernady a chemat **maghiarimea din Ardeal** la **solidarizare**, să ia cunoştinţă de situaţia schimbată şi la **muncă perseverentă**. Acomodarea cu noua situaţie era urgentată şi de foaia voalantă *Cuvântul strigăt* apărut în luna ianuarie, anul 1921 prin intermediul lui **Kos Karoly**, respectiv Zagoni Istvan, de provenienţă secuiască şi deja amintitul Paal Arpad.

Imprejurările schimbate, nu doar că au făcut posibilă, ci şi necesară **înfiinţarea unui partid politic propriu al maghiarimii din Ardeal**. După diferitele încercări, **în 28 decembrie 1922, la Cluj, s-a înfiinţat Partidul Naţional Maghiar**. Până la introducerea dictaturii regale, ce a avut loc în februarie 1938, când funcţionarea partidului a fost interzisă, PNM, începând de la înfiinţarea sa, **a participat la toate alegerile**, când

independent, când în alianţă cu alte partide. Judeţele din Tinutul Secuiesc asigurau cu regularitate numărul de voturi necesar pentru intrarea în parlament a candidaţilor PNM. Astfel, în culorile PNM, **numeroşi politicieni din Tinutul Secuiesc au fost membri ai organului legislativ român**, printre aceştia fiind **Paal Arpad, Bernady Gyorgy, Pal Gabor, Sandor Joysef, Laar Ferenc, Sebesi Janos, Szentkereszthy Bela**. Uneori parlamentarii din Tinutul Secuiesc **purtau dispute puternice în apărarea drepturilor minoritare**, a demnităţii maghiare.

n.n. – Imaginea 252 (Bernady Gyorgy)

Controversa parlamentară a lui Sandor Jozsef, senator din Trei Scaune, şi Nicolae Iorga:

Iorga: Chiar dacă nu împărtăşesc opiniile celor care cred că minorităţile pot fi denaţionalizate, însă ca şi român refuz să primim o lecţie de la un parlamentar al naţiunii maghiare, naţiune care s-a străduit cu toate mijloacele să oprime în Ungaria minoritatea română şi celelalte minorităţi şi să le denaţionalizeze.
Sandor: Doar aşa să ne oprime românii pe noi, cum i-am oprimat noi pe români.
Iorga: Au luat şcolile românilor!
Sandor: Românii teritoriului alipit au avut 2.500 – 3.000 de şcoli ajutate de stat.
Iorga: Au luat şcolile şvabilor!
Sandor: Niciodată.
Iorga: Chem pe domnul parlamentar Hans Otto Roth să depună mărturie că au fost luate.
Hans Otto Roth: Este adevărat.
Sandor: Şvabii au cerut ei însăşi ca şcolile comunitare să fie naţionalizate.
Iorga: Maghiarii au vrut să-i omoare pe români.
Sandor: Doar aşa să ne omorâţi pe noi cum am făcut noi timp de o mie de ani cu românii, care de secole s-au îmulţit încontinu, s-au culturalizat şi s-au înstărit, până ce au ajuns acolo unde suntem acum.
Iorga: Acesta este meritul românilor.
Sandor: Si a maghiarilor!

VIAŢĂ ECONOMICĂ

In perioada interbelică, în domeniul vieţii economice nu se produce o înaintare faţă de perioada precedentă. **Ramurile hotărâtoare ale economiei Tinutului Secuiesc** au rămas în continuare **cultivarea**

pământului, creşterea animalelor şi exploatarea pădurilor. Aproape că nu existau fabrici care să aibă un număr mai mare de muncitori. Locuitorii din oraşe şi-au păstrat caracterul tradiţional de artizanat. După declinul rapid de după anul 1918 şi **marea criză economică**, în anii 1930 **a urmat o dezvoltare moderată**. La Târgu Mureş semnificativă era industria pieilor şi a cherestelei, la Cristuru Secuiesc prelucrarea inului şi a cânepii. In Bazinul Ciuc şi Gheorgheni se desfăşura o exploatare semnificativă a pădurilor. Produsele fabricilor de aragonit şi a vaselor de lut de la Corund erau căutate nu doar pe piaţa internă, ci şi în unele ţări ale Europei Occidentale. In cadrul industriei meşteşugăreşti, oalele, ţesăturile de postav, pregătirea de şindrile etc., confecţionate mai mult în timpul iernii, reprezentau pentru familiile secuieşti doar o completare a câştigurilor şi nu un venit permanent.

Apele minerale, staţiunile balneare semnificative, care ar fi putut intensifica turismul şi economia locală, **au ajuns în mâini române**, astfel nu sporeau veniturile întreprinderilor şi comunităţilor din Tinutul Secuiesc.

Reforma agrară a dus secuii într-o gravă criză economică. Din cauza alimentaţiei proaste şi a condiţiilor rele de locuit, tuberculoza a devenit o boală populară. Pe terenul deteriorării condiţiilor de viaţă a obţinut câştiguri şi alcolismul. **In perioada 1920 – 1930** peste **36.000 de secui au emigrat şi şi-au căutat de lucru** în industria de construcţie şi fabricile din **Bucureşti, respectiv alte oraşe mari din Regat**. Mai ales fetele s-au alăturat ca servitoare unor familii civice înzestrate. Criza economică, apoi folosirea coeficientului proporţiei naţionalităţilor au închis, în faţa industriaşilor secuilor locurile de muncă din Regat. După aceasta s-au putut stabili în oraşe doar ca slujitori sau vizitii.

Organizarea, pe calea cooperativistă, a vieţii economice a secuimii, care a făcut ca membri săi să ajungă la averi mai mari, **are loc în anii de după criză**. In munca de organizare, învăţătorii şi preoţii locali au fost în faţă ca un bun exemplu. In privinţa muncii cooperativiste, în frunte se afla judeţul Odorhei, unde funcţionau numeroase cooperative de lapte, de credit şi agricole. Si la sate au fost înfiinţate întreprinderi moderne de prelucrare a laptelui, în conformitate cu cerinţelor epocii, iar produsele lactate erau valorificate în oraşele mai populate. In cadrul unor expuneri de specialitate, organizate de cercurile gospodarilor, agricultorii încercau să-şi însuşească cunoştiinţe legate de producţia agricolă modernă. In acest domeniu, **un rol important la avut Cooperativa Agrară a Judeţului Mureş**, care pe lângă organizarea unor cursuri împărţea gospodarilor seminţe, animale de prăsilă şi semănătoare. Un scop asemănător a servit şi **Scoala Agricolă Unitariană de Iarnă** ce a început să funcţioneze **în**

anul 1931, la Cristuru Secuiesc şi care era singura şcoală din România Mare care preda noţiuni de agricultură şi funcţiona în limba maghiară.

n.n. – Imaginea 253 (Pal Gabor)

Pal Gabor (1883 – 1968)

Politician distins, din Miercurea Ciuc, al perioadei interbelice. Si-a început cariera ca avocat, după care a fost redactor al *Csiki Hirlap*. A devenit unul din purtătorii de cuvânt ai Partidului Maghiar Naţional din România, iar domeniul său de activitate era învăţământul. In anul 1928 a fost ales ca senator, cel mai important scop al activităţii sale a fost recuperarea Bunurilor Private Ciuc, însă nu a avut succes. După cel de al doilea tratat de la Viena a devenit unul din conducătorii Partidului Ardelean. După preluarea puterii de către comunişti, s-a ocupat de prelucrarea evenimentelor revoluţiei şi luptei pentru libertate din 1848 – 1849, respectiv a materialelor de istorie locală.

ÎNVĂŢĂMÂNT, ŞCOLI

Inţelegerile internaţionale au asigurat dreptul de a învăţa în limba maternă, însă din anul 1923 a devenit obligatorie educarea conform programei şcolare de stat. In clasele a IV-a şi a VIII-a, **istoria, geografia şi constituţia României erau predate în limba română**. In fiecare oraş secuiesc funcţiona măcar un liceu de limbă română, însă de limbă maghiară erau doar cele întreţinute de biserici. **La Cristuru Secuiesc**, începând din anul şcolar 1925 – 1926, **a fost desfiinţat institutul de învăţământ pentru pregătirea învăţătorilor** şi au adus în institut tineri români. Funcţionarea secţiei superioare a liceului unitar din Cristuru Secuiesc era asigurată din donaţiile satelor din împrejurimi.

Legea 1924 de reglementare a învăţământului elementar, de natură **asimlatorie** din punctul de vedere al minorităţilor, a legat începerea funcţionării şcolilor de aprobarea de la stat. Au dispus înfiinţarea unor şcoli elementare de stat în aşezările cu minorităţi chiar dacă acolo funcţionau deja şcoli bisericale. Grădiniţele puteau funcţiona doar în limba statului. **Pe parcursul analizării numelor**, familiile găsite ca având origini române erau **obligate să-şi înscrie copiii la şcoli române**. Teritorile locuite în majoritate decisivă de minorităţi, astfel **şi Tinutul Secuiesc, erau declarate ca „zone de cultură". Scolile de stat din Tinutul Secuiesc au fost invadate de învăţători români care nu vorbeau limba maghiară** şi care beneficiau din partea statului de numeroase facilităţi. Cunoaşterea limbii de către învăţătorii şi profesorii de naţionalitate maghiară era controlată cu multiple examene de limbă.

In anii 1920 – 30 au fost desfiinţate **în masă şcolile de stat cu predare în limba maghiară**. Doar în judeţul Odorhei, în perioada 1932 – 1937, au fost închise sau românizate un număr de 74 de şcoli şi secţii maghiare. Tot atunci în judeţul Ciuc nu exista învăţământ de stat cu predare în limba maghiară. In astfel de condiţii, **învăţământul în limba maternă s-a restrâns între pereţii şcolilor bisericilor**. Insă deoarece pe parcursul reformei agrare bisericile şi-au pierdut proprietăţile necesare pentru menţinerea şcolilor şi nu au avut parte nici de sprijin financiar, întreţinerea lor a reprezentat un surplus de cheltuială pentru comunele locuite de minorităţi. Ca urmare a sărăciei generale provocate de criza economică, **majoritatea părinţilor nu au mai putut plăti taxele şcolare mai mari**, astfel au încetat să funcţioneze numeroase şcoli bisericale tocmai atunci când au fost desfiinţate majoritatea şcolilor de stat cu predare în limba maghiară.

Imnul secuiesc (*Lectură*)

A luat naştere în anul 1921, textul său a fost procurat de Csanady Gyorgy din Odorheiul Secuiesc, iar muzica de Mihalik Kalman. Contrar faptului că intenţia redactorilor nu a fost să creeze un imn adevărat pentru poporul secui, mai târziu creaţia lor a devenit îndrăgită şi este respectat ca imnul secuiesc. Insă cântecul interzis pe parcursul decenilor a obţinut o popularitate uriaşă în Ardeal şi în Ungaria. La manifestările în masă este intonat deseori împreună cu Imnul Maghiar şi cu Oda. Cu excepţia celor câţiva ani din perioada de după reocuparea maghiară a Ardealului de nord şi pierderea sa din nou, cântecul a fost interzis în Ardeal până la căderea regimului comunist, intonarea sa era pedepsită, însă în cerc restrâns, era totuşi cântat în secret ca semn de protest împotriva asupririi. In Ungaria, între 1941 şi 1944, învăţarea sa era obligatorie în şcoli.

Cine ştie încotro, încotro ne duce destinul
Pe drum zgrumţuros, în noapte întunecată.
Condu-ţi încă odată spre victorie poporul,
Pe drumul stelar al prinţului Csaba.
O mână de secui se sfarmă, ca stânca
Pe marea frământată a luptelor popoarelor.
Capul nostru, vai, este acoperit de o sută de ori de curent,
Nu lăsa să se piardă Ardealul, Dumnezeul nostru!

Si o altă operă muzicală este numită de popor ca fiind imnul secuiesc. Cântecul numit în mod greşit ca fiind imnul secuiesc vechi este

cântecul lui Bartok Bela, cu titlul Seara la secui. (Probabil că un poet necunoscut a scris textul pentru acesta în anii 20.) Textul este cel de jos:

O, dragul meu Dumnezeu,
Ocrotitorul, ajutorul meu,
Speranţa mea în pribegie,
Fi pâinea mea în sărăcia mea.
Aripa rănită a rândunicii călătoare,
Bâta de călătorie a feciorului călător,
Speranţa călătorului secui,
Isuse, binecuvântează pământul Ardealului.
Rândunica călătoare ajunge acasă,
Se aşează pe cuibul mamei sale,
Am ajuns acasă, ne-a binecuvântat
Sfânta Maria a Sumuleului.

Ziua Celor O Mie de Secuience

Ziua Celor O Mie de Secuience cu deviza „Vrem un tineret puternic în credinţă, curat în morală şi tare în identitate" este o manifestare păstrătoare de tradiţii care este organizată în prima duminică a lunii iulie a fiecărui an în vederea prezentării portului popular, cântecului şi dansului popular secuiesc. Iniţiatorul manifestării a fost Domokos Pal Peter, profesor, etnograf. Prima întâlnire a avut loc în anul 1931, fiind organizată de mănăstirea franciscană de la Sumuleu, Societatea Fraţilor Sociali şi cu ajutorul Asociaţiei Femeilor. In anul 1935 autorităţile române au interzis manifestarea, iar din anul 1940 a fost din nou organizată, însă a fost interzisă şi de puterea comunistă. Incepând din anul 1990 este organizată din nou manifestarea ce începe în mod tradiţional cu o trecere în revistă, în piaţa centrală din Miercurea Ciuc, unde reprezentanţii satelor secuieşti îmbrăcaţi în haine populare prezintă dansuri şi jocuri, după care defilează împreună în coama de la Sumuleu, unde după slujbă participanţii îşi petrec toată ziua cu prezentarea de cântece şi dansuri populare.

n.n. – Imaginea 245 (Tamasi Aron)

Tamasi Aron

Unul din cei mai semnificativi reprezentanţi ai literaturii maghiare din secolul XX. S-a născut în luna septembrie, anul 1897, la Lupeni, într-o familie de secui agricultori cu mulţi copii. Şi-a început studiile în satul său natal şi din anul 1910 şi le-a continuat la Gimnaziul Superior Catolic din Odorheiul Secuiesc. După încheierea primului război mondial, a obţinut la Cluj o diplomă juridică şi de comerţ. Timp de câţiva ani a trăit în SUA şi de

aici trimis acasă primele scrieri. In anul 1926 s-a stabilit acasă la Cluj, iar volumele cu nuvele şi romanele sale ce au apărut una după alta l-au transformat într-un scriitor popular. A fost membru fondator a celei mai bune reviste de literatură maghiară ardeleană din perioada interbelică, respectiv revista de beletristică şi critică *Erdelyi Helikon* (n.n. Helicon Ardelean) publicată la Cluj. Şi-a asumat un rol activ în lupta dusă pentru democratizarea vieţii politico – sociale maghiare ardelene. A fost organizatorul şi preşedintele Intâlnirilor de la Târgu Mureş din 1937. După cel de al doilea tratat de la Viena, Tamasi s-a mutat la Budapesta unde a devenit membru corespondent al Academiei Ungare de Stiin`e. După cel de al doilea război mondial şi-a asumat şi un rol politic , însă în perioada Rakosi a fost exclus atât din viaţa publică, cât şi din cea literală. Scrierile, articolele sale au apărut din nou doar după 1953. A murit în 26 mai 1966 la Budapesta. La cererea sa a fost îmormântat în satul său natal, la Lupeni. Munca sa a fost premiată de mai multe ori cu premiul Baumgarten, coroana Corvin şi premiul Kossut. Dintre baladele, cântecele populare şi zicale populare inspirate din viaţa rurală a secuilor, cele mai cunoscute sunt: *Schimbarea diavolului la Ciuc, Prinţ al Sfintei Marii, Stele ardelene, Cei cu blazoane, Trilogia lui Abel, Pasăre cântătoare, Spărgătorul de gheaţă Matyas, Strălucitul Jeremos, O stea străluceşte, Suflet viteaz, Legăn şi Bagoly, Rouă şi sânge etc.*

VIAŢĂ CULTURALĂ

După cea de a doua jumătate a secolului XIX, literatura maghiară a devenit una centrată pe Pesta. **Maghiarimea din România, ajunsă în situaţie de minoritar, a considerat ca fiind necesară organizarea propriei sale vieţi literale şi a publicaţiilor sale.** Incepând din luna septembrie, anul 1919, la Târgu Mureş, a apărut sub redactarea lui Osvat Kalman, revista literală *Zord Ido* (n.n. – Vreme aspră) ce a avut o viaţă scurtă şi care **a fost prima revistă a scriitorilor maghiari din România**. In vederea popularizării literaturii maghiare minoritare, în anul 1922 garda scriitorilor *Foc ciobănesc* a organizat seri literale în oraşele din Tinutul Secuiesc. Acestea nu au fost întâlniri obişnuite de scriitor – cititori, ci erau dovezi ale dorinţei de a trăi a secuilor. In mijlocul greutăţilor vieţii minoritare, pentru secui era o strategie specifică de supravieţuire organizarea diferitelor serate literale şi cu programe, piese de teatru şi operete, care le dădeau posibilitatea de exprimare a identităţii şi solidarităţii naţionale. **Expunerile s-au organizat în lupta permanentă cu „siguranţa”, cu poliţia politică română.** Programele erau cenzurate cu regularitate, deseori expunerile au fost interzise.

Dintre scriitorii care au servit comunitatea s-a remarcat **Benedek Elek**, care în anul 1921 s-a mutat acasă la Băţanii Mici. Acesta a redactat până la moarte, singura revistă cu poze pentru copii în limba maghiară din România şi statele succesoare, este vorba de revista Cimbora (n.n. – Camarazi). **In jurul său s-a înfiinţat grupul scriitorilor populari, cunoscut sub denumirea de mişcarea celor cu clacă,** care **i-a avut ca membri şi pe Tamasi Aron şi Nyiro Jozsef.** Prin intermediul scrierilor sale, a fost prezentat pentru prima oară în literatura maghiară unitară viaţa anevoioasă a satelor secuieşti cu figura compatriotului secui şiret care joacă farse tuturor şi cu mintea răsucită. După încheierea studiilor sale a trăit şi creat până la moarte în satul său natal, Nagy Imre din Jigodin, pictorul de peisaje şi a poporului secuiesc.

La sfârşitul anilor 1920, la **Miercurea Ciuc**, au început să se desprindă mişcări care evocă portul popular, dansurile şi tradiţiile secuieşti cu scopul de păstrare a identităţii. **Fetele şi femeile secuience au răspuns** politicii antinaţionale a puterii române **cu purtarea conştientă a hainei maghiare** prin intermediul căreia **au salvat pentru prezent portul popular vechi**. In această mişcare au fost fruntaşe doamna **dr. Pal Gabor şi Filep Judit soţia lui Hirsch Hugo din Miercurea Ciuc**, care împreună cu **Domokos Pal Peter** au pornit împreună **mişcarea „baluri de ţesătură”**. La balurile cu program, organizate cu conducerea intelectualilor de la sate, femeile purtau haine ţesute iar bărbaţii iţari. Un scop asemănător servea şi expoziţia, organizată în anul 1930 la Sumuleu, cu obiecte etnografice, bisericale şi de arte plastice, care a avut ca rezultat **înfiinţarea Muzeului Secuiesc Ciuc**.

In 07 iulie 1931, un număr de 1.600 de fete secuience din Ciuc au jurat că vor proteja portul popular, cu ocazia primei ediţii a Zilei Celor o Mie de Fete Secuience. Scopul mişcării iniţiate prin intermediul asistentelor sociale şi a franciscanilor de la Sumuleu, era educarea unui tineret tare în credinţă, curat în morală şi puternic în identitate.

Limitarea învăţământului în limba maternă, apoi subminarea acesteia a făcut necesară educarea poporului în afara şcolii, activitate în care un rol important le revenea preoţilor şi învăţătorilor de la ţară. **In domeniul educării poporului Balint Vilmos, preot din Tomeşti, a obţinut un rezultat marcant**. Pe lângă expunerile religioase, morale, economice, de ştiinţe ale naturii, de artă istorică, ce se desfăşurau în cadrul Cursului de Educaţie Liberă de Iarnă, pe care l-a iniţiat în noiembrie 1922, funcţiona cu implicarea localnicilor şi un cerc teatral, respectiv un cor.

n.n. – Imaginea 255 (Bara Sandor, fabricant de brânză din Mereşti şi familia sa (Inregistrarea este proprietatea familiei)) şi imaginea 256 (Domokos Pal Peter (Vardotfalău (n.n. – astăzi face parte din Sumuleu, 1901 – Budapesta, 1992)

n.n. – Imaginea 257 (Ziua Celor O Mie de Fete Secuience, 1931 (înregistrarea lui Andori Aladics Zoltan)

Domokos Pal Peter (1901 – 1992), profesor, cercetător de dansuri şi cântece populare. Din domeniile sale de cercetare mai semnificative fac parte scoaterea la iveală a surselor scrise cu mâna a amintirilor muzicale şi colecţionarea şi publicarea etnografiei ceangăieşti. A înfiinţat *Csiki Neplap* (n.n. – Revista Populară Ciuc), a fost unul din iniţiatorii înfiinţării muzeului de la Ciuc, respectiv a începerii întâlnirii păstrătoare de tradiţii ce poartă numele Ziua Celor O Mie de Fete Secuience. Creaţiile sale mai importante: *Maghiarimea din Moldova* (1931), *„…am vrut să servesc pentru Patria mea dragă …”* (1979), *Neclintit. Marton Aron, episcopul Ardealului* (1989).

Gimnaziul Superior Romano Catolic Ciuc în minoritate

Scoala veche a fost fondată, pe la mijlocul secolului XVII, de călugării franciscani de la Sumuleu. In anul 1911 s-a mutat în actuala clădire. În vremea primului război mondial, o parte din clădire era folosită ca spital militar, iar timp de un an şcolar învăţământul a fost suspendat. Clădirea a suferit daune semnificative. In perioada dintre cele două războaie a fost şi sediul şcolii elementare şi a institutului de învăţământ pentru pregătirea învăţătorilor. După instalarea administraţiei publice române viaţa şcolară a devenit mai grea, deoarece a fost atinsă în mod regulat de măsuri nefavorabile care aveau ca scop lipsirea de perspectivă a intelectualilor minoritari. Invăţământul în limba maghiară s-a restrâns între pereţii şcolilor bisericeşti, iar din anul 1925 au fost declarate şcoli private. A devenit obligatorie predarea limbii române, respectiv istoria şi geografia României trebuiau predate tot în limba română. Elevii şcolilor bisericale trebuia să-şi susţină examenul de bacalaureat, nu în faţa proprilor profesori, ci a profesorilor şcolilor de stat şi în limba română. Elevii gimnaziului catolic din Miercurea Ciuc îşi susţineau examenul de bacalaureat la Braşov, cu un procent de promovabilitate scăzut. Si profesorii trebuia să susţină examen de limbă română. Elevii cu nume ce păreau române nu puteau fi acceptaţi la gimnaziu.

Contrar tuturor măsurilor, activarea episcopul catolic din Ardeal, grof Majlath Gusztav Karoly, a profesorilor şi elevilor însufleţiţi, respectiv sprijinele venite de la fundaţii, au salvat şcoala. Deşi cu cel de al doilea tratat de la Viena măsurile de mai sus au încetat, cel de al doilea război mondial şi consecinţele sale au adus o schimbare radicală în viaţa şcolii.

n.n. - Imaginea 258 (Gimnaziul de la Miercurea Ciuc pe o felicitare contemporană)

ULTIMII ANI AI EPOCII

In februarie 1938, regele român Carol al II-lea a introdus dictatura personală. Au lăsat conducerea ţării pe seama unui guvern aflat deasupra partidelor, au acceptat o nouă constituţie, au dizolvat parlamentul, au interzis partidele politice. Au introdus o situţie de asediu ce s-a extins pe toată ţara, au lăsat menţinerea ordinii publice pe seama armatei, au înăsprit cenzura. Au limitat dreptul de folosire a limbii minorităţilor, afişele, fluturaşele, inscripţiile puteau fi doar de limbă română, iar în ziare numele aşezărilor erau folosite doar în limba română. Au reorganizat administraţia publică, **au împărţit teritoriul ţării în zece provincii**. La împărţirea provincilor **nu au fost luate în considerare regiunile istorice**, astfel **românii au ajuns să fie peste tot predominanţi**. De exemplu judeţul Trei Scaune a fost anexat la cea mai populată provincie din Muntenia, la Bucegi, unde secuii **au rămas**, pe lângă proporţia lor numerică neînsemnată**, fără reprezentare politică**.

Inceperea efectuării unor corecturi de graniţe în Europa Centrală, apoi **izbucnirea celui de al doilea război mondial au previzionat destrămarea României Mari**. Din partea naţiunii majoritare **s-a accentuat neîncrederea faţă de maghiarime**. Funcţionarii publici de naţionalitate maghiară erau transferaţi în masă în Regat, Basarabia şi Dobrogea. O mare parte a bărbaţilor maghiari au fost duşi la muncă obştească la graniţa cu Rusia şi cu Bulgaria, sau au fost înrolaţi în cadrul mobilizării generale, şi conduşi pe teritorile de peste Carpaţi. De-a lungul graniţei maghiare şi în Ardeal, au fost arestaţi în masă preoţi, profesori, demnitari maghiari cu acuzaţia de organizare împotriva statului român. **Cel de al doilea tratat de la Viena, din 30 august 1940, care a dat Ardealul de Nord Ungariei, a pus capăt situaţiei nefaste**.

Relaţiile şcolare din scaunul Odorhei în perioada interbelică
(Lectură)

„După anul şcolar 1923 – 24, în baza legii lui Angelescu, cei care au absolvit clasa a VIII - a în şcoli care nu erau cu predare în limba română, de cele mai multe ori trebuia să-şi susţină examenul de bacalaureat în oraşe străine, în faţa unor profesori în totalitate români. Următorul caz ne arată în ce spirit se desfăşurau aceste examinări. La sfârşitul unui an şcolar, elevii noştri au fost trimişi să dea acest examen la gimnaziul de stat

din Sibiu. Printre ei era şi un elev excelent. Acesta a picat examenul, însă toţi cei 27 de elevi ai şcolii din Sibiu au luat cu succes bacalaureatul. In clasa a IV-a a fost introdus aşa numitul bacalaureat – mic care trebuia susţinut în faţa profesorilor proprii, însă pe lângă preşedenţia unui profesor român delegat. Cei care erau respinşi la examen nu-şi mai puteau continua studiile. In institutul de învăţământ pentru pregătirea învăţătorilor, un inspector a găsit o revistă de educaţie din Ungaria. Directoarea şi-a asumat că revista este a ei. A fost demisă din funcţia de director şi împotriva sa s-a pornit o anchetă disciplinară. Abia după doi ani de şicanări a putut să-şi reia postul de director.

Odată s-au legat de Gimnaziul romano – catolic. Echipa de fotbal maghiară şi cea română se pregăteau de concurs iar elevii gimnaziului român au venit pe stadion cântând. Când echipa română a rămas în urmă la concurs, elevii români au mers încet, în linişte, spre casă. Câţiva elevi romano catolici le-au spus maliţios: Na, cântaţi acum! Din asta au făcut o mare zarvă. Au susţinut că au fost jigniţi de către elevii maghiari în sentimentul lor naţional şi au reclamat cazul la direcţiunea generală română. Aceasta a trimis pentru a examina cazul un inspector pe nume Rusu, care l-a suspendat pe directorul gimnaziului şi doi profesori (unul venise la gimnaziu doar de două săptămâni); a rupt găteala de pe şapca şcolară a elevilor; pe profesori i-a obligat şă-şi ceară scuze de la profesorii gimnaziului de stat, şi a suspendat pentru un an dreptul public al întregii şcoli şi a obligat elevii ca la sfârşitul celor două semestre să-şi susţină examenele în faţa unor profesori români – cărora trebuia plătite taxele ridicate de examinare. Au pus în buzunare o jumătate de milion de leuţ. Insă profesorii şi elevii s-au avântat aşa de mult la predare, respectiv învăţare, încât rezultatele examenului de sfârşit de an susţinute în faţa profesorilor români au fost doar un pic mai slabe decât rezultatele anului şcolar normal.

In zadar erau trimise adrese la minister şi memorii adresate regelui autorităţile din învăţământ au făcut totul în vederea slăbirii şcolilor bisericale, deci a celor de limbă maghiară. În timp ce la schimbarea puterii, în judeţ erau 38 de şcoli elementare romano catolice cu 73 de cadre didactice, la sfârşitul domniei române numărul acestora a scăzut la 26 de şcoli cu 63 de cadre didactice. Din copii romano catolici şcolarizaţi un număr de 2.701 de elevi învăţau la şcoli elementare catolice şi 4.482 la şcoli de stat, deci de limbă română".

Dobos Ferenc: Comitetul Odorhei în timpul ocupaţiei române.
In: *Tinutul Secuiesc în imagini şi scris*. Bp., 1941. (fragment)

ÎNTREBĂRI

1. Care au fost urmările reformei agrare din anul 1921 privind minorităţile?

2. Cum se numea propria formaţiune politică a maghiarimii din România?
3. Ce anume caracteriza viaţa economică a Tinutului Secuiesc după schimbarea de imperiu?
4. Ce schimbări au avut loc în cadrul învăţământului minoritar?
5. Cum s-a organizat minoritatea maghiară în vederea reducerii urmărilor schimbărilor politice?

SUPORT LITERAL

- Tamasi Aron: Abel în mulţime (roman, 1932)
- Tamasi Aron: Abel în ţară (roman, 1933)
- Nyiro Jozsef: Uz Bence (roman, 1933)
- Tomcsa Sandor: Cruzimea lui Szvoboda Augusztin (roman, 1934)
- Tomnca Sandor: Cu adâncul rinichilor. Istorii vesele şi triste. (1956)
- Tamasi Gaspar: Lăcrimioară crescută în sălbăticie (autobiografie, 1970; a doua ediţie extinsă, 1983)
- Nagy Andras: Aspectul oraşului şi ceea ce aparţine de el (amintiri, 1996)

RECOMANDĂRI DE FILME

- Uz Bence (Csepreghy Jeno, 1938)
- Oamenii pe munţi (Szots Istvan, 1942)
- Abel în mulţime (Mihalyfy Sandor, 1994)
- Tamasi Aron: Abel în ţară (Mihalyfy Sandor, 1994)

IV ŢINUTUL SECUIESC ÎN CONTEMPORANEITATE

20. "Mica lume maghiară" şi secuimea
(Secuii în timpul celui de-al II-lea război mondial – 1940-1944)

RELAŢIILE ROMÂNO – MAGHIARE ŞI INTERNAŢIONALE ÎN VARA ANULUI 1940

După reocuparea Ucrainei Subcarpatice din 1939, **ideea revizuirii Ardealului** a devenit **cel mai important obiectiv al guvernului ungar condus de Teleki Pal.** În 1940,situaţia internaţională, ocuparea (în luna iunie) de către Uniunea Sovietică a Basarabiei, ce aparţinea până atunci României, au obligat diplomaţia maghiară să adopte măsuri mai ferme în interesul redobândirii Ardealului sau a unei părţi a acestuia. Atât părţii

române cât şi celei ungare **le-a devenit tot mai clar că** pentru a putea atinge obiectivele, **este neapărat nevoie de obţinerea sprijinului Berlinului.** Conducerea germană a urmărit cu îngrijorare evoluţia relaţiei româno-ungare, iar în iulie 1940 a obligat guvernele celor două state să iniţieze negocieri bilaterale. **Acestea au avut loc în august 1940 la Turnu Severin. Delegaţia Ungară a stabilit ca** element principal al negocierilor **reanexarea judeţelor secuieşti**, în vreme ce **partea română**, **a fost dispusă la negocieri,** în exclusivitate **în baza principiului schimbului de populaţie.** Dat fiind faptul că la data de 24 august negocierile s-au împotmolit, **cele două ţări au ajuns în pragul unui război.**

O situaţie diplomatică imposibilă *(Lectură)*

Există o anecdotă răspândită de contele Ciano, ministrul de externe al Italiei (ginerele dictatorului fascist, Mussolini), potrivit căreia – după ce Ungaria a declarat război Uniunii Sovietice - între un funcţionar al State Departament al SUA şi un reprezentant al Guvernului Ungariei la Washington a avut loc următorul dialog absurd:

- Ungaria este republică, nu?
- Nu domnule, este regat.
- Atunci aveţi rege?
- Nu, avem doar amiral.
- Atunci aveţi şi o flotă?
- Nu, întrucât nu avem acces la mări.
- Aveţi vreo revendicare?
- Da.
- Faţă de America?
- Nu.
- Faţă de Anglia?
- Nu.
- Faţă de Rusia?
- Nu.
- Atunci faţă de cine aveţi revendicări?
- Faţă de România.
- Atunci veţi declara război şi împotriva României?
- Nu, domnule, suntem aliaţi.

(Romsics Ignac: *Istoria Ungariei în secolul XX.* Bp. 2000)

CEL DE-AL DOILEA ACORD DE LA VIENA

În interesul soluţionării problemei româno – ungare, la data de 26 august a intrat în funcţiune **diplomaţia germano – italiană** iar la data de 29 august, **delegaţiile celor două părţi aflate în conflict, au fost invitate la Viena.** Atât guvernul de la Bucureşti cât şi cel de la Budapesta au fost

convinse că la Viena vor avea loc noi negocieri bilaterale româno – ungare. Niciuna dintre părţi nu intuia că **Hitler a decis disputa încă la data de 27 august, în cadrul unor întrevederi desfăşurate într-un cerc restrâns**, unde s-a stabilit că Ungaria va beneficia şi de un teritoriu cu o suprafaţă totală de 43.000 de km². **Pronunţarea deciziei a avut loc la data de 30 august 1940, la Sala de Aur a Palatului Belvedere din Viena.**

Fig.260 – Transilvania de Nord reanexată în urma celui de-al doilea acord de la Viena

În Ungaria, hotărârea în cauză a fost interpretată drept **repararea în parte a tratatului de la Trianon** (întrucât în Sudul Transilvaniei au rămas sub dominaţie românească peste 400.000 de maghiari), **în vreme ce românii au interpretat-o drept o tragedie naţională**, pentru că în jur de 1 milion de conaţionali au ajuns din nou sub dominaţie ungară. Astfel, niciuna dintre cele două părţi nu a considerat soluţia definitiv acceptabilă.

Cu toate că, în conformitate cu hotărârea luată la Viena, atât partea ungară cât şi cea română şi-au asumat reciproc că vor respecta drepturile cetăţenilor unguri cu naţionalitate română, respectiv a cetăţenilor români cu naţionalitate maghiară, în jur de 100.000 de români din Ardealul de Nord s-au refugiat în sud de teama dominaţiei ungare, în vreme ce din sudul Ardealului tot atâţia maghiari s-au refugiat în nord.

Sursa datelor	**Teritorii redobândite**	**Suprafaţă (km²)**	**Nr. populaţie**	**Maghiari**		**Români**		**Germani**	
				Nr.	**%**	**Nr.**	**%**	**Nr.**	**%**
Recensământul român din 1930	Transilvania de Nord	43.492	2.393.300	1.007.200	42	1.165.800	48,7	59.700	2,5
Recensământul ungar din 1941			2.460.000	1.344.000	56,6	1.068.700	43,5	47.300	1,9

Fig. 259 – Premierul Teleki Pal

Contele Szeki Teleki Pal (1879 – 1941) provine dintr-o familie ardeleană aristocrată, om de ştiinţă în domeniul geografiei, profesor

universitar, membru al Academiei de Ştiinţe Ungare, numit în diferite funcţii de ministru, de două ori premier (1920 – 1921) şi (1939 – 1941), cercetaş de onoare. Momentul cel mai controversat al primului său mandat de premier a fost adoptarea legii evreilor din Ungaria prin care s-a limitat numărul evreilor în învăţământul superior. Cel mai important moment al celui de-al doilea său mandat de premier l-a constituit reanexarea Ucrainei Subcarpatice şi a Transilvaniei de Nord. După ce, la presiunile Germaniei, Ungaria a încălcat acordul de prietenie veşnică încheiat cu Iugoslavia, s-a sinucis.

John Fluorny Montgomery, ambasador englez despre „Acordul de la Viena"

„Era evident că Hitler nu avea niciun interes să soluţioneze definitiv problema. Noile graniţe au fost trasate în exclusivitate pe criterii etnice, ignorând orice fel de detalii geografice sau economice şi mai ales argumentele privind circulaţia. Prin faptul că a trasat o graniţă nouă imposibilă, Germania vroia să impună politica de << dezbină şi domneşte>> atât faţă de Ungaria cât şi faţă de România.

(John Fluorny Montgomery: *Ungaria, stat satelit ezitant.* Bp. 1993.)

Semnatarii celui de-al doilea acord de la Viena (n.n. semnăturile): Ribbentrop, Ciano, Manoilescu şi Csaky.

PĂTRUNDEREA ARMATEI UNGARE ÎN ŢINUTUL SECUIESC

Conform acordului de la Viena cedarea teritoriului trebuia derulată în 14 zile, procedură ce a fost elaborată de o comisie militară mixtă româno-ungară, în primele zile din luna septembrie a anului 1940, la Oradea. **Primele trupe ungare de intervenţie rapidă au ajuns în Ţinutul Secuiesc la data de 9 septembrie, din direcţia localităţii Reghin.** Honvezii au fost întâmpinaţi în toate localităţile din Ţinutul Secuiesc cu mult entuziasm, cu străzi împodobite cu flori şi în port popular secuiesc. Neţinând cont de cele câteva incidente, pătrunderea s-a derulat în ordine. Atât reprezentanţii comunităţilor locale, edilii cât şi conducerile honvezilor cotropitori au îndemnat la disciplină pe cei care au întâmpinat trupele. **Pătrunderea în Ţinutul Secuiesc s-a încheiat la data de 13 septembrie.**

Fig.262 –Ostaşi grăniceri secui

Trupele de intervenţie rapidă doar au trecut prin localităţi, iar primirea lor oficială a fost organizată doar zilele următoare. La **Târgu Mureş** prima întâmpinare oficială a trupelor ungare s-a desfăşurat la data de **15 septembrie**, ocazie cu care **comandantul Nagybaconi Nagy Vilmos originar din Transilvania a intrat călare în piaţa centrală a oraşului, în**

Piaţa Szechenyi. Tot în această perioadă a fost primit şi guvernatorul Horthy Miklos şi delegaţia sa în oraşele mai mari ale Ţinutului Secuiesc.

Fig.261 – Cavalerul Nagybaconi Nagy Vilmos (1884–Praid – 1976-Piliscsaba)

Memorii despre pătrundere

Hanko Ibolya, care la vremea respectivă avea zece ani spunea următoarele despre pătrunderea în Breţcu (n.n. CV): „Se croia, se coseau costume populare secuieşti, toţi secuii erau entuziasmaţi. La data de 13 septembrie din turnul bisericii se urmăreau trupele care pătrundeau în localitate. La limita satului erau întâmpinaţi de o delegaţie. Trupele mecanizate erau aşteptate la sala mare cu cină şi cu cozonac kurtos. O bucurie similară poate fi resimţită doar de cei care au retrăit deja astfel de momente. Mama mea spunea următoarele: acum mi-aş dori să mor, pentru că niciodată nu voi mai fi atât de bucuroasă! (...) Mergem să sărbătorim la Pădurea Sărată (n.n. BZ), unde se află graniţa milenară."

Fig.263 – Recrutare la Remetea în 1942

„Podiumul festiv a fost instalat în centrul din Gheorgheni. La momentul apariţiei în curba de la Lăzarea a primului drapel cu Sfânta Fecioară a început să cânte şi orchestra şi în faţa poporului bucuros care ovaţiona din toată puterea , în sfârşit, trupele ungare au intrat şi la Gheorgheni. A mărşăluit o mulţime de tineri, vânjoşi."

(Belenzessy Jeno: *De la Cetatea Mikopână la Darnica.* Miercurea Ciuc, 2006.)

INSTALAREA ADMINISTRAŢIEI UNGARE ÎN ŢINUTUL SECUIESC

Noile graniţe salutate de maghiarime au adus şi nenumărate greutăţi: au divizat regiuni care depindeau una de cealaltă din punct de vedere economic de sute de ani, au tăiat drumuri, linii de cale ferată, au împărţit familii. În zonele evacuate de către trupele româneşti – în special în **Ţinutul Secuiesc – situaţia economică generală s-a înrăutăţit**, preţul articolelor de uz comun a explodat, aprovizionarea cu alimente era greoaie, fabricile şi uzinele şi-au suspendat activitatea din cauza lipsei materiei prime, **a crescut rata şomajului şi problemele sociale create din această cauză.**

În primele trei luni de după invazie **s-a instalat şi în Ţinutul Secuiesc o administraţie militară.** În această perioadă, **armata**, pe lângă organizarea supravegherii graniţelor, **a avut sarcini** de **reorganizare a administraţiei comitatului, oraşelor şi comunelor, a fost preocupată şi de siguranţa publică,** cu repornirea proceselor economice, **cu alimentaţia publică, cu tratarea problemelor sociale,** a organizat aprovizionarea Ţinutului Secuiesc pe perioada iernii, a sprijinit reorganizarea sistemului public de învăţământ , precum şi soluţionarea

problemelor refugiaţilor. **Administraţia militară şi-a suspendat activitatea din noiembrie 1940**, când au trecut administraţia civilă şi judeţele din Ţinutul Secuiesc. În această perioadă, **spaţiul Transilvaniei de Nord era format din 11 comitate:** Bihor, Satu Mare, Sălaj, Maramureş, Cluj, Szolno-Doboka, Bistriţa Năsăud, respectiv **comitatele secuieşti – Mureş-Turda, Odorhei, Ciuc şi Trei Scaune.** Contrar tuturor eforturilor armatei, **Ţinutul Secuiesc se confrunta şi în continuare cu serioase probleme de alimentare şi transport**, astfel situaţia sa economică şi socială s-a înrăutăţit şi mai mult. Nu a fost lipsită de tensiuni nici colaborarea noilor funcţionari publici ai Ţinutului Secuiesc sosiţi din patria mamă şi a unor ofiţeri ai armatei – pe de o parte, şi pe de altă parte, cu populaţia maghiară din Transilvania: a fost destul de frecventă atitudinea celor din faţă de a da lecţii şi de a-i trata de sus pe cei din urmă. Greutăţile care au apărut pe parcurs au obligat guvernul să adopte măsuri urgente .

SITUAŢIA ECONOMICĂ

După cea de-a doua decizie de la Viena a reieşit că **din punct de vedere economic, Ungaria a devenit mai bogată cu o regiune distrusă.** Industria Transilvaniei a intrat într-un regres, iar producţia agricolă a scăzut în calitate. Situaţia a fost şi mai mult îngreunată de acţiunile de evacuare ale autorităţilor româneşti, iar în ce priveşte Nordul Transilvaniei, **situaţia Ţinutului Secuiesc era cea mai dramatică.**

Majoritatea Ţinutului Secuiesc şi-a regăsit existenţa în producţia tradiţională. Agricultura era caracterizată de structura divizată a terenurilor şi un nivel redus al producţiei. În ce priveşte industria, în regiune, cea mai importantă era prelucrarea lemnului. Pe lângă uzinele de prelucrare a masei lemnoase, ca industrie grea, a funcţionat o singură topitorie de fier (în judeţul Odorhei), o fabrică de zahăr (lângă Târgu Mureş), o singură fabrică de textile şi una de prelucrarea a inului. Prin trasarea noilor graniţe **producătorii şi meşteşugarii din Ţinutul Secuiesc şi-au pierdut cumpărătorii** din Braşov şi pe cei de dincolo de Carpaţi, în vreme ce **legăturile feroviare către Vest au fost desfiinţate**. Ca o primă măsură de relansare a economiei, în toamna anului 1940 **guvernul ungar a organizat aprovizionarea Ţinutului Secuiesc**; în lipsa unei căi ferate directe transporturile au fost asigurate cu ajutorul autocamioanelor MAV (n.n. Magyar Allami Vasutak - Căile Ferate Ungare). **S-a urgentat dezvoltarea industriei regiunii,** căutându-se căi de ieşire mai ales prin relansarea industriei casnice secuieşti - ce nu necesita investiţii - şi în organizarea pieţei de desfacere a acestor produse în Ungaria. În septembrie 1940 **s-a înfiinţat Consiliul Economic din Transilvania**, care ulterior avea o filială a Ţinutului Secuiesc cu sediul la Târgu Mureş. Una dintre personalităţile marcante ale acelor vremuri era Venczel Jozsef, care a descoperit

oportunitatea relansării economice a Ţinutului Secuiesc prin îmbunătăţirea calităţi terenurilor agricole şi prin creşterea profitabilităţii acestora. Totodată **a urgentat şi dezvoltarea industriei şi a comerţului, respectiv a reţelei de transport a regiunii.** În planul problemelor economice, deputatul **Pal Gabor,** originar din Miercurea Ciuc,**a urgentat revizuirea legii funciare româneşti şi soluţionarea problemelor legate Bunurile Private Ciuc.** Tot relansarea economiei şi-a asumat-o şi **Partidul Ardelean** înfiinţat în decembrie 1940, a cărei filială din Ţinutul Secuiesc a fost înfiinţată în primăvara anului 1941.

Fig. 264 – Venczel Jozsef (Miercurea Ciuc-1913 – Cluj Napoca-1972)

Venczel Jozsef (1913-1972), cercetător al ştiinţelor sociale, profesor universitar, scriitor, a fost un excelent reprezentant al sociologiei ardelene din perioada interbelică. A fost redactor al revistelor *Erdelyi Iskola (Şcoala Ardeleană) şi Hitel (Credit),* precum şi membru al Asociaţiei Economice Maghiare din Transilvania, dar şi-a asumat un rol important şi în înfiinţarea Universităţii de Ştiinţe Bolyai. În 1950 a fost arestat şi condamnat la 12 ani închisoare, perioadă în care 6 ani a fost coleg de celulă cu episcopul Marton Aron. După eliberare, şi-a continuat activitatea în calitate de cercetător al societăţii şi al mediului rural. Volumele mai importante care au fost publicate sunt: *Schiţa cercetării mediului rural* (1941) *Reforma funciară românească din Transilvania* (1942)*, Pe calea autocunoaşterii* (1980).

Problema principală – ţinând cont de nivelul de dezvoltare de atunci şi de starea drumurilor publice – **era lipsa legăturilor de cale ferată între patria mamă şi Ţinutul Secuiesc.** Liniile de cale ferată pe care se putea ajunge în Ţinutul Secuiesc au rămas pe teritoriul României şi s-au întrerupt. O primă măsură pentru soluţionarea problemei a reprezentat-o construcţia, în perioada 1 octombrie - 15 decembrie 1940, a liniei de cale ferată îngustă între Lechinţa (BN) şi Viile Tecii (BN) cu o lungime totală de 16,2 km. Existenţa acestei porţiuni a jucat un rol extrem de important şi în construcţia liniei de cale ferată largă între Sărăţel (BN) şi Deda (MŞ). Desfăşurarea acestor lucrări a fost îngreunată mai ales de zona muntoasă şi structura solului din Zona de Câmpie, extrem de lutoasă. La stabilirea traseului s-a urmărit ca aceasta să nu fie prea aproape de graniţă. Specialiştii au inspectat traseul stabilit în perioada 28 – 30 iulie 1941 şi s-a inaugurat la data de 5 decembrie 1942, în prezenţa guvernatorului Horthy Miklos.

Linia de cale ferată Sărăţeni – Deda

Porţiunea are o lungime totală de 48 de km. Lucrările au fost executate în medie de 16.000 de oameni, iar în momentul de vârf s-a atins chiar şi

numărul de 27.000 de oameni. Majoritatea muncitorilor erau lucrători de terasamente din Csongrad. Aceştia au săpat şi două tunele (496 m, respectiv 930 de m), iar noile clădiri ale gărilor au respectat stilul ţărănesc local. La început, trenul rapid a parcurs distanţa dintre Budapesta şi Sfântu Gheorghe în 17 ore ,cu o viteză medie de 45 de km/h; în 1943 a fost pus pe şine aşa numitul „Tren Rapid Secuiesc" care parcurgea aceeaşi distanţă în 12 ore şi 15 minute. Cursele Trenului Rapid Secuiesc au fost suspendate începând din august 1945 din cauza luptelor. În octombrie 1944, linia de cale ferată a fost distrusă de trupele germane aflate în retragere.

Problema protecţiei graniţelor pe parcursul celui de-al II-lea război mondial *(Lectură)*
Forţele Grănicereşti Secuieşti

Iniţial, statul ungar intenţiona să înfiinţeze o organizaţie militară miliţienească, însă până la urmă a fost creat Batalionul 22 de grăniceri secui, din veteranii care au luptat deja şi în primul război mondial. Sarcina lor era protecţia localităţilor din Ţinutul Secuiesc în cazul izbucnirii unor conflicte militare cu România, respectiv descărcarea de unele sarcini a forţelor implicate deja în război. Protecţia frontierelor a fost asigurată de batalioanele de grăniceri vânători de munte, precum şi de către detaşamentele de grăniceri care patrulau pe frontieră. Batalioanele de grăniceri vânători de munte amplasate în cheile Carpaţilor Orientali au deţinut echipamente montane speciale dar erau şi instruiţi ca atare, fiind consideraţi una dintre armele de elită a Armatei Ungare. (Aceste batalioane au ajuns sub comanda Brigăzii 9 de Grăniceri Secui ce staţiona la Gheorgheni şi Miercurea Ciuc). Conform deciziei conducerii supreme a Armatei Ungare, fiecare detaşament militar din Ţinutul Secuiesc trebuia să poarte oficial şi titlul de „secui", cum a fost de exemplu şi Batalionul de Grăniceri Vânători 21 Secuiesc de la Tulgheş.

În toamna anului 1943, din regiunea Ţinutului Secuiesc au fost înrolaţi pentru instrucţie militară aproximativ 10.000 de tineri, care ulterior, în primăvara anului 1944 au ajuns la batalioanele de grăniceri (în baza concepţiei de tată-fiu).

Începând cu primăvara anului 1943, toate aceste formaţiuni militare au aparţinut de Comandamentul Forţelor Grănicerilor Secui de la Târgu Mureş, sarcina căreia în cazul unui atac din partea României era să pună în aplicare aşa numitul „sac secuiesc" până la lansarea în atac a forţelor militare care staţionau în celelalte zone al ţării. Concepţia, contrar faptului că Ţinutul Secuiesc era transformat într-un sistem de protecţie de tip bastion, nu putea răspunde la solicitările aşteptate în faţa trupelor sovietice mai bine dotate şi mai numeroase. Începând din toamna anului 1943, în

urma unor noi modificări structurale, au fost create 5 grupuri de vânători grăniceri pentru o mai bună manevrabilitate a trupelor, care au sarcina de a proteja în parte câte o regiune mai mică.

În urma activităţii organizatorice derulate de Kozma Istvan cel viteaz, general locotenent, primul comandant al Forţelor Terestre Secuieşti, chiar şi în aceste condiţii s-a reuşit constituirea unei armate de 50.000 de ostaşi compusă în majoritate din secui ce putea fi trimisă în luptă cu şanse reale împotriva armatei române, trupe ce erau conduse în mare parte de un corp de ofiţeri profesionişti trimişi din patria mamă. Ulterior, astfel s-ar fi înfiinţat Armata a X-a a Honvezilor Montani. Generalul Locotenent Kozma era poreclit drept „regele secuilor", însă nu doar datorită originii sale din Ciuc, ci şi pentru devotamentul şi tratamentul exemplar al propriilor militari cărora le-a impus o disciplină fermă.

Fig. 265 – Kozma Istvan cel viteaz din Turia de Sus, general locotenent, comandant al Forţelor Terestre Secuieşti

Şcoala Militară de Aprozi de Intervenţie Rapidă „Prinţul Csaba" al Regatului Ungar *(Lectură)*

Şcoala Militară de Aprozi de Intervenţie Rapidă „Prinţul Csaba" al regatului Ungar din Târgu Mureş (1941-1944), a făcut parte din trupele de intervenţie rapidă ale honvezilor unde au fost perfecţionaţi ofiţeri profesionişti prin care s-a asigurat aprovizionarea armatei.

Fig.266 – Insigne acordate la Şcoala Militară de Aprozi de Intervenţie Rapidă „Prinţul Csaba" al Regatului Ungar

Kallay Istvan: Recruţi secui (1941) *(Lectură)*

„Secuii s-au adunat la orele dimineţii, în pantaloni albi de postav strâns lipiţi de picioare, într-o manta simplă, cu valize vopsite în verde, inscripţionate cu alb. […] Stăteau unul după altul doar flăcăi sănătoşi înalţi şi subţieri, uşor subdezvoltaţi. Era o bucurie să îi vezi când s-a rostit cuvântul „sănătos". Abia acum am aflat că majoritatea lor s-au prezentat voluntar şi ca nu cumva să rămână careva dintre ei acasă, au cerut ca pe ordinul lor de încorporare să se menţioneze cuvântul „voluntar".

Recrutul secui nu este un militar începător timid. Are imediat curajul să se apuce de orice, ce ar fi obţinut de un recrut obişnuit doar în urma unor încurajări susţinute, iar munca începută, este întotdeauna dusă până la capăt de către un secui, şi cu o minuţiozitate desăvârşită. Secuiul nu vorbeşte, doar acţionează, nu se laudă cu ceea ce ştie şi aşteaptă cu resemnare recunoaşterea, pentru care, ulterior,se bucură din suflet.

Cu vorbe frumoase aceştia pot fi conduşi până la nesfârşit, pentru că secuiul este plin de demnitate. Pentru ei, demnitatea secuiască este un caracter ce trebuie protejat din orice interes secuiesc. […]

Recent – pe parcursul unei competiţii sportive – trebuiau călăriţi cai fără şa […] care nu suportau să aibă om pe spate. La anunţul concursului, secuii aproape că s-au înscris cu toţii şi a venit rândul tocmai unui tânăr recrut timid. După ce a căzut şi a treia oară de pe spatele calului, l-am întrebat până când mai rezistă să tot încerce călăritul. Acesta a răspuns timid: „Până îl îmblânzesc."

Intonarea imnul secuiesc nu s-a uitat niciodată când era timpul cântatului zilnic, au cerut întotdeauna permisiunea să-l poată intona.

Aceştia poartă cu toţii semnele multilateralismului şi între ei nu este o diferenţă foarte mare de intelectualitate. Niciodată nu cheltuiesc banii pe tot felul de lucruri inutile.

Interesant este că deja 30 – 40% dintre ei şi-au semnalat intenţia de a-şi prelungi mandatul şi deja depun eforturi susţinute să obţină această prelungire. La ei, curăţenia, exactitatea şi respectarea ordinii este ceva obişnuit, în acest sens nu trebuie educaţi în mod special." Kallay Istvan: Revista Maghiară de Front, Ediţia XI, Semestrul II, Anul 1941, pag. 239)

Linia Arpadiană

Linia Arpadiană a făcut parte din sistemul de protecţie militară a Armatei Regale Ungare pe parcursul celui de-al II-lea război mondial în Carpaţii Orientali şi de Nord care s-a întins din Est de la Beszkid până în Platoul de la Breţcu. Linia de apărare întărită cu o lungime de peste 600 de km a început în cel mai mare secret încă la începutul anului 1940 şi s-a accelerat după bătălia de la Stalingrad. Rolul Liniei Arpadiene era ca în cazul izbucnirii unui eventual război cu România defileurile din Carpaţii Orientali să fie protejate cu forţe cât se poate de reduse, pentru ca în interiorul ţării să fie disponibile forţe de honvezi cât mai mari. În 1944 concepţia „R" (română) de protejare a graniţelor a fost înlocuită cu concepţia „O" (orosz - rus), pe parcursul căruia au fost executate noi lucrări de întărire ale defileelor din Carpaţii Orientali (creşterea eficienţei militare, blocaje tehnice, baze militare circulare ce au fost instalate în mai multe puncte ale Ţinutului Secuiesc). Construcţia barajelor Liniei Arpadiene a fost finalizată doar în defileuri, punând astfel accentul pe confruntări aflate în continuă mişcare. Buncărele şi tranşeele de beton erau dispuse circular pentru a se putea realiza o apărare reciprocă. Batalioanele fortăreţe au ajuns sub coordonarea directă a Forţelor Grănicereşti Secuieşti în primăvara anului 1943. Majoritatea buncărelor de beton a fost aruncate în aer de Ceauşescu, în 1968.

Fig. 267-Hartă cu linia Arpadiană (1944)
Legendă
- Limitele Ţinutului Secuiesc
- Baraje de defileu ale Liniei Arpadiene
- Bazele militare ale batalioanelor care protejau circular Ţinutul Secuiesc
- Localităţi mai importante
- Râuri mai importante

Fig. 268-Baraje amplasate în defileuri împotriva blindatelor

LATURA UMBRITĂ A „MICII LUMI MAGHIARE”: PROBLEMA EVREIASCĂ

În Ţinutul Secuiesc evreii au început să se stabilească în număr mai mare prin a doua jumătate a secolului 19. Evreimea imigrantă a sosit în principal din Moldova, Bucovina şi Galiţia, iar ceilalţi din diferite zone ale Transilvaniei. Aceştia au fost cel mai mult atraşi de industria de exploatare şi prelucrare a lemnului din Carpaţii Orientali, însă uni dintre ei erau şi mercenari. Potrivit celei de-a doua decizii de la Viena, în comitatele din Nordul Ardealului şi în cele din Ţinutul Secuiesc **autorităţile militare au introdus imediat măsurile anti-evreieşti din patria mamă.** Atunci, în principalele oraşe ale Ţinutului Secuiesc trăiau în jur de 9.500 de evrei. Autorităţile maghiare au retras cetăţenia evreilor şi au interzis să mai primească acte de identitate. Au dispus ca populaţia evreiască să plătească aşa numitul tribut de război pentru aşa numitul Fond Horthy. Cei care nu au respectat termenele de plată au fost arestaţi şi expulzaţi. **Primele expulzări au avut loc în toamna anului 1940.** Din Miercurea Ciuc, prin Ghimeş, au fost expulzaţi 81 de persoane în zonele limitrofe din Moldova, după care şi în zona Korosmezo din Ucraina Subcarpatică. **Unul dintre cei mai mari protectori ai evreimii din zona Korosmezo era sora Slachta Margit**, şefa călugărilor şi călugăriţelor sociali.

Evreii rămaşi în localităţi au fost supravegheaţi de către poliţişti, ei fiind trataţi ca cetăţeni străini, nu aveau dreptul să ocupe funcţii publice, nu puteau avea angajaţi creştini, iar magazinele şi meşteşugarii evrei erau atent supravegheaţi. Au fost obligaţi să poarte steaua galbenă iar copii lor nu puteau frecventa cursurile liceelor. Ulterior magazinele şi locuinţele evreilor cu toate mobilele au fost confiscate şi au fost obligaţi să predea toate bijuteriile şi obiectele de valoare. Mulţi dintre ei au fost înrolaţi în tabere de muncă forţată. **Mai multe personalităţi au susţinut deschis populaţia evreiască** (**episcopul Marton Aron**, dr. Kovacs Karoly, **dr. Pal Gabor, Slachta Margit,** dr. Nagy Andras). **În predicile sale**, respectiv în scrisorile adresate Guvernului Ungariei **episcopul Marton Aron a**

condamnat măsurile luate împotriva evreilor şi a atras atenţia preoţilor să adopte o atitudine onestă.

La data de 19 martie 1944, Ungaria a fost invadată de Germania, ceea ce a însemnat că toţi evreii din Ungaria au fost duşi în getouri, de unde, potrivit planurilor staţiile finale erau taberele morţii de la Auschwitz şi Majdanek. **Evreii din Ţinutul Secuiesc** au fost duşi la getourile din Târgu Mureş, Reghin şi Sfântu Gheorghe, de unde au fost deportaţi în taberele morţii în vagoane destinate vacilor. Unii au reuşit să fugă, unii au supravieţuit şi s-au întors acasă.

Fig. 269 – Marton Aron (1896-1980)

Episcopul Marton Aron

Marton Aron s-a născut la data de 28 august la Sândominic. Cursurile claselor elementare le-a frecventat în satul lui natal. În perioada 1907-1914 a continuat studiile la Şumuleu Ciuc şi la Miercurea Ciuc, după care diploma de bacalaureat a obţinut-o în Gimnaziul Romano - Catolic Majlath de la Alba Iulia.

A fost încorporat în 1915, la doar patru zile după obţinerea diplomei de bacalaureat. A fost rănit de trei ori terminându-şi stagiul militar cu gradul de locotenent.

După război s-a înscris la Şcoala Superioară de Ştiinţe Religioase de la Alba Iulia. A fost sfinţit ca preot la data de 6 iulie 1924 de către contele Mailath Gusztav Karoly, episcop de Transilvania. A fost repartizat la Ditrău, iar din 1925 a devenit capelan de Gheorgheni şi profesor de religie la gimnaziu. În 1928 a fost mutat ca profesor de religie la Gimnaziul Romano - Catolic din Târgu Mureş, după care a ajuns la Sibiu. În perioada 1930 – 1932 a lucrat la Alba Iulia. În perioada 1932 – 1938 a fost profesor universitar de religie după care şi preot la Cluj Napoca. A fost sfinţit ca episcop la data de12 februarie 1939, la Biserica Sf. Mihail de la Cluj Napoca. Ca urmare a celei de a doua decizii de la Viena (30 august 1940), majoritatea episcopiei de la Alba Iulia a ajuns înapoi Ungariei, însă sediul acesteia împreună cu aproximativ 1 milion de maghiari au rămas în România. Marton Aron şi-a asumat soarta împreună cu maghiarimea din Sudul Ardealului, iar în circularele şi scrisorile sale deschise şi-a ridicat întotdeauna glasul în interesul celor oprimaţi şi persecutaţi.

Marton Aron, despre deportarea evreilor

„Ieri am aflat că evreii şi creştinii vor fi deportaţi. Ceea ce se spune despre soarta acestora, nu există om care să nu asculte consternat şi cu o adâncă durere.

Obligaţiile mele mă cheamă înapoi la locul meu de muncă, în România, însă consider că este şi o obligaţie creştinească maghiară a mea ca înaintea să plec înapoi să cer autorităţilor în numele lui Dumnezeu să

împiedice faptele comise împotriva omenirii, iar dacă nu sunt capabili de aşa ceva, măcar să nu contribuie la acţiunile prin care se urmăresc uciderea a mii de oameni.

În aceste zile dezastruoase fiecare om responsabil trebuie să simtă că soarta naţiunii, astfel şi soarta noastră a fiecăruia, se află în mâinile lui Dumnezeu, deci nu putem chema răzbunarea lui Dumnezeu prin comiterea unor păcate - sau prin complicitate cu acestea - care sunt puse de catehism între păcatele supreme şi ale căror răzbunare aici pe pământ, potrivit experienţelor de până acum, nu se va uita niciodată. „

(Scrisoarea episcopului Marton Aron, adresată la data de 22 mai 1944 Ministerului Regal al Ungariei, Prefecturii şi Inspectoratului de Poliţie Cluj)

SFÂRŞITUL „MICII LUMI MAGHIARE”

După entorsa militară a României din 23 august 1944, în defileele Carpaţilor **au început luptele** între trupele sovietico-româneşti şi cele ungaro-germane. **Unităţile Forţelor de Grăniceri Secui au încercat să protejeze Ţinutul Secuiesc de inamicul mult mai numeros.** Unităţile Forţelor de Grăniceri Secui, s-au ciocnit prima dată cu trupele sovietice **în dimineaţa zilei de 26 august 1944, în Valea Uzului**. Aceştia au rezistat cu succes doar până la impunerea forţei majorităţii, mai ales unităţile de vânători cu trupele infanteriei sovietice. Luptele au izbucnit în doar câteva zile în tot Estul Ţinutului Secuiesc. Majoritatea batalioanelor de grăniceri secui s-au desfiinţat în timp scurt, iar militarii au dezertat acasă în număr foarte mare întrucât un aveau arme moderne şi nu a rămas timp nici pentru instrucţia lor eficientă. Cu toate că batalioanele de vânători de munte şi grăniceri, precum şi forţele militare germane au fost capabile şi de câte o contraofensivă, **în primele zile ale lunii septembrie, maiorul Horvath Ferenc** (de asemenea din Miercurea Ciuc), sub noua comandă a Forţelor de Grăniceri Secui, din cauza pătrunderii trupelor sovietice în Sudul Ardealului - **a început evacuarea Ţinutului Secuiesc**.

Evacuarea civilă a fost finalizată în Trei Scaune, încă la sfârşitul lunii august, începutul lunii septembrie, după care, la data de 12 septembrie, comisia guvernamentală de specialitate a dispus evacuarea întregii Transilvanii, a teritoriilor de dincolo de Dunăre şi a Estului Ungariei. **Administraţia Ungară** s-a retras de peste tot, dar a fugit şi o importantă masă a intelectualilor (între care şi preoţi), dar au rămas fără lideri şi comunităţile din mediul rural. **A fugit şi o bună parte a populaţiei civile**, mai ales din comitatele Trei Scaune, Ciuc şi Mureş-Turda, în general nu din proprie iniţiativă, ci pentru că au fost obligaţi de jandarmii maghiari, sau militarii germani. Unii şi-au căutat un adăpost în păduri, mulţi au plecat către vest îmbarcaţi în căruţe. La sfârşitul anului 1944 zeci de mii de refugiaţi au pribegit încă în regiunile de dincolo de Dunăre ce erau deja sub

ocupaţie sovietică. **Trupele româno-sovietice au intrat în Sfântu Gheorghe, Miercurea Ciuc, Odorheiu Secuiesc şi Târgu Mureş, pe parcursul lunii septembrie.**

Secuimea îndeplinea încă misiuni militare în număr mai mare, în cadrul **Diviziei 25 de Infanterie de la Oradea**, care a ajuns pe front în primăvara anului 1944, în toamnă a luptat până la capăt în bătăliile de la Turda, după care forţele supravieţuitoare s-au retras spre Vest.

ÎNTREBĂRI

1. Cum s-a împărţit Ardealul în urma celei de-a doua decizii de la Viena?
2. Prin ce s-a caracterizat economia Ardealului în perioada 1940-1944?
3. Care au fost cele mai importante măsuri antievreieşti? Cine au fost personalităţile care şi-au ridicat glasul în apărarea evreilor?

ÎNDRUMĂTOR LITERAR

- Wass Albert: Treisprezece meri (roman, 1952)
- Szabo Gyula: Ostaşul necunoscut (Szabo Mozes Kurta, agenda soldatului din Ţinutul Secuiesc, 1994)
- Fodor Sandor: De la piciorul Mariei până la poziţia ariciului (autobiografie, 2005)

FILME RECOMANDATE

- Undeva prin Rusia (Ban Frigyes, 1942)
- Mesaj de pe Malul Râului Volga (Desi Alfred, 1942)
- Duminică de octombrie (Kovacs Andras, 1979)
- Fără soartă (Koltay Lajos, 2005)

Situaţia sâmbătiştilor din Bezidu Nou

În a doua jumătate a secolului XIX, sâmbătiştii - intrând în contact cu evreii – au ajuns la concluzia că au posibilitatea să practice mai uşor convingerile lor sâmbătiste dacă intră în rândul israeliţilor. La scurt timp după publicarea legii prin care evreii şi-au recăpătat drepturile, în 1869, la Bezidu Nou peste 100 de secui sâmbătişti s-au convertit în evrei şi s-au alăturat curentelor ortodoxiste. La începutul anului 1941, imediat după reanexarea teritoriilor din Nordul Transilvaniei, un comisar guvernamental ungur a efectuat o vizită la Bezidu Nou şi a convins pe cine a putut să se reconvertească la careva dintre religiile creştine. Guvernul Ungar a încercat prin mai multe legi să rezolve situaţia sâmbătiştilor rămaşi cu religie evreiască, eliberând mai multe certificate, prin care s-a încercat să ateste că de fapt nu au origini evreieşti. Cu toate acestea, în foarte multe cazuri nici chiar autorităţile nu au acceptat aceste certificate. În aceste condiţii, o bună parte a sâmbătiştilor din Bezidu Nou au ajuns în getouri, împreună cu evreii.

Totuşi, la intervenţia preotului romano – catolic din Bezidu Nou, o bună parte dintre ei a scăpat de deportări, însă mulţi dintre ei au rămas fideli de noua lor religie sau de familii şi au rămas în getouri. Aceştia au fost deportaţi la Auschwitz, împreună cu ceilalţi evrei.

21. Secuii în perioada comunistă

PERIOADA DE TRANZIŢIEI ŞI A UNIUNII POPULARE MAGHIARE

După terminarea celui de-al doilea război mondial, în Ardeal şi în cadrul acestuia, **în Ţinutul Secuiesc a urmat o scurtă perioadă de tranziţie.** Populaţia trecută prin atâtea încercări a fost nevoită să îndure şi greutăţile **schimbărilor de imperii.** Autorităţile româneşti au deportat **majoritatea bărbaţilor în lagăre de muncă forţată.** Cea mai vestită tabără de acest gen s-a aflat la Feldioara. Situaţia a fost agravată şi mai mult prin faptul că din **Braşov** aşa numiţii „voluntari", sau **Gardiştii lui Maniu, s-au dus în Ţinutul Secuiesc „să facă ordine".** Gardiştii, care au ajuns până la Gheorgheni, au ucis 11 oameni în **Aita Seacă**, dar au executat mulţi oameni nevinovaţi şi în Sândominic, Mădăraş şi Cârţa. Abia armata cotropitoare rusească a reuşit să pună capăt activităţii lor. Maghiarimea din Transilvania avea o singură organizaţie reprezentativă, **Uniunea Populară Maghiară** (MNSz). Conformându-se situaţiei de după război, MNSz îşi dorea să soluţioneze problemele maghiarimii din Transilvania în cadrul României. Toate acestea au fost declarate şi în mod deschis în 1945 la Târgu Mureş, înaintea tratatului de pace. **Kurko Gyarfas, Balogh Edgar, Banyai Laszlo** şi alţi lideri ai MNSz **au fost convinşi** că **sistemul politic de tip sovietic şi internaţionalismul** implementat în regiune **vor garanta condiţiile dăinuirii naţionalităţilor** şi egalitatea în drepturi. Tot acestor convingeri se datorează şi faptul că **s-au întărit** semnificativ şi filialele din **Ţinutul Secuiesc ale Partidul Comunist Român** (PCR). **Luka** Laszlo, născut la Catalina **a fost numit în conducerea supremă a PCR**. Nu toată lumea a fost însă de acord cu politica MNSz şi a PCR. **Episcopul Marton Aron** a urgentat stabilirea graniţelor în conformitate cu exigenţele maghiarimii din Ardeal. Opoziţia MNSz s-a prezentat în cadrul congresului organizat în 1946 la Odorheiu Secuiesc.

Perioada de tranziţie a luat sfârşit în 1948, după ce PCR a ajuns la putere. După ce au ajuns la putere, comuniştii au declanşat un amplu proces de transformare a societăţii. Uzinele, fabricile, gaterele, morile şi alte î**ntreprinderi din judeţele secuieşti,** au fost **naţionalizate** de la o zi la alta. În acelaşi an s-a produs şi **naţionalizarea sistemului de învăţământ. Şcoli confesionale** cum ar fi gimnaziile romano – catolice din Miercurea Ciuc, Odorheiu Secuiesc şi Târgu Mureş, gimnaziul unitarian din Cristuru

Secuiesc, respectiv colegiile reformate din Sfântu Gheorghe, Odorheiu Secuiesc şi Târgu Mureş **au ajuns sub coordonarea directă a statului.** Au avut aceeaşi soartă şi proprietăţile caracteristice Ţinutului Secuiesc (pădurile, păşunile), de ex. Bunuri Private Ciuc. **A început colectivizarea.** În cadrul acestui proces, **proprietarii de terenuri agricole au fost** încurajaţi, **obligaţi să cedeze domeniile în proprietăţi publice,** cum erau cooperativele de producţie, sau în aşa numitele **cooperative agricole.** (În urma unificării acestora s-au înfiinţat aşa numitele „colective".) Ţăranii mai bogaţi numiţi chiaburi au fost intimidaţi şi alungaţi, iar ţăranii săraci fără avere au fost ajutaţi să trăiască mai bine, tot din rândul acestora au fost numiţii noii lideri ai comunităţilor locale. De exemplu la Miercurea Nirajului şi Vădaş reprezentanţii puterii chiar au ucis câţiva chiaburi. În unele localităţi populaţia a încercat să se opună: au blocat intenţionat munca, au refuzat să intre în cooperativele agricole, sau pur şi simpli s-au revoltat. **Procesul de colectivizare s-a finalizat la începutul anilor '60.** În paralel cu toate aceste demersuri, s-a derulat exterminarea din punct de vedere administrativ a Ţinutului Secuiesc prin desfiinţarea instituţiilor de origini mai vechi ale satelor (judele satului care se numea judele comunei încă din 1871, corpul consilierilor comunali), precum şi a instituţiilor economice (composesorate, domeniile private ale satelor).

În vederea eliminării rezistenţei interne, pentru supravegherea şi intimidarea populaţiei au înfiinţat Securitatea, serviciul secret de atunci. În ce privea politica naţională, partidul comunist a aplicat aşa numitul model leninist ceea ce însemna că în ce priveşte minorităţile naţionale transformarea se realizează prin intermediul liderilor aleşi din rândul comunităţii respective. Astfel, **în fruntea organelor de partid din Ţinutul Secuiesc au fost numiţi în general localnici.**

Partidul comunist a declarat război şi bisericii. Au fost confiscate averile bisericeşti, iar **liderii acestora** care nu au fost dispuşi să colaboreze, au fost alungaţi sau închişi la închisoare. **S-a interzis Pelerinajul de la Şumuleu Ciuc,** au desfiinţat, respectiv **au limitat** drastic **ordinele călugăreşti.** În 1949, **episcopul Marton Aron a fost arestat şi condamnat la muţi ani de închisoare**, dar au procedat similar şi în cazul mai multor preoţi şi călugări. Totuşi, credinţa credincioşilor din Ţinutul Secuiesc nu putea fi clătinată nici măcar de intervenţiile dure anti-bisericeşti ale partidului comunist.

După ce comuniştii au preluat puterea, activitatea MNSz a devenit una formală. PCR nu a mai acceptat ca organizaţia să reprezinte exclusiv interese maghiare. **Au fost schimbaţi din funcţie toţi liderii** (Kurko Gyarfas, Demeter Janos, Csogor Lajos)**,** majoritatea lor **fiind condamnaţi la închisoare.** MNSz, împreună cu alte organizaţii reprezentative **au fost desfiinţate definitiv în 1953.**

Garda Maniu
Garda Maniu a primit numele după politicianul ţărănist Iuliu Maniu. Iniţial, formaţiunile voluntare aveau sarcina de a menţine ordinea în spatele frontului de luptă. Aceştia au venit în Ţinutul Secuiesc cu un pretext fals, potrivit căruia trebuie să elimine rezistenţa şi presupusele depozite de armament.

Fig. 271- Kurko Gyarfas, politician, publicist (Sândominic, 1909 – Braşov, 1983)

Fig. 272 – Monument ridicat în memoria masacrului de la Aita Seacă

Kurko Gyarfas (1909 – 1983) scriitor, politician

Iniţial a învăţat ca lăcătuş. În perioada interbelică s-a implicat în mişcarea comunistă, pentru care a şi fost arestat. În perioada 1944 – 1947 a condus Uniunea Populară Maghiară MNSz. Chiar şi în calitate de reprezentant al ideologiei de stânga a considerat importantă existenţa sistemului instituţiilor culturale maghiare. În 1949 a fost arestat pentru trădare şi a stat la închisoare 13 ani. După ce a fost eliberat şi până la pensionare a lucrat ca muncitor.

Luka Laszlo (1898 – 1963) politician comunist

În perioada interbelică era implicat în mişcările comuniste ilegale. Din 1940 a lucrat la Moscova, de unde s-a întors în 1944. A fost corespondentul cauzelor maghiare din cadrul PCR. În perioada 1948 – 1952 a fost ministrul finanţelor, iar în perioada 1945 – 1952 a făcut parte din Comitetul Central al PCR. În 1952 a fost arestat în urma unor acuzaţii prefabricate, iar în 1954 a fost condamnat la închisoare pe viaţă. A decedat în 1963 la Penitenciarul Aiud.

Fig. 273 – Fotografie fără text ce simbolizează intimidările din perioada comunistă

Activitatea episcopului Marton Aron în perioada dictaturii comuniste

În perioada 1945 – 1949, pe parcursul construcţiei statului dictatorial de tip sovietic, în circularele sale, episcopul Marton Aron a fost deseori preocupat de drepturile omului, de drepturile minorităţilor, cu condiţiile morale elementare ale democraţiei, tensiunile sociale, solidaritatea, respectiv cu responsabilitatea creştină asumată în urma izbucnirii celui de-al doilea război mondial. Totodată a susţinut şi Biserica Greco Catolică interzisă, condamnând public toate limitările drepturilor religioase şi de liberă exprimare dar a fost şi împotriva naţionalizării şcolilor confesionale.

În mai 1946, Marton Aron, împreună cu mai mulţi lideri bisericeşti şi laici a adresat un memorandum guvernului ungar solicitând ca acesta să facă tot posibilul pentru ca la semnarea Tratatului de Pace de la Paris de după cel de-al II-lea război mondial, în problema Ardealului să fie adoptată o decizie cât mai favorabilă.

În 1949, dictatura comunistă l-a arestat făcând trimiteri tocmai la acest memorandum. În procesul prefabricat din 1951, îndreptat împotriva sa şi a mai multor lideri maghiari contemporani (Venczel Jozsef, Szasz Pal, Lakatos Istvan, Korparich Ede, Bodor Bertalan, Teleki Adam şi Kurko Gyarfas), episcopul a fost condamnat la închisoare pe viaţă. În urma suprapunerii a mai multor factori întâmplători în 1955 a fost eliberat, însă în 1957 s-a dispus arestul la domiciliu. Timp de zece ani nu avea voie să părăsească teritoriul palatului episcopal şi al arhiepiscopiei. După ce a scăpat de arestul la domiciliu, înfruntând boala tot mai gravă de care suferea, episcopul a decis să cutreiere întreaga dieceză, iar vizitele sale au fost peste tot adevărate sărbători.

A decedat la data de 29 septembrie 1980, în Ziua Sfântului Mihail, de hramul diecezei şi a Catedralei Arhiepiscopiei de la Alba Iulia.

Fig. 274 – Marton Aron împreună cu cercetaşii, 1942

SOCIALISMUL DE TIP SOVIETIC (RAM)

În anii ’50 transformarea de tip comunist a societăţii era în plină desfăşurare. **Maghiarimea din Ardeal, situaţia maghiarimi compacte din Ţinutul Secuiesc a jucat un rol important în politica PCR. În 1952,** la presiunile Moscovei **au înfiinţat Regiunea Autonomă Maghiară** (RAM), (pe modelul republicilor, în Uniunea Sovietică au fost înfiinţate aşa zise regiuni autonome destinate minorităţilor). RAM a inclus Ţinutul Secuiesc istoric, adică judeţele Mureş-Turda, Ciuc, Odorhei şi Trei Scaune. Aceasta avea aşa zise raioane cu centrul la: Sfântu Gheorghe, Târgu Secuiesc, Odorhei, Cristuru Secuiesc, Ciuc, Gheorgheni, Topliţa, Târgu Mureş, Reghin şi Sângeorgiu de Pădure. **Centrul** RAM era la **Târgu Mureş** cu 47 de mii de locuitori (din care 74% erau cetăţeni de naţionalitate maghiară). Potrivit Recensământului din 1956, RAM avea 731.387 de locuitori, din care 565.510 (77%) au declarat că au naţionalitate maghiară. **Marea majoritate a liderilor Regiunii au fost numiţi din rândul maghiarimii locale.** (Doar pentru a arăta: primul secretar general al RAM a fost Csupor Lajos, iar în funcţia de secretar al Consiliului Popular al RAM a fost Bugyi Pal, în vreme ce şeful poliţiei a fost Kovacs Mihaly). Au fost puşi lideri maghiari şi în fruntea diferitelor instituţii economice şi culturale ale Regiunii.

Cu toate că denumirea **regiune** includea şi expresia „autonomă”, **nu dispunea totuşi de o reală autodeterminare.** Atât din punct de vedere economic cât şi politic era complet subordonată conducerii centrale. Nu

degeaba susţinea şi zicala din acele vremuri că *„maşina este maghiară, însă şoferul era român”*. Toate deciziile importante erau-au fost luate la Bucureşti. Este **însă** de netăgăduit că pe **spaţiul regiunii** din toate punctele de vedere **limba maghiară putea fi utilizată liber**. Au fost create nenumărate posibilităţi inclusiv pentru cultivarea limbii şi a culturii maghiare. Publicaţia centrală a RAM a fost *Drapelul Rosu (Voros Zaszlo).* Tot aici au apărut revistele culturale *Adevărul (Igaz Szo)* şi *Viaţă Nouă (Uj Elet).* În cadrul regiunii au creat valori scriitori renumiţi cum ar fi **Suto Andras**, Szekely Janos, Tompa Laszlo sau Tomcsa Sandor. La Târgu Mureş şi la Sfântu Gheorghe au funcţionat teatre de stat. **Teatrul Secuiesc a funcţionat la Târgu Mureş,** iar **Teatrul Naţional Maghiar şi-a desfăşurat activitatea la Sfântu Gheorghe**, care cu spectacolele lor au participat la turnee în toate satele regiunii. S-a dezvoltat considerabil şi viaţa sportivă. Au fost organizate nenumărate competiţii sportive de nivel local: fotbal, sporturi de iarnă, atletism. Tot **pe timpul existenţei RAM a început urbanizarea**, primul val mai însemnat al mutării oamenilor la oraşe. Acest proces, în perioada respectivă a afectat mai ales **capitala regiunii, Târgu Mureş.** În fabricile din Târgu Mureş au sosit tineri din mai multe regiuni ale Ţinutului Secuiesc.

În anii ’50 revoluţia ungară din 1956 a reprezentat un punct de cotitură. Evenimentele din Ungaria au fost primite cu sentimente diferite şi în Ţinutul Secuiesc. Foarte mulţi lideri locali s-au temut pe drept de faptul că evenimentele din Ungaria vor afecta şi soarta maghiarimii de aici, vor fi puse în pericol valorile obţinute până acum. Astfel, în capitala MAT, la Târgu Mureş, intelectualii locali şi majoritatea politicienilor au semnat după o cumpătare îndelungată o declaraţie prin care condamnau revoluţia ungară, cu speranţa să evite ca în cadrul RAM să fie desfiinţate instituţiile maghiarimii, arestarea intelectualilor maghiari,sau ştirbirea drepturilor de folosire a limbii materne. Alţii, profesorii, preoţi, tineri înflăcăraţi au considerat că a sosit momentul pentru a face ceva împotriva regimului comunist şi si-au exprimat simpatia faţă de evenimentele din Ungaria. În aceste împrejurări, cu toate că nu au avut loc tensiuni însemnate, **unele grupuri, persoane au iniţiat diferite acţiuni.** Depunerile de coroane ale **Societăţii Tinerilor Secui** la Monumentul Martirilor Secui au fost organizate de către tineri din Sfântu Gheorghe, simpatizanţi ai revoluţiei ungare. În noiembrie 1956, patru liceeni din Baraolt au plecat către Ungaria pentru a-i sprijini pe revoluţionari. Doi dintre ei au şi ajuns dincolo de graniţă, însă serviciul secret ungar i-a extrădat pe amândoi României.

După înăbuşirea revoluţiei ungare au avut loc represalii şi în România. Persoanele şi membrii grupurilor care au simpatizat cu revoluţia în mod deschis au fost arestate. **Primii zece acuzaţi ai conspiraţiei** de nivel naţional ce a inclus şi Ţinutul Secuiesc, condusă de preotul **Szoboszlai Aladar**, **au fost condamnaţi la moarte**, iar **zeci de membrii**

ai organizaţiei Tineretul Maghiar din Transilvania (Erdelyi Magyar Ifjak), care au protestat pentru drepturile minorităţilor, **au fost condamnaţi la ani grei de închisoare. Conducerea românească de partid** a considerat că maghiarimea din Ardeal se leagă şi are în continuare sentimente puternice faţă de patria mamă, motiv pentru care **instituţiile culturale şi de învăţământ independente au fost comasate**, le-au unificat **cu unităţi româneşti similare.** Comasările şcolilor au afectat mai multe instituţii de învăţământ din Ţinutul Secuiesc. Tot ca o consecinţă a aceleiaşi politici, **în 1960** au desfiinţat, mai exact **au reorganizat Regiunea Autonomă Maghiară.** Două regiuni majoritar maghiare (Târgu Secuiesc şi Sfântu Gheorghe) au fost anexate Regiunii Braşov, iar **teritoriul rămas** a fost botezat **Regiunea Autonomă Maghiară – Mureş**, ce s-a completat cu două raioane majoritar româneşti (Târnăveni şi Luduş). În urma schimbărilor, mai mulţi lideri şi politicieni maghiari au fost mutaţi sau schimbaţi din funcţii. Cu toate că RAM a existat destul de puţin, **a jucat un rol extrem de important în viaţa culturală a maghiarimii din Ţinutului Secuiesc, în păstrarea identităţii sale lingvistice.**

Fig. 275 – Regiunea Autonomă Maghiară (1952 - 1960) şi actuala împărţire pe judeţe

Fig. 276 – Piaţa centrală din Târgu Mureş

Fig. 278 – Monumentul de la Miercurea Ciuc dedicat revoluţiei ungare din 1956

Procesul de conspiraţie al lui Szoboszlai

Acţiunea din perioada 1955 - 1957 a primit numele după iniţiatorul mişcării, Szoboszlai Aladar, preot romano – catolic din Pecica. Scopul acţiunilor era răsturnarea puterii comuniste, desfiinţarea colectivizărilor şi recuperarea drepturilor omului. Potrivit strategiei iniţiale, ar fi trebuit să izbucnească o revoltă armată, mai întâi în august 1956, după care şi în paralel cu revoluţia ungară, însă planul a eşuat de fiecare dată. Membrii mişcării, în total 57 de persoane, în majoritate cetăţeni de naţionalitate maghiară au fost arestaţi de către Securitate, după care 10 au fost condamnaţi la moarte, 5 persoane la închisoare pe viaţă, iar ceilalţi la pedepse cu închisoarea,între 8 şi 25 de ani. Centrul din Ţinutul Secuiesc al acţiunilor era la casa lui Orban Istvan din Topliţa – Ciuc.

Fig. 277 – Orban Istvan, a fost executat în 1958

Efectele procesului Szoboszlai în Ţinutul Secuiesc – Memoriile lui Orban Peter, condamnatul *(Lectură)*

„În calitate de născut al localităţii Miercurea Ciuc am fost şi eu implicat în cea mai mare organizaţie politică maghiară din Ardeal, care a fost condusă de preotul romano – catolic din Arad, Szoboszlay Aladar. Szoboszlay avea mai multe planuri în ce priveşte Ardealul:

1. În 1954, la reuniunea de la Geneva s-a stabilit ca şi în ţările post socialiste să se organizeze alegeri libere într-un sistem multipartinic, sens în care a înfiinţat şi Szoboszlay un partid, intitulat Partidul Creştin Muncitoresc (Kereszteny Munkaspart). Regimul comunist de atunci nu a fost de acord cu această intenţie, astfel nu au mai avut loc nici respectivele alegeri libere în sistem multipartinic.

2. A continuat ideea şi a ajuns la concluzia că trebuie să înfiinţeze un stat federal, din care să facă parte Austria, Ungaria şi România. În acest context a purtat întrevederi cu mai multe personalităţi competente, însă până la urmă şi aceste intenţii au rămas doar planuri.

3. Dat fiind faptul că proiectele sale de până acum au eşuat, a decis să înfiinţeze o organizaţie anticomunistă. Au fost implicate peste 200 de persoane din oraşele mai mari ale Transilvaniei, cum ar fi Timişoara, Arad, Cluj Napoca, Târgu Mureş, Miercurea Ciuc, Braşov, dar şi Bucureşti. Obiectivul principal al organizaţiei a fost răsturnarea sistemului comunist.

Eu am ajuns în organizaţie prin intermediul tatălui meu [Orban Istvan (1900 – 1958) – nota redactorului]. Liderii organizaţiei s-au deplasat de la Arad la Miercurea Ciuc, iar discuţiile au fost purtate în locuinţa noastră. Sarcina mea era să aduc la cunoştinţa oamenilor recrutaţi din satele învecinate data şi ora desfăşurării întâlnirilor.

Legătura de la Bucureşti, Drăgăniţă Constantin a fost recrutat prin intermediul soţiei sale. Acesta era comandantul regimentului de tancuri ce staţiona la Turnu Măgurele, care urma să vină la Bucureşti împreună cu regimentul de tancuri la data stabilită în prealabil.

Am devenit victimele unei trădări, iar în 1956 au început arestările. Au fost arestate peste 200 de persoane, din care până la urmă au fost condamnate 57. Din cei 57, zece au fost condamnaţi la moarte, patru au fost închişi pe viaţă, patru pentru 25 de ani, iar ceilalţi au fost condamnaţi la închisoare între 5 şi 25 de ani. Eu am primit 25 de ani, iar sora mea mai mare 5 ani pentru că nu l-a denunţat pe tatăl nostru şi pe mine. Sora mea a ispăşit întreaga pedeapsă, iar eu doar 7 ani deoarece în 1964 deţinuţii politici au fost graţiaţi. Potrivit procesului verbal de execuţie, cei zece condamnaţi la moarte au fost executaţi la data de 1 septembrie 1958, la penitenciarul Timişoara. Din păcate nici astăzi nu se ştie unde au fost înmormântaţi."

EPOCA COMUNISMULUI NAŢIONAL

Din debutul anilor şaizeci, România a rămas în tabără socialistă, dar **a practicat o politică aparte**. În acest sens, conducerea de partid a încercat să ajungă la un consens cu societatea, înlesnind constrângerile dictaturii. Ajuns la putere din 1965, **iniţial, Nicolae Ceauşescu a căutat aparent să fie împăciuitor cu maghiarimea din România.**

Fig. 279 - Miercurea Ciuc, Piaţa Aplauzelor

În 1968, s-a realizat o nouă reformă administrativ – publică, **iar locul raioanelor şi a provinciilor a fost preluat de judeţele existente şi în prezent.** Conducerea de partid a trebuit să se confrunte cu înapoierea economică a regiunii şi cu nevoile maghiarimii locale compacte. Cu toate că nu s-a înfiinţat „marele judeţ secui" (pe teritoriul judeţelor Covasna şi Harghita din prezent) – datorită opoziţiei unei părţi a conducerii de partid -, totuşi în locul acestuia **s-au înfiinţat două judeţe secuieşti, cu o populaţie maghiară majoritară, Harghita şi Covasna. Scaunul Mureş istoric a ajuns sub judeţul Harghita, majoritar român.** În cadrul procesului de formare a judeţelor au apărut uneori şi controverse locale. Pentru titlul de reşedinţă de judeţ al viitorului judeţ Harghita au concurat Odorhei şi Miercurea Ciuc. Locuitorii din Miercurea Ciuc, printr-un mod unicat şi la nivel naţional, şi-au realizat dorinţa prin proteste în masă şi prin delegaţia trimisă la conducerea de partid. **În prima perioadă, noile judeţe s-au dezvoltat considerabil.** S-au înfiinţat noi uzine, fabrici, s-au modernizat localităţile (introducerea energiei electrice, infrastructură).

Fig. 280 – Fotografia lui Fazekas Janos şi Kiraly Karoly

În jurul publicaţiilor judeţene (*Hargita, Megyei Tukor*) şi al instituţiilor culturale s-a format o viaţă culturală bogată. În judeţul Covasna, condus de **Kiraly Karoly**, s-au organizat numeroase manifestări culturale, s-au inaugurat mai multe case şi opere comemorative. Pentru tinerii din ţinutul secuiesc şi iubitorii de cultură s-au organizat mai multe festivaluri, care au atras un număr mare de persoane interesate. Astfel erau festivalul de mare succes de dans şi cântec *Siculus* organizat la Odorheiu Secuiesc de către compozitorii şi interpreţii maghiari din România, concursul de muzică uşoară *Bradul de argint* din Miercurea Ciuc, sau festivalul *Trandafirul de lac* din Reci. Ulterior, în întreg Ardealul (astfel şi în Ţinutul Secuiesc) protejarea valorilor naţionale a fost deservită în mod direct prin **mişcarea caselor de dans**. **Fazekas Janos**, originar din Andreeni, **a ocupat un rol important în viaţa politică a ţării şi a maghiarimii**, fiind permanent în legătură cu personalităţile din ţinutul secuiesc.

Începând cu jumătatea anilor şaptezeci, în viaţa politică din România s-a produs o schimbare drastică. **Ceauşescu,** abătându-se de la

realitate, **a încercat să înfiinţeze statul socialist omogen, multilateral dezvoltat.** A continuat **să întărească industrializarea, constrângerile, controlul dictaturii**. În cazul maghiarimii nu a mai luat în considerare interesele, drepturile specifice ei, punând în prim plan asimilarea, contopirea cu naţiunea majoritară. În urma industrializării, s-a modificat componenţa etnică a mai multor oraşe din ţinutul secuiesc (Târgu Mureş, Sfântu Gheorghe, Miercurea Ciuc). Absolvenţii maghiari de studii superioare au fost trimişi la muncă dincolo de Carpaţi, iar în locul lor au fost aduşi specialişti români. Au schimbat din funcţie numeroşi şefi locali maghiari, iar locurile lor au fost ocupate de majoritari. **La finele anilor optzeci şi în conducerea celor două judeţe majoritar maghiare românii au ajuns să aibă o greutate mai mare.** Învăţământul în limba maghiară a fost restricţionat, ca şi funcţionarea instituţiilor culturale maghiare şi a publicaţiilor beletristice. Conducerea de partid a dorit să schimbe şi faţa localităţilor, astfel că **începând cu anii şaptezeci a debutat sistematizarea satelor şi a oraşelor. Au fost dărâmate părţi întregi de oraşe, distrugând moştenirea lor istorică.** Centrul noilor tipuri de oraşe (ex. ironic aşa numita „Piaţă a aplauzelor” din Miercurea Ciuc) a fost destinat drept teren pentru defilări politice. Schimbarea de regim din 1989 a salvat satele condamnate la pieire în scopul majorării suprafeţei de teren agricol. Însă Bezidu Nou, situat în vecinătatea Sângeorgiului de Pădure, colorat din punct de vedere confesional şi cultural, nu s-a salvat. Locuitorii lui au fost evacuaţi, iar satul a fost inundat cu apă. **O serie de politicieni şi personalităţi maghiare,** de ex. Kiraly Karoly, **au condamnat politica de partid** începând cu anii şaptezeci, prin scrisori deschise şi proclamaţii. Ca răspuns, **Securitatea şi-a înăsprit activitatea de intimidare** şi de supraveghere. Situaţia a fost complicată şi mai mult de faptul că politica economică greşită a partidului a provocat intermitenţe în prestarea diferitelor servicii publice şi asigurarea hranei. Aflaţi într-o situaţie extraordinar de dificilă, **tot mai mulţi au îmbrăţişat dizidenţa (au părăsit ţara).**

Fig. 281 – Vizita lui Nicolae Ceauşescu în ţinutul secuiesc din 1966.

Schimbarea de regim din 1989 şi răzvrătirea poporului care a izbucnit la Timişoara au pus capăt dictaturii. La răzvrătirea împotriva dictatorului au contribuit şi câteva localităţi din ţinutul secuiesc. La data de 21 decembrie, la Târgu Mureş, armata a tras focuri de armă în protestatari. Şase oameni şi-au pierdut viaţa, şi mai multe zeci au fost răniţi.

Ferenczes Istvan: Locurile publice ale dictaturii (*Lectură*)

nu contează că este zi sau noapte
teroarea nu are anotimp

îţi bate la uşă cu pumnul
îţi sparge geamurile cu pietre

se sapă la suprafaţă de sub podea
sau cade deasupra ta de pe tavan

trece prin peretele de fier-beton
precum cuţitul cald prin untul rece

se furişează pe gaura de aerisire
se furişează pe horn

tulbură liniştea scărilor
face dezordine în paturile copiilor

şi obligă la domiciliu forţat
şi se pierde fără sentinţă

umple robinetul de apă şi de gaz
dar întrerupe energia electrică

la televizor latră marşuri
de la radio te călăreşte

îţi inventariază şoaptele
îţi loveşte visurile cu tunuri de apă

dacă îţi declari iubirea intervine
şi dacă eşti virgin atunci te violează

îţi şantajează persoanele iubite
îţi împroşcă cu noroi îmbrăţişările

îţi ascultă telefonul
îţi bombardează osul cu rontgen

este acolo pretutindeni şi nicăieri
îţi spune copil din flori şi te jigneşte

când cânţi de aceea, când taci

de aceea îţi rupe gura

trage în rândul care aşteaptă pâinea
şi ţeava puştii îţi stă la gât

pe handicapat îl pune în butuci
pe orb îl trânteşte de peretele casei

pe cei mici îi loveşte cu biciul
pe cei muţi îi trece la rebut

pe pantofar îl face mire
şi pe desfrânata lui prinţesă

şi îi taie limba celui
care spune altfel şi vorbeşte diferit

dacă îţi strângi mâna în pumn
îţi bagă în pământ capul ridicat

în comunismul fascist
adevărul şi dreptul îi aparţine doar unuia

partidului-conducătorului-singurului-popor
tovarăşului îngrăşat cu cacao

copoiului călăului sticletelui
bastonului de cauciuc tancului tunului

doar dispari doar te temi şi putrezeşti
eşti invidios pe dobitoacele tâmpe

şi nu există sfârşit sau început
nu se poate nici trăi nici muri

doar blestemul feţei noastre care cade pe pământ
cade precum zăpada pe dictatură…

(S-a citit la data de 22 decembrie 1989, în Piaţa centrală din Miercurea Ciuc.)

ÎNTREBĂRI

1. Ce a caracterizat aşa – numita „perioadă de tranzit” de după cel de-al doilea război mondial?
2. Care au fost primele măsuri de reprimare de după ajungerea la putere a PCR?
3. Când a apărut şi ce înseamnă expresia „autoturismul este maghiar, dar şoferul este român”?
4. Ce ecou a avut în Ţinutul Secuiesc lupta pentru libertate şi revoluţia maghiară din 1956?
5. Arată câteva diferenţe semnificative în viaţa Ţinutului Secuiesc între anii 1960, 1970 şi 1980!

ÎNDRUMĂTOR LITERAR

- Wass Albert: Treisprezece meri (roman, 1952)
- Szabo Gyula: Îngrijire paternală (trilogie de roman, 1955 – 61; 2. Ediţie revizuită, 1964)
- Lorincz Gyorgy: Liniştea tăcerii (nuvele, discuţii, 1983)
- Suto Andras: Zilele lui Herodes (notiţe de jurnal, 1994)
- Fodor Sandor: De la piciorul Mariei până la poziţia ariciului (autobiografie, 2005)

FILME RECOMANDATE

- Undeva în Est (Nicolae Mărgineanu, 1991)
- 4 luni, 3 săptămâni şi 2 zile (Cristian Mungiu, 2007)
- Amintiri din Epoca de Aur (Cristian Mungiu, 2009)

Politica aparte:
România nu a ieşit din uniunea statelor socialiste, iar PCR a rămas la putere. De asemenea a intrat în legătură (în primul rând economică) cu mai multe state occidentale. S-a întâmplat uneori chiar să nu participe la acţiunile economico – politice iniţiate de celelalte state socialiste.

Kiraly Karoly (1930-) politician. În 1948 a lucrat pentru 6 luni la construirea căii ferate pe tronsonul Salava – Vişeu. În 1949 a fost activist – UTC la canalul Dunărea – Marea Neagră. În 1952 a fost secretar – UTC la hidrocentrala din Bicaz, după care prim-secretar al raionului Buhuşi. În 1955, secretar al provinciei Bacău. A obţinut diplome la diferite şcoli superioare de tineret şi de partid, după care în perioada 1956-1957 a frecventat cursurile şcolii Komszomol din Moscova. În 1963 a absolvit academia de partid Ştefan Gheorghiu. În 1970 a obţinut o diplomă în economie la Bucureşti, după care în 1971 a devenit membru al academiei prin corespondenţă. În 1957 – 1958 a fost instructor al Comitetului Central în Suceava, Galaţi, Oradea, Ilfov şi Ploieşti. În perioada 1958 – 1965 a fost secretar – UTM al Regiunii Autonome Maghiare, iar ulterior al Regiunii

Autonome Maghiare – Mureş. Între 1965 şi 1968 a fost secretar de partid al raionului Gheorgheni. Între 1968 şi 1972 a fost prim secretar al judeţului Covasna. Din 1968, a fost vicepreşedinte al atunci înfiinţatului Consiliu al Muncitorilor de Naţionalitate Maghiară, după care membru al Comitetului Central PCR. În 1972 a demisionat din funcţia de prim secretar, iar din 1978 a scris mai multe scrisori de protest, criticând conducerea de partid de atunci. În decembrie 1989 a fost ales în conducerea Frontului Salvării Naţionale.

Fazekas Janos (1926-2004) politician. A crescut în localitatea Andreeni, situată în împrejurimile Cristurului Secuiesc. În 1945 a devenit membru PCR. Iniţial a activat pe linia UTC, după care şi-a continuat cariera la Bucureşti. Între 1954 şi 1984 a fost membru al Comitetului Central PCR. A fost membru supleant, iar pe urmă membru cu drepturi depline al Comitetului Executiv al CC. În debutul anilor şaizeci (1961-1965) a fost ministru al industriei şi alimentaţiei, iar ulterior vicepreşedinte al Consiliului de Miniştrii. Între 1975 şi 1980 a fost membru al Comitetului executiv al guvernului. Pe lângă activitatea sa politică, a fost preocupat intensiv şi de soluţionarea problemei minorităţilor. Începând cu mijlocul anilor optzeci, s-a retras pe plan secund.

Fig. 282 – Dezafectarea unei case în Odorheiu Secuiesc, în anii 1980.

Omogenizare – aspiraţia Partidului Comunist Român de uniformizare a societăţii, a oamenilor. Obiectivul conducerii de partid a fost ca oamenii să gândească, să acţioneze şi să se supună uniform. Aşa numita omogenizare a societăţii a avut şi un aspect etnic pentru minorităţile naţionale, şi anume asimilarea lor şi înglobarea în majoritate.

Fig. 283 – Pictura lui Maszelka Janos cu vizita soţilor Ceauşescu la Miercurea Ciuc.

Soarta tragică a Bezidului Nou

Satul din judeţul Mureş este simbolul distrugerii mediului rural românesc. În 1975, în localitate au debutat lucrările construirii barajului cu scopul amenajării unui baraj de acumulare. În 1985 a debutat mutarea locuitorilor, iar după finalizarea lucrărilor de construire a barajului, satul a fost inundat. Locuitorii rămaşi au încercat permanent să se salveze, dar în 1994 satul a ajuns aproape în totalitate sub apă.

Fig. 284 – biserica romano catolică distrusă din Bezidu Nou.

Fig. 285 – Tăbliţă de marmură amplasată în cinstea Bezidului Nou (Sukosd Arpad, 1995).

Fig. 286 – Ferenczes Istvan.

Ferenczes Istvan (1945) poet, redactor, publicist.

A absolvit şcoala generală din satul natal, Păuleni Ciuc, liceul în Lugoj din Banat, întrucât din cauza originii lui de chiabur, nu a fost admis în liceele din ţinutul secuiesc. Studiile superioare le-a absolvit la Cluj Napoca, în 1967, la specializarea Biologie. Între 1968-1979 a fost ziarist la Cotidianul *Hargita*. Poeziile şi reportajele lui au fost publicate şi în *Ifjumungas, Utunk, Igaz Szo, Korunk, Megyei Tukor*. În 1975, a fost îndepărtat de la Cotidianul *Hargita* din motive politice. Din 1979 şi până la schimbarea de regim din decembrie 1989 a fost corespondentul din ţinutul secuiesc al *Falvak Dolgozo Nepe*. La data de 22 decembrie 1989, în Piaţa Centrală din Miercurea Ciuc, a citit poezia sa intitulată *Locurile publice ale dictaturii*, în faţa mulţimii care solicita căderea regimului. În anii nouăzeci a activat iniţial în calitate de consilier – şef pe probleme culturale, după care ca persoană cu activitate intelectuală independentă. Din 1977, la Miercurea Ciuc a înfiinţat revista culturală intitulată *Szekelyfold*, Editura Hargita, a cărui redactor – şef şi director a fost până la pensionare, în 2010. Până în prezent a publicat peste 20 de volume. Activitatea lui a fost recunoscută prin acordarea premiului Jozsef Attila.

22. Trecere în revistă
(Din 1990 până în zilele noastre)

Schimbarea de regim din 1989 a fost primită cu mare bucurie de către oameni. O parte din foştii conducători de partid, poliţişti şi Securişti au fugit. În locul lor **s-au ales noi conduceri, consilii** locale **ale Frontului Salvării Naţionale**, în care maghiarii din ţinutul secuiesc au avut acces potrivit procentului corespunzător. **Sub conducerea lui Domokos Geza s-a înfiinţat** organizaţia de reprezentare a intereselor maghiarimii din România, **Uniunea Democrată Maghiară din România** (UDMR). Totuşi moştenirea comunistă a fost mult mai gravă decât şi-ar fi putut imagina cineva. Schimbarea bruscă de regim, activitatea grupurilor apropiate dictaturii, respectiv instigările etnice din anii optzeci şi-au resimţit efectele. În localităţile cu populaţie mixtă din Ardeal şi în cele din ţinutul secuiesc, în special în **Târgu Mureş, între români şi maghiari s-a format o atmosferă tensionată.** Partea maghiară a încercat să îşi recupereze cât mai rapid drepturile, instituţiile pierdute în comunism. Partea română a interpretat acest demers drept **„separatism”,** iar cadrele române (în special profesorii) plasate în Ţinutul Secuiesc în anii optzeci şi-au văzut existenţa periclitată. **În Târgu Mureş, tensiunile au degenerat într-un conflict etnic, lupte de stradă.** Evenimentele au rămas în memorie drept **martie negru de la Târgu Mureş**. **La data de 19 martie, protestatari români au rănit grav mai mulţi lideri UDMR din Târgu Mureş, iar Suto Andras a fost pe jumătate orbit.** Următoarea zi au fost atacaţi protestanţii maghiari, care au ripostat. Armata care a intervenit tardiv a pus capăt luptelor. **Sub efectul conflictului etnic,** şi al crizei economice de după schimbarea de regim, în prima parte a anilor nouăzeci, **mai multe mii s-au mutat în Ungaria.**

Începând cu anii nouăzeci, **Ţinutul Secuiesc a început treptat să se regăsească.** Cu ocazia primelor alegeri parlamentare libere din 1990, **sub culorile UDMR au ajuns în parlament primii deputaţi şi senatori din ţinutul secuiesc.**

Fig. 287 - martie negru de la Târgu Mureş (înregistrarea lui Vajda Gyorgy).

De atunci încoace UDMR îşi păzeşte posturile din parlamentul român, în timp ce **paleta vieţii publice maghiare din Ardeal** (şi în

interiorul ei şi cea din ţinutul secuiesc) **s-a diversificat substanţial,** începând să se grupeze în jurul unor linii de străpungere ideologice: **s-au înregistrat două noi partide maghiare, Partidul Civic Maghiar şi Partidul Popular Maghiar din Transilvania.**

Declinul marii industrii a însemnat o lovitură puternică **în viaţa economică a regiunii. Turismul, întreprinderile mici şi mijlocii reuşesc doar în parte să acopere acest gol.** În pofida tuturor acestor lucruri, **Ţinutul Secuiesc a rămas un centru foarte important pentru maghiarimea ardeleană.** Regiunea majoritar maghiară, aproape compactă din punct de vedere etnic, **poate fi catalogată şi drept patria – mamă internă** a maghiarimii din România. **S-a reorganizat învăţământul maghiar**, în anumite instituţii de educaţie s-au reînfiinţat, după nevoi, clase cu predare în limba maghiară, astfel că majoritatea lor s-a transformat în şcoli maghiare. În imobilele retrocedate bisericilor, în calitate de moştenitoare seculare, **s-au reînfiinţat şcolile confesionale.** Mai multe instituţii de învăţământ superior şi-au înfiinţat filiale în limba maghiară în oraşele din ţinutul secuiesc, respectiv **Universitatea de Ştiinţe Maghiară din Ardeal Sapientia** dispune de facultăţi independente în Târgu Mureş şi Miercurea Ciuc. **Instituţiile culturale din ţinutul secuiesc,** precum **Muzeul Secuiesc din Ciuc, Centrul Cultural Judeţean Harghita, Muzeul Naţional Secuiesc** din Sfântu Gheorghe, **Centrul de Artă Judeţean Covasna, Centrul de Resurse şi pentru Protejarea Tradiţiilor** din Odorheiu Secuiesc, **Muzeul Judeţean Mureş**, **diferitele trupe de teatru** (în Târgu Mureş, Sfântu Gheorghe, Gheorgheni, Odorheiu Secuiesc, Miercurea Ciuc, Târgu Secuiesc), **trupele de dansuri populare de stat – au devenit factori decisivi ai culturii maghiare din Ardeal.** Mass media din regiune trăieşte cu un avânt nemaiîntâlnit vreodată: în timp ce anterior, doar în reşedinţa de judeţ putea să apară câte un cotidian în limba maghiară (ca organ local de presă al partidului comunist), acum în fiecare oraş mai important există cel puţin câte un cotidian (sau chiar două), şi fiecare oraş, ba mai mult chiar şi multe comune, dispun de una sau mai multe publicaţii periodice. **S-a întărit presa culturală, Cotidianul Szekelyfold din Miercurea Ciuc** a devenit un forum cultural de înaltă calitate, volumele anuale ale muzeelor din reşedinţele de judeţ, **volumele anuale de istorie şi ştiinţe ale societăţii editate de Areopolisz din Odorheiu Secuiesc, stau mărturie pentru continuitatea activităţii de cercetare ştiinţifică** din regiune. Succesele din domeniul sportiv din ţinutul secuiesc, hocheiul din Miercurea Ciuc şi Gheorgheni, sporturile de iarnă, handbalul din Odorheiu Secuiesc, sau fotbalul în sală prezintă imaginea unui **Ţinut Secuiesc mai de succes**, mai dinamic. Globalizarea, procesul lung de tranziţie economico – politică pun regiunea în faţa unor noi şi noi provocări. Se va putea trece cu succes peste piedici, dacă Ţinutul Secuiesc

va răspunde unitar la provocări, dacă diversele microregiuni vor colabora şi vor identifica toate aspectele care le leagă, interesele comune.

ÎNTREBĂRI

1. Ce consecinţe a avut martie din Târgu Mureş?
2. Ce schimbări s-au produs în viaţa culturală din Ţinutul Secuiesc?

ÎNDRUMĂTOR LITERAR

- Bodor Adam: Sector sinistru (roman, 1992)
- Kanyadi Sandor: Cuplet despre troleibuzul roşu (poezie, 1992)
- Kovacs Andras Ferenc: Depressio Transsylvaniae (poezii „la patru mâini" împreună cu Tompa Gabor, 1998), Saltus Hungaricus (poezii, 1999)
- Lang Zsolt: Păsările cerului. Bestiarium Transsylvaniae I. (roman, 1997), Animalele focului şi apei. Bestiarium Transsylvaniae II-III. (roman, 2003), Animalele pământului. Bestiarium Transsylvaniae IV. (roman, 2011)

Fig. 288 – Domokos Geza

Domokos Geza (1928-2007), scriitor, redactor, politician. Şi-a absolvit studiile universitare la Cluj Napoca, după care le-a continuat în Uniunea Sovietică. Şi-a început cariera în calitate de ziarist şi reporter, iar în perioada 1957-1961 a fost redactor şef al Tânărului Muncitor. Din 1969 şi până în 1990 a fost directorul Editurii Kriterion. În perioada 1969-1984 a fost membru supleant al Comitetului Executiv PCR. În decembrie 1989 a fost ales în prezidiul Frontului Salvării Naţionale. De asemenea a fost unul din membrii fondatori ai UDMR, iar în perioada 1990-1993 – preşedintele formaţiunii.

Suto Andras (1927-2006) scriitor, ziarist. Şi-a început de tânăr cariera de scriitor şi de persoană publică. A lucrat la mai multe publicaţii, ca angajat sau redactor – şef: Falvak Dolgozo Nepe, Uj Elet, Igaz Szo. Pe lângă activitatea de scriitor, a ocupat şi funcţii politice. A fost deputat în Mareai Adunare Naţională, membru al comitetului de partid la nivel judeţean şi de provincie, respectiv membru supleant al Comitetului Central PCR. Prin implicarea în viaţa publică, până la finele anilor şaptezeci a avut un rol

important de legătură între comunitatea maghiară din ţinutul secuiesc şi organizaţiile centrale de partid. A fost membru al comisiei pe probleme de naţionalitate, iar în această calitate a participat la numeroase consfătuiri importante. Din anii şaptezeci, scrierile sale au fost precum nişte proteste simbolice împotriva politicii dictaturii de distrugere a personalităţii şi naţionalităţii. Pentru întreaga activitate i s-a acordat premiul - Herder.

Fig. 289 – Suto Andras

TABEL CRONOLOGIC

DOMNITOR	**UNGARIA/ARDEAL**	**ŢINUTUL SECUIESC**
Sfântul Ştefan (997-1038)	fondarea statului (1000/1001)	
Sfântul Ladislau (1077-1095)		
	aşezarea secuilor din Teleg în Ardealul de Sud	
	Bula de Aur (1222)	aşezarea secuilor pe teritoriile de azi (sec. 12-13)
Bela IV. (1235-1270)	invazia tătarilor (1241-1242)	
Nagy Lajos (1342-1382)		
Sigismund de Luxembourg (1387-1437)	răscoala ţăranilor (1437)	
	Unio Trium Nationum (1438)	
Matei I. (1458-1490)	Lupta de la Kenyermezo (1479)	mari adunări naţionale secuieşti la Odorheiu Secuiesc şi Lutiţa (1505-1506)
	Răscoala ţăranilor de genul Gheorghe Doja (1514)	
Janos (Szapolyai) I. (1526-1540)	pierderea luptei de la Mohacs (1526)	
Janos II. (Janos Zsigmond) (1540-1570)	căderea Budei şi fondarea Voievodatului Ardealului independent (1541)	adunarea naţională de la Sighişoara (1562)
		construirea cetăţilor Szekely Tamadt şi Szekely Banja (1562)
Bathory Istvan (1571-1586)	lupta de la Sânpaul (1575)	

	campania militară a lui Bathori Zsigmond în Ţara Românească (1595)	„carnavalul însângerat” (1596)
Bethen Gabor (1613-1629)	răscoala de tipul – Bocskai (1604-1606)	
Rakoczi Gyorgy I. (1630-1648)		
Rakoczi Gyorgy II. (1648-1660)	campanie militară în Polonia nereuşită (1657)	ravagii tătare (1657-1661)
Apafi Mihaly I. (1661-1690)		
Rakoczi Ferenc II. (1704-1711)	lupta pentru libertate de tipul – Rakoczi (1703-1711)	
Maria Terezia (1740-1780)		măcelul de la Siculeni (1764)
Iosif II. (1780-1790)		
Iosif Francisc I. (1848-1916)	revoluţie şi luptă pentru libertate (1848-1849)	adunarea naţională secuiască de la Lutiţa (1848)
	depunerea armelor de la Şiria (1849)	pierderea luptelor de la Chichiş, culmea – Nyerges şi lângă Sighişoara (1849)
	neoabsolutism (1849-1867)	„martirii secui” (1854)
	pact (1867)	
	fondarea sistemului de comitate (1876)	„puciul secui” (1877)
		Congresul Secui de la Tuşnad (1902)
	primul război mondial (1914-1918)	invazia română (1916)
	tratatul de pace de la Trianon (1920)	
	înfiinţarea Partidului Maghiar Naţional	naşterea Imnului Secuiesc (1921)

	(1922) cea de-a doua hotărâre de la Viena (1940) lupta maghiară pentru libertate (1956) organizarea României pe judeţe (1968) schimbarea de regim (1989)	 „mica lume maghiară” (1940-1944) Provincia Autonomă Maghiară (Mureş-) (1952-1968) conspiraţia de tipul – Szboszlay (1955-1957)

Fig. 290 – cetate secuiască

Dicţionar de noţiuni

antanta – alianţa anglo-franco-ruso-etc. înfiinţată împotriva puterilor centrale în primul război mondial
epoca – Arpadiană – epoca regilor din din aşa – numita casă regală – Arpad, din dinastia voievodului Arpad, între 1000 şi 1301
asimilaţie – a se integra sau a face să se integreze în alt grup social sau naţional prin pierderea trăsăturilor caracteristice proprii (limbă, obiceiuri, etc.)
autonomie – autoguvernare, adică dreptul unui organism sau al unei comunităţi de a-şi rezolva problemele în mod independent
Bathori, Bathory – numele familiei care a jucat un rol important în istoria Ardealului, care apare (în literatura de specialitate, în lexicoane şi diverse locuri) destul de inconsecvent scris fie cu *–i,* fie cu *–y*. Terminaţia corectă este cu *–i*, cu excepţia voievodatului ardelean şi numele regelui polonez Bathory Istvan, pe care îl scriem cu *–y*.
boicot – respingerea a ceva în formă organizată
civitas – oraş cu drepturi speciale, întărit, împrejmuit
comes siculorum – prefectul secuilor
communitas – comună, comunitate (comunitatea secuilor comunitari)
Bunuri Private din Ciuc – Munţi din apropierea hotarului, pentru a căror folosinţă comună, militarii batalionului de infanterie Ciuc I. dispuneau şi de o scrisoare de donaţie imperială din 1783. În 1851 armata secuiască de frontieră a fost desfiinţată, iar munţii în cauză au fost confiscaţi de către trezorerie, dar din 1869 au revenit în proprietatea comună a urmaşilor foştilor străjeri ai hotarelor. În 1923, statul român confiscă aceste teritorii, alături de numeroase imobile care au deservit comunitatea secuiască din Gheorgheni şi Ciuc. După ce autorităţile române s-au delimitat de soluţionarea demnă a problemei, reprezentanţii Bunurilor Private s-au adresat Societăţii Naţiunilor de la Geneva. Societatea Naţiunilor a recunoscut că reclamaţia lor este îndreptăţită, dar compromisul propus de aceasta nu a dus la nici o soluţie. După hotărârea de la Viena (1943), proprietăţile Bunurile Private au fost administrate de către statul ungar, dar astfel încât veniturile realizate au fost puse la dispoziţia comunităţilor locale. Cazul a fost închis de naţionalizarea din 1948, când Bunurile Private din Ciuc au ajuns în proprietatea statului român.
darabant (dorobanţ) – soldat de infanterie, jandarm (cu atribuţii speciale)
stat dualist – statul dublu format din Austria şi Ungaria
ducat (principat) – (dux=conducător, din cuvântul prinţ) o împărţire specifică Ungariei din epoca – Arpadiană, a puterii regale, respectiv a teritoriului statului: teritoriul supus suveranităţii unui *„dux”*, adică unei rude a

regelui (ex. fratelui), (de regulă 1/3 din stat), în care „dux-ul” a exercitat drepturi regale
eclectic – stil arhitectural din secolul 19, care alege din diverse epoci şi sisteme de gândire ceea ce i se pare mai bun
equites – călăreţi
etnic – popular (simbolizează apartenenţa la un anumit popor)
rentă anuală – indemnizaţie permanentă remisă anual
judecător prins – judecător ales de comun acord de către părţile cauzei
obşte sătească – o organizaţie de deţinere în proprietate şi de utilizare a pământului, în care individul este îndreptăţit să utilizeze pământul doar în calitate de membru al comunităţii, astfel că nu este un proprietar producător în totalitate autonom (independent). Poate funcţiona pe bază de naţiune, adică rudenie prin sânge, sau pe bază de teritoriu – local. Pentru ultimul distingem două grade de dezvoltare: utilizarea în comun a pământului fie prin ocupare liberă, fie prin reîmpărţirea periodică (ex. anuală) între membrii comunităţii.
scriere feniciană – una din aşa numitele scrieri semitice (canaanice). Un sistem de scriere format din abecedarul semitic de sud, care s-a răspândit de-a lungul întregii Mări Mediteraneene datorită comercianţilor fenicieni, probabil strămoşul scrierii greci. O scriere care utilizează 22 de litere, cu sensul de scriere de la stânga la dreapta.
liberalism economic – statul joacă un rol minim în viaţa economică, permiţând realizarea propriilor reguli ale cererii şi ofertei
criză economică – pierdere de echilibru economic la nivelul unei economii naţionale sau în unele domenii economice, eventual într-o regiune mai amplă, rar la nivel mondial, o perturbare apărută în funcţionarea generală a economiei şi în relansarea producţiei, sau tocmai incapacitatea de funcţionare. „Criza economică mondială” din 1929 – 33 a rezultat din *supraproducţie*, ce s-a manifestat prin incapacitatea pieţei de asimilare a diferitelor produse realizate în diverse state.
gesta – operă istorică specifică Evului Mediu, o cronică mondială fără caracter religios, ci care imortalizează istoria laică a unui stat sau familii renumite
gubernium – guvernământ, Gubernium Transilvanicum
limes – sistem de apărare caracteristic nomazilor, iar ulterior popoarelor care s-au aşezat după migrare. Pentru amenajarea lui s-au folosit teritoriile stâncoase, muntoase, împădurite, mlăştinoase, fiind întărite în punctele periculoase cu piedici artificiale (şanţuri, baricade). Graniţele de apărare erau compuse din mai multe fâşii, iar înaintea acestora era un teritoriu nelocuit („principiul limes - ului”).
numele de rang Gyula – un rang de conducere, specific voievodatului maghiar din secolele 9 – 10. După dispariţia dublului voievodat, titlul „gyula” s-a transmis urmaşilor lui Tuhutum, care deţineau proprietăţi în special în

partea de Nord de dincolo de Dunăre, după care în Ardeal. Puterii lor care aspira la independenţă i s-a pus capăt în 1003 de către (Sfântul) Ştefan I.
împrumut de război – împrumut acordat de comunitatea mare pentru acoperirea cheltuielilor de război, prin intermediul obligaţiilor de stat
heliotermic – care se încălzeşte de la soare
ierarhie – sistem de subordonare, categorizare a oamenilor sau a lucrurilor din anumit punct de vedere (ex. importanţă, capacitate) inferioare faţă de cele superioare
schimbare de imperiu – schimbare de putere
impozant – care impune respect sau admiraţie prin înfăţişare, ţinută, comportare
infrastructură – în domeniul transportului şi cel al informării, numim infrastructură orice echipament şi reţea creată prin acesta, necesare transportului şi informării
integritate – cinste, onestitate, corectitudine, incoruptibilitate, suveranitate a unităţii teritoriale
internaţionalism – internaţionalitate, în perioada comunismului înseamnă unitatea internaţională a clasei tuturor proletarilor şi muncitorilor din toate ţările în vederea răsturnării domniei capitaliste, respectiv răspândirea comunismului în întreaga lume
pământ curăţat – teren, păduri, tufişuri pregătite pentru recultivare, prin ardere sau tăiere, eventual prin asanarea mlaştinilor
ius regium – drept regal (drept de proprietate superior): dreptul ce poate fi exercitat de rege în situaţii prestabilite asupra unor proprietăţi aflate pe mâini străine. Se bazează pe faptul că toate drepturile de proprietate de pe teritoriul statului rezidă din donaţie regală. Astfel, în caz de „extincţie a familiei” (pieirea familiei) sau de infidelitate (răscularea împotriva regelui, conspiraţie), proprietatea revine în patrimoniul trezoreriei regale.
clacă – (în sens original) o muncă de mai mare amploare (ex. construirea unei case), executată de un grup format din voluntari dornici să ajute fie un coleg fie o comunitate. Aşa – numita **mişcare a clăcaşilor** este o grupare a scriitorilor populari în jurul lui Benedek Elek, care şi-a primit numele de la *Societatea de Depunere Claca*, a cărei publicaţii, *Vasarnap*, a fost forumul „clăcaşilor”.
proces bazat pe născociri – În alt sens, proces prefabricat, un proces stabilit în prealabil, şi derulat în special după principii politice. În general, în dictaturi se desfăşoară în public, cu scopul sperierii şi controlului societăţii.
puteri centrale – în primul război mondial: Germania, Austria – Ungaria şi aliaţii lor
ofensivă culturală – acţiunea guvernelor române împotriva minorităţilor naţionale cu scopul românizării lor cât mai rapide
libertin – liber, eliberat de sub jugul iobăgiei
primpilus - militar călare

lustra – recensământ
mezozoic – eră secundară în geologie
mofetă – produs gazos, constituit în cea mai mare parte din bioxid de carbon, degajat prin crăpăturile scoarţei terestre în fazele finale ale activităţii vulcanice
mustră – exerciţiu militar, instrucţie, manevră
compoziţie/procentaj etnic/a naţionalităţii – atunci când un grup (în cazul de faţă naţionalitate) se poate angaja în anumite instituţii, organisme, locuri de muncă doar în procent prestabilit şi limitat, sau poate câştiga dreptul de a locui în anumite localităţi
neoabsolutism – model nou, modernizat al absolutismului Habsburgic, format după revoluţiile civice din 1848. Mai este numit şi sistemul – Bach.
analizarea numelui – în cazul de faţă: analizarea numelui de familie realizat de autorităţile române, prin care purtătorii numelor de familie cu origine română (sau astfel considerate de analişti) au fost declaraţi de naţionalitate română, indiferent de dorinţa celor în cauză.
formă de viaţă nomadă – seminomadă – o formă de viaţă economică, de societate, în care comunitatea migrează în libertate, alături de animalele crescute; în cazul popoarelor seminomade, doar o parte din popor migrează, în timp ce cealaltă parte s-a aşezat şi se ocupă cu cultivarea pământului
oppidum – centre cu situaţie juridică specială, care beneficiau de anumite privilegii, apărute din secolul al 15 – lea în Ungaria în Evul Mediu şi Epoca Modernă, denumirea în latină a târgurilor
orientalist – om de ştiinţă în domeniul cercetării orientalisticii
Partium – comitate din Ungaria de Est anexate treptat la Ardeal din 1526 până în 1571, care ulterior au figurat separat în titlul de voievodat al Ardealului („Partiumque Regni Hugariae Dominus”=”domnul părţilor din Ungaria”). Teritoriul său s-a modificat în mai multe rânduri în perioada Voievodatului Ardealului, în funcţie de raportul de putere între regii Habsburgici şi turci de totdeauna.
rezistenţă pasivă – o rezistenţă manifestată prin retragerea din viaţa publică şi nerespectarea dispoziţiilor autorităţilor. În Ungaria, după înfrângerea revoluţiei şi luptei pentru libertate din 1848/49, aceasta a fost principala formă de luptă împotriva neoabsolutismului.
pedites pixidarii – puşcaş infanterist
potiores – l. primores
primpili – căpetenii călare
primpilatus – căpetenie călare
primores – oameni superiori
provizorat – o stare de tranzit, temporară, respectiv regim de guvernare. Denumirea celei de-a doua etape (1861-67) a neoabsolutismului din istoria

Ungariei, când curtea de la Viena nu a mai avut ca scop păstrarea domniei autoritare, ci ajungerea la un consens.
a face ravagii – a prăda
regat – aşa – numitul „vechiul regat”, adică România de dinainte de primul război mondial, formată din Moldova şi Ţara Românească, unite în 1859 (la care se anexează şi Dobrogea în 1878). Şi-a câştigat independenţa de stat în 1878, iar în 1881, prin încoronarea lui Carol I. s-a transformat în regat.
rechiziţionare – măsură excepţională prin care un organ al administraţiei de stat obligă pe cetăţeni la cedarea temporară a unor bunuri mobile sau imobile (contra plată) pentru nevoile armatei sau ale statului (în special pe timp de război).
a repatria – a aduce pe cineva în patrie, a se înapoia
revizuire – reexaminare, principiul de bază al Tratatului de pace de la Trianon din 1920, prin care s-au restabilit vechile graniţe şi s-au reobţinut teritoriile pierdute
seniores – I. primores
toacă – unealtă utilizată pentru a da semnale. O scândură din tei, în care se bate pentru a da semnale.
art-nouveau – curent artistic de la sfârşitul secolului al XIX – lea şi începutul secolului al XX – lea, care a avut un caracter diferit funcţie de ţară. A încercat să se diferenţieze de stilurile precedente atât ca formă cât şi ca elemente decorative. Stilul maghiar naţional se leagă de numele arhitectului Lechner Odon.
scaun – unitate administrativă, teritorială în Ţinutul Secuiesc
generalul secuilor – căpetenia secuilor care executa atribuţiile militare
separatism – tendinţă de separare, de desprindere, izolare
solidaritate – faptul de a fi solidar (cu cineva sau cu ceva); sentiment care îi determină pe oameni să îşi acorde ajutor reciproc
zecime – parte mai mică dintr-un sat
capital – bani investiţi pe termen mai lung, cu scopul obţinerii de profit
tria genera Siculorum – cele trei ordine ale secuilor
universitate – Iniţial nu a însemnat forma de învăţământ superior, ci totalitatea, comunitatea persoanelor solidare. În epoca feudalismului înfiinţarea unor astfel de „universităţi” presupunea şi donarea unor privilegii, practic „universităţile” erau similare cu ordinele privilegiate („universitas saxonum”=comunitatea săsească; „universitas siculorum”=comunitate secuiască; „universitas nobilium=comunitate nobiliară”).
urbanizare – 1. Înmulţirea, creşterea oraşelor. 2. Extinderea, întărirea formei de viaţă urbane
război de tarife – a avut loc în perioada 1886-1893 între România şi Monarhia Austro-Ungară, prin care România a perceput tarife ridicate pentru produsele sosite din Monarhie

voievod – Titlu dat reprezentantului Ungariei din Evul Mediu, cu putere teritorială deosebită; domnitor în Moldova şi Ţara Românească
comitat – Aşa – numitele „comitate regale” din Ungaria în sec. 10 – 13, având ca centru câte o curte – cetate, în frunte cu un *prefect* numit de rege. În urma donării proprietăţilor cetăţilor regale din secolul al 13 – lea, locul comitatelor regale este preluat de comitatele nobiliare, conduse în continuare tot de către un prefect numit de rege, dar conducerea efectivă îi revine *subprefectului* ales de către ordinele locale. Organismele alese ale acestora erau *adunarea generală a comitatului* şi *tribunalul*. Comitatul nobiliar a devenit tot mai autonom faţă de puterea centrală. Ultima formă de dezvoltare a instituţiei comitatului este comitatul civic, care poate fi considerat deja o instituţie administrativ – teritorială modernă.
jeler – nume dat în evul mediu ţăranilor fără pământ, care munceau pe moşiile nobililor, dar care nu aveau regimul juridic al iobagilor

CUPRINS

Introducere

CAPITOLUL I

ŢINUTUL SECUIESC

1. Pământul nostru natal
   (Sepsiszéki Nagy Balázs)

CAPITOLUL II

ŢINUTUL SECUIESC ÎNAINTE DE

STABILIREA SECUILOR

2. Istoria Ţinutului Secuiesc în epoca preistorică şi antică
   (Sófalvi András – Sztancsuj Sándor József)

3. Perioada romană şi a migraţiilor
   (Sófalvi András – Sztancsuj Sándor József)

4. Descălecatul maghiar. Premisele stabilirii secuilor.
   (Sófalvi András – Sztancsuj Sándor József)

CAPITOLUL III

DE LA STABILIRE PÂNĂ LA EPOCA HUNIAZILOR

5. Etnogeneza secuilor
   (Hermann Gusztáv Mihály)

6. Stabilirea secuilor
   (Kádár Gyula)

7. Organizarea administrativă a secuilor
   (Autonomia secuiască funcţională)

   (Hermann Gusztáv Mihály)

8. Satul secuiesc – târgul secuiesc
   (Hermann Gusztáv Mihály)

9. Cele trei rânduieli ale secuilor
   (Mihály János)

CAPITOLUL IV

SOCIETATE SECUIASCĂ ÎN CURS DE TRANSFORMARE

10. Era transformărilor
    (Mihály János - Hermann Gusztáv Mihály)

11. Biserica şi cultura în Ţinutul Secuiesc, în epoca medievală
    (Hermann Gusztáv Mihály)

12. Principatul Transilvaniei şi secuii
    (Mihály János)

13. Biserica şi cultura în perioada principatului
    (Hermann Gusztáv Mihály – Orbán Zsolt)

CAPITOLUL V

ŢINUTUL SECUIESC ÎN EPOCA MODERNĂ

14. Secuii în Imperiul Habsburgic
(Hermann Gusztáv Mihály)

15. Revoluţia şi lupta pentru libertate din 1848-1849, în Ţinutul Secuiesc
(Kádár Gyula)

16. Regimurile absolutiste (1849-1867)
(Forró Albert)

17. Epoca dualismului austro-ungar
(Novák Károly-István)

CAPITOLUL VI

ŢINUTUL SECUIESC ÎN EPOCA CONTEMPORANĂ

18. Secuimea în marele război (1914-1920)
(Forró Albert)

19. În minoritate în România Mare (1920-1940)
(Forró Albert)

20. „Mica lume maghiară” şi secuimea
(Secuii în perioada celui de-al II-lea Război Mondial - 1940-1944)
(Ferencz S. Alpár)

21. Secuimea în perioada comunistă
(Novák Csaba Zoltán)

22. Retrospectivă (din 1990 până în zilele noastre)
(Novák Csaba Zoltán)

Tabel cronologic

Glosar

MULŢUMIRI

Autorii datorează mulţumiri următoarelor instituţii şi persoane pentru punerea la dispoziţie a unor fotografii, hărţi sau materiale arheologice:

- Direcţia Judeţeană Harghita a Arhivelor Naţionale, Miercurea Ciuc
- Balint Hajnal, director, Şcoala Generală din Porumbenii Mari

- Botar Istvan, Miercurea Ciuc
- Muzeul Secuiesc din Ciuc, Miercurea Ciuc
- Arhiva Egyed & Mihaly, Lueta
- Muzeul Haaz Rezso, Odorheiu Secuiesc
- Henning Janos, Sfântu Gheorghe
- Muzeul Incze Laszlo, Târgu Secuiesc
- Muzeul Marton Aron, Sândominic
- Muzeul Naţional Secuiesc, Sfântu Gheorghe
- Parohia Sfântul Nicolae, Odorheiu Secuiesc
- Tamas Sandor, Sfântu Gheorghe

Observaţie

Mare parte a ilustraţiilor din volum s-au realizat în baza propriilor analize şi examinări la faţa locului ale autorului. În unele cazuri, acestea au fost întregite cu fotografii de arhivă sau reproduceri ale unor picturi grafice. La desene a utilizat şi cronici de epocă, sau materiale din alte publicaţii tipărite. Ilustraţiile care prezintă teracotele s-au realizat după modelul graficilor lui Ughy Istvan. O parte mai mică din figuri reprezintă desene fanteziste care respectă caracteristicile epocii date.

Gyongyossy Janos

Fig. 291 – pecete cu inscripţia „Dumnezeu este apărătorul meu”.

Tehnoredactor: Para Istvan
Director tehnic: Csaszar Csilla
Lucrările tipografice au fost executate de către Alutus S.A. din Miercurea Ciuc
Director responsabil: Hajdo Aron, director

Fig. 292 – este prezentată o hartă a Transilvaniei, cu denumiri ale localităţilor în limba latină, realizată la Viena în anul 1566.

Fig. 293 – fotografii ale stemelor Scaunelor Ciuc, Gheorgheni, Odorhei, Trei Scaune.

ISTORIA SECUILOR

„…un manual este o sinteză a unei anumite ştiinţe, ramuri de ştiinţă, corespunzătoare nivelului de dezvoltare intelectuală al vârstei vizate (în cazul de faţă în primul rând pentru elevii de clasele VI - VII). Din acest punct de vedere rezidă că trebuie să se contureze pe baze ştiinţifice severe (să o spunem: academice), respectiv şi aspectele controversate se abordează astfel. Totodată, având în vedere caracteristicile vârstei grupului vizat, un volum de istorie al secuilor trebuie să cuprindă şi acele tradiţii, zicale, mituri, a căror credibilitate istorică deşi este îndoielnică, ba mai mult poate fi chiar negată, totuşi acestea trăiesc în memoria secuimii.”

Autorii